

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE GÜVENLİK

ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE'NİN ABD İLE İLİŞKİLERİN NEOKLASİK REALİZM
PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ (2009-2020)**

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet Alperen ÖNAL

Çorum- 2023

**TÜRKİYE'NİN ABD İLE İLİŞKİLERİN NEOKLASİK REALİZM
PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ (2009-2020)**

Mehmet Alperen ÖNAL

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Onur TETİK

Çorum 2023

KABUL VE ONAY SAYFASI

Mehmet Alperen ÖNAL tarafından hazırlanan “Türkiye’nin ABD ile İlişkilerinin Neoklasik Realizm Perspektifinden Analizi (2009-2020)” adlı tez çalışması 16/06/2023 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Onur TETİK

.....

Doç. Dr. Sami KİRAZ

.....

Doç. Dr. Murat ÜLGÜL

.....

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../..... tarih ve ..... sayılı kararı ile Mehmet Alperen ÖNAL’ın Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik Anabilim Dalında Yüksek Lisans derecesi alması onanmıştır.

Prof. Dr. Muhammed Asif YOLDAŞ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü V.

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

Mehmet Alperen ÖNAL

TÜRKİYE’NİN ABD İLE İLİŞKİLERİN NEOKLASİK REALİZM PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ (2009-2020)

Mehmet Alperen ÖNAL

ORCID: 0000-0002-7529-6980

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi

Haziran 2023

ÖZET

Bu çalışma Türkiye’nin ABD ile olan ilişkilerini Obama ve Trump dönemlerinde Türkiye’nin perspektifinden ele almayı amaçlamaktadır. Bu amacı gerçekleştirirken ise teorik olarak neoklasik realizm kullanılmıştır. Neoklasik realizmin çalışmanın teorik perspektifi olarak seçilmesindeki temel motivasyon ise devletlerin dış politikalarını incelerken iç unsurları da sürece dahil etmesidir. Ayrıca devletlerin sistemik baskı ve teşviklerin dışında politika üretmesi durumunun da neoklasik realizm tarafından açıklanabiliyor olmasından ötürü bu teorik yaklaşım benimsenmiştir.

Bahsi geçen dönemler ele alınırken Türkiye’nin maruz kaldığı bağımsız değişkenler ve sistemik baskılar ele alınacaktır. Ayrıca sistemin fırsat ve imkanları da göz önünde bulundurulacaktır. Bu sistemik şartlar ve ABD tarafından gelen bağımsız değişkenlerin Türkiye’deki karar alıcılar ve onları etkileyen diğer ara değişkenlerin algılarını nasıl şekillendirdiğinin ortaya konulması önemlidir.

Çalışma genel hatları itibarıyla Türkiye-ABD ilişkilerinde Obama ve Trump dönemlerinde ortaya çıkmış kırılmaları ele almıştır. Bunu yaparken ise neoklasik realizmin önem verdiği bir

husus olan ara değişken olarak karar alıcılar ve karar alıcıları etkileyen diğer ara değişkenlerin algılarını sürece dahil etmiştir. ABD'nin Türkiye'ye yönelik sistemik baskılarını Türkiye'nin ara değişkenler nezdinde nasıl algıladığı ve bu algılar doğrutusunda bağımlı değişkeni nasıl etkilediğini açıklamaya çalışmıştır. Türkiye'nin bölgede ABD ile politik olarak ayrışmasının temel sebebi ise Türkiye'nin güvenlik kaygılarının ABD tarafından görmezden gelinmesi suretiyle ikili ilişkilerde yaşanan krizlerin Türkiye'deki ara değişkenlerin algılarına olumsuz yansımaları olarak görülmektedir.

Anahtar Kavramlar: Realizm, Neoklasik Realizm, Dış Politika, TR-ABD İlişkileri

Bilim Kodu: 114102, 114108, 114113

**AN ANALYSIS OF TURKEY'S RELATIONS WITH UNITED STATES FROM THE
PERSPECTIVE OF NEOCLASSICAL REALISM (2009-2020)**

Mehmet Alperen ÖNAL

ORCID: 0000-0002-7529-6980

HITIT UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL

Master of Science Thesis

June 2023

ABSTRACT

This study aims to analyze Turkiye's relations with the United States during the Obama and Trump eras from Turkiye's perspective. Neoclassical realism is adopted as the theoretical approach to achieve this goal. The main motivation for choosing neoclassical realism as the theoretical perspective of the study is that it takes internal variables into consideration when examining the foreign policies of states. In addition, this theoretical approach has been adopted because policies produced regardless of systemic pressures and incentives can be explained by neoclassical realism.

The independent variables and systemic pressures to which Turkiye is exposed are discussed while covering the abovementioned periods. Besides, the opportunities and possibilities of the system are taken into account. Unveiling these systemic conditions and how the independent variables caused by the U.S. shape the perceptions of decision-makers in Turkiye and other intermediate variables is crucial. All these points are addressed in the study.

The study examined the political frictions between Turkiye and the U.S. in the Obama and Trump eras. In doing so, it has incorporated the perceptions of decision makers and other intermediate variables that affect decision-makers as intermediate variables, which is an issue that neoclassical realism attaches importance to. The thesis tried to explain how Turkiye

perceived the systemic pressures by the U.S. via the intermediate variables and how this perception effected the dependent variable. The main reason for Turkiye's political disagreements with the U.S. in the region is considered as the negative reflection of the crises in bilateral relations on the perceptions of the intermediate variables in Turkiye due to the U.S.'s apathy to Turkiye's security.

Key Terms: Realism, Neoclassical Realism, Foreign Policy, TR-USA Relations

Science Code: 114102, 114108, 114113

TEŞEKKÜR

Çalıőmam süresince benden desteklerini esirgemeyen danıőmanım Mustafa Onur TETİK'e, bu süreç içerisinde her zaman yanımda olan ve benden desteğini esirmeyen kıymetli aileme ve yüksek lisans eğitimim süresince pek çok konuda yardımını gördüğüm Hitit Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik bölümü hocalarıma teőekkürlerimi sunarken hazırlamıő olduğum bu çalıőmayı büyük Türk Milletine armağan ediyorum...

Mehmet Alperen ÖNAL

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar DİZİNİ.....	xii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiii
SİMGELER VE KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE: ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE NEOKLASİK REALİZM

1.1. Uluslararası İlişkiler Disiplini, Realizm ve Neorealizm	8
1.1.1. Uluslararası İlişkiler disiplininin meydana çıkışı ve idealizm	8
1.1.2. Uluslararası İlişkiler ve klasik realizm	10
1.1.3. Neo realizm (yapısal realizm)	14
1.2. Neoklasik realizm ve Uluslararası İlişkiler	16
1.2.1. Neorealizm eleştirileri ve neoklasik realizm	16
1.2.2. Bağımsız değişken olarak uluslararası sistem.....	22
1.2.3. Ara değişken olarak karar alıcılar ve devletlerin diğer yerel dinamikleri.....	26
1.2.4. Bağımlı değişken olarak devletlerin dış politikaları	32

2. BÖLÜM

TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

2.1. Başlangıcından Soğuk Savaş Dönemine Kadar İlişkiler.....	39
2.1.1. Başlangıcından ilk anlaşmalara kadar Osmanlı İmparatorluğu-ABD ilişkileri	40
2.1.2. İlk resmi anlaşma dönemi (1830) ve sonrasında Türk-Amerikan ilişkileri.....	42

2.1.3. Birinci Dünya Savaşı'na kadar ABD'nin Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yürüttüğü ticari, kültürel ve dini faaliyetlerden bazıları.....	43
2.1.4. Birinci Dünya Savaşı'ndan Soğuk Savaş dönemine Türk-Amerikan ilişkileri	46
2.2. Soğuk Savaş Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri.....	50
2.2.1. NATO'ya giriş sürecine kadar Türk-Amerikan ilişkileri.....	51
2.2.2. NATO üyeliğinden Johnson Mektubu'na Türk-Amerikan ilişkileri.....	53
2.2.3. Johnson Mektubu'ndan Soğuk Savaş sonuna kadar Türk-Amerikan ilişkileri.....	57
2.3. Soğuk Savaş Dönemi Sonrasında Türk-Amerikan İlişkileri.....	61
2.3.1. 11 Eylül Saldırıları sürecine kadar Türkiye-ABD ilişkileri.....	61
2.3.2. 11 Eylül Saldırıları sonrası Obama dönemine kadar Türkiye-ABD ilişkileri	64

3. BÖLÜM

2009-2020 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'NİN ABD İLE İLİŞKİLERİNİN NEOKLASİK

REALİZM PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ

3.1. Obama'nın İlk Başkanlık Döneminde Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinin Analizi.....	70
3.1.1. Obama'nın ilk başkanlık döneminde uluslararası sistem.....	71
3.1.2. Obama'nın ilk başkanlık döneminde ara değişkenler: karar alıcılar ve diğer ara değişkenler.....	73
3.1.3. Model Ortaklık söylemi	76
3.1.4. Mavi Marmara Saldırısı'nın Türkiye-ABD ilişkilerine etkisi.....	79
3.1.5. Nükleer anlaşma ve İran bağlamında Türkiye-ABD uyumsuzluğu.....	81
3.1.6. NATO kalkını bağlamında bölgesel olarak Türkiye-ABD ilişkileri	85
3.1.7. Arap Baharı sürecinde Suriye İç Savaşı'nın Türkiye ve ABD ilişkilerine etkisi	87
3.2. Obama'nın İkinci Başkanlık Dönemi: Türkiye-ABD ilişkileri ve Obama Sonrasına Sarkan Meselelerin Analizi	90
3.2.1. Obama'nın ikinci başkanlık döneminde uluslararası sistem.....	91
3.2.2. Obama'nın ikinci başkanlık döneminde ara değişkenler: karar alıcılar ve diğer ara değişkenler.....	93
3.2.3. Gezi Parkı olaylarının ikili ilişkilere yansımaları.....	97

3.2.4. Obama döneminden sonrasına sarkan mesele: Çin füzeleri bağlamında Türkiye-ABD ilişkileri	98
3.2.5. Obama döneminden Trump dönemine sarkan meseleler: Suriye özelinde Türkiye-ABD ilişkileri.....	100
3.2.6. Obama döneminden Trump dönemine sarkan meseleler bağlamında 15 Temmuz 2016 Darbe Girişiminin İkili İlişkilere Etkisi	104
3.3. Trump Döneminde Türkiye'nin ABD ile İlişkilerinin Analizi	107
3.3.1. Trump döneminde uluslararası sistem	108
3.3.2. Trump döneminde ara değişkenler: karar alıcılar ve diğer ara değişkenler	110
3.3.3. Suriye'deki terör unsurlarına yönelik Türkiye'nin Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı operasyonlarının ikili ilişkilere yansıması	113
3.3.4. 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin Trump dönemine sarkan meselesi: Rahip Brunson Krizi'nin Türkiye-ABD ilişkilerine yansıması.....	115
3.3.5. S-400 savunma sistemleri ve Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinin Türkiye-ABD ilişkilerine yansıması	117
3.3.6. Suriye meselesinde Türkiye'nin operasyonlarının ikili ilişkilere yansıması: Barış Pınarı Harekâtı.....	120
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	124
KAYNAKÇA	127

TABLULAR DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1.1. Dış Politikanın Dört Teorisi	19
Tablo 1.2. Klasik Realizm, Neorealizm ve Neoklasik Realizm	22
Tablo 1.3. Bağımlı Değişkenlerin Dizilimi	33
Tablo 1.4. Neoklasik Realizm ve Dört Dünya.....	36
Tablo 2.1. Osmanlı ve Amerika Arasındaki Bazı Ticari Veriler (Dolar Bazında)	45

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1.1 Neoklasik Realizmin Analiz Süreci	21
Şekil 1.2 Neoklasik Realizmin Değişkenleri	34

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
CAATSA	Countering America's Adversaries Through Sanctions Act (ABD'nin Hasımlarına Yaptırımlar Yoluyla Karşı Koyma Yasası)
CENTCOM	Central Command ya da United States Central Command (Birleşik Devletler Merkez Komutanlığı)
CENTO	Central Treaty Organization (Merkezi Antlaşma Teşkilatı; Bağdat Paktı'nın Önceki İsmi)
CIA	Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
CPMIEC	China Precision Machinery Import and Export Corporation
DEAŞ	Devletü'l İslamiyye fi'l Irak ve's Şam (Irak Şam İslam Devleti)
EOKA	Ethniki Organosis Kiprion Agoniston (Kıbrıslı Savaşçıların Milli Örgütü)
FETÖ	Fetullahçı Terör Örgütü
İHA	İnsansız Hava Aracı
IKBY	Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
IMF	İnternational Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
G20	Group of 20 (20 Grubu)
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
MC	Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam)
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	Millî İstihbarat Teşkilâtı
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı)

ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
PKK	Partiya Karkerên Kurdistanê (Kürdistan İşçi Partisi)
PYD	Partiya Yekîtiya Demokrat (Demokratik Birlik Partisi)
RP	Refah Partisi
SDG	Suriye Demokratik Güçleri
SEİA	Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması
SİHA	Silahlı İnsansız Hava Aracı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜSİAD	Türk Sanayici ve İş İnsanları Derneği
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
YPG	Yekîneyên Parastina Gel (Halk Koruma Birlikleri)

GİRİŞ

Türk-Amerikan ilişkilerinin yoğunlaşmaya başladığı Soğuk Savaş ile beraber ilişkilerde pek çok konu gündeme gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında ise bölgede yaşanan gelişmeler bağlamında ikili ilişkilerde yeni boyutlar tartışılmaya başlanmıştır. Değişen dengelerle birlikte ilişkiler güvenlik perspektifinin ötesine de geçmiştir. Bu doğrultuda çalışmada Türkiye'nin ABD'ye (Amerika Birleşik Devletleri) yönelik dış politikası, Barack Hussein Obama döneminde başlayan birtakım gelişmeler nedeniyle ve bu gelişmelerin Donald J. Trump döneminde de artarak devam etmesiyle Türkiye'nin eksen kırılması tartışmalarının arka planını incelemek amacıyla neoklasik realizm perspektifinden incelenmiştir.

Uluslararası İlişkiler disiplininde devletlerin birbiriyle olan ilişkilerini belirli bir teori bağlamında açıklamak; bu açıklama sürecine yönelik kolaylıklar sağlanması ve sebep-sonuç ilişkisinin kurulmasına zemin hazırlamaktadır. Bu doğrultuda Neoklasik Realizm'in de pek çok farklı değişkeni analiz sürecine dahil etmesi sebebiyle 2009-2020 yılında Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerini açıklamakta faydalı olacağı düşünülmektedir. Buradan hareketle çalışma 2009 yılında model ortaklık söylemi ile gündeme gelen Türkiye-ABD ilişkilerinin bu boyuta geçmemesindeki sebepleri ele alacaktır. Burada Türkiye'nin coğrafyasında yaşanan gelişmeler, terör unsuru olarak tanımladığı unsurların ikili ilişkilere etkileri, ikili ilişkilerden kaynaklanan ekonomik sorunlar ve bölgesel güvenlik bağlamındaki meselelerle Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerinde yaşanan değişim ve dönüşümlerin meydana çıkardığı durumlar neoklasik realizm bağlamında ele alınacaktır.

Bu çalışmanın amacı bahsi geçen tarihlerde Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini, iki ülke arasında yaşanan olumlu ve olumsuz gelişmeleri teorik bazda neoklasik realizm perspektifinden incelemektir. Bu inceleme neticesinde ilişkilerde yaşanan değişim ve dönüşümlerin sebeplerinin açıklanması hedeflenmektedir. Çalışmanın önemi Türkiye'nin ABD ile bahsi geçen dönemlerdeki ilişkilerini neoklasik realizm bağlamında pek çok değişkeni sürece dahil etmek suretiyle dış politika çıktılarını açıklama girişiminde tezahür etmektedir. Özellikle diğer dış politika analiz yöntemi ve teorilerine nazaran neoklasik realizmin ön plana çıkardığı ve incelemeye dahil ettiği dinamikler buna örnek olarak verilebilir.

Genel hatları itibarıyla çalışma; sistemsal bir güç olan ABD'nin Türkiye'ye yönelik bağımsız değişkenleri ve çeşitli sistematik baskıları söz konusu olduğunda bölgesel bir güç olan Türkiye'nin ara değişken olarak özellikle karar alıcılarının bu bağımsız değişkenleri güvenlik problemi olarak algılamasıyla Türkiye'nin dış politikasının sistemsal bir güç olan ABD'nin istediği yönde şekillenmediği üzerine kuruludur. Burada ABD'nin dışarısında sistematik sinyal olarak uluslararası sistemin sunduğu fırsat ve imkanlarda göz önüne alınmaktadır. Çalışmanın bu temel iddiası güvenlik ve beka söz konusu olduğunda devletlerin beklenenin ya da maruz bırakılmak istenenin dışında risk ve tehditlere rağmen ürettiği dış politikalara örnek olarak Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini 2009 ve 2020 yılları arasında ele almaktadır. Bu durum ise

uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde neoklasik realizm perspektifinden açıklanabilir niteliktedir.

Çalışmanın genel araştırma sorularına bakıldığında; özellikle “Bush döneminde hasarlı olarak nitelendirilen ilişkilerin Obama’nın ilk başkanlık dönemiyle önemli bir ivme kazanması söz konusu olurken bu ivme Obama’nın ikinci dönemine neden yansıyamamıştır” ve “Trump döneminde Türkiye’nin ABD ile olan ilişkileri neden olumsuz yönde daha da derinleşmiştir” minvalindeki sorulara cevap aramaktadır. Bu soruların cevaplarını ararken Türkiye’nin güvenlik kaygılarına ve bu hususu açıklayacak olan teorik tercih olarak neoklasik realizm perspektifine yönelmektedir. Burada ise çalışmadan Türkiye’nin ABD ile olan ilişkilerinin bahsi geçen dönemde neden neoklasik realizm perspektifinden ele alındığı açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışma ileriye sürdüğü temel iddialar ve bu iddialar bağlamındaki araştırma sorularını teorik ve tarihsel olarak literatürü önemli ölçüde inceleyerek ve bu inceleme neticesinde elde edilen verilerin neoklasik realizm ile harmanlanması neticesinde metodolojisini şekillendirecektir. Nitel araştırma yöntemleri bağlamında elde edilen verilerin çalışmada analiz edilmesi neticesinde çalışmanın tamamlanması beklenmektedir. Veriler birincil ve ikincil kaynaklardan elde edilmeye çalışılmaktadır.

Bu doğrultuda çalışma üç kısımdan oluşacaktır. Birinci bölümde teorik perspektifi ortaya koymak amacıyla neoklasik realizm ele alınacaktır. İkinci bölümde Türkiye-ABD ilişkilerinde Obama dönemine kadar olan süreç, tarihsel arka plan olarak ele alınacaktır. Üçüncü bölümde ise çalışmanın temel olarak ileriye sürdüğü varsayımlar ortaya konulacaktır. Üçüncü ve son bölümde Obama ve Trump’ın başkanlık dönemlerinde Türkiye’nin ABD ile ilişkileri neoklasik realizm perspektifinden incelenecektir.

Çalışmanın ilk bölümünde teorik perspektif olarak ortaya konulan neoklasik realizm Gideon Rose tarafından 1998 yılında kuramsallaştırılmış (Gülmez, Gülmez ve Dursun, 2020, s. 169) bir dış politika analiz yaklaşımı olarak devletlerin davranışlarında dış politika üretim süreçlerine odaklanmaktadır. Neorealizmin aksine devletlerin dış politikaları ve sisteme yönelik geri dönüşlerini devletlerin içerisinde de aramaktadır. Neoklasik realizm devletlerin dış politikalarını; sistemden gelen sinyaller olarak bağımsız değişkenler, bu sinyalleri değerlendirmeye tabi tutan ve onları içeride etkileyen unsurlar olarak ara değişkenler ve sistemik sinyallerin ara değişkenlerin süzgecinden geçmesi sonrasında oluşan dış politika çıktısı olan bağımlı değişkenler aracılığıyla açıklama gayretindedir (Kiraz, 2020, s. 675- 679).

Neoklasik realizm metodolojik olarak da neorealizmden ayrılmaktadır. Bu doğrultuda parçadan bütüne ulaşmayı hedefleyen bir yöntem benimsemesi (Kitchen, 2010, s. 118) ve bunu tarihsel ve felsefi arka plandan yararlanarak yapması söz konusudur. Neoklasik realizm, ileriye sürdüğü gerekçeler nedeniyle realizm ekolü içerisindeki diğer teorik yaklaşımlardan farklılaşmaktadır. Bu farklılıkları açıklarken; klasik realizmin genel kabullerini, devletlerin dış politikalarını açıklarken tamamen içerideki unsurlara yönelmesi nedeniyle eksik olarak

değerlendirmektedir. Neorealizmin ise devletlerin dış politikalarını açıklarken çok fazla sisteme odaklanmasını eksiklik olarak nitelendirmektedir. Bundan ötürü teori hem sistemik sinyallere hem de devletin iç unsurlarına odaklanması sebebiyle bu eksikliği giderme kabiliyetine sahip kabul edilmektedir (Rose, 1998, s. 149-150). Ayrıca Rose'un ileri sürdüğü neoklasik realizmin daha sonra Lobell, Ripsman ve Taliefferro gibi yazarların katkılarıyla da zenginleştiğini söylemek gerekir.

Neoklasik realizmde ara değişkenler olarak devletin içerisinde, dış politika sürecine etki eden tüm faktörler kastedilmektedir. Bu yönüyle neoklasik realizm kara kutu olarak nitelendirilen devletin içini açmaktadır. Bunu ise devletin sistem ve dış politika arasında köprü vazifesi gördüğü genel kabulünden hareketle gerçekleştirmektedir. Ara değişkenleri karar alıcılar ve onların algılarını etkileyen diğer iç unsurlar olarak tanımlamak mümkündür. Bu doğrultuda bağımsız değişkenler ara değişkenlerin süzgecinden geçtikten sonra bağımlı değişkenleri oluşturacaktır (Kitchen, 2010, s. 118). Türkiye özelinde konuya bakıldığında ise karar alıcıların algılarının bağımsız değişken olarak tamamen olmasa da büyük oranda dış politikanın belirleyici unsuru olduğunu söylemek mümkündür. Ele alınan dönemlerdeki Türk hükümetlerinin meclis çoğunluğu ve tek başına iktidar olması ise bu hususu besler niteliktedir.

Çalışmanın ikinci bölümüne bakıldığında ise Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinin analizde belirlenen tarihe kadar olan süreçteki tarihsel boyutu ele alınmaktadır. Öncesinde ağırlıklı olarak ticari bağlamda yürütülen ilişkiler, ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'na dahil olması ve Wilson prensipleriyle gündeme gelmesiyle farklı bir boyut kazanmıştır (Öztürk, 2005, s. 35-36). Osmanlı İmparatorluğu'nun savaştan mağlup olarak ayrılması, Mondros Mütarekesi ve Sevr Anlaşması sonrasında Anadolu coğrafyasında bağımsızlık hareketleri gelişmiştir. Kuva-yı Milliye bu hareketlerin temsilcileri olarak başlangıç aşamasında ABD ve İtilaf devletlerini aynı yerde konumlandırmaktadır. Ancak ilerleyen dönemlerde Kuva-yı Milliye hareketinin bölgede kazandığı ivmenin etkisiyle ABD'nin Birinci Meclis'le ilişkiler kurmak istemesi gündeme gelmiştir (Öztürk, 2005, 68-82). Sonrasında bu hareketin Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmasıyla beraber ABD'nin bölgede yeni hükümet ile ilişkiler yürütmesi söz konusu olmuştur (Cengiz, 2009, 11-12). Bu tarihten sonra ikili ilişkilerde Lozan ve Möntrö süreçleri önemli konu başlıkları olarak karşılaşılan hususlardır.

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte ikili ilişkiler ABD ve Büyük Britanya başta olmak üzere Türkiye'nin savaşa dahil olmasına yönelik uygulanan baskı bağlamında cereyan etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise Türkiye'nin bölgesinde önemli düzeyde güçlenen Sovyetler Birliği'nden algıladığı tehditler doğrultusunda ikili ilişkilerin bu perspektifte belirlenmesi söz konusu olacaktır. Bu dönem aynı zamanda Türkiye'nin NATO'ya (North Atlantic Treaty Organization) dahil olmasıyla birlikte ilişkilerin yoğunlaştığı dönem olarak da değerlendirilmektedir (Oran, 2018, s. 543-545). Bu dönemde Türkiye'yi, ABD'ye yakınlaştıran tek unsuru güvenlik olarak algılamak ve bu yönde değerlendirmeler yapmak birtakım eksikliklerin meydana çıkmasına zemin hazırlayabilir. Çünkü Türkiye açısından ABD'ye

yakınlaşmak için modernleşme ve ekonomik kalkınma gibi unsurlar da etkilidir (Topal, 2013, s. 114).

1950'li yıllar itibarıyla Kıbrıs'ta yaşanan olaylar ikili ilişkilerde yeni başlıklar gündeme getirmiştir. Bu doğrultuda ABD ve NATO girişimleriyle Zürih Anlaşması imzalanarak Kıbrıs Cumhuriyeti kurulacaktır ancak bu cumhuriyetle birlikte adadaki Türk unsurlara yönelik olumsuzluklar giderilemeyecektir (Bağlan, 2014, s. 82-87). Öyle ki bu süreç Johnson Mektubu'yla ABD ile ilişkilerde ilk büyük kırılma olarak nitelendirilecektir. Bu süreç daha sonra Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında maruz kaldığı ambargo sürecinin de temeli niteliğindedir. Burada mektup meselesine bakıldığında bir benzerinin Trump döneminde de cereyan etmesi ve yine bir kırılmanın gündeme gelmesi söz konusudur.

Soğuk Savaş sonrasıyla birlikte ikili ilişkilerde birtakım yeni gündemler oluşacaktır. Bunlardan en önemlisi 11 Eylül saldırılarıdır. 11 Eylül saldırıları ile birlikte ABD için Orta Doğu'nun önemi artacaktır, bu durum Türkiye ile ilişkilerine de yansımaktadır. Özellikle daha önce Körfez bölgesinde çıkan krizlerde daha düşük yoğunluklu bir politika izleyen Türkiye'nin bu süreç ile sürece dahil artmıştır. Burada Türkiye'deki karar alıcıların dönem içerisinde belirlediği dış politika perspektifinin de etkisinin büyük olduğunu söylemek gerekmektedir.

Çalışma üçüncü ve analiz bölümünde neoklasik realizm perspektifinden belirtilen tarihler arasında Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini Türkiye'nin perspektifinden ele almaktadır. Bu doğrultuda bahsi geçen bölümde Obama ve Trump dönemlerindeki ilişkiler analize tabi tutulmuştur. İlk olarak Obama'nın birinci başkanlık dönemini ele almak gerekirse; Türkiye'nin bu sürece ara değişkenler nezdinde ABD'ye yönelik büyük tepkiler ve olumsuz eğilimlerle girdiği görülmektedir. Ancak Obama'nın ilk dış ziyaretlerinden birini Türkiye'ye gerçekleştirmesi ve Türkiye'nin bölgede ABD'nin kuvvetli bir müttefiki olduğunu beyan ederek Model Ortaklık söylemini dile getirmesi (Büyükkaya, 2019, s. 7) Bush döneminden kalan olumsuz mirasın etkilerinin azalacağı yönünde beklentilerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Ancak Obama'nın ilk başkanlık döneminde Model Ortaklık söylemi hayata geçememiştir. Çalışma bu bölümde Türkiye'nin neden ABD'nin beklentilerinin dışarısına çıktığını izah etmektedir. İsrail'in Mavi Marmara Saldırısı ve sözde Ermeni Soykırımı gibi konu başlıklarının bağımsız değişken oluşturması ikili ilişkilerde Model Ortaklık hedefinin gerçekleşmemesine zemin hazırlamıştır. Bu doğrultuda daha lokal boyutta olan konuların da ikili ilişkilere yönelik etkisi neoklasik realizm perspektifinden incelenecektir. Bahsi geçen daha lokal bağlamda kalan meselelerin ilişkilere olan etkisine bakıldığında burada Türkiye'deki ara değişkenlerin hassasiyetleri ve özellikle karar alıcıların bu hassasiyetlere yönelik algılarının etkisinden bahsetmek mümkündür. Ayrıca Türk karar alıcıların çalışmanın ilerleyen bölümlerinde değinilecek olan bu hususlarda ABD tarafından daha aktif bir sistemik destek beklediği görülmektedir. Ancak bu beklentinin karşılanmaması yahut Türkiye'yi tatmin eder nitelikte

cereyan edememesi Türkiye'deki karar alıcıların algılarını olumsuz şekillendirecektir. Bu husus ise dolaylı olarak Türkiye'nin ABD ile ilişkilerine etki edecektir.

Obama'nın ilk başkanlık döneminde diğer bir önemli konu ise bölgesel mahiyette yaşanan gelişmelerin Türkiye'nin ABD ile ilişkilerine yönelik yansımasıdır. Bu doğrultuda NATO Kalkanı ve Arap Baharı süreci incelenecektir. Türkiye NATO kalkanı sürecinde bölgede İran'ın rahatsız etmemekten yanadır (Aydın, 2021, s. 59-61). Ayrıca İran'a yönelik birtakım teminatlar vermesi de söz konusudur. Burada Türkiye'nin neden böyle bir eğilim içerisinde olduğu hususu ele alınmıştır. Bu süreç aynı zamanda Türkiye'nin Patriot füzelerine yönelik talebinin de tohumlarının atıldığı dönem olarak da görülebilir.

Obama'nın ikinci dönemine bakıldığında, Arap Baharı olayları ve bu olayların yaşandığı coğrafyanın ikili ilişkilere artan etkisi söz konusudur. Bölgede Arap Baharı neticesinde yaşanan gelişmeler devam ederken Türkiye'de de Gezi Parkı süreci başlayacaktır. ABD'nin bu olaylara yönelik tepkisine bakıldığında Türkiye'nin tavrına yönelik eleştirel mahiyette olduğu görülmektedir (Topchi, 2021, s. 44-45). Bu doğrultuda sürecin ilişkilere yansıması ve Türkiye'nin sürece yönelik dış politikasını etkileyen bağımsız değişkenlerle beraber karar alıcıların bu değişkenleri algıları doğrultusunda nasıl bağımlı değişken sürecine dahil ettiğine değinilmiştir.

Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilere ana kırılma, büyük çoğunluğu Suriye'de olmak suretiyle Türkiye'nin güneyinde yaşanan gelişmeler bağlamındadır. Bu husus ikili ilişkilere ayrışan politikalar ve Türkiye'nin güvenlik kaygılarına ABD tarafından beklenen hassasiyetin gösterilmemesi neticesinde kırılmalara sebebiyet verecektir. Burada ABD'nin bölgede terör ile mücadelede bir başka terör örgütü uzantısı olan PYD'yi (Partiya Yekîtiya Demokrat) müttefik haline getirmesi kırılmanın temel motivasyonudur. Bölgede Türkiye'nin güvenlik bağlamında terör örgütlerine yönelik mücadelede ABD ile ayrışması söz konusudur (Gençkaya, 2017, s. 83-85). Türkiye'nin daha önce Suriye rejiminin olayları şiddetle bastırmasına yönelik uluslararası arenaya çağrılarında ABD'nin desteğini görememesinin bir benzeri bu sefer de bölgede terör örgütleri ile mücadelede bağlamında görülmektedir (Selçuk, 2020, s. 148). Türkiye bu süreçte hem DEAŞ (Devletü'l İslamiyye fi'l Irak ve's Şam) hem de PYD/YPG (Yekîneyên Parastina Gel) örgütleri ile mücadele ederken ABD'nin ise DEAŞ'la mücadele ettiği gerekçesiyle PYD'yi desteklemesi söz konusudur. Bundan ötürü ilişkilere kırılma yaşanacaktır.

Bu süreçler yaşanırken Türkiye'de 15 Temmuz Darbe Girişimi sürecinin yaşanması ve ABD'nin Türkiye'nin beklediği düzeyde tavır sergilememesi özellikle ABD Başkanı Obama'nın Erdoğan'ı dört gün sonra araması ilişkilere olumsuz yansımasıdır (Selçuk, 2020, s. 149-150). Ayrıca Türkiye'deki ara değişkenlerin ve bazı karar alıcıların üstü kapalı olarak ABD'ye yönelik ithamlar da bulunması da ilişkilere olumsuz yansıyacaktır. Genel itibari ile bakıldığında Obama'nın özellikle ikinci döneminde yaşanan gelişmelerden pek çoğunun sonraki döneme sarkması söz konusudur.

Trump dönemiyle birlikte 15 Temmuz sonrasında Suriye coğrafyasında yaşanan sıkıntılara ek olarak FETÖ (Fetullahçı Terör Örgütü) bağlamında da ilişkilerde olumsuz gelişmeler yaşanacaktır. Bu doğrultuda Rahip Brunson meselesi gündeme gelecektir. FETÖ'ye yönelik yardım iddialarıyla bir süre tutuklu bir süre de ev hapsinde (Genç, 2020, s. 68) olmak üzere yargılanan Brunson'ın daha sonra serbest kalmasıyla kriz son bulacaktır. Ancak bu dönemde Türkiye'nin ekonomisinin büyük zarar görmesi söz konusu olacaktır (Sürmen, 2019, s. 201-202).

Diğer taraftan Türkiye'nin ABD ve NATO ile ilişkilerinde en çok dikkat çeken başlıklarından olan S-400 meselesi gündeme gelecektir. Türkiye daha öncede ABD ve NATO ülkelerinden talep ettiği hava savunma sistemlerine yönelik olumlu bir dönüş görememesi neticesinde Çinli bir firma ile anlaşma sağlamış ancak teknoloji transferinin beklenen şartlarda gerçekleşmemesi gibi nedenler üzerine bu süreç tamamlanamamıştır (Yılmaz, 2022, s. 56-57). Ayrıca 15 Temmuz süreciyle birlikte ve Suriye'nin güneyindeki meselelerde Rusya'nın tavrının bölgede Türkiye'ye yönelik kısmen alternatiflik barındırması Türkiye'nin hava savunma sistemi konusunda Rusya'ya yönelmesine zemin hazırlamıştır. Bu doğrultuda Türkiye, ABD ve NATO'dan gelecek pek çok sistemik baskıya rağmen Rusya'dan S-400 hava savunma sistemlerinin teminine yönelik süreci devam ettirme iradesini göstermiştir (Genç, 2020, s. 73). Bu durum ise Türkiye'nin daha önce üzerine düşen mali ve teknik yükümlülüğü yerine getirmiş olduğu F-35 savaş uçağı programından çıkarılması ile sonuçlanacaktır. Ayrıca Türkiye'ye yönelik birtakım yaptırımlarda söz konusu olacaktır (Örmeci, 2020, s. 80). Bütün bu gelişmeler Türkiye'nin bölgede Rusya ve İran ile yakınlaşmasını gündeme getirmenin yanı sıra ABD ile sorunlu olan ikili ilişkilerin daha da gergin hale gelmesine sebep olacaktır.

Bütün bunlar göz önüne alındığında çalışmanın kapsamı; teorik çerçevenin belirlenmesi ve izahı ile tarihsel arka planın aydınlatılması sonrasında 2009-2020 yılları arasında Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerini el almaktadır. Bu doğrultuda teorik bağlamda pek çok değişkenin sürece dahil edilmesi ve diğer uluslararası ilişkiler teorilerinden farklı olarak cereyan eden sebepleri aydınlatılmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda bir öneriden ziyade açıklamalar ve kısmi olarak öngörüler bütünü, çalışmanın kapsam ve sınırlılıklarını oluşturması hedeflenmektedir. Genel hatları itibarıyla yukarıda bahsedilenler doğrultusunda Obama'nın ilk başkanlık döneminde büyük umutla başlayan ilişkiler Türkiye'nin bölgesinde yaşadığı birtakım meselelerin ilişkilere yansımaları neticesinde beklenen doğrultuda gelişmemiştir. İkinci dönemiyle birlikte ise model ortaklık iddiasının son bulması ve yerine ilişkilerde kötüleşme eğiliminin başladığı dönem gündeme gelmektedir. Burada ise bu kırılmanın temel motivasyonun Türkiye'nin güvenlik kaygılarına yönelik tavır olduğunu söylemek mümkündür. Tabii burada Türkiye'nin bu tavra yönelik dönütünü besleyen birtakım faktörlere de çalışmada değinilecektir. Obama'nın ikinci dönemindeki bu kötüleşme eğiliminin ise Trump dönemiyle birlikte kırılmaya, ayrılmaya hatta bazı noktalarda da karşı karşıya gelmeye dönüştüğünü söylemek mümkündür. Bu minvalde çalışma bahse geçen hususlarda ön plana çıkan

meseleleri; uluslararası sistem ve bağımlı değişkeni etkileyen ara değişkenleri açıklayarak analize tabi tutmuştur.

Sonuç olarak Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde özellikle ABD'nin Türkiye'nin kaygılarına karşı beklenen hassasiyeti göstermeden yürüttüğü politikalar neticesinde Türkiye'nin ABD'ye yönelik direnç göstererek sağladığı geri dönütler, neoklasik realizm perspektifinden ele alınmıştır. Çalışmada Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinin neoklasik realizm perspektifinden ele alınmasında, ABD'nin küresel bir güç olmasına rağmen Türkiye'nin bu gücün sistemik baskılarına hangi motivasyonlar ile direnç gösterdiğini açıklayabilmesi nedeniyle neoklasik realizmin tercih edildiğini söylemek mümkündür. Bundan ötürü çalışmada neoklasik realizm teorik çerçeve olarak benimsenerek ilişkiler analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu yönüyle de literatüre katkı yapacağı düşünülmektedir.

1. BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE: ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE NEOKLASİK REALİZM

1.1. Uluslararası İlişkiler Disiplini, Realizm ve Neorealizm

1.1.1. Uluslararası İlişkiler disiplininin meydana çıkışı ve idealizm

Uluslararası ilişkilerin; felsefeciler, siyaset bilimciler, tarihçiler ve hukukçular tarafından özellikle Westphalia sonrasında uzun yıllar konuşulduğu bilinmektedir. Bu durumun ise; uluslararası siyasetin alanına dahil olan tüm konuların kazandığı önem ölçüsünde özerk bir disiplin olarak Uluslararası İlişkiler¹ disiplininin oluşmasına zemin hazırladığı görülmektedir (Burchill ve Linklater, 2013, s.18).

“Uluslararası” kavramı ilk kez Jeremy Bentham tarafından 1780 yılında yazılan, 1789 yılında yayınlanan *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* isimli çalışmada kullanılmasının yanı sıra, 18. yüzyıl boyunca daha çok uluslararası hukuk bağlamında kullanılmıştır (Özlük, 2017, s. 104). Ancak Uluslararası İlişkiler disiplininin bağımsız, özerk bir disiplin olarak gelişmesi için tarihin o ana kadar gördüğü en büyük yıkım sayılabilecek Birinci Dünya Savaşı'nın yaşanması gerekecektir. Savaşla birlikte devletlerarasındaki rekabet ve uyuşmazlıkların, liderlerin² dahi kontrol edemeyeceği bir seviyeye gelmesi söz konusu olmuştur. Bu durum sebebiyle sistemin tıkanması ve daha yoğun şiddet vakalarının cereyan etmesiyle oluşacak hasarın önüne geçmek için, birtakım araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. (Özlük, 2009, s. 18-19).

Uluslararası İlişkiler disiplininin akademik özerkliğini kazanmasının ise birtakım ihtiyaçlar neticesinde gelişen bu araştırmalar doğrultusunda ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Keza savaş öncesinde dünyada üstünlüğü kabul edilen Avrupalı devletlerin ve bu devletlerin dahil olduğunu Avrupa Sistemi'nin savaş sonrasında üstünlüğünü yitirmesi söz konusu olacaktır. Neticesinde ise ulusların meşru siyasallaşma yöntemi olarak ulus devleti tercih etmesinin genel kabul olarak yaygınlaşmasıyla, 1648'de Westphalia Barışı'nda temeli atılan, 1815 Viyana Anlaşmaları'nda olgunlaşan ulus devletleşme sürecinin tamamlanma eğilimi içerisine girdiği görülecektir (Ozan, 2014, s. 198-200).

Savaş sonrasında Uluslararası İlişkiler disiplininin özerkliğini kazanması; Birleşik Krallık'ta bir şehir olan Aberystwyth'te bulunan Galler Üniversitesi'nde *Woodrow Wilson Uluslararası*

---

¹ Burada büyük harfler ile yazılan “Uluslararası İlişkiler” ile özerk olarak bir akademik disiplin kastedilirken, küçük harfler ile yazılan “uluslararası ilişkiler” ise uluslararası cereyan eden yahut uluslararasıını ilgilendiren olay ve olguları kastetmektedir.

² Lider vurgusunun sebebi dönem içerisinde monarşik yönetimler olması hasebiyledir.

İlişkiler Kürsüsü'nün (Burchill, Linklater, Devetak, 2013, s.18) Sir Alfred Zimmern başkanlığında kurulmasıyla gerçekleşmiştir (Çalış ve Özlük, 2007, s. 228). Sonrasında ise Büyük Britanya ve ABD başta olmak üzere Uluslararası İlişkiler kürsüleri farklı batı ülkelerinde de kurulmuştur.

Uluslararası İlişkiler disiplininin; liberal bir perspektif olarak uluslararası düzende barışın sağlanmasını ideal olarak benimseyen akademisyen ve siyasetçilerin fikri eğilimleri çerçevesinde kurulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Ozan, 2014, s. 201). Her ne kadar Türkçe okumalarda genel kabul olarak görülmesi bile, değinilmesi elzem olan bir diğer konu ise Uluslararası İlişkiler disiplininin İngiltere'de doğduğu fikrinin ABD'li siyaset bilimcilerle göre eksik olarak kabul edilmesidir. Uluslararası İlişkiler disiplini açısından asıl önemli olan husus ise nerede ortaya çıktığından ziyade neden ortaya çıktığı, neyi amaçladığı ve gelişimini nasıl devam ettirdiğidir (Yalvaç, 2019, s. 37-38). Uluslararası İlişkiler'in gelişimini nasıl devam ettirdiği ve özerk bir disiplin olarak sosyal bilimler içerisinde yerini nasıl sağlamlaştırdığı sorusuna cevaben; disiplin içerisindeki felsefi tartışmalar örnek gösterilebilmektedir. Bunlardan ilki ve göreceli olarak en önemlisi idealizm-realizm tartışmasıdır. Tabii bu tartışmaya geçmeden önce disiplinin kurucu felsefesi olarak nitelendirilebilecek idealizme değinmek gerekmektedir.

İdealizm kelimesi köken olarak incelendiğinde, fikir, ülkü manasına gelen "idea/ideal" sözcüğünden türemiş Fransızca kökenli bir sözcük olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Felsefi olarak bakıldığında ise idealizm; bireyi ve akli temel alan, aydınlanma dönemi olarak tabir edilen dönemin önemli felsefi akımlarındandır. Felsefi idealizmin Uluslararası İlişkiler disiplinine entegre olması sürecinde ise felsefi olarak özne kabul edilen bireyin yerini Uluslararası İlişkiler disiplininde bazı durumlarda devletin aldığı görülmektedir (Gözen, 2014, s. 76-77). Örneğin Sir Alfred Zimmern'e göre; devletlerin çatışmasının sebebi çıkarlarının uyuşmamasından kaynaklanmaktadır. Devletlerin çıkarlarının uyumlu hale getirilememesinin sebebi ise devlet adamlarının iyi eğitilmiş olmaması ve uluslararası kamuoyunun barışın sağlanması hususunda yeterli hassasiyete sahip olmamasından kaynaklanmaktadır (Yanık, 2015, s. 39).

Disiplin içerisinde idealizmin önemli temsilcileri; Sir Alfred Zimmerman, S. H. Bailey, David Mitran, Woodrow Wilson, Pitman Potter ve James T. Shotwell gibi isimlerdir. Ayrıca idealizm³, Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde hakkında en az çalışma olan teorilerden biridir (Gözen, 2014, s. 73). Bunun temel sebebi ise kendini idealistler olarak tanımlayan Uluslararası İlişkiler düşünürlerinin olmayışdır. Keza idealizm, disiplin içerisinde realistler tarafından 1919-1939 yılları arasında realizmin karşısında saf tutan ortak fikirlere verilen genel bir isimlendirme

---

³ İdealizmin bir teori mi bir olgu mu olduğu hususu da tartışmalı olmakla birlikte (Gözen, 2014, s. 74) Türk Akademisi içerisinde genellikle bir teori olarak kabul edildiğini söylemek mümkündür.

olarak da anılmaktadır. Bu bağlamda idealizmin “Wilsonculuk”, “Ütopyacılık”, ve “Moralizm” gibi eleştirel isimlendirmelere maruz kaldığı görülmektedir (Eralp, 2009, s. 59).

John Locke, Hugo Grotius ve İmmanuel Kant gibi düşünürlerin fikirleri ışığında Sir Alfred Zimmern’in görüşleri ve Woodrow Wilson’un on dört ilkesinin (tamamına değinilmese de büyük çoğunluğu ile) ortaya koyduğu; savaşın kötü olması, uluslararası hukukun gerekliliği, serbest ticaretin ve dolaşımın mecburiyeti, uluslararası örgütlerin kurulması, gizli anlaşmaların yasaklanması suretiyle şeffaf diplomasi ve self determinasyon ilkesi gibi unsurlar; disiplin içerisinde idealizm olarak isimlendirilen teorinin temelini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda MC’nin (Milletler Cemiyeti/ Cemiyet-i Akvam) kurulması, *Locarno Anlaşmaları*⁴ ve *Briand-Kellog Paktı*⁵ gibi somut gelişmeler, idealist fikirlerin disiplin içerisinde kuvvetlenmesine ve bu vesileyle savaşın önlenebileceğine dair inancın yaygınlaşmasına önemli katkıda bulunacaktır (Özlük, 2013, s. 106-109). Ancak İkinci Dünya Savaşı’nın çıkmasıyla birlikte MC’nin misyonunu gerçekleştirememesi ve idealizmin varsayımlarının yanlışlanması, disiplin içerisinde idealizme alternatif olarak klasik realizmin öne çıkmasına zemin hazırlamıştır.

1.1.2. Uluslararası İlişkiler ve klasik realizm

Her ne kadar disiplinin kurucu teorisi ya da olgusu “idealizm” olarak kabul edilse de tarihi olarak felsefi köklerinin idealizmden daha eskiye dayanması sebebiyle genellikle realist teorisyenler tarafından Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde en köklü teorinin realizm olduğu iddia edilmektedir. Siyasal realizm, reelpolitik yahut güç siyaseti gibi farklı zamanlarda ve farklı şekillerde isimlendirmeler söz konusu olsa da realizmi farklı kılan temel unsurlar vardır. Bu unsurların başında anarşi kavramı gelmektedir. Realizm insan doğasını temel alarak, insan doğasında var olduğu düşünülen bencillik faktörü ve bu faktörün toplumsal yaşamda karşılığı olarak nitelendirilebilecek olan, güç ve güvenlik ihtiyacı üzerinden anarşiyi tanımlamaktadır. Teori, insan doğası üzerinden ortaya sunduğu birtakım genel kabulleri; siyasal yaşama ve dolaylı olarak uluslararası ilişkilere uyarlamaktadır (Donnelly, 2013, s. 53-55).

Realizmi disiplin içerisinde belirgin hale getiren husus uluslararası ilişkileri anarşik ortamda cereyan eden güç mücadeleleri bağlamında değerlendirmesidir. Realizm bu mücadelelerin temel aktörünün devletler olduğu kanısından hareketle birtakım varsayımlar ileri sürer. Bu

---

⁴ Locarno Anlaşmaları Ekim 1925’te tamarat borçları başta olmak üzere Versay Anlaşması sonrasında güvenlik problemi oluşturan Fransa-Almanya ilişkileri (Dilek, 2013, s. 147) başta olmak üzere birtakım barış önleyici sorunların ortadan kaldırılması nedeniyle imzalanmıştır. Ayrıca Versay ötürü bozulan Alman ekonomisi diğer Avrupalı devletleri de olumsuz etkilemiştir. Tahkim Sözleşmeleri’nin yapılmasıyla Locarno Anlaşmaları Londra’da tamamlanmıştır (Cevizliler ve Öncü, 2013).

⁵ Briand-Kellog Paktı; Fransa dışişleri bakanı Asirtide Briand ve ABD dışişleri bakanı Frank Billing Kellog arasında karşılıklı basın açıklamalarıyla başlayıp ve buna müteakip görüşmelerle devam eden “savunma haricinde savaşın yasadışı” olduğu fikrinin kabul edilmesiyle oluşturulan pakttır (Karaca, 2020, s.128-136).

varsayımları ise devletlerin bahsi geçen mücadelelerde belirledikleri amaçlarını gerçekleştirmek için başvurdukları en temel araç olan güç kavramı özelinde ele almaktadır. Disiplin içerisinde genel olarak realizmin sınırlarının bu ön kabuller doğrultusunda olduğu bilinmektedir (Ersoy, 2014, s. 166-171).

1.1.2.1. Realizmin Felsefi Arka Planı

Realizmin felsefi olarak genel kabulleri, ilke ve esaslarını tarihteki temsilcileriyle birlikte incelemek gerekli ve faydalı olacaktır. Bu doğrultuda teorinin felsefi temellerini Thucydides'le milattan önce 5. yüzyıla kadar götürmekle birlikte, felsefi arka planının oluşmasına öncülük eden önemli düşünürleri; Thucydides, Niccolo Machiavelli, Thomas Hobbes, Clausewitz olarak sıralamak mümkündür (Üçbaş, 2020, s. 22).

Klasik realizmin felsefi temsilcilerinin başında M.Ö. 5. yüzyılda Atina'da yaşadığı bilinen ve *Peloponez Savaşları* isimli eseriyle tanınan Thucydides gelir. Thucydides, klasik realizmin felsefi olarak fikir babası ve kurucusu olarak görülmektedir. Özellikle disiplin içerisindeki "anarşi" tanımının *Peloponez Savaşları*'ndaki doğa durumu ile örtüştüğü söylenilebilir. Thucydides'e göre Atina'nın yükselişi Sparta'yı endişelendirmiştir, çünkü uluslararası sistemde bir devlet için kendinden daha güçlünün olması durumu o devletin kendini güvende hissetme ihtiyacını karşılayamaması manasına gelmektedir. Neticesinde ise yaşanan savaş karşımıza çıkmaktadır. Bu durum ise realizm açısından doğada olan güç mücadelesini açıklamaktadır (Allison, 2015).

Realizmin bir diğer önemli felsefi temsilcisi ise Nicollo Machiavelli'dir. Machiavelli 15 ve 16. yüzyıllarda yaşamış bir diplomat ve filozof olarak tanınmaktadır ve en ünlü eseri olan "Hükümdar" olarak bilinmektedir. Machiavelli Hükümdar'da; güç, politika, güç dengesi ve ittifakların oluşumu gibi birtakım hususların üzerinde durmasından ötürü realizmin felsefi arka planına önemli katkılarda bulunmuştur. Eserinde, dünyayı olması gerektiği gibi değil olduğu gibi değerlendirmenin gerekli olduğunun altını çizmesiyle de hem gerçekçilik hem anarşi durumuna atıf yapmaktadır (Viotti&Kauppi, 2016, s. 45-46).

Machiavelli devleti ve sistemi güç üzerinden tanımlar. Eserinde kötülükten ziyade bazı durumlarda devleti ayakta tutabilmek için ahlaki olmayan davranışların hükümdar tarafından kullanılmasının gerekli olabileceğinden bahsetmektedir. Ancak bu etik dışılığı kullanabilme ehliyetini sadece hükümdarlara mahsus görmekle birlikte sıradan vatandaş ve bireyleri bu etik dışılığın ehliyetinden mahrum etmektedir (Machiavelli, 2008, s. 22). Ayrıca Machiavelli bir hükümdarın aslan kadar güçlü ve tilki kadar kurnaz olması gerektiğini ileri sürerek ne sadece gücü ne de sadece kurnazlığı savunmaktadır. Bunun yerine realizmin temalarından birisi olan çıkar peşinde koşmayı önermektedir. Bunun bir gerekliliği olarak ise; bazı durumlarda sert güç olarak saldırganlığı, bazı durumlarda ise strateji olarak ve saldırganlıktan korunmak amacıyla kurnazlığın kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır (Machiavelli, 2008, s. 101-103).

Realizmin felsefi olarak diğerk önemli temsilcisi ise Thomas Hobbes'tur. Hobbes *Leviathan* isimli eserinde uluslararası arenayı, anarşik hayatta yaşayan erkek egemen mücadelelerine benzetmektedir. Bu doğrultuda Hobbes; erkeklerin eşit olması, yöneticilerin ve kuralların olmadığı bir anarşik ortamda etkileşimde bulunulması ve rekabet, güven ve şan arzusu tarafından harekete geçirilmesi olarak üç temel varsayım öne sürmektedir. Hobbes'a göre; güvensizlik, rekabet ve şan arzusu insanları harekete geçirmektedir. Rekabet; bireyi kazanç ya da dolaylı yoldan güç için mücadele ve saldırganlığa sürüklemektedir. Güvensizlik; bireyi güven arayışına dolaylı yoldan daimî bir savunma haline hatta güvensizliğin ortaya çıkmasındaki unsurları yok etme isteğiyle bir nevi saldırganlığa bile götürebilmektedir. Şan ve şeref arzusu ise yine itibar kazanabilmek amacıyla çatışma ve saldırganlıkların cereyan etmesine sebebiyet verebilmektedir (Donnelly, 2013, s. 56-58). Hobbes'un *Leviathan*'da bahsettiği bazı hususlardan da hareketle insan doğasında yaşanan mücadelelerin realizm açısından uluslararası arenada devletler için geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Bu doğrultuda Hobbes devleti *Leviathan* isimli bir canavara benzetmektedir. Bu canavarın davranışları realist perspektif içerisinde devletin eğilimlerini tanımlamak için kullanılmaktadır.

Realizmin felsefi arka planını temsil eden diğerk isim ise Carl von Clausewitz'dir. Clausewitz, 18. ve 19. yüzyıllarda yaşamış Prusyalı bir generaldir, ayrıca Napolyon Savaşları'nda da Rus ordusunda savaştığı bilinmektedir. Clausewitz'in en çok bilinen eseri, karısı Marie von Clausewitz tarafından vefatından bir yıl sonra Haziran 1832'de tamamlanan "Savaş Üzerine" isimli eserdir (Clausewitz, 2018, s. 1-19). Clausewitz eserinde, savaş bir politika aracı olarak görmektedir. Clausewitz'in realist perspektifin güvenlik anlayışına da önemli katkı yaptığını söylemek mümkündür. Keza eserinde savaş esnasında ve savaş tehdidi durumlarında yapılmasını öngördüğü birtakım davranışların aslında güç ve güvenlik denkleminde olduğunu iddia etmek mümkündür (Viotti&Kauppi, 2016, s. 49-50). Netice olarak Clausewitz'in görüşlerinin realizme; savaşın kaçınılmazlığı, anarşi durumunda ortaya çıkan engeller ve anarşinin bazı durumlarda öngörülemez olmasıyla birlikte güç ve güvenlik denkleminde birtakım arka planlar oluşturduğunu söylemek mümkündür.

1.1.2.2. Bir Teori Olarak Disiplin İçerisinde Klasik Realizm

Klasik realizm Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde var olduğu kabul edilen, idealizm-realizm tartışmasının ana unsuru olarak disiplin içerisinde kendisine yer bulmaktadır. (Kiraz, 2018, s. 10). Felsefi olarak bakıldığında klasik realizmin felsefi temellerinin çok güçlü olduğunu söylemek mümkündür.

Disiplin içerisinde klasik realizmin ilk temsilcisi olarak Edward Hallett Carr ile karşılaşmaktadır. İngiliz tarihçi, akademisyen ve diplomat olan Carr, disiplin içerisinde *The Twenty Years Crisis* isimli kitabıyla bilinmektedir. Carr kitabında batı diplomasisini analitik

olarak katı bir şekilde eleştirmektedir. Bu eleştirilerin başında ise iki savaş arası dönemde hâkim olarak bilinen idealist düşüncenin, gerçeklerin analizini yapmak yerine dünyayı şekillendirmeye çalışarak kuralcılık yapmakla itham edilmesi gelmektedir. Carr'ın bahsettiği kuralcılık; gerçekleşmesi mümkün olmayan düzenlilik halinin gerçekleşeceğine dair olan ütopyik inancın, savaşı mümkün hale getirmesi hususu olarak düşünülebilir (Griffiths, Roach, Salamon, 2011, s. 9-14). Keza var olan düzenin koşulları göz önüne alınarak daha gerçekçi bir perspektifle birtakım önlemler alınsaydı Mançurya'nın işgaliyle başlayan süreç İkinci Dünya Savaşı ile sonuçlanmayabilirdi.

Carr ile başlayan bu eleştirilerin akabinde, disiplin içerisinde ötekiyle rekabetinden sıyrılarak varlık iddiasında bulunan bir realist olgunun da geliştiği göz ardı edilmemelidir. Bu doğrultuda realizmin tamamen idealizm karşıtlığı bağlamında ilerlediğini söylemek haksızlık olacaktır. Disiplin içerisinde klasik realizmin, idealizmin öne sürdüğü tezlerle antitez üretmekle var olma girişiminden sıyrılarak kendi verilerini öne sürmesine Hans Joachim Morgenthau'nun öncülük ettiği söylenebilir.

Alman asıllı ABD'li bir akademisyen olan Morgenthau özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında çıkardığı kitapları ile klasik realizmin en önemli kuramcılarında olmuştur. Bu doğrultuda klasik realizmin bu kadar öncül konuma gelmesinde İkinci Dünya Savaşı'nın öncesi ve sonrasında yaşanan gelişmeler de etkin bir faktör olarak düşünülebilir. Morgenthau, insan ve devlet özdeşlemesinden hareketle ve uluslararası ilişkilerin temel aktörünün devlet olmasından ötürü, siyaset ve uluslararası siyaseti tamamen menfaatler etrafında cereyan eden bir güç mücadelesi olarak tanımlamaktadır (Griffiths, Roach, Salamon, 2011, s. 50-51). Ayrıca Morgenthau'nun idealizm eleştirisinden sıyrılarak teorik varsayımlar öne sürmesi, klasik realizmin teorik çerçevesinin idealizm eleştirisi dışında özgün olarak şekillenmesine de büyük katkı sağlar niteliktedir.

Klasik realizme göre uluslararası alan, bir icra mekanizmasının olmamasından ötürü anarşiktir. Bu sebeple teorinin en önemli vurgusunun güç ve anarşi üzerine olduğunu söylemek gerekir. Genel olarak insan doğasından hareketle uluslararası siyaseti ve devlet davranışlarını açıklamayı hedefleyen klasik realizm (Özan, 2020, s. 20); analiz düzeyi devlet olan ve devletler arası ilişkileri inceleyen bir teoridir. Teori, devletler arası ilişkileri incelerken tarihi ve felsefi arka planın verilerini kullanarak güç ve anarşi bağlamında temel varsayımlar ve sınırlar belirlemektedir.

Klasik realizmin 1950'li yıllar boyunca etkinliğini koruduğu bilinmektedir. Ancak o dönemde dünyada ve sosyal bilimlerde gündeme gelen "bilimsel olma" eleştirileri Uluslararası İlişkiler disiplini de etkileyerek disiplinin ikinci büyük tartışması olarak kabul edilen gelenekselcilik-davranışsalcılık tartışmasını gündeme getirmiştir. Bu tartışmanın temelinde, yöntemin amaca olan uygunluğunun sorgulandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra klasik realizmin temel varsayımlarının; yeterince bilimsel olmadığı ve çok fazla felsefi arka plan ışığında tarihselci metodu kullandığı için uluslararası

cereyan eden olayları açıklayamadığı iddia edilmektedir (Özlük, 2009, s. 200-203). Bütün bu iddialar ve eleştiriler açısından; disiplinin bilimsellik ihtiyacını karşılamakla birlikte uluslararası siyaseti daha iyi açıklayan teori üretmek maksadıyla realist düşünürler öncülüğünde, realist perspektifin dönem içinde kendine yönelik eleştirileriyle başlayan yapısal (neo) realizmin ortaya çıkması söz konusu olacaktır.

1.1.3. Neo realizm (yapısal realizm)

Klasik realizmin gelenekselcilik-davranışsalcılık tartışması neticesinde bilimsel olmaması ve kusurlu olması iddialarından ötürü sorgulanması durumu söz konusu olmuştur (Kiraz, 2018, s. 14). Bunun bir neticesi olarak; gerek epistemolojik ve metodolojik olarak gerekse uluslararası ilişkileri açıklamak için başvurulması gereken unsurun sistem olması gereğinden hareketle realist ekol içerisinde klasik realizme yönelik bir eleştiri yahut revizyon girişimi olarak neorealizm (yapısal realizm) ortaya çıktığı bilinmektedir. Neorealizm; 1970'li yıllarda ABD'nin Gramsci'nin hegemonya kavramıyla açıklanabilecek olan, güçten ziyade rıza unsuruna dayalı hegemonik kuvvetinin azalması ile paralel bir dönemde Kenneth Waltz tarafından 1979 yılında yayınlanan *Theory of International Politics* isimli eserde ileri sürülmüştür. Devletlerarasındaki ilişkilerin belirlenmesinde uluslararası sistemin yapısına verdiği önem sebebiyle yapısal (structural) realizm olarak da tanımlanmaktadır. Neorealizmde uluslararası ilişkilerde cereyan eden gelişmeleri belirleyen temel unsur ve analiz düzeyi uluslararası sistem olarak kabul edilmektedir (Serdar, 2015, s. 15-16).

Waltz; uluslararası politikaya yönelik teorileri ve yaklaşımları incelemek, var olan teorilerin kusurlarını gidermek suretiyle yeni bir teori ortaya çıkarmak ve bu ortaya çıkan teoriyi, pratikte kullanmak amacıyla eserini icra ettiğinden bahsetmektedir (Waltz, 2010, s. 7). Waltz kendisinden önceki bütün teorileri indirgemeci olarak tanımlamaktadır. Oysa Waltz'a göre öncesinde olduğu gibi parçaları; birey ve devlet düzeyinde basitçe somutlaştırarak tümevarımcı bir metot izlemek pek doğru olarak görülmemektedir. Bu yüzden Waltz 1979'da yayımladığı meşhur eserinde teorisini sistemik olarak tümünden gelimci bir yöntem ile inşa etmiştir.

Neorealizm; uluslararası sistemin uluslararası alandaki aktörlerin davranışlarına ve bu aktörler arasındaki etkileşimin belirleyiciliğine vurgu yapmaktadır. Waltz'a göre siyaseti belirleyen sadece iki faktör vardır bunlar; hiyerarşi ve anarşidir. Hiyerarşi ulusal siyasetle özdeşleştirilirken anarşi ise uluslararası sistemde var olan siyaset ile özdeşleştirilmektedir. Bu durum aynı zamanda iç politika ve dış politika arasındaki ayrımında ne kadar keskin olduğunu gözler önüne sermektedir. Waltz'a göre uluslararası sistem; belirli rolleri yerine getiren ve birbirinin çıktılarını taklit eden birimlerden oluşmaktadır. Bu birimlerin en önemleri güç ve yetenekleri yüksek olan büyük güçlerdir. Birimlerin güç ve yetenekleri ile birimlerde yaşanan değişikliklerin sisteme olan etkisi arasında doğru orantı olduğunu söylemek mümkündür

(Donnelly, 2013, s. 53-55). Waltz'a göre sistem içerisindeki en önemli birim olan devlet; gücü değil güvenliğini artırmayı hedeflemektedir. Bu durum aynı zamanda bazı yönleriyle defansif realizm olarak da adlandırılabilir.

Waltz'cu olarak tanımlanabilecek olan defansif neorealizmde devletlerin asıl amacı beka ihtiyaçlarını temin ederek hayatta kalmaktır. Waltz'a göre devletler eğilimlerinden ötürü birbirine benzer yapıda olsa da kabiliyetleri bazında ayrışmaktadırlar. Sistem içerisinde temel birim olan devletlerin kabiliyetleri ya da diğer bir deyimle kapasiteleri sistemin yapısını belirlemektedir. Devletlerin güç kapasitesi birim olarak kendilerini ilgilendirirken bu kapasitenin dağılımı sistemin yapısını ortaya çıkarmaktadır. Sistemin yapısını ise birbirinden farklı kapasiteler ile sistem içerisinde yerleşmiş ve birbirlerinin davranışlarını etkileyen birimler belirlemektedir (Ersoy, 2014, s. 181-182).

Defansif neorealizmde güç bir amaç olmaktan ziyade güvenlik ihtiyacını karşılayabilmek için bir araç olarak tanımlanmaktadır. Bu durum ise maksimum güce ulaşmak yerine gücün dengelenmesini sağlayarak ihtiyaçların sağlanması fikrinin öne çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Waltz'a göre anarşi durumu cereyan ettiğinde devletler "peşine takılma" (band wagoning) yerine dengeleme siyasetini tercih etmektedir. Güç dengesi politikasını izleyen devletler kendilerinden daha kuvvetli olan bir güce karşı hayatta kalma ihtiyacını dengeleme siyaseti ile karşılamaya çalışırlar (Donnelly, 2013, s. 60-61). Bu husus Wolfers'ın "yanan ev" benzetmesi ile de ifade edilmektedir. Tıpkı yanan bir evin içindeki insanların kendini kurtarmak için çıkışlara koşması gibi tehlikeli güçler ile karşılaşan devletlerde tehdidi dengelemek için ittifaklar kuracaklardır (Schweller, 2018, s. 29).

Defansif realizmin bir diğer önemli unsuru da "tehdit dengesi" olarak adlandırılmakta ve Stephan Walt tarafından ileri sürülmektedir. Walt, anarşi durumunun hâkim olduğu sistemde devletlerin güvenliklerini sağlayabilmek için ittifak kurabildiklerinden bahsetmektedir. Ona göre devletler bir tehdit algıladığında tehdidi yok etmek yerine dengelemeye çalışmaktadır ve bu durum hem sistemin güvenliğine hem de devletlerin güvenliğine maksimum katkıyı sağlamaktadır (Kanapiyanova, 2020, s. 9-11).

Defansif realizme en kuvvetli eleştirinin John Mearsheimer tarafından 2001 yılında yayınlanan *The Tragedy of Great Power Politics* ile olduğu bilinmektedir. Bu aynı zamanda ofansif realizmin gündeme gelmesine zemin hazırlamaktadır. Mearsheimer açısından devlet; güvenliğini değil gücünü maksimum seviyeye getirmek istemektedir. Ona göre devletler için güç doğrudan bir amaçtır. Mearsheimer devletlerin uluslararası sistem içerisinde üç davranış kalıbı olduğunu ileri sürer. İlk olarak devletler birbirlerinin niyetlerinden emin olmadıkları için birbirlerine güvenmezler birbirlerine güvenmedikleri için de birbirlerinden korkmaktadırlar. İkinci olarak uluslararası sistemde kendine yardım (self-help) bir ön kabul olarak hakimdir bundan ötürü devletler güvenliklerini bir başka devlete teslim edemezler. Üçüncü olarak ise niyet analizini yapılamadığı ve kendine yardımın bir zorunluluk olduğu sistemde devletler ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve hayatta kalabilmek için en güçlü olmak zorundadırlar (Ersoy, 2014, s. 183-

184). Ancak Mearshiemer, devlet için en büyük hedefin sistem içerisinde en güçlü konuma gelmek olduğundan bahsetse de bu durumun pek mümkün olmadığını da altını çizmektedir. Bundan ötürü Mearsheimer hegemon adayı bir büyük güç için en ideal durumun bölgesel bir hegemon olmak ve mümkünat sınırları dahilinde karasal bir diğer bölgeyi kontrol altında tutmak olduğunu beyan etmektedir⁶ (Aslanlı& Memmedov, 2016, s. 1524-1525).

Meirsheimer'in Soğuk Savaş sonrası Waltz'un savunmacı perspektifine yönelik yaptığı eleştirilerin, neorealizmi ikame etmekten çok biraz daha revizyonist bir perspektifle genişletme eğilimde olduğu söylenebilir. Fakat neorealizm ve sistem vurgusunun tutarlılığı konusunda Waltz'un öngöremediği bir husus vardır. Bu husus Soğuk Savaş'ın sona ermesidir. Tahmin edilemeyen bu öngörü ise neorealizmin tekraren sorgulanmasına zemin hazırlamaktadır. Bu sorgulamalara örnek olarak uluslararası ortamda yaşanan gelişmelerin daha farklı değişkenler ve genel kabullerle incelenmesi neticesinde neoklasik realizm gündeme gelecektir.

1.2. Neoklasik realizm ve Uluslararası İlişkiler

1.2.1. Neorealizm eleştirileri ve neoklasik realizm

Soğuk Savaş'ın bitmesi neorealizm ve uluslararası ilişkiler açısından öngörülemeyen bir hadise olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda neorealizme ciddi eleştiriler gelecektir. Bunların başında ise Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte uluslararası ilişkilerde yaşanan değişimin açıklanamaması gelmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla son bulan Soğuk Savaş sonrasında, iki süper güçten birinin süper güç olma özelliğini yitirdiği görülmektedir. Doğal olarak bu durum uluslararası sistemde bir değişime sebebiyet verecektir. Bu bağlamda neorealizme yönelik diğer bir ciddi eleştiri de sistemi oluşturan unsurların sistemin yapısını değiştirmesine yönelik yeni bir açıklama sunmamasından kaynaklanmaktadır (Özan, 2020, s. 27-28). Bu minvalde neoklasik realizmin, neorealizmin karanlıkta bıraktığı yerleri aydınlatmak ve öngöremediği hususları neden öngöremediğine yönelik eleştirel bir bakış sunarak ortaya çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Gorbaçov'un uyguladığı politikalar neticesinde sarsılan SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) aynı zamanda uluslararası sistemde de ciddi dönüşümlere sebep olmuştur. Bu durum ise Waltz'ın fikri olarak önderlik ettiği neorealizmin temel varsayımlarını sarsacaktır. Netice itibari ile dağılan SSCB ve ortadan kaybolan çift kutuplu sistem sadece neorealizmin eleştirilmesine değil aynı zamanda yeni teorik yaklaşımların da üretilmesine zemin hazırlamaktadır. Bu doğrultuda neoklasik realizmin, uluslararası ilişkileri devlet davranışları üzerinden açıklamak suretiyle ortaya çıkan bir teorik yaklaşım olarak gündeme geldiğini

⁶ Bu durumun bir nebze jeopolitik atfı barındırdığını söylemek mümkündür.

söylemek mümkündür. Neoklasik realizm, neorealizm gibi devletlerin dış politika süreçlerini sistem üzerinden büyük resme bakarak açıklama gayreti içerisine girmez. Bunun yerine devletlerin birim olarak nasıl dış politika ürettiğine odaklanır (Yılmaz, 2021, s. 18-19).

Neoklasik realizm kendisinden önceki realist perspektiflerin çok zengin ama dağınık fikirlerini ve teorikte karşılık bulmamış varsayımlarını daha sistemik bir teori içerisinde bütünleştirmeye çalışmaktadır (Kitchen, 2010, s. 118). Bundan ötürü klasik realizm ve yoğunluklu olarak neorealizmin cevap bulmakta zorlandığı birtakım sorulara cevap arama gayreti içerisindedir. Bu sorular: “Devletler ve onlar adına hareket eden karar alıcı kişi ve kurumlar uluslararası tehditleri nasıl algılamaktadırlar? Dış tehditlerin yapısına yönelik bir anlaşmazlık olduğunda ne olmaktadır? Uygulanması mümkün olan ve olmayan dış politika çıktılarının uygulanabilir olup olmadığına dair son kararı kim vermektedir? İç faktör unsurlarının devletlerin liderleri ile uzlaşmaları mümkündür müdür ve bu durum dış politikayı etkilemekte midir? Devletler güvenlik politikaları ve dış politikalarını uygulamak için gerekli kaynakları nasıl temin etmekte ve ne şekilde kullanılmaktadırlar?” şeklindedir. Bu sorular Rose’un bahsettiği innenpolitik teorilerin sınırlı açıklamalar getirdiği ve neorealizmin sormaya gerek duymaması nedeniyle açıklayamadığı sorular olarak tanımlanmaktadır (Lobell, Ripsman & Taliaferro, 2009, s. 1). Burada soruların cevaplarından ziyade alakadar olduğu unsurlar, teorinin perspektifini ciddi oranda şekillendirmekle beraber aynı zamanda da neoklasik realizmin diğer teorik yaklaşımlardan da ne yönüyle ayrıldığını ortaya koymaktadır. Keza neoklasik realizmin bir devletin dış politika çıktısını üretme ve uygulamaya giden süreçte; bağımsız değişkenler, ara değişkenler ve bağımlı değişkenleri nasıl gördüğünü bu sorularda bulmak mümkündür.

Genel olarak realizm ve özellikle neorealizmin iyi bir devlet teorisi ortaya koymaktan uzak olduğu düşünülmektedir. Özellikle neorealizmin devleti kara kutu olarak tanımlaması bu duruma örnektir. Neoklasik realizm tam da bu noktada literatür içerisindeki bu eksikliği gidermeye gayret göstermektedir (Lobell, Ripsman & Taliaferro, 2009, s. 13). Neoklasik realizm bir dış politika analiz teorisidir, yani devletlerin dış politikalarını analiz eder. Bu analizi yaparken ise üç önemli unsurdan bahsetmektedir. Bu üç önemli unsur analiz düzeyleri içerisinde yer alan unsurlardır. Bunlar bağımsız değişkenler, ara değişkenler ve bağımlı değişkenlerdir. Bağımsız değişkenler uluslararası sistemin yapısı ve sistem içerisindeki görece güç dağılımıdır. Ara değişkenler, devletlerin iç dinamikleridir. Burada iç dinamiklerden kasıt, siyasi karar alıcıların algıları ve diğer yerel dinamiklerdir. Son olarak bağımlı değişkenler ise devletlerin dış politika stratejileridir (Kiraz, 2020, s. 675- 679). Neoklasik realizm bir yandan sistemik sinyaller olarak nitelendirilebilecek olan uluslararası sistemin teşvik ve kısıtlamaları ile alakadar olurken aynı zamanda bu alaka ile devletlerin askeri, diplomatik ve dış politikaya yönelik hamleleri arasında bir bağ kurmaktadır. (Lobell, Ripsman & Taliaferro, 2009, s. 4). Bu bağ ise ara değişkenler olarak tabir edilen iç faktörler aracılığı ile kurulmaktadır. Neoklasik realizme göre devlet, tüm unsurları ile sistem ve sistemik sinyaller ile dış politika arasında köprü vazifesi gören bir ara değişkendir (Lobell, 2009, s. 44). Neoklasik realizm aynı zamanda

devletlerin sistemik sinyallere hangi durumlarda ve neden uyum sağlayamadığını, neden beklenenden farklı dış politika hamleleri yaptığını da açıklamaktadır (Rathbun, 2008, s. 296).

Neoklasik realizmin 1998 yılında Gideon Rose tarafından yayınlanan *Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy* isimli makale ile ortaya çıktığı bilinmektedir (Gülmez, Gülmez ve Dursun, 2020, s. 169-170). Ek olarak neoklasik realizmin literatür içerisinde farklı şekillerde isimlendirilmesi de karşılaşılan bir durumdur. Bu doğrultuda örnek vermek gerekir ise neoklasik realizmi, Schweller, “neotraditional realism”, Stephan Brooks “postclassical realism” (Ertoyl, 2019, s. 11) olarak tanımlarken Nicholas Kitchen farklı bir bakış açısıyla “post-yapısal realizm” olarak bir isimlendirme yapmaktadır (Kitchen, 2010, s. 118). Fakat yaygın olarak Gideon Rose’un tabiri ile neoklasik realizm olarak isimlendirilmektedir.

Rose’un, neoklasik realizmi Thomas Christensen, William Wolforth, Randall Schweller ve Fareed Zakaria’nın kitapları ve *International Security* dergisinde yayınlanan makalelerden etkilenerek ortaya attığı bilinmektedir (Rose, 1998). Rose’a göre bu eserler tek bir değişkeni ortaya sürmemektedir ve bu yüzden daha tutarlı dış politika teorisi oluşturabilecektir. Çünkü yoğun bir tarihsel analizle birlikte nedensellik unsurunu farklı bir metodolojik perspektif doğrultusunda ele almaktadırlar (Lobell, Ripsman & Taliaferro, 2009, s. 5-7).

Rose makalesinde neorealizmi devletlerarası ilişkileri açıkladığı için bir uluslararası politika teorisi olarak tanımlar ancak neorealizmin devletlerin davranışlarını her durumda açıklamadığının da altını çizmektedir. Yine neorealizmden farklı olarak dış politikanın hem iç hem de dış faktörler ile yakından alakalı olduğunu savunur. Buradan hareketle Rose neorealizmin dış politika analizi ile ilgilenmediğini savunmaktadır ve neorealizmden farklı olarak neoklasik realizmin bağımlı değişkenini devletlerin davranışları olarak ifade etmektedir (Rose 1998, s. 144-146). Bu doğrultuda Rose ileriye sürdüğü neoklasik realizmi sistematik bir hale getirebilmek için neorealizmde kara kutu olarak görülen devletin içini açmaktadır. Dış politika çıktısına giden süreçte devletin içerisindeki faktörlerin etkisine değinmektedir.

Rose dış politika inşasının siyasi liderler ve seçkinler tarafından yapıldığını, bundan ötürü maddi güç, kaynak ve kapasitenin göreceli miktarının ne kadar olduğuna ek olarak nasıl algılandığının da altını çizmektedir. Rose; liderler ve seçkinlerin algıları doğrultusunda ellerindeki maddi imkanları istedikleri gibi kullanabilmenin yani algıları doğrultusunda dış politika uygulamalarının da her zaman mümkün olmadığını savunur. Burada ise devletin yapısına atıf yapmaktadır. Bundan ötürü devletlerin güç analizi yapılırken içsel faktörlerin de analiz unsuru olarak dahil edilmesi gerektiğini savunmaktadır (Rose 1998, s. 147).

Rose, dış politika teorilerini innenpolitik teoriler ve realizmin diğer varyantları şeklinde üç unsur olarak değerlendirirken bu üç unsurun açıklamakta yetersiz kaldığı noktaları dördüncü yol olarak adlandırdığı neoklasik realizm ile ifade etmektedir. Totalde innenpolitik teoriler, realizmin defansif ve ofansif varyantları ve neoklasik realizm olmak üzere dış politikayı açıklayan dört teorik unsurun varlığından bahsetmektedir. Rose innenpolitik teorilerin birçok

farklı çeşidinin olduğundan bahsetmektedir ve bunların her birinin bir iç faktör üzerinde yoğunlaştığını fakat netice itibarıyla dış politikayı içerdeki etkenlerde bulduğunu ifade etmektedir. Rose yine bir eleştiri olarak benzer yapılara sahip devletlerin neden farklı dış politika uygulamalarına gittiğini açıklamakta zorlanmasından ötürü innenpolitik teorileri yetersiz görmektedir. Burada özellikle neorealist birtakım akademisyenlerin bu sorunu birim ve devlet düzeyinden sistem düzeyine çekerek inceleme yapmak suretiyle aşmak istemesinin de altını çizmektedir (Rose 1998, s. 147-148). Rose ileri sürdüğü bu varsayımlar doğrultusunda dört farklı dış politika analizi ve bu analizlerin unsurlarını ileri sürmekte ve neoklasik realizmi bunlardan biri olarak konumlandırarak ileri sürdüğü teorisini sistematiğe getirmektedir.

Dört farklı dış politika teorisinden ilki innenpolitik⁷ teoriler olarak açıklanmaktadır. Innenpolitik teorileri; dış politikayı tamamen iç etkenlerin yönlendirdiğini savunan teoriler olarak ifade etmek mümkündür. Burada iç faktör ve etkenlerden kasıt ise devletin hükümet etme rejimi fark etmeksizin, hiyerarşik düzen içerisindeki tüm etki unsurlarıdır. Bunlara örnek olarak lider ve diğer karar alıcı/uygulayıcıların algıları ve onları şekillendiren yerel unsurlar gösterilmektedir. Bunlara siyasi partilerin politikaları, ekonomik unsurlar, ideolojik faktörler ve sivil toplum unsurlarına ek olarak hiyerarşik düzen içerisinde karar mekanizmasını etkileyen tüm özel/tüzel kişi ve kurumları dahil etmek mümkündür.

Tablo 1.1. Dış Politikanın Dört Teorisi

Teori	Uluslararası Sisteme Bakış (Anarşi Perspektifinden)	Birimlerin Görünümü	Nedensel Mantık
Innenpolitik Teoriler	Önemsiz	Yüksek Düzeyde Farklıdır	İç Faktörler Dış Politikayı Belirler
Defansif Realizm	Bazen Önemli	Yüksek Düzeyde Farklıdır	Sistemik Teşvikler veya İç Faktörler Dış Politikayı Belirler
Neoklasik Realizm	Önemli (Anarşi Durumu Çok Karışıktır)	Farklıdır	Sistemik Teşvikler ve İç Faktörler Dış Politikayı Belirler
Ofansif Realizm	Çok Önemlidir (Uluslararası Sistemde Hobbes'çu Anarşik Düzen Mevcuttur)	Farklı Değildir	Sistemik Teşvikler Dış Politikayı Belirler

⁷ Innenpolitik teoriler, dış politikanın iç politikadan bağımsız olmadığını savunan teorik yaklaşımlar olarak değerlendirilmektedir. Innenpolitik teorilere göre dış politika iç politikanın bir uzantısı olarak konumlanmaktadır. Bu yönüyle innenpolitik teorilerin uluslararası sistemden ziyade hiyerarşik ulusal sistemi incelemesi hasebiyle siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler dışındaki, iktisat, sosyoloji ve felsefe gibi diğer pek çok sosyal bilimle alakadar olduğunu söylemek mümkündür (Büyükbay, 2013, s. 111).

Kaynak: (Rose, 1998, s. 154).

İnnenpolitik teorilerin devletlerin dış politikalarını açıklarken eksik yanlar bıraktığı yahut açıklamakta zorlandığı noktaları neorealizmin defansif ve ofansif perspektifle sistem düzeyinden açıklamaya giriştiğini söylemek mümkündür. Rose innenpolitik teorilerden sonra neorealizmin defansif ve ofansif perspektiflerinin dış politikaya bakışına yoğunlaşmaktadır. Burada da ilk olarak ofansif realizmden bahseden Rose, ofansif realizmin devletlerin dış politika üretirken innenpolitik teorilerden farklılaşarak sistem düzeyine çıktığını vurgulamaktadır. Ona göre anarşik uluslararası arenada güç peşinde koşan devletler çoğu kez gücünü artırmak için saldırgan tutumlar sergileyebilme eğilimine sahiptirler fakat burada devletlerin dış politikalarını sahip oldukları güç ve uluslararası alandaki konumları belirleyici olmaktadır. Benzer kapasiteye sahip devletler sistemin onları mecbur bıraktığı şekilde benzer dış politika uygulamalarına girmeye mecbur görünmektedir. Bu doğrultuda ofansif realizm perspektifinden bir devletin dış politikasını açıklamak için sistem içerisindeki konumu ve kapasitesini incelemenin gerektiği görülmektedir (Rose, 1998, s. 148-149).

Bir diğer yol olarak defansif realizm ise yoğunlukla Waltz'un çizdiği sınırlar çerçevesinde uluslararası arenada yeteri kadar güvenliğin olduğunu ve devletlerin güçten ziyade güvenlik peşinde olması sebebiyle bu durumu rahat kavrayabileceğini vurgulamaktadır. Defansif realizmde devletler yalnızca kendilerini savunmak için güç kullanımına başvurur ve bu durumu ise genellikle gücü dengelemek suretiyle tehdidi caydırarak gerçekleştirmektedirler. Rose, defansif realizmin ileri sürdüğü bu durumun ise haydut devlet olarak tabir ettiği güç peşinde koşan devletler tarafından ekarte edilebileceğinin altını çizmektedir. Rose innenpolitik teorilerin iç değişkenlere çok fazla ayrıcalık tanırken, ofansif ve defansif realizmin ise tam tersine sistemik sinyallere odaklandığını söylemektedir. Fakat her iki perspektifinde devletlerin dış politikalarına yönelik tahminlerini çok basit ve yanlış olarak görmektedir. Rose'a göre innenpolitik teoriler devletlerin dış politikalarını tamamen iç faktörlerde arayarak yanlış yönlendirilmiştir ve bu yüzden eksiklik barındırmaktadır. Benzer şekilde defansif ve ofansif realizm de devlet davranışlarını sadece sistemik faktörlere endeksleyerek yanlış yönlendirilmiştir ve bu yüzden eksiktir. Ona göre neoklasik realizm, bu üç perspektifin de eksiklerini gidererek devletlerin dış politikalarının daha açıklanabilir hale getirebilecektir (Rose, 1998, s. 149-150).

İnnenpolitik teorilerin devletlerin bazı davranışlarını açıklayamaması durumuna ek olarak defansif ve ofansif realizm de aynı koşullarda benzer yapı ve kapasiteye sahip devletlerin neden farklı dış politika uyguladıklarını açıklayamamaktadır. Bu üç perspektifin eksikliklerinin neoklasik realizm tarafından giderilebileceği vurgulanmaktadır. Rose'a göre devletlerin dış politikasını açıklayan bu eksikliklerin sadece iç etkenler yahut sadece sistemik faktörler temel alınarak giderilmesi mümkün görülmemektedir. Bundan ötürü dördüncü bir yol olarak adlandırdığı neoklasik realizmi inşa etmektedir. Rose'a göre neoklasik realizm devletlerin dış politikalarını hem iç etkenler hem de sistemik sinyaller ile açıklayabilmektedir. Bu doğrultuda

bütüncül bir yaklaşımla diğer üç perspektifin eksiklikleri giderilerek dördüncü bir perspektif olarak neoklasik realizm meydana çıkmaktadır (Kiraz, 2018, s. 24).

Rose, iyi bir dış politika teorisinin; uluslararası sistemin ulusal davranışlara etkisinin nasıl olduğuna değinmesinden bahsetmektedir çünkü neoklasik realizme göre devletler güvenlik aramaktan ziyade uluslararası anarşinin belirsizliklerinden çekinmektedirler ve bu durumu belirsizlikleri kontrol etmek suretiyle anarşiyi şeffaflaştırarak aşmaya çalışmaktadırlar. Neoklasik realizm sistemik faktörlere büyük önem atfeder fakat sistemik faktörlerin sadece dış politika açıklamak için yeterli olmadığını vurgular. Neoklasik realizme göre devletlerin dış politikasını açıklamak için bağımsız değişken olarak sistemik etkenlerin, karar alıcılar ve onların algılarını etkileyen iç faktörlerin süzgecinden nasıl geçtiğinin ve geçtikten sonra nasıl bağımlı değişken haline geldiğinin analiz edilmesi gerekmektedir⁸. Ayrıca neoklasik realizme göre karar alıcılar hem sistem hem de iç faktörler tarafından etkilenmekle birlikte bazı durumlarda da kısıtlanabilmektedir. Bu doğrultuda Rose, neoklasik realizmin saf yapısalcı ve inşacı teoriler arasında konumlandığından bahsetmektedir (Rose, 1998, s 150-153).

Şekil 1.1. Neoklasik Realizmin Analiz Süreci

(Kaynak: (Ertoyl, 2019, s. 23).

Neoklasik realizm Rose'un perspektifinden bakıldığında innenpolitik teoriler, defansif ve ofansif realizmin açıklayamadıklarını açıklamak suretiyle ortaya çıkan dördüncü bir teorik yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Bu duruma ek olarak Lobell, Ripsman ve Talieferro da yaptıkları çalışmalarda neoklasik realizmi realist ekol içerisinde de bir ayrışmaya tabi tutmaktadırlar. Bu bağlamda klasik realizm, neorealizm ve neoklasik realizm arasında önemli farklar olduğundan bahsedilmektedir⁹.

Neoklasik realizm hem bağımsız hem de ara değişkenleri vurguladığı için hem iç hem de dış faktörleri dış politika analiz sürecine dahil etmektedir. Rose'un, kendi teorisini neoklasik realizmin perspektifinden incelemeye değer gördüğü ilk örnek Thucydides'in Peloponez Savaşları'dır. Rose savaşın gerçek nedeni olan Atina'nın büyümesinin Sparta'ya yönelik sistemik bir sinyal olarak bağımsız değişkeni oluşturduğunu ve sonrasında bu sistemik sinyallerin Yunan şehir devletleri tarafından nasıl algılandığını ve dış politikaya nasıl yansıdığını örnek olarak gösterir (Rose, 1998, s. 154). Bu doğrultuda neoklasik realizmde

⁸ Bu cümlede geçen husus Şekil 1.1.'de belirtilmiştir.

⁹ Bu cümlede vurgulanan husus tablo 1.2.'de gösterilmektedir.

bağımsız değişken olarak tanımlanan uluslararası sistemin incelenmesinin doğru olduğu düşünülmektedir.

Tablo 1.2. Klasik Realizm, Neorealizm ve Neoklasik Realizm

	<u>Epistemoloji ve Metodoloji</u>	<u>Uluslararası Sisteme Bakış</u>	<u>Birimlerin Görünümü</u>	<u>Bağımlı Değişken</u>	<u>Altta Yatan Nedensel Mantık</u>
Klasik Realizm	Tümevarımcıdır; Siyasetin doğası üzerine felsefi yansıma ve ayrıntılı tarihsel analiz yapar.	Bir nebze önemli.	Farklıdır.	Devletlerin dış politikaları.	Güç dağılımı ya da çıkarların dağılımı dış politikayı belirlemektedir
Neorealizm	Tümünden gelimcidir. Yoğun olarak nitel metotlarla rekabetçi hipotezleri test eder.	Çok önemlidir. (Doğası gereği rekabetçi ve belirsizdir)	Farklı değildir.	Uluslararası politika neticeleri.	Bağımsız değişken olarak sistemin güç dağılımı bağımlı değişkeni belirler.
Neoklasik Realizm	Tümünden gelimcidir. Yoğun olarak nitel metotlarla rekabetçi hipotezleri test eder.	Önemlidir; anarşinin etkileri değişkendir ve karar alıcıları etkiler.	Farklıdır.	Devletlerin dış politikaları	Bağıl güç dağılımı ¹⁰ ; yerel faktörler ve elitlerin algıları ¹¹ doğrultusunda dış politikayı ¹² belirlemektedir.

Kaynak: (Lobell, Ripsman & Taliaferro, 2009, s. 20).

1.2.2. Bağımsız değişken olarak uluslararası sistem

Neoklasik realizme göre sorunsuz ve düzen içerisinde bir uluslararası sistemden bahsetmek sistemdeki anarşinin varlığından ötürü pek mümkün olarak görülmemektedir. Neoklasik realizmde bağımsız değişkenleri, uluslararası sistem yani diğer bir ifadeyle görecü gücün dağılımı ve sonuçları oluşturmaktadır. Görecü gücün dağılımı ve bunun sonucu olarak uluslararası sistemden gelen sinyallerin ara değişkenlerin süzgecinden geçmesi ile birlikte dış politika stratejileri yani bağımlı değişkenler oluşmaktadır.

Kenneth Waltz “anarşik çevrenin görünmez eli” olarak bahsettiği unsurun sistemi kendiliğinden düzenleyeceği fikri neoklasik realizm tarafından kabul görmemektedir (Tüysüzöğlü, 2020, s. 89). Sistem içerisindeki devletlerin, sadece görecü güç dağılımı ve sistemik sinyaller üzerinden hareketlerini analiz etmek ve anlamlandırmak pek mümkün değildir.

Uluslararası sistemin anarşik yapısı, görecü güç dağılımı, saldırı-savunma dengeleri ve coğrafya gibi birtakım yapısal değişkenler devletlerin algılarını şekillendirmektedir. Ancak uluslararası

¹⁰ Bağıl güç dağılımı burada bağımsız değişken olarak sistemik sinyallere atıf yapmaktadır.

¹¹ Yerel faktörler ve elitlerin algıları burada ara değişkenleri ifade etmek için kullanılmaktadır.

¹² Devletlerin dış politikaları bağımlı değişken olarak tanımlanmaktadır.

sistem tüm devletlerin bu unsurlar doğrultusunda özellikle orta ve uzun vadede nasıl politikalar izleyeceğini izah edememektedir (Taliaferro, 2006, s. 482). Burada güç kavramı, devletlerin diğer devletler üzerinde etki oluşturma kapasiteleri, kabiliyetleri ve kaynakları olarak tanımlanabilir. (Kiraz, 2020, s. 678).

Devletlerarası ilişkilerde uzun vadeli politikalar sistem içerisinde gücün dağılımına ilişkin daha gerçekçi fikirler vermektedir. Fakat devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde kısa vadede izlediği politikalar daha sistemik bir analiz gerektirmekle beraber daha öngörülebilir mahiyettedir. Göreceli olarak gücün sistem içerisinde dağılımı devletler için önemlidir ve devletlerin dış politikaya yönelik davranışlarında ciddi teşvik ve kısıtlamalara sebebiyet verebilmektedirler. Neoklasik realizmde bir devletin dış politika çıktısının sınırlarının o devletin sistem içerisindeki sahip olduğu göreceli güç ve konum tarafından belirlendiğini söylemek mümkündür. Aslında bu mümkün olma durumunun bir nebze neorealizmin sistem vurgusundan etkilendiğini de söylemek gerekmektedir. Fakat bu göreceli güç her ne kadar sistemik sinyaller tarafından yönlendirilse de karar alıcı/uygulayıcıların algıları gibi ara değişkenlerin etkileri bu durumu bir karışıklık içerisine sokabilmektedir (Lobell, Ripsman & Taliaferro, 2009, s. 4-7). Yine de uluslararası sistem içerisindeki güç dağılımının devletlere gönderdiği sistemik sinyaller, devletlerin dış politikalarını tesis etmede önem arz etmektedir.

Neoklasik realizme göre devletlerin birbirleri ile etkileşimi büyük önem arz etmektedir çünkü uluslararası sistem, birimlerden oluşmaktadır ve bu birimlerin etkileşimleri ile sistemin yapısı şekillenmektedir. Sistemin yapısı büyük devletler için kısıtlamalar üretebilmektedir. Büyük devletler ise ulusal çıkarlarını bu doğrultuda algıladıkları algıları ile şekillendirme eğilimi göstermektedir. Büyük devletlerin ulusal çıkarlar hakkında öngörü oluşturmalarına yardımcı olan uluslararası sistem, ciddi oranda büyük güçlerin stratejik tercihleri doğrultusunda da şekillenmektedir. Bu doğrultuda neoklasik realizme göre uluslararası sistem, devletlere dış politika hamleleri ve bu hamlelerin maliyetleri ile sonuçları hakkında fikir verici nitelik taşıyarak büyük devletlerin sisteme yönelik geri bildirimleri doğrultusunda da şekillenebilmektedir. (Kitchen, 2010, s. 142-143).

Neoklasik realizme göre sistem içerisinde bir devletin tehdit olarak görülüp görülmemesi o devletin gücünün hangi unsurunun arttığı ile doğru orantılıdır. Bir devletin göreceli güç unsurlarından bazı önemli olanları; bulunduğu bölgeden elde ettiği avantajlar, ideoloji, nüfus, sanayi ve askeri güç olarak ifade edilebilir. Bu unsurlarda önemli bir artışın olması durumu sistem içerisindeki diğer devletler tarafından tehdit olarak algılanabilir. Çünkü uluslararası firmalar ile bankacılık ve finansal hizmet sektörü özellikle ekonomik gücü yükselen bir devletle bir iş birliği içerisine girişme eğilimi gösterebilmektedirler. Bu durum ise bazı durumlarda büyük güç için tehdit olarak algılanabilmektedir (Lobell, 2009, s. 53-55).

Neoklasik realizme göre güç devletler için tamamıyla ölçülemeyen ancak tahmin edilebilen bir husus olarak görülmektedir. Çünkü çeşitli güç unsurları farklı zamanlarda farklı faydalar gösterebilme eğilimindedir. Sistem içerisinde devletlerin birbirlerinin davranışlarından emin

olmamakla birlikte birbirlerinden algıladıkları sistemik sinyallerin uzun süre birbirlerine tehdit unsuru içermemesi söz konusu olabilir. Fakat yine de devletler sistem içerisindeki konumlarını en üst düzeye çıkarmak için girişimlerde bulunacaklarından ötürü, devletlerin çıkarları birbiriyle çatışacaktır. Devletlerin çakışan çıkarlardan algıladığı sistemik sinyalleri içlerinde filtreden geçirdikten sonra yaptıkları hamleler ise sisteme yönelik geri bildirimler olarak ifade edilmektedir. Kısa vadeli süreçlerde bu tehdit ve politikaların sonuçları genellikle uzun vadeye oranla çok daha öngörülebilir niteliktedir. Ancak nadiren de olsa kısa vadeli geri bildirimler sistem içerisinde kırılmalara sebebiyet verebilir. Bu kırılmalar müttefiklerin ani yenilgisi yahut krizlerin ani tırmanışı olarak kendini gösterebilmektedir. Fakat bu ani şoklar aynı zamanda şoka uğrayan tarafın, maruz kaldığı politik hamlenin uzun süreli belleğine yönelik birtakım öngörüler elde etmesine zemin hazırlayabilmektedir. Buna örnek olarak 1947 yılında İngiltere'nin ani çöküşünün Truman yönetimi tarafından sistemin gerçek çift kutupluluğunu tanımaya ve Sovyetler Birliği'ni çevrelemeye zemin hazırladığı gösterilmektedir (Lobell, Ripsman & Taliaferro, 2009, s. 29).

Ayrıca bazı durumlarda eğer devletler uluslararası sistemin sinyallerine cevap olarak ürettikleri dış politikalarında iç faktörlerden çok fazla etkilenecek şekilde yapıtırlarsa, sistemin devletleri cezalandırabileceğinin de altı çizilmektedir (Rathbun, 2008). Neoklasik realizmde çeşitli süreçler sonrasında uygulanan dış politikanın olumlu ya da olumsuz sistemik bir geri bildirimidir. Bu geri bildirim devletin sistem içerisindeki görece gücü ve kapasitesinin sınırları hakkında bilgi vermektedir.

Neoklasik realizmde büyük devletler sistem içerisindeki değişimlerden tehditler algılama eğilimine sahipken onlardan daha küçük olan bölgesel güçler daha alt ve çevresel faktörlerden tehdit algılama eğilimine sahiptir. Ancak büyük güçlerin sistemi şekillendirmeye yönelik uyguladığı politikalar onlardan daha küçük olan bölgesel güçlere tehdit yahut fırsatlar sunma eğilimi de gösterebilmektedir (Lobell, 2009, s. 48-50).

Neoklasik realizm sistem içerisinde devletlerin uluslararası sisteme bakışını açıklarken liberal teorileri, bazı gerçekleri görmezden gelmeleri sebebiyle birtakım eleştirilere de tabi tutmaktadır. Bu doğrultuda Jennifer Sterling-Folker liberal teorilerin öne sürdüğü karşılıklı bağımlılık ve barış varsayımlarına neoklasik gerçekçi bir perspektifle eleştirel yanıtlar vermektedir. Ona göre liberal teoriler milliyetçiliği ve tek taraflılığı görmezden gelir yahut milliyetçilik ve tek taraflılığı daha fazla kurumsallaşmış iş birliği ile aşılması gereken irrasyonel tarihi kalıntı olarak nitelendirir. Fakat devletlerin birbirini ticaret ortağı görürken birbirlerinden nasıl güvenlik tehdidi algılamayacağını ifade etmekte eksik kalır. Fakat Folker'a göre neoklasik realizm bu karışıklığı çözecek niteliktedir. Ona göre neoklasik realizm bu karışıklığı; uluslararası alanda kaynakların kıt olması nedeniyle devletlerin birbiriyle rekabet ettiği gerçeğini öne sürerek açıklamaktadır (Lobell, Ripsman & Taliaferro, 2009, s. 35). Folker bu duruma örnek olarak ABD-Çin-Tayvan arasındaki ilişkileri örnek göstermektedir. Çin ve Tayvan arasındaki ticari etkileşim ve yatırımlar 1980 sonrasında ciddi oranda artarken iki

ülkenin birbirine yönelik daha sert güvenlik tedbirleri aldığı ve bu doğrultuda politikalar ürettiği bilinmektedir. Benzer şekilde ABD ve Çin arasında ekonomik bağlar ciddi oranda artış gösterse de iki ülke birbirini özellikle Asya-Pasifik bölgesinde düşman olarak tanımlamaya devam etmektedir. Folker, bu durumu sadece sistemin yapısıyla değil aynı zamanda sistemik sinyallerin ara değişkenler tarafından nasıl algılandığı ve devletlerin sistemik geri bildirimlerinin diğer devletlerin ara değişken olarak iç faktörleri tarafından nasıl algılandığıyla da alakalandırmaktadır (Sterling-Folker, 2009, s. 116-138).

Sistemik ve sistem içerisindeki bölgesel güçler bir devletin uluslararası alandaki davranışlarının sınırlarını tam anlamıyla belirleyemez ancak şekillendirebilir. Bu durum dış kısıtlamalar, caydırıcılıklar ve eylem fırsatı meydana getirebilecek niteliktedir. Ancak bu durum bahsi geçen hususların cereyan edebilmesi için tek faktör olma özelliği göstermemektedir (Lobell, 2009, s. 63).

Neoklasik realizm uluslararası sistemdeki bir aktörün gücünün azalmasına sebep olan şeyin ne olduğuna yönelik merak uyandırmaktadır. Sistem içerisinde birbirinden farklı büyüklük ve büyüme oranına sahip devletlerin sistemi farklı oranlarda şekillendirdiğini savunmaktadır. Ancak bunun tespitini yaparken sadece sistem düzeyinden bakmaz. Sistemik sinyal ve diğer devletlerin politikaları sonucu oluşan sistemik geri dönüşlere ek olarak sistemi etkileyen aktörlerin gücündeki artış ve azalışı etkileyen iç dinamikleri de inceler. Neoklasik realizmde dış politika sistemik teşvikler ile alakalıdır fakat sistemin unsurları bir devletin dış politikasını tamamen yönlendirme kabiliyetine sahip değildir. Bu durum ise ara değişken olarak devletin iç faktörleri olan karar alıcılar ve uygulayıcılar devreye girdiğinde açıklanabilir mahiyete bürünmektedir (Rose, 1998, 164-170).

Neoklasik realizme göre devletler sadece gücün göreceli dağılımı, güvenliğin konumu ve sistemik sinyallerden etkilenmezler. Bunlara ek olarak ideolojik ve kültürel ön kabullerden, iç politik algılardan ve diğer iç faktörlerden de etkilenmektedirler. Çünkü karar alıcılar göreceli güç dağılımı ve diğer devletlerin niyetlerine yönelik tespitler yaparak ulusal çıkar ışığında dış politika hamlesi geliştirirken genellikle iç kısıtlamalara maruz kalabilmektedirler (Kitchen, 2010, s. 133).

Netice itibari ile neoklasik realizmde devletler uluslararası sistem içerisinde tamamen güç ve güvenlik arayışı içerisinde değildirler. Bunun yerine çevresini kontrol etmekte ve uluslararası sistemin anarşik doğasını şeffaflaştırmaya çalışarak ulusal çıkarını inşa etmek istemektedirler. Bu doğrultuda devletlerin dış politikalarını; sistemik sinyaller ve sistem içerisindeki göreceli güç dağılımındaki konumlarına ek olarak bu etkenlerin ara değişkenleri nasıl etkilediği de şekillendirmektedir.

1.2.3. Ara değişken olarak karar alıcılar ve devletlerin diğer yerel dinamikleri

Neoklasik realizmde ara değişkenlerden kasıt devletin tüm iç faktörleridir. Neoklasik realizm Waltz'un tabiriyle kara kutu olan devletin içini açar ve devletin dışa dönük hareketlerinin nedenini kara kutunun içinde arar. Çünkü devlet; sistem ve dış politika arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Sistemden gelen sinyallerin dış politika sürecine gidebilmesi için bir köprüye ihtiyaç vardır. Teorinin ara değişkenleri ile tam olarak burada karşılaşılmaktadır.

Neoklasik realizm, sistemik sinyaller ve dış politika arasında iç faktörlerin köprü vazifesi görmesine izin verirken aslında neorealizmin yok saydığı daha doğrusu analize dahil etmediği birim düzeyindeki aktörleri de analize dahil etmektedir. Bu doğrultuda neoklasik realizm devletlerin sistemik sinyallere nasıl geri bildirim yaptığını açıklamak için devletin iç politikasına, gücü ve süreçlerine, liderlerin algılarına odaklanmaktadır. Bu durum ise daha önce bahsedilen innenpolitik teorilerin perspektifinden ödünç alma olarak nitelendirilebilir. Devletlerin sistemik sinyallere nasıl geri bildirim yaptıklarını ve çevrelerini nasıl şekillendirmek istediklerini açıklayabilmek için (Kitchen, 2010, s. 118) "kara kutunun" içinin açılması gerekmektedir. Bu doğrultuda neoklasik realizmi diğer teorik yaklaşımlardan ayıran husus devletlerin dış politikasını incelerken iç faktörlere verdiği önemdir.

Neoklasik realizme göre temel belirleyici unsur olarak ara değişkenleri tanımlamak biraz karışıklık barındırabilir. Bundan ötürü neoklasik realizme göre ara değişkenlerin devletten devlete farklılık gösterebileceği düşünölmelidir. Fakat genel hatları itibarıyla neoklasik realizm perspektifinden bir analiz yapılırken ara değişkenler olarak karar alıcıların algıları ve diğer iç unsurlara başvurulmaktadır (Kiraz, 2018, s. 28). Bu doğrultuda iç faktörleri devlet yöneticileri ve onları etkileyen çeşitli iç dinamikler olarak nitelendirmek de mümkündür.

1.2.3.1. Karar Alıcıların Algıları ve Devlet Aygıtının Unsurları

Neoklasik realizmde karar alıcılar dış politikayı inşa etmeleri sebebiyle büyük önem teşkil etmektedir. Bu karar alıcıların kim olduğuna değinildiğinde ise iktidar unsurları olarak devletin kurumları ve yöneticileri ile karşılaşılmaktadır. Siyasi liderler olarak cumhurbaşkanı, başbakan, dışişleri bakanı, istihbarat kurumu başkanları ve iktidarın dış politika ile alakası olan kurumlarının tüm yöneticilerini dahil etmek mümkündür. Çünkü bunların tamamının iki görev icra ettiği düşünölmektedir. Bu görevlerden ilki dış politika üretilirken ön bellek oluşturmaktır. İkincisi ise algıları doğrultusunda dış politika çıktısı inşa etmektir.

Neoklasik realizme göre dış politika ulus tarafından değil o ulusu yöneten hükümet tarafından icra edilmektedir. Bundan ötürü iktidar her ne kadar ulusu temsil ediyor olsa da önemli olan ulusal iktidardan ziyade devletin iktidarı olarak görölmektedir. Bundan ötürü devlet için güç, hükümetlerin amaçlarını gerçekleştirmek için kullanacağı bir kaynak olarak da değerlendirilebilmektedir. (Rose, 1998, s. 161). Ancak burada iktidar sahiplerinin bazı

durumlarda ulustan bağımsız olsa da kaynaklarını ulus için kullandığı göz önünde bulundurulmalıdır. Keza neoklasik realistlere göre devlet; anarşinin hâkim olduğu uluslararası alanda ulusun kaynaklarını çıkarları doğrultusunda yöneten bir aygıt olarak görülmektedir (Brawley, 2009, s. 97).

Ara değişken olarak devlet iç ve dış politikanın bağlantı noktasında konumlanmaktadır. Bu doğrultuda liderler ve diğer karar alıcılar algılarını şekillendirirken sistemik anarşik düzene ve hiyerarşik olma eğilimi olan, toplumsal grupların rekabet içerisinde olduğu iç yapıya odaklanmaktadır. Bu odaklanma neticesinde karar alıcıların algıları; tehditler ve teşvikleri dış politikaya dönüştürme konusunda olgular meydana koymaktadır. Tabii burada liderler, diplomatlar, dış politika görevlileri ve istihbaratçılarla birlikte diğer tüm karar alıcı ve uygulayıcılar için önemli olan husus tek bir tehdide odaklanmamaktır. Keza bu durum rekabet içerisinde bulunan yabancı devlet ya da devletlerin davranışlarının nedenlerinin ve niyetlerinin yanlış anlaşılmasına uygun zemin hazırlayarak olumsuz neticelenen bir dış politika çıktısının meydana çıkmasına sebebiyet verebilir (Lobell, 2009, s. 47). Ayrıca Lobell; liderler, dış politika görevlileri ve istihbaratçıların tamamını “dış politika yöneticisi” olarak tanımlamaktadır (Lobell, 2009, s. 43).

Karar alıcılar olarak dış politika yöneticilerinin algıları için en önemli faktör hangi devletin kendilerinin güvenliği için tehdit oluşturduğudur. Karar alıcıların algıları bu hususu ciddi oranda etkilemektedir. Ayrıca karar alıcıların bu tehditlere vereceği yanıtları sadece uluslararası alandan gelen sistemik sinyallerden algıladıkları algılar değil, içerde sahip oldukları kapasite unsurlarını nasıl algıladıkları da belirleyici olmaktadır. Karar alıcıların algılarını içerden şekillendiren hususlara en büyük örnek askeri kaynaklardır. Askeri kaynakları üç fonksiyonu ile incelemek gerekmektedir. Bunlar; ekonomik kaynaklar, orduya harcanan miktar ve ekonomik kaynağın askeri unsura dönüşüm hızıdır. Karar alıcılar ekonomik kaynakları askeri ve teknolojik olarak tutarlı olarak algıladıkları ölçüde doğru karar alma sürecine ilerlemektedirler. Çünkü karar alıcıların yanlış algıları doğrultusunda yapılan askeri harcamalar bazen gelecekteki kaynakların azalmasına sebebiyet vermesi hasebiyle sorun oluşturabilmektedir. Fakat karar alıcıların algıları doğru ve tutarlı olduğu takdirde yapılan askeri harcamalar, ekonomik unsurların başarılı askeri unsura dönüşüm sürecini hızlandırabilir ve gelecek kaynakların hızlı dönüşümüne zemin hazırlayabilmektedir (Brawley, 2009, s. 78-80). Bundan ötürü karar alıcıların algılarının şekillenmesinde devletin ekonomik, askeri kapasitesi de önem arz etmektedir.

Karar alıcıların algılarını şekillendiren bir diğer önemli faktör ise ekonomidir. Neoklasik realizm ekonomi boyutuna özellikle liberal ekonomik modellerden etkilenen teoriler başta olmak üzere diğer teorilerden farklı yaklaşmaktadır. Genel itibari ile karar alıcılardan, sistemin ekonomik koşullarına uyum sağlamaları ve öngörülebilir mantıklı olduğu iddia edilen geri bildirimler yapmaları beklenmektedir. Böylelikle karşılıklı bağımlılık ve entegrasyon yolu ile; devlet için yüksek yaşam standartlarına ulaşan toplumların, sistem için ise savaşın olmadığı

statüko durumunun oluşacağı gözlemlenmektedir. Ancak neoklasik realizme göre bu hususun devletin kapitalist çıkarları uluslararası politikada birinci sıraya yerleştirdiği durumlar için geçerli olduğu düşünülmektedir. Burada liderlerin algıları devreye girmektedir. Liderler, eğer algıları ekonomik faktörleri öncül konumda şekillendiriyorsa bu yönde politikalar üreteceklerdir. Neoklasik realizm bu yönüyle liberal karşılıklı bağımlılık yoluyla barışın sağlanacağı fikrine de ciddi eleştiriler yönelmektedir (Sterling-Folker, 2009, s 106-109). Ayrıca karşılıklı bağımlılık unsurlarının artmasına rağmen devletlerin halen birbirini tehdit olarak algılaması da liderlerin algılarının bu süreçte ne kadar belirleyici olduğunu göz önüne sermektedir.

Neoklasik realizme göre karar alıcılar ulusal çıkarları tanımlar ve dış politikayı algıları doğrultusunda yönetirler. Fakat bazı durumlarda iç kısıtlamalara maruz kalabilirler. Çünkü neoklasik realizme göre liderlerin algısı doğrultusunda şekillenen dış politikayı sadece dışsal faktörler etkilememektedir. İçsel faktörler de liderlerin algılarını şekillendirmeleri hasebiyle bu süreçte etkilidir. Burada liderlerin algılarını kültürel, ideolojik ve iç politikaya yönelik önyargılar ve genel kabuller şekillendirmektedir (Kitchen, 2010, s. 133).

Sistemik sinyallerin liderlerin algılarını şekillendirerek devletin dış politika üretmesi sürecine bakıldığında bir karmaşıklığın tezahüründen bahsetmek mümkündür. Burada özellikle bilgiyi kullanma süreci, dış politikanın kalitesi açısından önem arz eder. Ayrıca sistemik sinyallerin yorumlanması sürecinde gerek yerel faktörler gerekse karar alıcıların karakteristik ve sosyokültürel genel kabulleri de önemlidir (Kalaycı, 2021, s. 18).

Devletin dış politikasını belirleyen karar alıcılar, uluslararası arenadaki teşvik ve kısıtlamalar hakkında yetkin bilgiye sahiptirler. Karar alıcılar; ayrıcalıklı özel bilgilere erişim imkanları ve hükümet etme sorumluluğunun ciddiyetinden ötürü vatandaşlar ve çıkar gruplarından farklı ve bir nebze üst perdeden fikir beyanında bulunabilmektedir. Hatta bu durum bazen karar alıcıların, iktidar öncesi söylemler ile iktidar olduğundaki politik perspektifi arasındaki farkı da izah eder niteliktedir. Hükümet başkanı, dış politika sorumlusu bakanlar ve diğer yetkililerden oluşan karar alıcılar, genellikle dış politikanın inceliklerinden haberdar olmayan yahut bu konuda tecrübesiz olan diğer iç faktörler tarafından etki altına alınmaya çalışılır. Fakat burada özellikle uluslararası alandaki teşvik ve kısıtlamaların yorumlanması her zaman nesnel koşullarda gerçekleşmemektedir. Hatta nesnel olmaktan ziyade hükümetin koalisyon ya da diğer bileşimleri ile de alakalıdır. Bazı durumlarda karar alıcılar içerdeki iktidarın hakimiyetinin zayıfladığını düşündüklerinde iç baskı unsurlarına daha duyarlı olarak riskli dış politika üretimini tercih edebilmektedirler (Ripsman, 2009, s. 171-174). Burada karar alıcıların algıları devreye girmektedir. Karar alıcılar algılarını hem içerdeki iktidarını korumak hem de dışardan gelecek tehditleri bertaraf edecek şekilde şekillendirmeye çalışırlar. Bunun gerçekleşmediği durumlar ise hem karar alıcıların içerde yıpranmasına hem de devletin uluslararası alanda negatif fayda elde etmesine sebebiyet verebilmektedir.

Neoklasik realizmin ara değişkenleri bağlamında incelenmeye değer bir diğer unsur olarak stratejik kültür ile karşılaşmaktadır. Stratejik kültür; karar alıcıların algılarını şekillendiren birtakım etkenlerden oluşmaktadır. Bunlar; coğrafya, ekonomik ve askeri kapasite, devletin yapısı ve teşkilatlanma biçimi, milli semboller ve mitler, toplumun genel değerleri ve devletin bürokratik birikimi ile bürokratik düzenidir. Bu unsurlar karar alıcıların algılarını şekillendirerek devletlerin bazı durumlarda daha kontrollü ve savunmacı tutum takınmalarını sağlayabilir. Ancak Ripsman açısından bazı durumlarda da devletin daha saldırgan bir tutum takınmasına sebebiyet verebildiği düşünülmektedir (Tüysüzoğlu, 2020, s. 92-93). Bu hususun analize tabi tutulan devlete göre farklılık arz etmesi söz konusudur. Çünkü her devletin sistemik sinyalleri ara değişkenlerin süzgecinden geçirme süreci sahip olduğu algıların farklı olması nedeniyle değişkenlik göstermektedir.

Neoklasik realizm i politikanın devlet içi rekabet unsurlarına önem vermektedir. Tehditleri genellikle sistemik, bölgesel (alt sistemik) ve yerel düzeylerin tamamını göz önüne alarak değerlendiren dış politika yöneticileri; yaptığı değerlendirme sonucunda algısını tek bir düzeye odaklayarak farklı bir düzeyi etkileme içerisine girebilmektedir. Bu duruma bir örnek vermek gerekirse dış politika yöneticileri toplum, siyaset ve ekonomi üzerindeki muktedirliklerini pekiştirmek amacıyla sert dış politika söylemleriyle i dayanışma ortamı meydana getirebilmektedirler. Bu durum muktedirlerin gücünü pekiştirebilirken aynı zamanda onların içerdeki muhalif rakiplerini de zayıflatabilmektedir. Ayrıca aynı durum toplumun desteklemeyecek kadar ütopik gördüğü yahut muhalefetin etkisiyle olumsuz yaklaştığı politikalar neticesinde muktedirlere karşı birlikte hareket etmesine de sebebiyet verebilir (Lobell, 2009, 50-52).

Neoklasik realizme göre karar alıcılar, sadece uluslararası sistemin teşvik ve fırsatlarına geri bildirim yapmamaktadırlar. Bunu yaparken aynı zamanda da içerdeki iktidarını da korumak ve genişletme eğilimi gösterebilirler. Bundan ötürü dış politika yöneticisi olarak karar alıcıların algılarını hükümet dışı diğer i faktörler de etkileyebilmektedir. Burada diğer yerel faktörler devreye girmektedir.

1.2.3.2. Karar Alıcıların Algılarını Şekillendiren Hükümet Dışı Yerel Faktörler

Neoklasik realizmde yerel faktörlerin ara değişken olarak dış politika çıktısını etkilemelerinde iki handikabı olduğunu ileri sürmek mümkündür. Birincisi karar alıcıların içerdeki hakimiyetini koruyabilmek için i faktör olarak toplum ve çeşitli baskı unsurlarını tatmin edecek dış politika üretebilmesidir. İkincisi ise toplum ve içerdeki unsurların birtakım talep ve fikirlerinin karar alıcıların algılarını şekillendirebilecek olmasıdır.

Neoklasik realizme göre yerel faktörler diğer politik alanlara nazaran dış politika ile en az alakadar olan unsurlardır. Ripsman bu hususu iki nedene bağlamaktadır. Bunlardan ilki; dış politikanın önemi ve yanlış bir karar verilmesi sonucunda karşılaşılacak yıkıcı sonuçtur.

Bundan ötürü yerel gruplar karar alıcılara daha geniş bir hareket etme alanı sağlamalıdır. Çünkü karar alıcılar diğer gruplardan daha fazla özel bilgiye sahiptir ve ayrıca ulusal güvenlik için dış politika yöneticileri özerk bırakılmalıdır. İkinci neden ise, dış politikanın olumlu ve olumsuz sonuçları toplumun tamamını ve doğal olarak bütün yerel faktörleri etkilemektedir (Ripsman, 2009, s. 180).

Burada ilk olarak yerel faktörlerin kimlerden oluştuğu ve nasıl tanımlandığına değinmek gerekmektedir. Yerel faktörler ve baskı unsurları devletten devlete farklılık gösterebilir. Analize tabii tutulan devletin toplumsal ve kültürel yapısı, ideolojik birikimi, devlet geleneği, kurumsal yapısı, bağımsız medya, çeşitli çıkar grupları, devletin erklerinin dağılım şekli, öne çıkan seçkinler, iş dünyası ve muhalefet partileri ile ideolojik grupları yerel faktör olarak tanımlamak mümkündür (Kiraz, 2018, 32).

Neoklasik realizme göre çok sayıda unsur dış politikayı etkileyen yerel faktör olarak tanımlanabilir. Ripsman'a göre en azından toplum; savaş, yoksunluk, vergi oranları ve askeri harcamalar ile alakadar olmaktadır. Ek olarak yasama organı mensubu olarak muhalefet partileri dış politika ile de alakadar olmaktadır. İş dünyası incelendiğinde birçok işletme, sanayi sektörü, finans sektörü, işçi sendikaları, iş adamları birlikleri ve diğer örgütlü ekonomik unsurlar; savunma harcamaları, silah ve silah teknolojileri tedariği ile alakadar olmaktadır. Çünkü bu grupların birçok faktörü gerçekleştirirken uluslararası pazara erişim koşullarındaki çıkarlarından ötürü dış politika ile ilgilenmeleri söz konusudur. Toplumun bir parçası olarak örgütlü ve örgütsüz etnik gruplar da dış politika ile ilgilenmektedir, çünkü dış politika bu grupların da çıkarlarını etkilemektedir. Ordu ve toplumsal seçkinler de dış politikanın kendi güçlerini etkileyebilecek nitelikte olması sebebiyle dış politika ile ilgilenmektedirler (Ripsman, 2009, s. 180). Burada özellikle toplumsal seçkinlerin; genellikle dışa dönük, uluslararası sistemle entegrasyonu savunan küreselciler ve içe dönük sistemle entegrasyona mesafeli milliyetçilerden oluşmak üzere iki grupta belirginleştiği iddia edilmektedir (Lobell, 2009, s. 45).

Bazen karar alıcıların politikaları ve bu politikaların sonuçları kamuoyunda ciddi tepkilerin oluşmasına sebebiyet verebilir. Hatta bu tepkiler meydana getirdiği hizipler sebebiyle hükümetin dağılmasına dahi neden olabilmektedir. Bunun sebebi ise dış politikanın iç kaynaklarının kolayca tanımlanabilir olmamasıdır (Brawley, 2009, s. 96). Burada diğer ve önemli yerel faktör olarak medya ile karşılaşmaktadır. Medya diğer bütün yerel faktörleri etkilemesinden ötürü bir nebze farklı değerlendirilmelidir. Medya kamuoyunun şekillenmesinde çok büyük rol oynamaktadır. Öyle ki bazen medya yoluyla oluşan hizipler hükümetlerin yıkılmasına kadar uzanan bir zeminin temelini atabilmektedir. Tabii burada bağımsız medya kuruluşlarının politik davranabilme ihtimallerinin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Birçok yerel faktörü içerisine dahil eden yahut pek çok yerel faktörle ilişkisi olan kamuoyu, karar alıcıları etkilemesi açısından göz ardı edilemeyecek bir unsurdur. Keza çok nadirde olsa

birleşmiş çıkar grupları ve çeşitli unsurların ortak noktalarda bulunduğu bir kamuoyu dış politika yöneticisinin içerideki hakimiyetini ciddi oranda sarsma ihtimaline karşılık, dış politika yöneticisinin ülkenin dış politikasını değiştirmesine zorlayabilmekte ve bu hususu neticelendirebilmektedir. Bu durumun özellikle demokratik olmayan ve demokrasinin kurumlarını tam olarak işlevsel hale getiremeyen yarı demokratik olarak tanımlanan devletlerde daha geçerli olduğu düşünülmektedir. Bu duruma 1996 yılında cereyan eden Çin-Tayvan gerilimi örnek olarak gösterilir. Dönemin Çin lideri Deng'in, parti içerisinde daha aktif konuma gelen eyalet liderleri ve iş çevreleri tarafından etkilenecek Tayvan'a yönelik Çin politikasını yumuşak eğilimli hale getirdiği iddia edilmektedir (Ripsman, 2009, 181-183).

Karar alıcıları etkileyen faktörler bağlamında lobi faaliyeti yürüten gruplardan da bahsetmek faydalı olacaktır. Bu bağlamda kamu diplomasisi faaliyetleri ülkenin çıkarları doğrultusunda icra edilmektedir. Özellikle azınlık lobilerinin bazı ülkelerde etkili olduğu düşünülebilir fakat bu etkinin göreceli olduğunu da unutmamak gerekir. Bir ülkenin kamu diplomasisi bağlamında yürüttüğü lobi faaliyetleri her ne kadar faaliyetin gerçekleştiği ülkede yerel aktör olarak değerlendirilse de uluslararası yapı ve başka devletten tam anlamıyla bağımsız olmaması nedeniyle uluslararası boyutu ile de değerlendirilmelidir. Ayrıca kamu diplomasisi dışında da lobi faaliyetleri ortak paydada birleşen gruplar tarafından yürütülebilmektedir. Bunlar yerel grup olarak bir başka devletin çıkarlarına hizmet etmekten daha uzak olarak tanımlanabilir. Ancak buldukları ülkedeki nüfuzları ile doğru orantılı olarak, çıkarları doğrultusunda karar alıcıları etkileyebilecek mahiyettedirler. Bahsi geçen unsurlar genellikle başka politik alanlarda daha aktif bir mahiyette tezahür etmektedirler, ancak dış politika ile alakası diğer politik kollara nazaran daha düşük düzeyde de olsa, etkili olabilme ihtimalinden dolayı incelemeye dahil edilmektedir.

Ara değişkenler olarak yerel faktörlerle alakalı bir diğer önemli husus ise hangi durumlarda karar alıcıları dış politikaya yönelik daha kolay etkilediği ile alakalıdır. Bu duruma hükümetin içerideki hakimiyetinin azalması ve dışardaki politikalarında başarılı olamadığı durumlar örnek olarak verilebilir. Çünkü bu durumlarda hükümet bir yandan dışarıda başarılı olabilmek için algılarını şekillendirme eğilimi gösterebilirken diğer yandan ise içerideki iktidar havzasını genişletmek için yerel grupların etkisi altına girebilmektedir.

Karar alıcılar için hükümete yönelik tehlikenin meydana çıktığı durumlar yerel faktörler için bir fırsat niteliği taşıyabilir. Hükümet seçim yenilgisi yahut kendisi için bir başka tehlikenin yaklaşır durumda olduğunu hissediyorsa toplum üzerinde etkili olabilmek ve kamuoyunu etkileyebilmek için baskın bir çıkar grubu ile yakınlaşma eğilimi gösterebilir. Hükümetler dış politika için karar verdiklerinde özellikle diğer politik alanlarla daha alakadar olan yerel aktörler için pek fazla fikir hakkı bulunmamaktadır. Çünkü hükümet bu kararı alırken diğer yerel siyasi ve baskı gruplarının sahip olmadığı bilgi ve bulgulardan faydalanmaktadır. Bu doğrultuda hükümetlerin kamuoyunu güvenlik ve dış politika konusunda ortak paydada

buluşturabilmesi durumunda diğer yerel gruplar için çok az hareket alanı kalacağı da göz ardı edilmemelidir (Ripsman, 2009, s. 188).

Yerel unsurların karar alıcıları etkilemesindeki diğer bir önemli faktör ise karar alıcıların gerek devletin yapısından gerekse çeşitli faktörlerden kaynaklı olarak sahip oldukları özerklik düzeyleridir. Karar alıcılar ne kadar özerk olurlarsa yerel unsurların dış politika hususunda karar alıcıları etkileme ihtimali o kadar düşüktür. Bu durum birazda analize dahil olan devletin güvenlik ve dış politikayı nasıl konumlandığı, kurumsal yapısı ve ideolojik bilgi birikimi ile alakalıdır. Ayrıca yasama kurumlarının dış politikaya müdahale etmedeki yasal yeterliliğinin kurumsal bazdaki etkinliği de göz ardı edilmemelidir. Burada demokratik olmayan devletlerde özerkliğin daha derinleştiği düşünülür çünkü yerel grupların baskılandığı ileri sürülmektedir. Ancak özerkliğe sahip olmayan karar alıcıların ise politik etkinliği yüksek yerel unsurlar tarafından daima bombardımana tutulduğunun da altı çizilmektedir (Ripsman, 2009, s. 190-191).

Bahsi geçen bütün yerel unsurların en az ilgilendiği ve dahil olduğu alan genellikle dış politika alanıdır. Çünkü yerel gruplar genellikle çıkarları iç politikada daha fazla olmasından ötürü devletin içerdeki faaliyetleri ile alakadar olmaktadır ve karar alıcıların algılarını iç politika alanında dış politikaya nazaran çok daha fazla şekillendirebilmektedirler. Burada iç politikanın hiyerarşik bir ortamda yapılması ve içerde yapılan hata ve yanlışlıkların telafisinin olması ancak dış politikanın anarşik bir ortama hitap etmesi ve bu alanda yapılan hataların büyük yıkımlara sebebiyet vermesinin de etkisi büyüktür. Keza yerel unsurların dış politikayı belirlemekten ziyade daha çok şekillendirmesi durumu söz konusudur. Çünkü yerel unsurlar karar alıcıların sahip olduğu bazı bilgi ve bulgulara erişim imkanına sahip değildirler.

Genel itibari ile bakıldığında dış politikada son sözü karar alıcıların algıları belirlemektedir. Karar alıcıların algılarını ise sistemik sinyaller daha fazla inşa etme ve değiştirme etkisine sahipken diğer yerel unsurlar bu bağlamda daha az etkiye sahip olarak genellikle bir değişimden ziyade dönüştürme etkisine sahiptir. Ancak bu dönüştürme etkisinin de karar alıcıların etkileneceği uygun koşulların oluşmasına bağlı olduğu unutulmamalıdır. Çünkü dış politika ve güvenlik politikası içerdeki yerel unsurların etkilerinden genellikle yalıtılmış mahiyettedir.

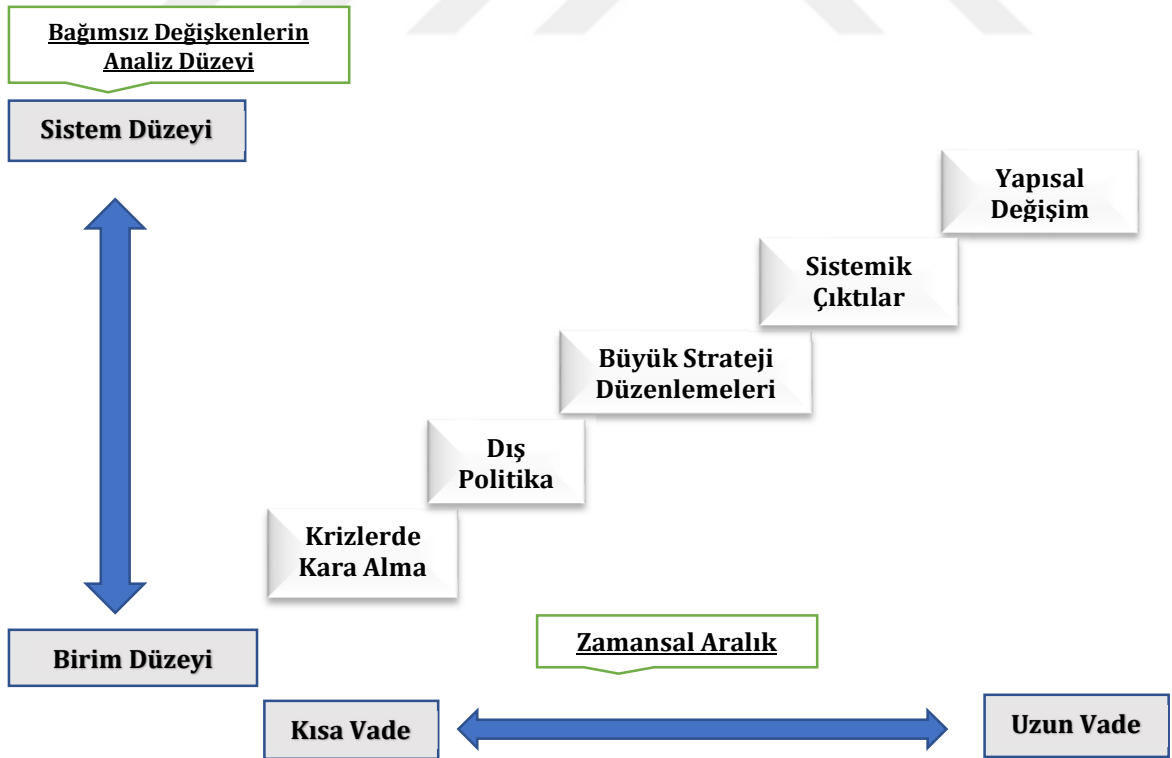
1.2.4. Bağımlı değişken olarak devletlerin dış politikaları

Neoklasik realizm devletlerin dış politika üretirken bağımsız değişkeni ara değişkenlerin süzgecinden geçirerek ürettiğini ileri sürmektedir. Bunu yaparken neorealizmden farklılaşmaktadır. Keza neorealizme göre benzer güç ve kapasiteye sahip devletler benzer koşullarda aynı dış politika hamlesini gerçekleştirmektedirler. Oysa neoklasik realizm için durum böyle değildir. Neoklasik realizm benzer güç ve kapasiteye sahip devletlerin aynı yahut benzer koşullarda neden farklı dış politika çıktısı ürettiğine odaklanmaktadır. Burada ise

sistemik sinyallerin ve devletlerin yerel dinamiklerinin karar alıcıları nasıl etkilediği hususu ön plana çıkmaktadır. Neoklasik realizme göre karar alıcılar dış politika üretirken genellikle sistemik sinyalleri nasıl algıladıkları önem arz etmektedir. Ancak bununla beraber diğer yerel faktörlerde karar alıcıların algılarını şekillendirirken, düzeyi sistemik sinyaller kadar olmasa da etkili olmaktadır.

Bu doğrultuda neoklasik realizm, Anders Wivel'in tabirinden hareketle; devletlerin dış politikasını açıklamak için yapısal faktörleri iç politika¹³ ile birleştirmeye çalışan realist bir ekol olarak değerlendirilmektedir (Sterling-Folker, 2009, s. 109). Burada devletlerin dış politika çıktısı üretirken aslında birim ve sistem düzeyindeki unsurları nasıl algıladığı ön plana çıkmaktadır. Hem birim hem de sistem düzeyine kadar tüm unsurları dış politika sürecinde analize dahil etmesi sebebiyle neoklasik realizm diğer teorik yaklaşımlardan ayrılmaktadır. Burada özellikle Taliaferro'ya göre dış politika çıktısının uygulanması hususunda sistemik düzeyden birim düzeyine kadar pek çok unsur devletin dış politikasını etkilemektedir. Bu doğrultuda Taliaferro devletlerin birtakım kalıplaşmış politikalar ürettiğini ileri sürmektedir. Bunları ise; taklit etme, inovasyon yolu ile yeni politikalar üretme ve mevcut politikayı sürdürme olarak tanımlamaktadır (Kiraz, 2018, 675-676). Devletler sistemik sinyallere yönelik geri bildirimlerini de bu yolla gerçekleştirmektedirler. Bahsi geçen düzeyler arası unsurlar tablo 1.3. de ifade edilmektedir.

Tablo 1.3. Bağımlı Değişkenlerin Dizilimi

¹³ İç politikadan kasıt olarak burada neoklasik realizme göre iç/dış ayrımının şeffaflığı kastedilmektedir.

Kaynak: (Kiraz, 2020, s. 676).

Burada tabloya dair açıklamalar yapmak gerekirse devletler dış politika inşa ederken karar alıcılar birim düzeyde etkili olmaktadır. Yine birim düzeyinde değişkenler karar alıcıların algılarını şekillendirebilmektedir. Karar alıcıların algıları doğrultusunda şekillenen, dış politika devlet düzeyinde stratejik düzenlemelerin yapılmasına zemin hazırlamaktadır. Yapılan bu düzenlemeler doğrultusunda uygulanan dış politika sistemik çıktılar oluşturmaktadır. Bu çıktılar sistemden gelen sinyallere geri bildirim yaparak sistemik düzeyde cevap oluşturmaktadır. Burada devletin sisteme yönelik geri bildirimini aynı zamanda devletin görece gücü ve kapasitesi ölçüsünde sistemin yapısını da şekillendirme eğilimi gösterebilmektedir.

Neoklasik realizme göre gücün görece dağılımı ve devletlerin dış politikaları arasında bir iletim aracına ihtiyaç vardır. Teori bu doğrultuda devletlerin dış politikalarını planlayan ve uygulayan karar alıcıların ya da dış politika yöneticilerinin, özellikle güvenlik bağlamındaki dış politika tercihlerini sistemik sinyaller ve diğer devletlerin niyetlerine yönelik algıları doğrultusunda icra ettiğini ileri sürmektedir. Bazen asıl ara değişken olan karar alıcılar ve algıları, diğer yerel faktörlerden etkilenebilmektedir. Ancak neoklasik realizme göre bu etkilenme düşük düzeyde cereyan eder. Bu durum aynı zamanda kısa ve orta vadede cereyan eden, devletlerin sisteme yönelik geri bildirimlerinin sistemin görece yapısı tarafından belirlenmediğini de ifade etmektedir. Ayrıca liderler algıları doğrultusunda doğru politika üretmeler dahi bu politikaları gerçekleştirebilmek için toplumun kaynaklarına tam erişime vakıf değildirler. Birim düzeyinde cereyan eden değişkenler; sistemik teşvikler doğrultusunda devletlerin politikalarına müdahale edebilmektedir. Ek olarak ara değişkenler devletlerin dış politikalarını şekillendirirken sistemik sinyallerden tam anlamıyla bağımsız değildirler. Bu doğrultuda karar alıcılar belirledikleri dış politikayı uygulayabilmek için kaynak üretmeye çalışmaktadır. Bu kaynağın üretimini şekillendiren asıl itekleyici güç sistemik sinyal olarak dış tehdit ve güvenlik ihtiyacı olarak tanımlanmaktadır. Burada bağımsız değişken doğrultusunda ihtiyaç duyulan kaynak erişimi, ara değişken olarak devletin kurumsal yapısı ve ideolojisi bağlamında sağlanmaktadır. Sağlanan kaynak ise dış politika ve sisteme yönelik geri bildirim olarak belirli kalıplarda oluşacak bağımlı değişkeni oluşturmaktadır. Taliaferro'ya göre kaynaklara erişim doğrultusunda devletler üç farklı dış politika ve sistemik geri bildirim icra etmektedirler. Bunlar; taklit etme, yeni politika üretme ve mevcut politikayı sürdürme şeklindedir (Taliaferro, 2006, s. 485-486). Bu durum şekil 1.2.'de ifade edilmektedir.

Şekil 1.2. Neoklasik Realizmin Değişkenleri

Kaynak: (Taliaferro, 2006, s. 486).

Yüksek mukavemet kapasitesine sahip ve aynı zamanda dış etkenlere karşı dirayet yeteneği düşük devletler kısa vadede güvenlik ve güç ihtiyaçlarını karşılayabilmek için büyük devletleri taklit edebilmektedirler. Düşük mukavemet kapasitesi ve dış etkenlere karşı dirayeti düşük devletlerin büyük devletleri taklit edebilme yeteneği düşük düzeyde seyretmektedir. Çünkü sisteme olumsuz geri bildirim yaparak sistemik baskı ve sınırlamaların artmasına sebebiyet verebilir. Farklı olarak yüksek mukavemet ve dış etkenlere karşı dirayeti yüksek devletler uzun vadede güç ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılayabilmek için inovasyon yoluyla girişimlerde bulunabilirler. Düşük mukavemet ve dış etkenlere karşı düşük dirayete sahip devletler için bu husus pek geçerli değildir. Onlar daha durağan dış politika izlemektedirler. Bu doğrultuda uzun vadede devletlerin milliyetçi ideolojilerden etkilenerek güç ve güvenliklerini artırmak için yeni atılımlar içerisine girebilmesi mümkündür (Taliaferro, 2006, s. 467).

Burada devletlerin gücünün ulusal güç olduğu ve bu hususunda belirli ölçüde bölgesel büyüklük, nüfus ve doğal kaynakları ile alakalı olduğu düşünülebilir. Fakat bu unsurlar bağlamında zengin olan devletlerin her zaman güçlü olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Bir devlet ancak toplumdaki kaynak elde etme kapasitesi doğrultusunda bir güce sahip olabilmektedir. Dahada önemlisi ise bu gücü kullanacak yeteneğe sahip olabilmektedir. Burada ise milliyetçilik bağlamında belirli bir bölgedeki insanları birbirine bağlamak ve ortak fikirler etrafında toplamak unsuru ile karşılaşılmaktadır (Schweller, 2018, s. 31). Ancak milliyetçi duyguların eksikliği ve toplum yahut toplum elitlerinin milliyetçilik ve devlet karşıtı bir tutum sergilemesi, devletlerin bu girişimciliğini sınırlayabilmektedir. Bu doğrultuda neoklasik realizmin devletlerin dış politikalarını belirlerken sistemik sinyaller ve ara değişkenlere yönelik algılarına dikkat çekmektedir.

Pratikte neoklasik realistler, devletlerin dış politikalarını analiz ederken önemli oranda tarihselci perspektifle devletlerin kaynak kapasiteleri ile süreçlerine ve diğer devletlerin niyetlerine yönelik algılarının önemine ciddi atıf yapmaktadırlar (Schweller, 2018, s. 29). Bu durumu ise uluslararası sistemin her zaman net sinyaller sunmamasından dolayı neoklasik realizmin tarihsel yorumsamacılığı benimsemesi olarak nitelendirmek mümkündür (Ripsman, 2011, s. 4).

Genel olarak incelendiğinde neoklasik realizmde dış politika; uluslararası teşvikler ve ulusal yetenek ve kapasitelere yönelik ayrıcalıklı bilgilerinden dolayı dış politika yöneticileri tarafından icra edilmektedir. Neoklasik realizme göre devletler dış politika üretirken aynı zamanda sistemik sinyalleri içeride filtreye tabi tutarak sisteme geri bildirim yapmaktadırlar. Bu doğrultuda devletlerin belirlediği dış politikayı icra ettirebilmeleri için en önemli husus kaynak tesisini gerçekleştirmeleri olarak görülmektedir. Ayrıca neoklasik realizme göre devletler dış politika sürecinde ara değişkenlere nazaran bağımsız değişken olarak sistemik

sinyallerden daha fazla etkilenmektedir. Ancak nadirde olsa ara değişkenlerin çok baskın olduğu durumlarda sistemik zorunlulukların dışına çıkılabildiğinin de altını çizmektedir (Lobell, Ripsman & Taliaferro, 2009, s. 281). Burada aynı zamanda benzer güç ve kapasiteye sahip devletlerin neden farklı politikalar icra ettiği de açıklanmış olmaktadır. Neoklasik realizm devletlerin dış politikalarına yönelik farklı sistemik dünya düzeni ve muhtemel dört politika ileri sürmektedir. Bu husus tablo 1.4. de incelenmektedir.

Tablo 1.4. Neoklasik Realizm ve Dört Dünya

	<u>Tehditler hakkında net bilgiler</u>	<u>Tehditler hakkında net olmayan bilgiler</u>
<u>Politika yanıtları hakkında net bilgiler</u>	Dünya 1 Yerel aktörler politikanın sadece basit çerçevesini ve zamanını etkilemektedir. Politikanın ana hatları sistem tarafından şekillenmektedir. Ancak beklenen politik süreçlerin gerçekleşmediği durumlar için neoklasik realizm açıklayıcı olmaktadır.	Dünya 4 Yerel aktörler ulusal çıkarların belirlenmesine yardımcı olabilir, ancak politika tepkileri büyük ölçüde uluslararası sistem tarafından şekillenmektedir.
<u>Politika yanıtlarıyla ilgili net olmayan bilgiler</u>	Dünya 2 Yerel aktörler sadece dış politikanın tarzını veya zamanlamasını değil, aynı zamanda uluslararası sisteme yönelik geri bildirim olan dış politikanın ana hatlarını da belirlemektedir.	Dünya 3 Yerel aktörler ulusal çıkarların belirlenmesine ve bunlara yönelik politika tepkilerine yardımcı olmaktadır.

Kaynak: (Lobell, Ripsman & Taliaferro, 2009, s. 283).

Bu doğrultuda dünya 1’de uluslararası sistemin teşvik ve kısıtlamaları şeffaftır. Bundan ötürü devletlerin sisteme geri bildirim olarak icra edeceği dış politika için önbelleği doludur. Neoklasik realizm böyle durumlarda devletlerin neden bekleneni icra etmediğini açıklamak için devreye girmektedir. Dünya 2’de sistemik sinyaller devletlere yönelik tehdit ve fırsatlar konusunda yine net bilgi sağlamaktadır ancak, devletlerin geri bildirim olarak nasıl bir dış politika icra edeceği öngörülebilir mahiyette tezahür etmemektedir. Keza her ne kadar devletin ulusal çıkarları sistem tarafından şekillendirilmiş olsa da verilen yanıtın hangi durumlarda ne tür fayda sağlayacağı belli değildir. Dünya 3’te uluslararası sistemin teşvik ve tehditleri belirgin değildir. Bu nedenle devletlerin ulusal çıkarlarını en üst düzeye çıkarmak için uygulayacağı dış politikalar büyük ölçüde birim düzeyinde ara değişkenlerin algıları doğrultusunda şekillenmektedir. Ancak burada dış politikanın nasıl olacağı konusu bir ön fikir verecek mahiyette değildir. Son olarak dünya 4’te ise sistemin teşvik ve tehditleri belirgin değildir ancak devletlerin dış politikaları sistemin yapısının oluşmasını sağlayacak niteliktedir. Burada neoklasik realizm açısından sadece sistemin değil devletin de sistemi şekillendirebildiği vurgulanmaktadır. Birbirinden bağımsız olarak uluslararası arenadaki bütün devletlerin sisteme yönelik bildirimleri sistemin devletlere teşvik ve tehdit unsurlarının oluşmasını sağlar niteliktedir (Lobell, Ripsman & Taliaferro, 2009, s. 282-286).

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa neoklasik realizme göre bağımlı değişken olarak dış politika; karar alıcılar tarafından planlanmakta ve icra edilmektedir. Bu süreç içerisinde ara değişken olarak liderlerin algıları ve yerel unsurlar devreye girmektedir. Liderlerin algılarını büyük oranda sistemik sinyaller ve yerel unsurlar şekillendirmektedir. Genellikle bu süreçte sistemik sinyaller dış politikanın temel özelliklerini belirlerken yerel değişkenler ise nasıl ve ne zaman uygulanacağına dair karar alıcıların algılarını şekillendirmektedir.

Bu doğrultuda neoklasik realizmin devletlerin dış politika inşa etme sürecinde birim düzeyinden sistem düzeyine kadar pek çok unsuru analize dahil etmesi söz konusu olmaktadır. Bunu yaparken ise neoklasik realistlerin önemli ölçüde tarihsel yorumsamacılıktan faydalandığını söylemek mümkündür (Yeltin, 2019, s. 20-21). Ayrıca neoklasik realizmin başarılı bir uluslararası politika teorisi olmasına yönelik eleştirilere maruz kalması hususu söz konusu olsa da teorinin başarılı bir dış politika analiz teorisi olduğunu ileri sürmek mümkündür.

Yakın dönem Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilere bakıldığında cereyan eden tüm olayların; pek çok farklı değişken ve analiz düzeyini analiz sürecine dahil eden neoklasik realizm perspektifinden değerlendirilmesi uygun görülmektedir. Özellikle Türkiye'nin maruz kaldığı yoğun sistemik baskılar söz konusuysen Türkiye'nin bu baskıları aşmaya yönelik girişimleri neoklasik realizm perspektifinden açıklanabilir mahiyettedir. Ara değişkenler hususuna bakıldığında ise Türkiye'de iktidarın bahsi geçen süreçte içeride önemli derecede güçlü konumda olması diğer ara değişkenler tarafından, karar alıcıların baskılara maruz kalmasını da sınırlandırmaktadır.

Tezin analize tabi tuttuğu dönemlere bakıldığında Türkiye ve ABD arasında pek çok problemin meydana geldiği görülmektedir. Burada Bush döneminde yaşanan bazı meselelerin Obama dönemine olumsuz bir miras bırakması ve bu mirasın etkisi olarak ara değişkenleri olumsuz etkilemesi görülmektedir. Bu etki ise ABD'ye yönelik olumsuz görüşlerin cereyan etmesine sebebiyet verecektir. Obama'nın iktidara gelmesiyle birlikte Bush dönemindeki sert söylem ve politikaların yerini daha ılımlı söylemler ve yapıcı politikaların alması söz konusudur. Bu durumun Türkiye'de olumlu karşılandığı görülmektedir. Özellikle "model ortaklık" söyleminin Türkiye'deki karar alıcıları pozitif etkilediğini söylemek gerekmektedir. Ancak daha sonrasında yaşanan gelişmelere bakıldığında "model ortaklık" kavramının hayata geçmemesine ek olarak özellikle Obama'nın ikinci başkanlık dönemi ile birlikte ilişkiler daha da kötü bir hal almaya başlayacaktır.

Obama'nın ikinci dönemiyle birlikte ilişkilerde ciddi problemlerin temelini atıldığı görülmektedir. Bu durum ise Trump dönemine (tıpkı Bush'tan Obama dönemine olduğu gibi) olumsuz bir miras bırakacaktır. Bütün bu süreçlere bakıldığında iki NATO üyesi ülkenin yaşadığı kırılmaların neoklasik realizm perspektifinden açıklanabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda özellikle ABD'nin Türkiye'ye yönelik politikalarına Türkiye'nin oluşturduğu bağımlı değişkenlerin motivasyonunun güvenlik olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye'nin

ABD'ye yönelik ürettiği bağımlı değişkenler içerdeki ara değişkenler nezdinde bir kısıtlamaya maruz kalmamaktadır. Türkiye özelinde neoklasik realizm perspektifinden karar alıcı ve uygulayıcıları etkileyen ara değişkenlerin dış politikayı etkileme konusunda hükümeti pek fazla sınırlandıramadığı görülmektedir. Bu durum ise Türkiye'deki hükümet sistemi ve hükümetin sistem içerisindeki gücü ile alakalıdır. Bundan ötürü ara değişken olarak karar alıcıların algıları ön plana çıkmaktadır. Genel itibarıyla bakıldığında karar alıcıların algılarının güvenlik perspektifinde şekillendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durum aslında bölgede Türk-Amerikan ilişkilerini ilgilendiren ve Türkiye ile ABD'yi karşı karşıya getiren gelişmelerin aslında Türkiye açısından güvenlik meselesi olduğu görülmektedir. Türkiye'nin bu denli politika üretmesinde sahip olduğu askeri güç ve kabiliyetlere ek olarak ABD ile sorunların cereyan ettiği bölgelerdeki coğrafya ve kimlik avantajını başarılı bir şekilde değerlendirmesinin de etkisinden bahsetmek mümkündür. Bu durum Türkiye'nin ABD'ye yönelik bağımlı değişkenlerini besleyen bir motivasyon niteliğindedir.

Özellikle Obama'nın ikinci başkanlığının erken döneminde Türkiye'nin karar alıcılarının algılarının bölgede ABD ile müttefiklik sınırları içerisinde hareket ederek çıkarları uyumlaştırmaya yönelik olduğunu söylemek mümkündür. Ancak hususun bu minvalde cereyan etmemesinden ötürü Trump dönemine miras kalan ilişkilere bakıldığında, ABD'nin Türkiye'nin beklentilerine Türkiye'nin beklediği düzeyde karşılık vermemesinden ötürü Türkiye'nin ABD'ye rağmen, alternatif politikalar üretmesi durumu söz konusu olacaktır. Genel itibarıyla bakıldığında bütün bu gelişmelerin neoklasik realizmin analiz süreci ile ele alındığında açıklanabilir olacağı düşünülmektedir. Bundan ötürü belirlenen tarihlerde Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinin neoklasik realizm perspektifinden analize tabi tutulması uygun görülmektedir.

2. BÖLÜM

TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

2.1. Başlangıcından Soğuk Savaş Dönemine Kadar İlişkiler

Türk-Amerikan ilişkilerinin başlangıcına bakıldığında ticari kaygılar ön plana çıkmaktadır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu ile başlayan ilişkiler, erken dönemlerinde bu ticari kaygıları büyük oranda hissettirmiştir. O dönemlerde dünya sahnesine yeni çıkan ABD'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun coğrafi havzasında bulunan ve Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olan birimlerle yaşadığı sorunlar ve bu sorunların çözümüne yönelik ısrarlı politikaları bölgenin dünya ticareti ve ABD için olan önemini göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefikleri ile yürüttüğü yakın ilişkilerden ötürü ABD'nin kendisine yönelik yaklaşımına mesafeli durması hususu söz konusudur (Özdamar, 2022, s. 7). Fakat ilerleyen dönemlerdeki gelişmeler ve ABD'nin ısrarcı politikalarının da etkisiyle iki ülke arasında ilişkilerin resmi düzeyde başladığı görülmektedir. Bu süreçten Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte ilişkilerin belirli bir düzeyde genellikle olarak ticari başlıklar etrafında şekillendiğini söylemek mümkündür.

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte ilişkilerde farklı bir boyutun gündeme gelmesi söz konusu olsa da bu hususun Türkiye'deki milliyetçi hareketler öncülüğünde kazanılan zafer ve uluslararası alanda yaşanan gelişmeler neticesinde İkinci Dünya Savaşı'na kadar tekraren ticari bağlamda olduğu gözlemlenmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasını devralan Türkiye Cumhuriyeti ve ABD arasındaki ilişkilere İkinci Dünya Savaşı döneminde bir ışık tutmak gerekirse burada Türkiye'nin temel motivasyonunun savaşa girmemek yönünde olduğunu söylemek gerekmektedir. Türkiye'nin aktif olarak savaşa dahil olmaması söz konusu olsa da özellikle savaş sonrasında bölgesinde hissettiği tehditler nedeniyle Batı tarafına yönelmesi söz konusu olacaktır.

İki devlet arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması ise İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında yaşanan Soğuk Savaş dönemi ile başlayacaktır. Bu doğrultuda Türkiye ve ABD arasındaki ilişkiler incelenirken 1945 sonrası dönem, ilişkilerin yoğunlaşmaya başladığı dönem olarak da kabul edilmektedir. Ayrıca Türkiye ve ABD arasındaki müttefikliğin de bu dönemde başladığı bilinmektedir (Doğan, 2019, s. 134-135). İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada yeni kurulan düzenin de etkisiyle Türkiye ve ABD'nin, Sovyetler Birliği'ni tehdit olarak algıladığı görülmektedir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin Türk boğazlarını kullanmak isteyerek Türkiye'ye tehdit oluşturması ve ABD'nin, komünizmi yayma potansiyelinden ötürü SSCB'yi tehdit olarak algılaması, Türkiye ve ABD'nin daha yakın ilişkiler kurmasına zemin hazırlamıştır. Ek olarak Türkiye'yi, ABD'ye yakınlaştıran tek unsuru güvenlik olarak algılamak ve bu yönde değerlendirmeler yapmak birtakım eksikliklerin meydana çıkmasına zemin hazırlayabilir. Çünkü Türkiye açısından ABD'ye yakınlaşmak için modernleşme ve ekonomik kalkınma gibi

unsurların güvenlik kadar olmasa da önemli ölçüde etkili olduğunu söylemek gerekmektedir (Topal, 2013, s. 114).

2.1.1. Başlangıcından ilk anlaşmalara kadar Osmanlı İmparatorluğu-ABD ilişkileri

Türk-Amerikan ilişkilerinin başlangıç tarihinin aynı zamanda ABD'nin kuruluş tarihi olan 18. yüzyılın sonları olduğu bilinmektedir. ABD bu dönemde ticari olarak kendini gösterme gayreti içerisinde olmasından ötürü Akdeniz ticaretine dahil olmak istemekte ve bu bölgede ticaret gemileri bulundurmaktadır. Çünkü Akdeniz o dönem için dünya ticaretinin önemli merkezlerinden biri konumundadır (Özdamar, 2022, s. 7).

ABD'nin Osmanlı İmparatorluğu ile ilk münasebetinin bu bağlamda Akdeniz civarında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bağımsızlık öncesi Büyük Britanya bayrağı altında güvenle ticaret yapan Amerikan gemileri, bağımsızlık sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'na tabi olan bölge korsanlarını¹⁴ tehdit olarak algılamaktadır. O dönemlerde Akdeniz'de Garp Ocakları olarak da adlandırılan ve resmi olarak Osmanlı İmparatorluğu'na tabi olan ülkelerin Akdeniz'i büyük oranda kontrol ettiğini söylemek gerekir. Diğer devletlerin Akdeniz'de güvenli ve rahat bir ticaret gerçekleştirmek için Osmanlı Sultanı'ndan Akdeniz'de serbest ticaret izni alması gerekmektedir. Ayrıca Garp Ocakları olarak isimlendirilen Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı ve yöneticileri "dayı" olarak tanımlanan ülkeler ile yıllık vergi ödemek suretiyle anlaşarak ticari faaliyetlerini devam ettirmesi de söz konusudur. Bu sebeplerden ötürü bağımsızlık sonrasında ABD'liler Akdeniz'de rahat bir şekilde ticaret yapabilmek için Osmanlı İmparatorluğu ve Garp Ocakları ile anlaşma sağlamak istemişlerdir (Feyizoğlu, 2009, s. 4-5).

1784'te Amerikan Kongresi tarafından, kendilerine yönelik algıladıkları tehditleri bertaraf etmek amacıyla, B. Franklin, J. Adams, ve T. Jefforson çeşitli ülkelerle dostluk ve ticaret anlaşması yapmakla görevlendirilmişlerdir. Bu ülkeler arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun da olduğu bilinmektedir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu, o dönemde Büyük Britanya ile yoğun ilişki içerisinde olması ve ABD'nin de ayaklanma ile Britanya'dan ayrılması sebebiyle ABD'ye karşı mesafeli yaklaşmıştır (Özdamar, 2022, s. 7). Daha sonra ise tekrar heyet gönderilmesi üzerine 5 Eylül 1795 tarihinde ABD ve Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı Garp Ocağı Cezayir arasında dili Türkçe olan bir anlaşmanın imzalandığı bilinmektedir. Bu anlaşma ile ABD, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı Cezayir¹⁵'e senelik 12.000 Cezayir altını vermeyi kabul etmiştir (Feyizoğlu, 2009, s. 6-8). Bu hususu Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ABD'li maslahatgüzar olan David Porter utanç verici bir barış anlaşması olarak tanımlamaktadır. Porter'a göre bu utanç aynı zamanda dönem şartları için modern Amerikan donanmasının

¹⁴ Akdeniz bölgesinde korsanlık faaliyetleri incelendiğinde karşılaşılan husus; bölgede korsanlığın tarihinin Akdeniz'deki ticaret faaliyetleri kadar eski olmakla beraber zaman içerisinde meşru bir hale gelmiş olmasıdır. Bu durum korsanlığın doğal bir husus olarak da algılanmasına zemin hazırlamıştır.

¹⁵ Garp ocakları arasında en itibarlı olan garp ocağı Cezayir olarak bilinmektedir. Bölgede "Sultanül Cezayir" olarak anıldığı bilinmektedir. Ayrıca Barboros Hayrettin Paşa'da bu bölgedendir (Güher, 2017, s. 571).

kurulmasında da etkili bir motivasyondur (Güher, 2017, s. 571-573). Daha sonrasında ise 4 Kasım 1796'da ABD ile diğer bir Garp Ocağı olan Trablusgarb arasında anlaşma sağlanır. En son olarak ise Tunus ile de dili Türkçe olan bir anlaşmanın 1800 yılında imzalanmasıyla ABD'nin Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı tüm Garp Ocakları ile anlaşmaya vardığı görülmektedir (Feyizoğlu, 2009, s. 6-8).

Her ne kadar Garp Ocakları ile çeşitli anlaşmalar yapılmış olsa da bölgede ABD açısından olumsuz nitelikte olan gelişmeler ABD'nin sonraki süreçte bu bölgede çeşitli sıkıntılar yaşamasına zemin hazırlayacaktır. Ayrıca bu süreç içerisinde Garp Ocakları dayılarının vergi miktarını artırmak istemesi bu sıkıntılara örnek mahiyetindedir. Bu durum ise ABD'yi, bölgeden algıladığı tehditleri bertaraf edebilmek için daha kuvvetli donanmaya sahip olmak için çalışmalar yapmaya sürüklemiştir. 1800 yılında Cezayir dayısının, bölgeye gelen Amerikan Subayı Kaptan Bainbridge komutasındaki George Washington isimli gemiden, Cezayir'in Osmanlı İmparatorluğuna ödediği yıllık vergi ve Osmanlı Sultan'ına olan hediyelerini götürmesini istediği bilinmektedir. Bunun üzerine Bainbridge, komutasındaki Cezayir sancağı çekilen gemisiyle birlikte İstanbul'a getirilerek Padişah 3. Selim'in huzuruna çıkarılacaktır. Böylece tarihte ilk defa ABD'li resmi bir devlet görevlisi Osmanlı İmparatorluğu başkentine gelecektir. Bu dönem sonrasında da bölge ocakları ile ABD arasında çeşitli sorunların cereyan ettiği bilinir (Güher, 2013, s. 43-45). Bu sorunlar aynı zamanda Amerikan tarihinde "Berberi Savaşları" adıyla da anılmaktadır (Erhan, 1998, s. 457).

Amerikan yetkililerin ilk kez Osmanlı İmparatorluğu başkentine ulaşması ve burada bazı devlet görevlileri ile muhatap olması sonrasında ABD'nin Osmanlı İmparatorluğu ile münasebetlerinin özellikle ticari bağlamda arttığı görülmektedir. Münasebetler tarımsal mallar bazında olmak suretiyle devam etmiştir. Bu mallar arasında pamuk, yün, Türk halısı, sünger gibi pek çok ürünün olduğu bilinse de bu ürünler arasında ticari olarak en büyük paya sahip ürünün afyon olduğu görülmektedir. Daha sonrasında Amerikan Devleti, Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerine resmi bir mahiyet kazandırmak için 1808 yılında Baltimorelu Sloane'ı konsolos olarak görevlendirir lakin bir önceki görevlendirmede olduğu gibi bu görevlendirme de Osmanlı İmparatorluğu tarafından tanınmamaya maruz kalır. Bunun üzerine ABD'nin Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerini İngiltere üzerinden yürüttüğü görülür (Köprülü, 1987, s. 929-931). Burada özellikle iki ülke arasındaki ticarete tabi olan kalemlere bakıldığında afyon dikkat çekici bir konumdadır. Öyle ki ilerleyen dönemlerde bu husus iki ülke arasında gerilim yaşanan bir başlık halini alacaktır.

Daha sonraki yıllarda çeşitli Amerikan şirketleri ve girişimcilerinin Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde ticaret yapma denemeleri olacaktır. 1820'de Amerikan hükümeti tarafından Osmanlı İmparatorluğu ile gizli müzakerelerde bulunmak suretiyle görevlendirilen Luther Bratish de olumlu bir netice elde edemeyecektir. Bu yıllarda Sultan 2. Mahmut'un ABD ile birtakım anlaşmalar yapmak istemesi söz konusu olsa da ABD'nin çeşitli girişimlerine yönelik Osmanlı İmparatorluğu'nun umursamaz tavrının itekleyici kuvvetinin dönemin uluslararası

dinamikleri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak Sultan 2. Mahmud'un, Bratish'in girişimlerine doğrudan ret cevap vermek yerine açık kapı bırakmak istediği bilinmektedir (Çakıl, 1993, s. 5-6).

ABD'nin ticari imtiyaz kazanmak güdüsüyle ilişkileri resmileştirmek için bulunduğu girişimlerin, Amerika'nın uzak olmasından ötürü Osmanlı İmparatorluğu tüccarının ABD'ye gidememesi, sadece Amerikan tüccarların Osmanlı İmparatorluğu'na ticaret yapmak için gelmesinin de Osmanlı İmparatorluğu açısından pek kazançlı görülmemesi üzerine başarılı olmadığını söylemek mümkündür. Ancak ilerleyen dönemlerde ABD'lilerin Osmanlı İmparatorluğu topraklarındaki bazı faaliyetleri ve Osmanlı coğrafyasında yaşanan birtakım hadiseler nedeniyle, Osmanlı topraklarından ABD'ye göçlerin gerçekleştiği görülmektedir. Bu göçler ileride Türk-Amerikan ilişkilerinde ABD tarafından Türkiye'ye yönelik bağımsız değişken olarak yürütülen dış politikada etkili olan lobilerin de ABD tarafında oluşmasına öncülük eder niteliktedir.

2.1.2. İlk resmi anlaşma dönemi (1830) ve sonrasında Türk-Amerikan ilişkileri

Daha öncesinde yaşanan olumsuz girişimlere rağmen, bölgenin çok önemli bir ticaret havzası olması ve ABD'nin ticarete verdiği önemden ötürü ABD tarafından yeni girişimler gerçekleştirmiştir. Amerikan hükümetinin bu denli ısrarcı olmasında Osmanlı İmparatorluğu'nu daha yakından tanımayı istemesinin de etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim ABD için Osmanlı İmparatorluğu'nu daha yakından tanımak, müzakere masasında Amerikalılara birtakım avantajlar sağlamanın yanında bölgedeki siyasi nüfuzun Akdeniz ticaretine izdüşümünü daha iyi idrak edebilmek için fırsat mahiyetindedir. Osmanlı İmparatorluğu ile müzakere yürüterek anlaşma yapmak istemeye ek olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve siyasi ahvali hakkında bilgi edinme isteğinin 1821 yılında patlak veren Yunan isyanı ile de alakalı olduğu düşünülebilir.

1823 yılına gelindiğinde müzakereler yürütmek için İstanbul'a yeniden bir temsilci gönderilir. Bu sefer temsilciden müzakere girişimlerine ek olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve siyasi durumunun analizi istenir. Osmanlı İmparatorluğu tarafında ise ABD ile yakın münasebetler kurmayı isteyenlerin başında Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa gelmektedir. 1824 yılında Hüsrev Paşa kendisi ile görüşen ABD'li yetkiliye Amerikan filo komutanı ile görüşmesini söylemiş ve kendisine, filo yetkilisiyle istişareler neticesinde oluşan teklif ve talepleri iletmesini, kendisinin bunu gizlice padişaha iletceğini söylediği bilinmektedir. Bu durumlardan haberdar olan Amerikan hükümeti 1825 yılında John Rodgers'i ile anlaşma yapılması için görevlendirmiştir. Bu doğrultuda Rodgers'in 1826'da Hüsrev Paşa'yla olan görüşmesinde ilişkilerin resmîyet boyut kazanmasına yönelik fikir birliğinin sağlandığı düşünülmektedir. Bunun akabinde Rodgers ABD'ye dönerken yerini daha önce Osmanlı

İmparatorluğu'ndan ticari imtiyaz elde etmek için girişimlerinde bulunan ve İzmir merkezli ABD'li bir şirketin ortağı olan David Offley'e bırakmıştır (Feyizoğlu, 2009, s. 13).

Bu süreçler devam ederken 1827 yılında Osmanlı donanmasının Rus, İngiliz ve Fransızlar tarafından yakılması Türk-Amerikan ilişkilerine farklı bir boyut kazandırmıştır. Bu olay sonrasında gerçekleşen 1828-29 Osmanlı-Rus savaşı neticesinde Osmanlı İmparatorluğu yeni müttefikler arama ihtiyacı içerisine girecektir. Bu gelişmelerin de etkisiyle 1830 yılına gelindiğinde ABD ve Osmanlı İmparatorluğu arasında *Ticaret ve Seyrisafain Anlaşması* imzalanır. Ayrıca bu anlaşmayla ABD'ye "*en ziyade müsaadeye mazhar millet*" unvanı verilir. Osmanlı İmparatorluğu açısından ise bu anlaşma yeni bir müttefike sahip olmak ve yakın zamanda büyük zarar gören Osmanlı İmparatorluğu donanmasının onarılmasına yönelik gizli bir madde ile Amerikan tersanelerinde maliyetine gemi inşası yapılmasına yönelik düzenlemeler barındırmasından ötürü olumlu gelişmeler olarak değerlendirilebilir. Bahsi geçen gizli maddenin ABD'de senato tarafından reddedilmesi üzerine Bab-ı Ali'nin bu husustan rahatsızlık duyduğu görülmektedir. Ayrıca Sultan 2. Mahmud'un bu durumu öfkeli bir şekilde yorumladığı bilinir. Bunun üzerine Amerikan başkanı tarafından ilişkileri yumuşatmak için Sultan 2. Mahmud'a konuyla alakalı yetki yetersizliğine sahip olmasından ötürü anlaşmanın ilgili maddesini yürürlüğe sokamadığını izah eden ve durumu anlayışla karşılamasını talep eden bir mektup kaleme alınır. Hatta en ünlü ABD'li gemi mühendislerinden birisi olan Henry Eckford tarafından inşa edilen savaş gemisi İstanbul'a gelmek suretiyle Osmanlı İmparatorluğu'na teslim edilir. Bu durum ise Sultan 2. Mahmud tarafından pek tabii olumlu bir şekilde karşılanarak bahsi geçen anlaşma 1831 yılında onaylanır. (Güler, 2005, s. 232-235).

1830'da yapılan anlaşmanın, yürürlüğe girmesinden sonra birkaç on yıl süresince Osmanlı İmparatorluğu ve ABD arasında, gemi inşası ve buna yönelik mühendislik yöntemleri bağlamındaki münasebetlerin etkileri görülebilmektedir. Öyle ki Sultan Abdulaziz döneminde Osmanlı İmparatorluğu donanmasının en güçlü dönemine ulaştığını söylemek mümkündür. Osmanlı İmparatorluğu donanması dışında ticari ilişkiler incelendiğinde ise ticari ilişkilerin 1860'lı yıllara kadar birbirine yakın seviyede olduğu gözlemlenebilmektedir.

2.1.3. Birinci Dünya Savaşı'na kadar ABD'nin Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yürüttüğü ticari, kültürel ve dini faaliyetlerden bazıları

Bu dönemlerde Osmanlı İmparatorluğu nüfusunun ticari eğilimleri incelendiğinde gayrimüslimlerin ticaret ile daha alakadar olduğu görülmektedir. Özellikle Ermeniler ve Rumlar ticari faaliyetlerde aktif konumda bulunmaktadır. Ayrıca 1830 anlaşmasıyla ABD'nin Osmanlı İmparatorluğu ile olan ticaretinde simsar kullanabilmesi ve bu araçların her din ve millettten olabilmesine yönelik düzenleme, azınlıkların Amerikanlarla ilişki kurmasını kolaylaştırmaktadır. Bilhassa Türk limanlarına gelen Amerikan ürünlerini Anadolu içlerine ulaştıranlar genellikle Ermeni tüccarlardır. Bunun bir neticesi olarak Ermenilerin ABD'ye

çeşitli eğitim faaliyetlerinde bulunmak için gittiği ve zamanla lobi oluşturduğu bilinmektedir. Tabii burada ilişkilerin sadece ticari alakadan ötürü değil dini sebeplerden hareketle de artma eğilimi içerisine girdiğini belirtmek gerekmektedir (Çakıl, 1993, s. 14-15).

Dünya piyasasına açılmakta geç kalan ve pek çok önemli ticaret havzasını Avrupalı devletlere kaptıran ABD, Osmanlı İmparatorluğu'nun ticaret havzasını kaptırmamak için çeşitli misyonerlik faaliyetlerini bölgede gerçekleştirmeye yönelik girişimlerde bulunmuştur. Bu dönemlerde Anadolu'nun pek çok yerinde misyonerlik istasyonlarının kurulması bu girişimlere örnek olarak gösterilebilir. Bu istasyonların Ermenilerle yakın ilişki kurması dikkat çeken bir husustur. Aslında Rumlar ve Yahudilere yönelik de girişimlerde bulunan Amerikan misyonerler beklediği oranda karşılık alamaması üzerine Ermeniler ile temaslarını yoğunlaştırmaktadır. Bunun bir neticesi olarak İngiltere'nin de desteği ile ABD tarafından "*Doğu'nun Anglosaksonları*" olarak tanımlanan Ermenilerin "*Protestan Millet*" unvanı alarak hukuki bir statü elde ettiği görülmektedir. Ayrıca Islahat Fermanı'ndan sonra bu faaliyetlerin daha da yoğunlaştığını söylemek mümkündür (Feyizoğlu, 2009, s. 24-27). Çünkü Islahat Fermanı ile birlikte "*Vicdan Hürriyeti*" bağlamında mezhep değiştirme imkanını değerlendiren Protestan misyonerler bu faaliyetlerini daha da yoğunlaştırma eğilimi içerisine girmektedirler (Öksüz, 2010, s. 151). Bütün bu süreçlerin Robert Koleji¹⁶'nin 1863 yılında kurulmasında etkili olduğu söylenebilir. Osmanlı İmparatorluğu bu faaliyetleri kontrol altında tutmak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Ancak hem dünyadaki gelişmeler hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı güç kayıpları bu durumu pek mümkün kılmamıştır. Özellikle Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla azınlıkların çeşitli haklar elde etmesi neticesinde batılı devletlerin bu hakları bahane ederek Osmanlı İmparatorluğu'nun içişlerine karışmaya yönelik girişimleriyle karşılaşmaktadır.

Ticari kaygılarla başlayan ilişkilerin siyasi boyut kazanarak, dini ve kültürel bağlamda misyonerlik faaliyetleriyle eklemlenmesi iki ülke arasında, değişen algıların cereyan etmesine ve bu algılar neticesinde farklı perspektiflerin karşılıklı olarak meydana çıkmasına zemin hazırlayacaktır. Özellikle ABD'nin Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisindeki birtakım azınlık unsurlara milliyetçilik bağlamında Osmanlı İmparatorluğu aleyhine destek vermesi Osmanlı İmparatorluğu tarafından ticari kaygıların ötesinde bir husus olarak algılanmıştır. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasından ABD'ye giden azınlık unsurların Türklere yönelik olumsuz lobi faaliyetleri Osmanlı İmparatorluğu'nu rahatsız etmiştir. Öyle ki 19. asrın sonu 20. asrın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'ndan ABD'ye giden yaklaşık 300.000'e yakın göçmenin sadece yüzde beş civarındaki bir bölümünün Müslüman-Türk olduğu bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu 19. asrın sonlarına doğru, bu misyonerlik faaliyetlerine yönelik çeşitli

---

¹⁶ Robert Koleji'nin ilk müdürü Ermenilere yönelik uzun süre misyonerlik faaliyetlerinde bulunan Cyrus Hamlin'dir (Köprülü, 1989, s. 936). Daha sonra 1871 yılında kızlar içinde bir kolej kurulacaktır. Robert Koleji, Osmanlı İmparatorluğu topraklarındaki ilk Amerikan okulu değildir ancak üniversite düzeyini içinde barındırması ve büyüklüğünden ötürü önem teşkil etmektedir (Kurat, 1959, s. 283).

önlemler almaya çalışmış olsa da bu yöndeki girişimleri başta ABD olmak üzere pek çok batılı devletin tepkisiyle karşılaşmıştır (Kasalak, 2014, s. 110-111).

Bu dönem içerisinde Osmanlı İmparatorluğu ve ABD arasındaki ithalat, ihracat ve buna bağlı gelişen ticaret hacmi tarihsel olarak aşağıdaki tabloda ele alınmıştır. Tablo genel itibari ile incelendiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun ticaret hacminin düzenli olarak arttığı görülmektedir. Bu artışın dünyadaki ticaret hacminin önemli ölçüde artmasıyla da yakından alakalı olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 2.1. Osmanlı İmparatorluğu ve ABD Arasındaki Bazı Ticari Veriler (Dolar Bazında)

Yıl	Osmanlı İmparatorluğu'nun ABD'den İthalatı	Osmanlı İmparatorluğu'nun ABD'den İhracatı	Ticaret Hacmi
1832	64.722	923.629	988.351
1842	125.521	370.248	495.769
1852	265.825	556.100	821.925
1862	442.721	959.692	1.402.413
1872	1.209.443	866.719	2.076.162
1882	1.829.166	3.315.647	5.144.813
1892	206.350	4.969.029	5.175.379
1902	774.552	8.895.740	9.670.292
1912	3.798.168	19.208.926	2.3007.094

Kaynak: (Köprülü, 1987, s. 935)

Ayrıca tabloda Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya ile sıkıntı yaşadığı dönemlere denk gelen 1872-1882 yıllarında ticaret hacminin Osmanlı İmparatorluğu lehine bir atış gösterdiği görülmektedir. Yaygın adıyla "93 Harbi" olarak bilenen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı da bu yıllar arasındadır. Özellikle bahsi geçen yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun ithalatındaki artışın daha önce anlaşma ile düzenlenen ve Osmanlı İmparatorluğu'na cephane ve ateşli silahların satışını yasaklayan maddenin kaldırılmasıyla ilişkilendirilmesi mümkündür. Keza bu yıllar Osmanlı İmparatorluğu'nun yoğun şekilde askeri ihtiyaçlarının arttığı yıllar olarak da bilinmektedir (Köprülü, 1987, s. 935). Türk-Amerikan ilişkilerinde özellikle Soğuk Savaş döneminde de askeri mühimmat konusu önemli bir husustur. Hatta Obama'nın ikinci başkanlık dönemi ve Trump döneminde Türkiye'nin karadan havaya savunma ihtiyacını gidermek için silah teminini de bu bağlam doğrultusunda değerlendirmek gerekmektedir. Öyle ki bu süreç devamında Türkiye'nin beklentilerini NATO ve ABD özelinde karşılayamaması neticesinde alternatiflere yönelmesine sebebiyet verecektir.

ABD'lilerin ilişkilerin erken döneminde Ermenilerle kurduğu yakınlık ve münasebetler neticesinde ABD kongresinde önemli bir konum elde eden Ermeni lobilerinin etkileri ilerleyen dönemlerde her yıl 24 Nisan'da sözde Ermeni Soykırımı iddialarının gündeme gelmesiyle ilişkileri olumsuz etkileyecektir. ABD kongresinde etkili olan Ermeni lobilerinin Türkiye'ye yönelik bu doğrultuda dış politika oluşturulması için girişimlerde bulunması söz konusudur.

Bu durumun özellikle çalışmada incelemeye tabi tutulan ana dönem içinde de gündeme geldiğini söylemek gerekmektedir. Burada tabii Osmanlı İmparatorluğu'nun coğrafyasından ABD'ye yönelik göçlerde tek sebebin ABD'nin bölgedeki ticari ve misyonerlik faaliyetleri olmadığını söylemek gerekir. Bu tür faaliyetlerin de etkisinin olduğunu vurgulamakla beraber bahsi geçen dönemde Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasında yaşanan olumsuz birtakım vakalar da etkilidir. Ayrıca o dönem içerisinde ABD'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun uluslararası siyasetinde çok da büyük bir yer kaplamadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak bazı konulardaki ilk adımların bu dönemde atılması ilişkilerde sonraki dönemlere miras niteliğindedir. Özellikle ABD'nin Osmanlı coğrafyasındaki azınlıklarla kurduğu ilişkiler neticesinde yaşanan gelişmeler ve askeri mühimmat hususunu içeren anlaşma metinlerinin düzenlenmesi bahsi geçen miraslara örnek teşkil etmektedir.

2.1.4. Birinci Dünya Savaşı'ndan Soğuk Savaş dönemine Türk-Amerikan ilişkileri

19. asrın sonlarına gelindiğinde ABD'nin Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik politikasında birtakım değişikliklere gittiği gözlemlenmektedir. Bu değişikliklerin motivasyonlarını; artık bölgede ticari imtiyaz elde etmek gibi bir kaygısının kalmaması, Osmanlı İmparatorluğu ile çeşitli anlaşmalar yapmak suretiyle bu kaygıyı aşması ve dünyada daha güçlü bir konumda olması olarak görmek mümkündür. Bu motivasyonların özellikle Türkiye'nin NATO'ya katılmasıyla birlikte daha da güçlendiğini söylemek mümkündür. Tabii buradaki hususun sadece Türkiye'nin NATO'ya katılması ile alakalı olduğunu söylemek eksiklik barındıracaktır. Burada Türkiye'nin hissettiği Sovyet tehdidi ve iki kutuplu bir hal alan uluslararası alanda ABD'nin elde ettiği konumun da büyük ölçüde önemli olduğunu söylemek gerekmektedir.

Aynı yıllarda Osmanlı İmparatorluğu toprakları içerisinde kalan önemli petrol rezervlerine sahip bölgeler de ABD'nin dikkatini çekmiştir. ABD'nin özellikle bu dönemlerde bölge özelinde Almanya ve İngiltere ile çeşitli menfaat çatışmaları yaşaması ve bunun bir neticesi olarak Osmanlı İmparatorluğu için demiryolu inşasında bulunan Amerikan tüccarları ve bunların şirketlerini desteklediği de görülmektedir. Bu yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun iç meseleleri, dönem içerisinde yükselen Alman etkisi ve ABD'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun sorunlarına ve Osmanlı İmparatorluğu üzerine yapılan hesaplara karışmamayı prensip olarak benimsemesi Türk-Amerikan ilişkilerinin özellikle ABD tarafından beklenen düzeyde seyretmemesine zemin hazırlayacaktır. Bu gelişmeler doğrultusunda ABD'li yetkililer ise temel amaç olarak Osmanlı İmparatorluğu ile olan ticari çıkarlarını korumak için bölgedeki misyonerlik faaliyetlerinin güvenliğini sağlamayı benimsemişlerdir. Bölgede misyonerlik faaliyetleri ile alakadar olmak isterken aynı zamanda Monroe Doktrini çerçevesinde dengeli bir siyaset yürütmeye de gayret göstereceklerdir (Kasalak, 2014, s. 113).

Osmanlı İmparatorluğu ile ABD arasındaki ilişkilere bakıldığında 1912 yılında seçilen ve daha sonra Wilson ilkeleri ile ismini duyuracak olan Woodrow Wilson'un da etkili olduğu

söylemek mümkündür. Bu dönemde ABD'nin dış politikası büyük bir dönüşüme sahne olmaktadır. Bu dönüşümü ABD'nin dünyada demokrasiyi ve uluslararası hukuku¹⁷ evrensel hale getirmek için çalışmalarına girişmesi olarak ifade etmek mümkündür (Öztürk, 2005, s. 35-36). Ayrıca ABD'nin uluslararası hukuka bu kadar önem vermesini, o dönemde dünyada olan sömürge rekabetine geç kalması ve dünya siyasetinde önemli bir konuma gelmek için bu unsuru mantıklı görmesiyle de ilişkilendirmek mümkündür.

Büyük savaşın başlangıcından 1917 yılına kadar ABD her ne kadar tarafsız gibi görünse de Orta Doğu'da var olmak istemesi nedeniyle İtilaf devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları üzerindeki planlarına doğrudan ve dolaylı olarak dahil olmuştur. 1917'ye gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu ve ABD arasındaki ilişkilerin durma sürecine girdiği görülür. Osmanlı İmparatorluğu ve Almanya arasında ittifak vardır. ABD'nin Almanya'ya savaş ilan edip Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmemesi üzerine Almanya ile olan ittifakından ötürü Osmanlı İmparatorluğu, ABD'ye savaş ilan etmemiş ancak tüm diplomatik ilişkilerini sonlandırmıştır. İkili ülke arasındaki karşılıklı hak ve yükümlülüklerin devamının ise ABD'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki haklarının İsveç, Osmanlı İmparatorluğu'nun ABD'deki haklarının İspanya tarafından gözetilmek suretiyle sağlandığı görülmektedir (Çankaya, 2002, s. 7). Burada Osmanlı İmparatorluğu'nun ara değişken olarak karar alıcılarının müttefiklik hukukunu gözeterek ABD'ye yönelik dolaylı yoldan dış politika üretmesi söz konusudur.

1917'den ABD'nin savaştan çekildiği tarihe kadar Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik tutumu Wilson ilkeleri de dahil olmak üzere Almanya'nın Anadolu ve Ortadoğu üzerindeki etkilerini azaltmak bağlamında cereyan etmiştir. Savaş sonrasında ise ABD'nin Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki görüşü; Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'dan çekilmesi, İstanbul'un uluslararası bir şehir haline getirilmesi ve boğazların ortak komisyona bırakılması, Suriye ve Ermenistan'ın özerk bölgeler haline gelmesi, Filistin'in manda altında olması yahut uluslararası komisyon ile kontrol edilen özerk bir bölge haline gelmesi, Arabistan'da ise egemen yahut yarı egemen bir devletin kurulması şeklindedir (Öztürk, 2005, s. 38-46 & Cengiz, 2002, s. 42-43). Bu tavrın Osmanlı İmparatorluğu ve onun mirasını devralan Türkiye açısından olumsuz izlenim bıraktığını söylemek kısmen mümkündür. Özellikle Ermenistan ve Suriye dolaylarındaki pek çok mesele sonraki dönemlerde de Türk-Amerikan ilişkilerini etkileyecektir. Bu hususların kısmen devamı niteliğindeki meseleler Obama ve Trump dönemlerinde de dönüşüm göstererek gündeme gelecektir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş sonunda kendisi için çok ağır şartlar içeren Mondros'u imzalamaya mecbur kalmasından sonra Türkiye'de bağımsızlık hareketleri gelişecektir. 1920 başlarında henüz Birinci Meclis açılmadan birkaç ay önce ABD'nin Türkiye'ye yönelik politikasının İtilaf devletleri ile özdeşleştiği görülmektedir. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti'ni

---

¹⁷ Bu kavramlar misyonerlik ve izolasyon olarak da algılanmaktadır. Bu durumu; dönemin dışişleri bakanı Alfred; ABD'nin dünyanın en iyi yönetimine sahip olduğunu ve insanlığın artık geleneksel diplomasiyi bırakıp ABD'nin diplomasiye ve uluslararası hukuka olan saygısını kabul ederek refaha kavuşabileceğini söylemesi doğrular niteliktedir (Öztürk, 2005, s. 35-36).

kuran kadroların algılarının ABD'ye yönelik olumsuz şekillenmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda ABD, Türkiye'deki milliyetçi ve bağımsızlıkçı hareketi kabul etmemek suretiyle Osmanlı İmparatorluğu hükümeti ile ilişkilerini devam ettirmek istemiştir. Sevr Anlaşması sonrasında TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi) hükümeti ABD'yi, İtilaf Devletleri ile aynı kefeye koyarak Türkiye'yi bölmeye çalışan devletlerden biri olarak gördüğünü bildirir. Bu durum Türkiye'deki ara değişken olarak Türk karar alıcılarının algılarını yansıtır niteliktedir. Kasım 1920'de Wilson'un Amerikan seçimlerini kaybederek başkanlığı bırakması üzerine ABD kendi çıkarları doğrultusunda Ankara Hükümeti ile ilişki kurmaya gayret göstermiştir. ABD'nin uluslararası alanda gitgide varlığını kuvvetlendiren Ankara Hükümeti¹⁸ ile ilişki kurmak istemesindeki temel motivasyon yine ticari bağlamda tezahür etmektedir (Öztürk, 68-82). Savaş sonrasında ABD'nin Türkiye'ye yönelik bağımsız değişkenlerindeki motivasyonlarda ticari kaygıların tekrar üst seviyeye yükseldiği görülmektedir.

ABD'nin bu vesileyle 1920 yılında Samsun'da bulunan konsolosu üzerinden bölgedeki ticari kaygıları için Ankara hükümetiyle görüşmek istediği ve Ankara hükümetinin bu talebi reddettiği bilinmektedir. Daha sonra Ankara hükümeti ABD ile ilişkileri sağlıklı yürütmek için bazı şartlar öne sürecektir. Bu şartlar; TBMM'nin siyasi, ekonomik olarak bağımsızlık için verdiği mücadelenin bu minvalde olan tehditleri bertaraf etmesinin temel motivasyonu olması, bu doğrultuda kapitülasyonların kaldırılması ve ABD'nin Türk hükümeti ile ilişkisini Mondros öncesi Osmanlı İmparatorluğu Mebusan Meclisi'nin çizmiş olduğu sınırlar doğrultusunda yürütmesi gerektiğini minvalindedir. Bu esnada Türkiye'deki bağımsızlık mücadelesini yürüten Ankara Hükümeti'nin tüm düşman unsurlarını topraklarından temizleyerek Millî Mücadele'yi başarıyla sonuçlandırdığı görülmektedir (Öztürk, 68-82). Kuva-yı Milliye önderliğinde yürütülen mücadele sonrasında elde edilen zafer neticesinde Türk hükümetinin uluslararası alanda elinin güçlendiğini söylemek mümkündür. Bu durum ABD'nin Türkiye'ye yönelik daha ılımlı bağımsız değişkenlere yönelmesine zemin hazırlarken Türkiye'nin ise belirlediği ön koşullar bağlamında daha dirayetli bağımlı değişken benimsemesini kolaylaştırmaktadır.

Türkiye'nin işgalci düşman unsurları topraklarından uzaklaştırması ve Misak-ı Milli'nin önemli bir kısmına sahip olması Sevr'in mahiyetini geçersiz kılmıştır. Türk hükümeti Lozan'da görüşmeler yapılırken bir yandan da ABD ile dostluk anlaşması için de görüşmeler yürütmüştür. ABD ise Lozan görüşmeleri esnasında kendi çıkarlarını korumaya gayret göstermekle beraber Türkiye aleyhinde bulunmamaya özen göstermiştir (Öztürk, 84-87). Anlaşma sonrasında Lozan'a taraf olmayan ABD, 6 Ağustos 1923 tarihinde Türk hükümetiyle dostluk ve ticaret anlaşması imzalayacaktır. Ancak bu anlaşma Ermeni meselesini kabul etmemesi ve Türkiye'nin kapitülasyonları kaldırmasından ötürü Amerikan Senatosu

---

¹⁸ Atatürk önderliğinde yürütülen milli mücadele boyunca Ankara hükümetinin Avrupa ülkelerinden yardım beklemediği gibi ABD'den de herhangi bir yardım talebinde bulunmadığı bilinmektedir. Misak-ı Milli kararları bu süreç içerisinde Ankara Hükümetinin dış politikasının temellerini oluşturmaktadır (Cengiz, 2009, s. 10-11).

tarafından onaylanmayacaktır. Sonrasında Türkiye'deki Amerikan yüksek komiserinin Ankara hükümetine giderek bu ret kararının Türkiye'yle dostça ilişkiler kurulmasının istenmemesi gibi bir yanlış anlaşılmaya sebebiyet vermemesine yönelik beyanlarda bulunduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda ABD ve Türkiye arasındaki ilk resmi anlaşma 1929 yılında yapılan 1930 yılında TBMM tarafından kabul edilen "Ticaret ve Seyrisefain" anlaşmasıdır (Cengiz, 2009, 11-12).

Aynı dönemlerde ABD ve Fransa öncülüğünde gerçekleşen Briand-Kellog paktının da Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli olduğunu söylemek gerekir. Türkiye'nin bu pakt hakkındaki tasarrufu tarafsızlıkla ilgili bir madde eklenmesi yönündedir. İmzalanmadan önce ABD'nin Türkiye büyükelçisi John Grew'in Türkiye'nin de pakta dahil edilmesi yönünde dışişleri bakanlığına görüş bildirdiği bilinir. Bunun üzerine yaşanan iki taraflı olumlu girişimler sonucunda 1929 yılında Türkiye de pakta dahil olur. Türkiye'nin pakta dahil olmasının uluslararası alandaki konumuna pozitif katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür. 1931 yılında MC'nin Türkiye'yi üyeliğe davet etmesi buna örnek teşkil etmektedir. Özellikle Türkiye'nin bu dönemlerde dünyada benimsemiş olduğu barış perspektifli dış siyaseti, başta ABD olmak suretiyle batılı devletler tarafından olumlu karşılanmıştır. Bunun bir neticesi olarak Rusya'ya komşu ülkelere yönelik gerçekleştireceği ziyaretlere ek olarak 1932 yılında ABD genel kurmay başkanı Mac Arthur'un Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirdiği bilinmektedir. Bu ziyaret aynı zaman Türk-Amerikan ilişkilerinde o tarihe kadar olan en geniş kapsamlı ve üst düzey ziyaret olarak da tarihe geçmiştir (Bulut, 2008, s. 97-103).

İkili ilişkilerdeki bir diğer önemli dönem ise Möntro dönemidir. İtalya tarafından Habeşistan'ın ilhak edilmesi, on iki adaların silahlandırılması ve Almanya tarafından Locarno Anlaşmalarına muhalefet etmek suretiyle Ren bölgesinin silahlandırılması neticesinde Türkiye Lozan'da boğazlar konusunda imzacı olan taraflara 1936 tarihi birer notada bulunur. Türkiye'nin talebi Lozan'da belirlenen boğazlar şartlarının değiştirilmesi yönündedir. Bu talep sonrası toplanan konferansta Türkiye'nin talepleri kabul edilerek boğazların hakimiyetinin Türkiye'ye devri gerçekleşecektir. ABD bu anlaşmaya taraf olmamasına rağmen görüşmeleri yakından takip etmiştir. ABD'nin boğazları ticari amaçla serbestçe kullanabilmesi ve diğer ülkelerle eşit haklara sahip olmasından ötürü Türkiye'nin taleplerine olumlu yaklaştığı görülmektedir (Bulut, 2008, s. 103-113).

Türkiye'nin sonradan ABD'nin de dahil olduğu II. Dünya Savaşı sırasındaki dış politikasının temel motivasyonu savaşa katılmamaktır. Bu doğrultuda Türkiye kendisine yönelik algıladığı tehditleri bertaraf edebilmek için denge siyasetini benimsemiştir. 1943'te ise Cumhurbaşkanı İnönü ile Amerikan başkanı Roosevelt'in buluştuğu bilinir. Burada karar alıcıların algılarının ilişkilere yansımaları söz konusu olacaktır. Sonrasında SSCB'nin Türk-Sovyet Saldırmazlık Anlaşması'nın sona erdiğini duyurarak boğazlara yönelik yeni bir anlaşma talebi Türkiye ile ABD'nin yakınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Tabii bu yakınlaşmanın itekleyici kuvvetinin sadece Türkiye'nin algıladığı tehditler değil aynı zamanda ABD'nin Türkiye'yi bölgede Sovyet

tehdidine karşı bir kalkan olarak görmesi de olduğunu söylemek gerekir. Bu doğrultuda savaş tam olarak bitmeden 1941’de Amerikan Kongresi’nde kabul edilen “Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu” bağlamında gerçekleşen yardıma Türkiye de dahil edilmiştir (Tekin, 2022, s. 20-22). Bu süreç Türkiye’nin iki kutuplu düzenin hemen öncesindeki konumuna yönelik atıflar barındırmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı esnasında Türkiye ve ABD arasındaki ilişkiler genellikle, ABD’nin İngiltere ve müttefiklerine yönelik yaptığı askeri amaçlı olarak kullanılmak üzere verilen desteklerden Türkiye’nin de faydalanması ile ilgilidir. ABD’nin müttefik ülkelere yaptığı toplam 50 milyar dolarlık silah yardımından özellikle İngiltere’nin de ısrarları ile Türkiye’nin 95 milyon dolarlık askeri yardım aldığı bilinmektedir (Topal, 2013, s. 113).

2.2. Soğuk Savaş Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri

Soğuk Savaş döneminde Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilere bakıldığında ilişkilerin temel motivasyonunun Türkiye açısından iki kutuplu sistem içerisinde Doğu Bloku olarak tabir edilen taraftan algıladığı tehditleri Batı Bloku ile dengelemeye çalışmak olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan Sovyetler Birliği’nin kuvvetlenerek çıkması ve Türkiye’ye yönelik tehditlerin önemli oranda artması Türkiye açısından kabul edilemez bir sistemik sinyal olarak görülmektedir. Konu, ABD açısından değerlendirildiğinde ise Sovyetler Birliği’nin Batı ve ABD öncülüğünde kurulan sisteme tehdit oluşturması ve jeopolitik şartlarından ötürü Türkiye’nin bu tehditlere maruz kalmasına ek olarak Türkiye’nin bu tehditlerle mücadele için ABD ve Batı’ya yönelik katkısının gündeme gelmesi, Türkiye’nin ABD öncülüğündeki Batı ile müttefik olmasını kolaylaştırmaktadır. Türkiye’nin NATO’ya dahlini bunun neticesi olarak görmek mümkündür.

Türkiye’nin NATO üyesi olmasıyla beraber Johnson Mektubu sürecine kadar Türkiye ve ABD arasındaki ilişkiler altın dönemini yaşayacaktır. Ancak bu süreç sonrasında Türkiye’de özellikle ara değişkenler bazında ABD’ye yönelik algıların değiştiğini söylemek mümkündür. Ancak Sovyetler Birliği’nden algılanan sistemik sinyaller bu algıları besler nitelikte bağlı değişkene yönelmeyi güç hale getirmektedir. Türkiye’nin Kıbrıs müdahalesi ile birlikte ilişkilerde büyük bir krizin gündeme geldiğini söylemek mümkündür. Bu durumun Türkiye’nin ambargoya maruz kalması suretiyle ilişkilerde kırılmaya sebebiyet vermiştir. Bu kırılmanın bir benzerinin de Trump dönemindeki S-400 meselesi bağlamında yaşanan gelişmeler neticesinde olduğunu söylemek gerekmektedir. 12 Eylül dönemi sonrasında yaşanan gelişmeler ile birlikte ilişkilerin kısmen iyileşmeye gittiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Soğuk Savaş’ın sonlarına doğru özellikle Özal’lı ANAP (Anavatan Partisi) döneminde Türkiye’nin serbest piyasa koşullarını benimsemesinin de ABD tarafından olumlu karşılanması ve desteklenmesi söz konusu olacaktır. Soğuk Savaş’ın sonu itibarıyla ilişkilerde mesainin

azaldığı eleştirileri gündeme gelecektir. Bu eleştirilerin ise SSCB'nin dağılması sonrasında ABD'nin bölgede Türkiye'ye olan ihtiyacının azaldığı iddialarından beslendiğini söylemek mümkündür. Ancak Soğuk Savaş'ın bitişinin hemen akabinde yaşanacak gelişmeler ilişkilerdeki irtifayı tekrar yükseltecektir.

2.2.1. NATO'ya giriş sürecine kadar Türk-Amerikan ilişkileri

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilerin, ortak tehdidin Sovyetler Birliği olmasına bağlı olarak yoğunluk kazandığı söylenebilir. Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin, Sovyetler Birliği'nin uydusu haline gelmesi ihtimali ABD için bölgesel ve küresel çıkarlarının korunması açısından bir tehlike olarak algılanmıştır. Özellikle Türk boğazlarının Sovyetler Birliği hakimiyeti altına girmesi ABD'nin en çok çekindiği meselelerin başında gelmektedir. Bu bağlamda Sovyetler Birliği'nin, boğazlar meselesi başta olmak üzere çeşitli konularda Türkiye'ye tehlike oluşturmasından ötürü, ABD ile yakınlaşmanın Türkiye açısından rasyonel bir kazanç olarak algılandığı düşünülmektedir (Bayram, 2015, s. 33). Ek olarak Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na aktif bir şekilde dahil olmamasına rağmen coğrafi havzasında cereyan eden hususlar Türkiye'yi her an tetikte beklemeye itmektedir. Bundan ötürü Türkiye uzun süre askeri hazırlıkları sürdürerek, ekonomik olarak önemli harcamalarda bulunacaktır (Eser, Demirkıran, Çiçek, 2011, s. 19).

ABD, Türkiye'yi batı bloğu içerisine çekmek isterken Türkiye ise SSCB'den algıladığı tehditler ve ekonomik sebeplerden ötürü batı bloğu ile yakınlaşmak istemektedir. Bu doğrultuda bir dönüm noktası olarak da kabul edilebilecek olan ilk yakınlaşmanın yaklaşık 16 ay önce vefat etmiş olan Washington'daki Türk büyükelçisi Münir Ertegün'ün naaşının 4 Nisan 1946 tarihinde, ABD donanmasının en büyük zırhlılarından olan Missouri ile İstanbul'a getirilmesi Sovyetlerin boğazlara yönelik taleplerine karşı SSCB'ye verilmiş bir gözdağı olarak da değerlendirilmektedir. Ek olarak bu olay sonrasında Mayıs 1946'da ABD'nin "Ödünç Verme ve Kiralama Yasası" bağlamında Türkiye'ye yaptığı yardımların geri ödemesini silmesi ilişkilerin daha da yakınlaşmana zemin hazırlamaktadır. Bunun üzerine SSCB; ABD, İngiltere ve Türkiye'ye beşer maddelik nota verecektir. Notanın dört ve beşinci maddelerinde bahsi geçen boğazlar rejiminin Türkiye ve kıyıdaş ülkelerin rejimine bırakılması ve boğazların Türkiye ile SSCB tarafından ortaklaşa savunulması talebi ABD açısından bölgeyi SSCB'ye teslim etmek anlamına gelmektedir. Bunun üzerine ABD'nin SSCB'ye dört ve beşinci maddelerin kabul edilemez olduğu yönünde nota vermesi sonrasında Türkiye de SSCB'ye dört ve beşinci maddelerin kabul edilmesinin mümkün olmadığını belirten nota vermiştir. SSCB'nin ise bu olaylar karşısında isteklerinden vazgeçmediği görülmektedir (Oran, 2018, s. 524-528). Bu nota aynı zamanda savaş esnasında ABD ve SSCB arasında kurulan iş birliği ortamının sona erdiğini göstermektedir. Ayrıca bu notayı iki kutuplu sisteminde somut bir çıktısı olarak görmekte mümkündür. Bu durum ise Türk-Amerikan ilişkilerine yansımaktadır.

SSCB'nin bölgedeki tehditlerinin artmasının bir sonucu olarak ABD'nin bölgeye yönelik eğiliminin daha da arttığı gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda Türkiye ve ABD arasında güvenlik ve ekonomi bağlamındaki bir diğer önemli yakınlaşma olarak Truman Doktrini'ne (1947) Türkiye'nin dahil edilmesinden bahsetmek gerekmektedir. Bu doktrin ABD açısından, Yunanistan ve Türkiye'nin Sovyetler önderliğindeki bloğa dahil olmaması için atılmış bir adım olarak değerlendirilebilir (Bilener, 2020, s. 80). Truman Doktrini doğrultusunda Türkiye ABD'den 100 milyon dolarlık askeri yardım almıştır. Ancak bu yardımın Türkiye'nin uzun vadede ABD'ye olan bağlılığına da zemin hazırladığı düşünülmektedir¹⁹ (Oran, 2018, s. 536). Doktrinle birlikte Türkiye-ABD arasındaki ikili ilişkilerin en parlak dönemi olarak nitelendirilebilecek bir dönem başlamaktadır ve bu dönemin Johnson Mektubu sürecine kadar devam ettiği bilinmektedir. Trump döneminde de yaşanan mektup krizi ikinci Johnson Mektubu olarak değerlendirilecek ve mektubun tekrar gündeme gelmesine zemin hazırlayacaktır.

Savaşın sonra, savaşın yorgun çıkan Avrupa ülkelerini ayağa kaldırmak için ABD Dışişleri Bakanı George Marshall tarafından Marshall Planı ilan edilecektir. Bu plan ABD için Sovyet yayılmasını durdurmanın en önemli yollarından birisi olarak görülmektedir. Bilakis Avrupa'nın ekonomik olarak tekrar ayağa kalkmaması hem kendi ekonomisini olumsuz etkileyecektir hem de Sovyet yayılmasına bir set çekememesi sebebiyle güvenliğine yönelik bir tehlikenin meydana çıkmasına zemin hazırlayacaktır (Efe, 2019, s. 606).

Sonrasında Marshall Planı'nı onaylayan 16 ülke tarafından "Avrupa İktisadi İş Birliği Teşkilatı" kurulur. Bu süreç esnasında Türkiye, Marshall yardımlarından yararlanmak istemektedir, ancak Marshall Planı'nda bu minvalde bir beyan bulunmamaktadır. Türkiye'nin plana dahil olmayı istemesi üzerine Türkiye'ye daha uzun vadeli bir yardım teklif edilmesi Türk yetkililerce olumsuz karşılanır. Bunun üzerine Türkiye coğrafi konumu ve algıladığı tehditlerden ötürü ABD hükümeti ile temas kurarak Marshall Planı'na dahil olmak istediğini beyan etmiştir. Bu doğrultuda ABD, Türkiye'nin de plana dahil olması için birtakım girişimlerde bulunacaktır (Ege, 2019, s. 606-607) Bu girişimler neticesinde Türkiye 1948 yılında ABD ile imzaladığı anlaşmalarla Marshall yardımlarını almaya başlayacaktır (Oran, 2018, s. 539-541). Türkiye'nin Truman Doktrini'nden sonra Marshall Planı'na da dahil olması ABD ile ilişkilerin daha da yakınlaşmasına ek olarak Türkiye'nin dış politikasının da büyük ölçüde tek yönlü ve kontrol edilmeye müsait bir konuma gelmesine zemin hazırlamıştır.

---

¹⁹ Yardımın önemli bir bölümü ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan kalan askeri araç ve gereçleridir. Bu askeri araç ve gereçlerin modern ve kullanışlı olması aynı zamanda düzenli olarak yedek parça ve bakıma ihtiyaç duyması Türkiye'nin bütçesinden yıllık 143 milyon dolar gibi bir parayı harcamasını gerektirecektir. Bu durum ise Türkiye'nin savaş süresince elinde tutmayı başardığı döviz rezervlerinin erimesine ve ilerleyen dönemlerde yaşanacak ekonomik krizlerin temelini atılmasına sebebiyet vermektedir. Devamında Türkiye'nin ABD'den gerçekleştirdiği ithalatın dengesiz bir biçimde artmasıyla Türkiye'nin ticari dengesinin çok büyük zarar görmesi durumu ile karşılaşılmaktadır (Oran, 2018, s. 536).

2.2.2. NATO üyeliğinden Johnson Mektubu'na Türk-Amerikan ilişkileri

ABD, SSCB'den kendisine yönelik algıladığı tehditleri bertaraf etmeye çalışırken SSCB'nin ABD'ye yönelik yeni tehdit olarak algılanacak faaliyetleri de devam ettirmektedir. Bunlardan birisi olan "Kominform"un 1947 yılında kurulmasıdır. Bu aynı zamanda Doğu Bloku'nun resmen ortaya çıkması ile birlikte (Küntay, 2021, s. 581) SSCB'nin tüm gücüyle soğuk savaşta yerini alacağına dair bir manifesto niteliği de taşımaktadır. Kominform beyannamesinde; işçilerin asıl vatani Sovyetler Birliği'ni korumak, tüm dünyaya Sovyet Cumhuriyeti'ni yaymak ve emperyalizmi yok etmeyi benimsediğini belirtmektedir (Aslan, 2014, s. 52). Buna karşılık 4 Nisan 1949'da ABD, İngiltere, Fransa, Kanada, Benelüks ülkeleri (Belçika, Hollanda, Lüksemburg), İtalya, Portekiz, İzlanda, Danimarka ve Norveç tarafından Kuzey Atlantik Anlaşması imzalanarak Sovyetler Birliği ile mücadelede aktif rol oynayacak uluslararası güvenliği temel alan bir ittifak olan NATO kurulmuştur (Ereker, 2019 s. 1-2). Bu husus uluslararası sistemdeki iki kutupluluğun bir neticesidir.

Türkiye'nin bu dönemde Sovyet tehdidi başta olmak üzere bölgede hissettiği tehditler nedeniyle özellikle kuruluş aşamasında NATO ile yakından alakadar olduğu görülmektedir. Bu tehditler nedeniyle yönünü tamamen batıya çeviren Türkiye için NATO, güvenlik bağlamında mantıklı bir caydırıcı güç olarak varlık gösterebilirdi. Ayrıca Türkiye sahip olduğu coğrafya ve bu coğrafyada cereyan eden olaylardan ötürü kendisinin de bu örgütte olmasını bir gereklilik olarak algılamaktadır. Ek olarak örgüte dahil olmaması durumunda ABD'den gelen ekonomik yardımların azalacağına yönelik endişeler de olduğu görülmektedir. NATO kurulduktan sonra Türkiye, beklediği davetin gelmemesi üzerine NATO'ya başvuruda bulursa da olumlu bir netice elde edilememiştir (Oran, 2018, s. 543-545).

Türkiye'nin olumsuz netice almasına rağmen NATO'ya girme arzusu devam ederken Haziran 1950 Kore Savaşı patlak verecektir. BM (Birleşmiş Milletler) tarafından Kore'ye asker gönderileceğinin açıklanmasının üzerine Türkiye'de Temmuz 1950'de Kore'ye 5000 asker göndereceğini beyan edecektir. Sonrasında Ağustos 1950'de Türkiye NATO'ya ikinci başvurusunu yapacaktır ve bu başvuru da olumlu yanıt almayacaktır²⁰ (Ekici, Baharççek, 2016, s. 156-158). Türkiye'nin NATO'ya katılma yönündeki ısrarına bakıldığında ara değişkenlerin algıladığı sistemik sinyaller etkilidir. Burada Türkiye'nin motivasyonu besleyen en önemli sistemik sinyal SSCB'den algıladığı tehditlerdir. ABD bu süreçler esnasında SSCB'nin olası saldırılarına karşı hızlı karşılık verebilmek için coğrafi olarak yakın olmasından ötürü Türkiye'den askeri üs talebinde bulunacaktır ancak Türkiye NATO'ya girmeden böyle bir şeyin mümkün olmayacağını söyleyecektir (Oran, 2018, s. 45-48). Bu husus ise Türkiye'nin bağımlı değişkenini yansıtmaktadır.

---

²⁰ Bu ret kararının arkasında ABD genel kurmayı tarafından hazırlanan raporun da etkili olduğu düşünülmektedir (Oran, 2018, s. 45-48).

Batılı ülkeler ve Türkiye'ye yönelik artan Sovyet tehdidinden ötürü Kore Savaşı'na asker göndererek tarafını belli eden Türkiye'nin Kore savaşında takındığı tavır, Türkiye topraklarında kurulacak üslere olan ihtiyaç ve Türkiye'nin jeopolitik konumunun da etkisiyle Türkiye 18 Şubat 1952 tarihi itibari ile resmen NATO'ya üye olacaktır (Balcı, 2019 s. 268). Türkiye'nin NATO üyeliğinde, olası bir Sovyet saldırısına hızlı karşılık verebilmekle birlikte NATO ve ABD'nin Orta Doğu'daki çıkarlarını muhafaza etmek için Türkiye'nin jeopolitik imkanlarına ve Türkiye'de bulunması istenen NATO askeri üslere olan ihtiyacın etkisinden bahsetmek gerekmektedir. Türkiye'nin NATO üyeliği ile birlikte iki kutuplu sistem içerisindeki tarafının da kesinleştiği görülmektedir. Ancak ilerde yaşanan gelişmeler Türkiye'de NATO üyeliğinin sorgulanmasına sebebiyet verecektir. Özellikle Obama dönemlerinden kalan miras neticesinde Trump döneminde yaşanan gelişmeler Türkiye'de NATO üyeliği ve ABD ile olan müttefiklik ilişkilerinin sorgulanmasına zemin hazırlamıştır.

Türkiye'nin NATO üyeliğiyle birlikte Türkiye-ABD ilişkileri yeni bir boyut kazanmıştır. Bu boyutun en önemli unsurunun Türkiye'deki NATO üsleri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. 1952 yılında NATO'nun ilk komutanı olan Eisenhower'ın ABD başkanı olmasıyla birlikte SSCB'yi çevrelemeyi amaçlayan "Yeni Bakış Stratejisi"²¹ 1953 yılında ilan edilir. Bu stratejiye göre SSCB'yi çevrelemek suretiyle Asya-Pasifik ve Ortadoğu'ya yönelik yeni ittifaklar kurulması gerekmektedir. Türkiye ise bu bağlamda konumundan ötürü ABD açısından önemlidir. Bu dönemlerde Türkiye öncülüğünde kurulan Bağdat Paketi'nin²² ABD tarafından olumlu karşılanması buna örnek olarak gösterilebilir (Akbaş, Çelik, Duman, 2019, s. 2236).

1954 yılında Türkiye ile ABD arasında Askeri Tesisler Anlaşmasıyla ABD'nin Türkiye'deki askeri faaliyetleri düzenlenir ve İncirlik üssü de dahil olmak üzere Türkiye'deki üslerin kullanımına yönelik düzenlemelerde bulunulur. Bu anlaşma ile Türkiye'deki Amerikan askerleri çeşitli imtiyazlar elde edecektir (Bağlan, 2014, s. 58) 1959 yılında Albay Morrison'un alkollü bir şekilde özel aracıyla 1 kişinin ölümüne 11 kişiyi yaralanmasına sebep olduğu, Yarbay Morrison Olayı olarak da bilinen olay Türkiye'deki Amerikan askerlerine yönelik bakış açısında bir dönüm noktası olacaktır. Bu dönüm noktasından sonra yaşanan gelişmeler neticesinde 1968 yılında Amerikan askerlerinin Türkiye'deki durumları yeni bir anlaşma ile düzenlenecektir (Oran, 2018, s. 558).

Soğuk Savaş'ın önemli nükleer yarışa sahne olduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB de önemli nükleer atımlarda bulunur. 1953'te SSCB'nin nükleer hidrojen bombasını denemesi diğer NATO müttefiklerinin²³ de nükleer silah yapmasını tetikleyecektir. Bu doğrultuda 1955 yılında Atom Enerjisi Anlaşması imzalanır. Bu anlaşma 1956 yılında TBMM'de onaylanmak suretiyle Türkiye'de de yürürlüğe girecektir. Bu anlaşmaya

²¹ Bu stratejinin yerini sonrasında 1957 yılında Eisenhower Doktrini alacaktır.

²² Irak'ın 1958 yılında pakttan ayrılması sonrasında bu pakt 1959 yılında CENTO (Central Treaty Organization) ismini alacaktır.

²³ Burada ABD dışındaki NATO müttefiklerinden bahsedilmektedir.

göre barışçıl ve bilimsel yollarda kullanılmak üzere bir miktar zenginleştirilmiş uranyum Türkiye'ye verilecektir. Bu girişimlerin tamamı SSCB'nin bölgede oluşturduğu tehditlerden ötürüdür. Bu doğrultuda Eisenhower Doktrini çerçevesinde iki ülke arasında 1959 yılında Türkiye'ye yönelik olası bir saldırı halinde Türkiye'nin talebiyle ABD'nin Türkiye'ye askeri unsurlar da dahil olmak üzere her çeşit yardımı taahhüt ettiği *Türk-Amerikan Güvenlik ve İş Birliği Anlaşması* imzalanacaktır. (Bağlan, 2014, s. 60-62).

SSCB'nin 1957 yılında Sputnik isimli iki uyduyu birer ay farkla uzaya fırlatması ABD'nin balistik füzelere menzil bağlamında doğrudan hedef olması anlamına da gelmektedir. Bunun üzerine NATO ülkeleri ABD öncülüğünde bu tehditlere yönelik tedbirler almak için 1957 sonunda bir araya gelirler. Bu sürecin bir neticesi olarak Türkiye, İtalya ve İngiltere'ye Jüpiter Füzeleri'nin yerleştirilmesi kararı alınır. Bu doğrultuda 1959 yılında füzelerin Türkiye'ye yerleştirilir. Ancak kararla birlikte bahsi geçen üç ülke doğrudan SSCB'nin hedefi haline gelecektir (Sızan, 2019, s. 14-16). Benzer bir gelişmenin İran'ın zenginleştirilmiş uranyum geliştirmesi sonrasında Obama döneminde Türkiye'ye NATO Füze Kalkanı kurulması olduğunu söylemek mümkündür. Ancak buradaki tehditte Türkiye'nin Jüpiter Füzelere krizinden daha etkin bir konumda olduğunu söylemek gerekmektedir.

Jüpiter Füzelere krizinde Türkiye'nin özellikle kendisi dahil edilmeden iki ülke arasında pazarlık konusu olması Türkiye açısından olumsuz karşılanacaktır. Bu aynı zamanda NATO üyeliği ile Türkiye'nin güvenliğinin garanti altına alınmamış olduğuna yönelik kanaatlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Küba Krizi, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerde önemli dönüm noktalarından biridir. Özellikle Küba Krizi ile başlayan güvensizliğin daha sonra Kıbrıs özelinde gündeme gelmesi ilişkilerin farklı bir boyut kazanmasına sebebiyet vermektedir (Sızan, 2019, s. 14-15). Küba Krizi'nin tek başına Türk-Amerikan ilişkilerinde devrim niteliğinde bir dönüşüme sebebiyet verdiğini söylemek tam anlamıyla doğru değildir. Ancak özellikle bu krizin çözümü sonrasında ve 1964 Johnson mektubuyla birlikte Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanacak pek çok krizin zeminini oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (İzmir, 2017, s. 189). Öyle ki Obama ve Trump döneminde yaşanan bazı gelişmelerde bu hususlara atıf yapıldığını görmek mümkündür.

Bütün bu olaylar yaşanırken Türkiye 1958 yılında ilk kez IMF (International Monetary Fund) ile masaya oturarak IMF'den borç alır. Öncesinde batı bloğu içerisinde tarım faaliyetlerini yürütme rolü biçilen Türkiye, bu dönem itibari ile sanayileşme hamleleri olmadan ekonomik ilerleme kaydedilemeyeceğini görmesi neticesinde sanayi hamlelerine yönelik atılımlar gerçekleştirmek istemektedir. Soğuk Savaş'ın bu kadar keskinleştiği bir dönemde Batı bloğunun Türkiye'nin sanayileşmesine mesafeli durduğunu söylemek yanlış olmayacaktır keza Türkiye'nin sanayileşmesi bölgede alternatif arayışlar içerisine girmesine sebebiyet verebilirdi. Batı'dan Sanayileşme için beklediği desteği bulamayan Türkiye bu hamlelerini gerçekleştirebilmek için alternatif arayışlar içerisine girecektir. Bu doğrultuda dönemin başbakanı Adnan Menderes'in sanayi kredisi temin edebilmek için SSCB ile görüşmek istemesi

ilişkilerin gerginleşmesine sebebiyet verecektir. Haşhaş krizi ile birlikte derinleşen gerginlik sonrası Türkiye, ABD'nin Türk dış politikasındaki etkinliğini sorgulamak gerektiğini ve gerek üçüncü dünya ülkeleri ile gerekse Sovyetler Birliği ile çıkarları doğrultusunda ilişki kurmak gerektiğini düşünmeye başlayacaktır. Bu doğrultuda Menderes idaresindeki Demokrat Parti iktidarı, planladığı Moskova görüşmesini 27 Mayıs'ta ordunun yönetime el koymasından ötürü gerçekleştiremeyecektir (Bayram, 2015, s. 34-35). Türkiye'nin IMF ve Batı ile olan ilişkilerinde özellikle AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi) iktidarı döneminde Türkiye'nin IMF'ye olan borcunun bitmesi Türkiye'deki hükümetin dış politikada yöneldiği bağımlı değişkenlerde elini güçlendirmektedir. Ayrıca karar alıcıların diğer ara değişkenler nezdinde de olumlu etkiye maruz kalmasına zemin hazırlamaktadır.

Soğuk Savaş'ın bu denli yoğun ve Türkiye-ABD ilişkilerinin gergin geçtiği bir sürede Kıbrıs'ta 1955'ten beri süregelen olaylarda artış gözlemlenmektedir. Özellikle Yunan askeri zümreleri tarafından destekli bir şekilde kurulan EOKA (Ethniki Organosis Kiprion Agoniston) örgütü 1955 yılı itibarıyla bölgedeki terör eylemlerini artırmaktadır. 1955-1958 arası dönemde 33 Türk köyünün, yaşanan terör olayları nedeniyle göç etmek zorunda kaldığı bilinmektedir. Olayların bu denli tırmanışa geçmesi ve EOKA örgütünün bölgede terör faaliyetlerini artırması neticesinde ABD ve NATO'nun girişimleriyle 1959 yılında Türkiye, İngiltere, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında Zürih Anlaşması imzalanır. Bu anlaşmayla beraber Kıbrıs'ın, herhangi bir ülke ile birleşmesinin söz konusu olmadığı kararlaştırılacaktır. Sonrasında yine aynı yıl Türkiye ve Yunanistan'ın Zürih Anlaşmaları doğrultusunda Londra anlaşmasını imzalamaları akabinde ve burada alınan kararlar doğrultusunda 1960 yılı itibarıyla Kıbrıs Cumhuriyeti kurulur (Bağlan, 2014, s. 82-87). Ancak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasının, ilerleyen yıllarda bölgedeki sorunları çözüme kavuşturmadığı gözlemlenmektedir.

Kıbrıs'ın bağımsız bir ülke olarak kurulmasından sonra adadaki olaylar Türkler aleyhinde büyümeye devam etmektedir. Bilakis adada yaşayan Rumların, Türkleri devletin iki kurucu unsurundan biri olarak görmemesi ve enosiste ısrar etmek suretiyle Türkleri enosise engel görmeleri devam etmektedir. Enosis kavramı Rumlar tarafından büyük ideal olarak benimsenen hedef içerisinde Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını amaçlayan bir ifadedir (Açıkses, Cankut, 2014, s. 1241).

Enosisci Rumlar, Türklere yönelik terör saldırıları düzenleyerek Türkleri adadan göndermek istemektedirler. Mayıs 1963'te silahsız masum bir Türk ailesinin Rum teröristler tarafından katledilmesi ve Kanlı Noel olaylarında 364 Kıbrıs Türk'ünün şehit edilmesi ve bunun gibi Türklere yapılan pek çok terör saldırısı Türk kamuoyunda Kıbrıs'taki Türklere yardım edilmesi gerektiği şeklinde fikirler oluşturacaktır. Aynı yıl Kıbrıs'ta Türklere yönelik artan terör faaliyetlerini durdurmak için Türkiye'nin meşru sebeplerle Kıbrıs'a müdahalesi gündeme gelir. Türkiye'nin bu müdahale kararı üzerine ABD Başkanı Johnson, Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'ye yönelik tehditvari ve müttefiklik üslubuna yakışmayan mektubu kaleme almıştır. Mektupta Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmemesi gerektiği daha önce yapılan askeri

yardımlar gereği bu yardımların amacından farklı kullanılması için düzenlenen anlaşma hasebiyle ABD'den izin alınması ve ABD'nin böyle bir izni vermeyeceği dile getirilmektedir. Diplomasi açısından son derece nezaketsiz bir üslupla kaleme alınan bu mektup ve adada Türklerin maruz kaldığı duruma karşı umursamaz bir tavır takınılması Türkiye-ABD ilişkilerinin özellikle Türkiye tarafından tekrar gözden geçilmesi gerektiği kanısını uyandıracaktır (Sızan, 2019, s. 18-21). Diplomasi açısından nezaketsizlik olarak kabul edilebilecek bir üslubun aynı şekilde Trump tarafından da Trump Mektubu krizinde de gündeme gelmesi söz konusudur. Bu yönüyle Johnson Mektubu ve Trump Mektubu'nun birbirine benzediğini söylemek mümkündür. Ancak sonuçları açısından farklılıklar söz konusudur. Bu farklılıklara çalışmanın üçüncü bölümünde Trump mektubunun açıklanması suretiyle değinilecektir.

Johnson Mektubu sonrası Türk kamuoyunda ciddi bir ABD karşıtlığının tezahür ettiğini gözlemlemek mümkündür. Bu doğrultuda Türkiye'nin NATO'da kalıp kalmaması ve ABD ile ilişkilerini gözden geçirmesi kamuoyu nezdinde bir dönem gündemde kalacaktır. Bu doğrultuda NATO'dan çıkılması tartışmaları gündeme gelmiştir. Hatta Nihat Erim hükümetine Türkiye'nin NATO üyeliğinden gördüğü zararları içeren bir rapor muhalefet tarafından sunulduğu bilinmektedir (Bilener, 2020, s. 87-90). Fakat Sovyetler Birliği'nin Doğu Akdeniz'deki girişimlerinin Türkiye tarafından tehdit olarak algılanmasının bir neticesi olarak tartışmaların son bulduğu bilinmektedir (Hale, 2003, 155-158).

2.2.3. Johnson Mektubu'ndan Soğuk Savaş sonuna kadar Türk-Amerikan ilişkileri

Johnson Mektubu'nun yanında bu yıllar içerisinde Türkiye'de bulunan Amerikan askerlerinin Türk halkını rahatsız eden birtakım faaliyetlerde bulunması üzerine ülkede kuvvetlenen öğrenci temelli hareketler öncülüğünde Amerikan karşıtı fikirlerin gelişmeye başladığı görülmektedir. Ara değişkenler nezdinde gelişen bu karşıtlığında etkisiyle, Amerikan askerlerinin Türkiye'deki statüsü yeniden ele alınır ve ülke sınırları içerisindeki Amerikan askeri sayısında azalmaya gidilir. Fakat ülke içerisinde düzeyi azalmayan Amerikan karşıtlığı, ülkedeki ABD üslerinin kapatılması tartışmalarını yeniden başlatacaktır²⁴. İki ülke arasında, ülke içerisindeki ABD üslerinin Türkiye'nin mülkiyetinde olması ve ABD'nin ülke içerisindeki üsleri ancak ortak NATO faaliyetleri sınırları içerisinde kullanılmasını öngören anlaşma (1969 Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması) imzalanır. Fakat bu anlaşma Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında yaşanan ve 1978 yılına kadar süren ambargo krizi ile Türkiye tarafından yürürlükten kaldırılmıştır (Bilener, 2020, s. 87-90).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uyuşturucu maddelerin kullanımı ve özellikle 1960'lı yıllar ile bunun yaygınlaşması ABD için sorun oluşturmaktadır. Uyuşturucunun hammaddesi olan ve

---

²⁴ Bu tartışmaların somut bir örneği olarak ise 1969 yılında İstanbul'u ziyaret eden 6. Filo askerlerinin protestolar ile karşılanması ve bir kısmının denize atılması olayı yaşanır (Bilener, 2020, s. 87-90).

haşhaştan elde edilen afyon, BM onayıyla Türkiye'nin de içinde bulunduğu 10 kadar ülkede bilim, sanayi ve tıp alanında kullanılması için yasal olarak üretilmektedir. Bunların dışında yasadışı olarak üretiminin yapılması da söz konusudur. ABD özellikle ülkesine kaçak yollardan giren yasadışı haşhaş üretimiyle elde edilen uyuşturucu maddenin etkilerinden ciddi ölçüde şikayetçidir. Bu doğrultuda uyuşturucuyla mücadeleyi iktidara gelirken önemli bir propaganda aracı olarak kullanan Nixon yönetimi 1969 yılında herhangi bir araştırma yapmaksızın Türkiye'yi ülkesine giren uyuşturucu maddenin %80'inden sorumlu tutar. Türkiye'nin o dönemde ekonomik ve askeri olarak ABD'ye bağımlı olmasını fırsat görerek ciddi baskılar yapacaktır. Sivil iktidarların bu baskıya uzun süre direnmesine rağmen Türkiye'de o dönemde mevcut olan yarı askeri rejim tarafından 1971 yılında yıllık 30 milyon dolar verilmesi karşılığında afyon üretimi ülkede yasaklanır. Ancak ABD'nin bahsi geçen yardımın üçte birini yollaması, yarı askeri rejimin sivil idareye dönüşmesi ve Türkiye'de haşhaş ekimi yapan çiftçilerin zarara uğramasının etkileri sonrasında 1974'te üreticilerin zararını gidermek için haşhaş ekim yasağı sivil idare tarafından kaldırılır. Türkiye'de bunlar yaşanırken aynı yıl Kıbrıs'ta darbe olması ve Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmesi haşhaş konusunun ikili ilişkilerde arka planda kalmasına sebebiyet verecektir (Erhan, 2018, s. 703-704). Ancak bu dönemde Türk çiftçisinin süreçten olumsuz etkilendiğini ve bu hususun hükümete olumsuz etki ettiğini söylemek gerekmektedir.

1974 Haziran'ın da Yunanistan'daki askeri hükümetin desteğiyle Kıbrıs'ta darbe yapan EOKA örgütü yeniden enonisi gerçekleştirmek için Türklere yönelik insanlık dışı faaliyetlerde bulunmaktadır. Bunun üzerine Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti kurulurken imzalanan anlaşmalar doğrultusunda adadaki Türklerin haklarını savunma yükümlülüğünü yerine getirmek için 20 Temmuz'da askeri müdahalede bulunur (Bağlan, 2014, s. 90-91).

Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi sonrası Cenevre'de başlayan görüşmelerden sonuç alınamaması üzerine 14 Ağustos müdahalesi²⁵ gerçekleşecektir. Türkiye bu müdahalelerle Kıbrıs'taki Türklerin güvenliğini sağlamaktadır. Türkiye'nin uluslararası anlaşmalardan doğan hak ve yükümlülükleri doğrultusunda gerçekleştirdiği bu müdahaleler ABD'nin büyük tepkisine sebebiyet vermektedir. Öyle ki ikinci müdahale sonrası ABD'nin Türkiye'ye ambargo uygulaması söz konusu olacaktır. Bunun neticesinde ABD ile Türkiye'nin ilişkilerinin bozulmasının yanı sıra Türkiye ile SSCB arasında ilişkilerin kısmen olumlu yönde seyretmesi söz konusu olacaktır (Derman, Kurban, 2016, s. 463). Cenevre görüşmelerinde Türkiye'deki ara değişkenlerin algıladığı olumsuz algılar neticesinde ikinci müdahalenin bağımlı değişken olarak Türkiye tarafından üretilmesi söz konusudur. Bunun bir neticesi olarak Türkiye'nin maruz kaldığı sistemik dönüt ise silah ambargosudur. Benzer bir durumun S-400 meselesinde de F-35 programından çıkarılmak suretiyle gündeme geldiğini söylemek mümkündür. Bu

---

²⁵ Bu müdahale aynı zamanda meşhur "Ayşe Tatile Çıksın" parolasıyla ile de anılmaktadır. Ayşe, dönemin dışişleri bakanı Turan Güneş'in kızının ismi olmasından ötürü böyle bir parolanın oluşturulduğu düşünülmektedir.

ambargo süreçlerinin iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz etkilediğini söylemek gerekmektedir.

Detant döneminin sonlarına doğru Türkiye'nin kaybedilmek istenmemesi²⁶ üzerine Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle uygulanan ambargo 1978 yılında ABD tarafından kaldırılmıştır. Türkiye tarafından ülke içerisindeki Amerikan üslerinin sınırlandırılması kararının kaldırılması ise ancak 12 Eylül 1980 yılında gerçekleşen askeri darbe sonrasında Kenan Evren yönetiminin onayladığı SEİA (Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması) çerçevesindeki kararlar neticesinde gerçekleşecektir (Bayram, 2015, s. 40-41). Türkiye'de gerçekleşen askeri darbeye birlikte Türkiye-ABD ilişkileri karşılıklı olarak belirli düzeyde ilerleme eğilimi göstermiştir.

Ayrıca Türkiye'deki sivil idarelerin uzun süredir direndiği, ABD'den gelen ve Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönmesi talebi²⁷ NATO Avrupa Kuvvetler Komutanı Bernard Rogers'ın girişimleri neticesinde Ekim 1980 itibari ile karşılanır. Ancak Yunanistan'ın NATO'ya kabulü karşılığında Türkiye'nin bölgedeki NATO birliklerine yönelik komuta talepleri doğrultusunda Rogers tarafından verilen sözlerin tam anlamıyla tutulmadığı da gözlemlenmektedir (Uzgel, 2020, s. 40-43). Bu durum Türkiye tarafında, ABD'ye yönelik oluşan güvensizlikleri besler niteliktedir.

Türkiye ve ABD ilişkileri 1980'li yıllarda genel itibarıyla normal düzeyde seyretmiştir. 1970'lerdeki sıkıntılardan sonraki bu normalleşmenin çeşitli sebepleri vardır²⁸. Bunların başında Detant döneminin SSCB'nin Afganistan'a girmesiyle sona ermesi ve İran Devrimi gelmektedir. Afganistan müdahalesi, Ortadoğu'daki bazı Arap ülkeleri ile yakın ilişkiler, İran'da Amerikan karşıtı bir devrimin olması, Yunanistan'da Sosyalist bir hükümetin göreve gelmesi gibi unsurlar SSCB'nin elini güçlendirirken Türkiye'nin bölgedeki önemini artırmaktadır. Bu durum ise Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerde normalleşmenin zeminini hazırlamaktadır.

Bu bağlamda 1980'li yıllarda ikili ilişkilerin büyük oranda askeri ve ekonomik yardımlar ile karşılıklı güvenlik merkezli menfaatler doğrultusunda cereyan ettiği bilinmektedir. Özellikle ambargo sonrası ABD'nin tekrar Türkiye'ye ihtiyaç duyması sebebiyle ekonomik ve askeri yardımlarda bulunmasında SSCB'nin etkisini artırması ve 1980'de göreve gelen Ronald Reagan yönetiminin ABD'nin tekrar eski gücünü kazanması için başlattığı girişimler ile birlikte Türkiye'de de bu girişimlere çıkarlar doğrultusunda olumlu yanıtlar verecek bir iktidarın olmasının etkileri göz ardı edilemez niteliktedir. Ortadoğu'da yaşanan savaşlar ve krizlerin

---

²⁶ ABD'nin Türkiye'yi kaybetmek istememesinde 1979 yılı sonundaki İran Devrimi neticesinde İran'ın ABD ile olan diplomatik ilişkileri kesmesinin de etkili olduğunu söylemek gerekir.

²⁷ Bu doğrultuda Türkiye ise bölgedeki NATO kontrollerinin kendine geçmesi gerektiğini savunan tezler ileri sürmektedir. ABD ise Yunanistan'da seçimleri sosyalistlerin kazanma ihtimali üzerine seçimlerden önce Yunanistan'ı NATO'nun askeri kanadına tekrar çekmek istemektedir (Uzgel, 2020, s. 40-43).

²⁸ Soğuk Savaş'ın son dönemlerine girerken Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilerin bir nebze düzelmesinin temel motivasyonunun SSCB'nin ABD ve NATO'ya karşı önemli derecede güç kazanması olduğunu söylemek gerekir. Bu aynı zamanda Türkiye açısından sistemik bir sinyaldir.

enerji güvenliğini özellikle petrol bağlamında tehlikeye sokması ABD ve NATO kadar Türkiye'yi de etkiler mahiyettedir. Bu bağlamda bölgedeki problemlere daha kolay müdahale edebilmek için ABD'nin Reagan Planı çerçevesinde bir "Çevik Kuvvet²⁹" oluşturması gündeme gelmiştir. ABD, Çevik Kuvvet'in Türkiye'de de doğrudan bulunmasını istemektedir ancak Türkiye daha önce yaşadığı güven problemlerinden ötürü bu duruma mesafeli olarak yaklaşmıştır. Öyle ki Türkiye'yi ikna etmek için 1982 yılında ilk kez bir CIA (Central Intelligence Agency) başkanının Türkiye'ye ziyareti gerçekleşmiştir. ABD'nin yoğun istekleri neticesinde 1982 yılında bu husus *Mutabakat Muhtırası* olarak isimlendirilen *Çekiç Güç* ve Türkiye'nin doğusunda SSCB'ye yönelik kurulacak savunma hattının düzenlendiği anlaşma ile çözüme kavuşur. Ancak bu çözüm tam olarak ABD'nin istediği şekilde olmamakla beraber Türkiye'nin savunma altyapısını güçlendirmeye yönelik ibareler de barındırmaktadır. Zaten Türkiye'nin kısmen ikna edilmesindeki sebep de ihtiyaç duyduğu savunma altyapısı girişimlerine yönelik taahhütler olarak görülmektedir (Uzgel, 2020, s. 44-48).

İlişkilerdeki bir diğer kayda değer gelişmenin Türkiye'nin 1983 yılında Turgut Özal'ın partisi ANAP'ın seçimleri kazanması olduğu düşünülebilir. İç siyasette sermaye çevrelerinin desteğini alan Özal, dış politikadaki en önemli desteği ise özellikle ekonomik bağlamda ABD'den almaktadır. Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler ve Türkiye'nin ekonomik dönüşümü neticesinde karşılıklı olarak iki ülkenin birbirine olan ihtiyacı ilişkileri yakınlaştırmaktadır. Bu yıllarda Türkiye'nin beklediği ve talep ettiği miktarlarda olmasa da önemli düzeyde ekonomik ve askeri yardımın hibe ve kredi olarak gerçekleştiği bilinmektedir. SSCB'de Garbaçov'un iktidara gelmesi ve Glasnost'u ilan etmesiyle Soğuk Savaş'ın yoğunluğu düşmekle birlikte ABD'nin SSCB ile mücadele bağlamında Türkiye'ye olan ihtiyacının azaldığı görülmektedir. Bu bağlamda Özal'ın 1987 yılında Türkiye'nin ABD'den yardım yerine vaat aldığı yönündeki açıklaması durumu izah eder niteliktedir (Utaş, 2018, s. 120-125).

İkili ilişkilerde bu dönemde gündeme gelen diğer meseleler ise Ermeni Soykırımı ve Kıbrıs sorunudur. Bu bağlamda 1983'te Kıbrıs'ta kurulan KKTC'nin ilanını ABD'nin kınadığı ve KKTC'nin tanınmaması için uluslararası alanda düşük yoğunluklu baskı uyguladığı görülür. Sonrasında ise *Barış ve İmar Fonu* açıklamak suretiyle bölgedeki sorunlara çözüm odaklı yaklaştığı görülmektedir. Ermeni tasarısında ise ABD'deki Ermeni lobilerinin sözde soykırım iddialarının 75. yıl dönümünde sözde soykırımı kabul eden bir tasarının ABD kongresinden geçmesi ancak genel kurula takılması durumu ile karşılaşılmaktadır. Ek olarak bu dönemde ikili ilişkilerin Türk savunma sanayisinin gelişimi yönünde de cereyan ettiğini söylemek gerekir. Türkiye'nin F-16 projesine dahil edilmesi de bu dönemde gerçekleşmiştir. (Uzgel, 2020, s. 60-80). Genel itibari ile Soğuk Savaş'ın son on yılında Türkiye ve ABD ilişkilerinin çok yoğun olmamakla beraber belirli bir düzeyde seyrettiğini gözlemlemek mümkündür.

---

²⁹ Arap-İsrail savaşları sonrasında ABD'nin Orta Doğu'ya ilgisi neticesinde planlanan ve İran Devrimi ile Afganistan müdahaleleri sonrasında ABD öncülüğünde kurulan mobil askeri birlik (Uzgel, 2020, s. 46).

2.3. Soğuk Savaş Dönemi Sonrasında Türk-Amerikan İlişkileri

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve iki kutuplu uluslararası sistemin sona ermesiyle birlikte kutuplar arasındaki mücadelelerin etkisinin Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilere yansımalarının azalacağı yönünde kanaatler olsa da Türkiye'nin coğrafi havzasında yaşanan gelişmeler nedeniyle bu kanaatlerin pek karşılık bulmadığını söylemek gerekmektedir. Balkanlar coğrafyasındaki gelişmeler konusunda ve BM kararları doğrultusundaki Afganistan müdahalesine kadar ilişkilerin kısmen olumlu ve uyşur nitelikte olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye'nin terör konusundaki hassasiyeti bu uyumluluğu besler niteliktedir.

Ancak 11 Eylül Saldırıları sonrasında Afganistan müdahalesinde Türkiye ve ABD'nin kısmen birlikte hareket etmesi söz konusu olurken Afganistan müdahalesi sonrasında ABD'nin Irak işgali hususunda Türkiye ile ayrıştığı görülmektedir. ABD'nin Irak işgalinin Afganistan müdahalesi gibi BM kararlarına dayanmamasının Türkiye'yi kaygılandırıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye'nin bundan ötürü Irak işgaline mesafeli yaklaşması söz konusu olurken TBMM'de 1 Mart Tezkere sürecinden ABD'nin istediği neticenin çıkmaması ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Bu hususun ABD'ye büyük maddi maliyeti olacaktır. Bu doğrultuda tezkere sürecinin bir uzantısı olarak *Çuval* Krizi'nin yaşandığı görülmektedir. Bu kriz ilişkilerde kalıcı hasar bırakmıştır. Bu hasarın özellikle Obama ve Trump dönemlerinde karar alıcıları etkileyen ara değişkenler nezdinde kalıcı olumsuzluk meydana getirmesi söz konusudur.

İlişkilerde bu dönemdeki bir diğer konu ise İran bağlamında yaşanan gelişmelerdir. Türkiye'nin ABD'nin sistemik baskılarına rağmen İran'a yönelik politikasının ABD'nin istediği doğrultuda olmadığı görülmektedir. Tabii burada Türkiye'deki karar alıcıların algılarının da etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye'nin ABD'nin baskılarına rağmen İran'a yönelik politikalarını besleyen temel motivasyonlar; İran'ın komşu olması, orada yaşanan olumsuzluklardan Türkiye'nin de büyük oranda etkilenecek olması ve İran ile yürüttüğü enerji başta olmak üzere ticari ilişkilerdir. Bütün bu yaşanan gelişmeler değerlendirildiğinde Obama dönemine ilişkiler açısından olumsuz bir mirasın kaldığını söylemek gerekmektedir.

2.3.1. 11 Eylül Saldırıları sürecine kadar Türkiye-ABD ilişkileri

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte batı ittifakı için SSCB gibi bir tehdidin ortadan kalktığı görülmektedir. Bu durum bölgede Türkiye'nin önemini yitirdiği şeklinde görüşlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Ancak ilerleyen dönemlerde Ortadoğu'da yaşanacak gelişmeler ve Türkiye'de bulunan üsler nedeniyle bölgede Türkiye'ye ihtiyacın olduğu görülecektir. Bu doğrultuda Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye ile ABD arasındaki ikili ilişkilerdeki ilk önemli başlık Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan Körfez Savaşı'dır (Molla, 2009. s. 31).

Daha öncesinde Orta Doğu bölgesinde yaşanan çatışmalara karşı genellikle düşük yoğunlukta bir politika izleyerek sorunların bir tarafı olmaktan kaçınan Türkiye, bu krizde kendisini krizin tam ortasında bulur. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal bölgede diğer Orta Doğu ve Batı ülkeleriyle birlikte oluşturulan koalisyona yoğun destek verir. Hatta *Çöl Fırtınası*³⁰ olarak bilenen müdahalede önce sınırları daha sonrasında ise Türkiye'deki askeri üs ve diğer tesisleri ABD'nin kullanımına açacaktır. Ayrıca BM'nin Irak'a yaptırım kararı sonrasında Türkiye kendi açısından önemli bir ticaret hacmi içeren Kerkük/Yumurtalık boru hattını kapatacaktır. Bu süreç içerisinde Türk dış politikasının temel dinamiğini Turgut Özal'ın "bir koyup üç alacağız" sözü içerik olarak ifade etmektedir. Bu kriz süresince ABD'nin Türkiye'den istekleri üç temel başlık doğrultusunda şekillenmektedir. Bunlardan ilki, Türkiye'deki üslerin kullanımudur. İkincisi, Türkiye'nin Irak sınırına asker kaydırmasıdır. Üçüncüsü ve son olanı ise Suudi Arabistan'da müdahale için toplanan birliklere Türkiye'nin de asker göndermesi olur. Türkiye bu isteklerin ilk ikisini gerçekleştirirken, özellikle TSK'nın (Türk Silahlı Kuvvetleri) aksi yönde kararlı duruşu ile üçüncüsünü gerçekleştirilmemektedir (Öztürk, 2010, s. 8-9). Burada Türkiye'nin bağımlı değişkenini oluşturan süreçte karar alıcıların algıları ve özellikle lider faktörü ön plana çıkmaktadır. Türkiye'nin bağımlı değişken olarak dış politika çıktısının önemli ölçüde lider tarafından şekillendiğini söylemek mümkündür. Ancak lideri baskılayan diğer ara değişken faktör olarak ordudan da bahsetmek gerekmektedir.

Türkiye'nin Körfez Krizi'nde ABD'ye yönelik verdiği destek aynı zamanda önemli boyutta Türkiye'ye yük teşkil etmektedir. Savaş sonrasında Türkiye'nin ABD'den beklediği ekonomik desteği görememesi ve terör konusundaki beklentilerinin giderilmesine ABD'nin katkı yapmaması söz konusudur. Ancak Türkiye bu dönemde ekonomik ve siyasi olarak yaşadığı birtakım sıkıntılar nedeniyle ABD'yi doğrudan karşısına almamak isteğiyle de savaş sonrasında Çekiç Güç'e destek olarak ABD ile ilişkilerini düşük düzeyde sürdürmektedir. Türkiye'nin o dönemde Çekiç Güç'e destek olmasında bölgede Türkiye aleyhindeki terör unsurlarına müdahale etmek istemesinin de etkisi görülmektedir (Akbaş, Çelik, Duman, 2019, s. 2241-2242).

Soğuk Savaş sonrasında Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilerin cereyan ettiği bir diğer bölgenin ise Balkanlar havzası olduğu görülmektedir. Bu bağlamda özellikle Yugoslavya'nın parçalanması sonrası yaşanan çatışmalarda Türkiye ve ABD'nin çatışmaların bitmesine yönelik bölgede iş birliği yaptığı gözlemlenmiştir (Akbaş, Çelik, Duman, s. 2242).

Bosna Hersek krizinde "Türkiye'nin güvelik çıkarları Bosna'da başlar" sözünün Türkiye tarafından benimsendiği görülür. 1994 yılında NATO'nun Sırlara yönelik müdahaleleri sonrasında 1995 yılındaki Dayton Anlaşması'yla bölgedeki sorun kısmen çözüme kavuşacaktır. Türkiye'nin bu dönemde söylemleri doğrultusunda bir aktiflik göstermemesi ve sorunun ABD önderliğinde çözülmesiyle Türkiye'nin bölgede biraz daha arka planda kalması gibi durumlar

---

³⁰ Çöl Fırtınası Harekâtı, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi sonrasında ABD öncülüğünde toplam 37 ülkenin Irak'a düzenlediği askeri hareketin ismidir.

söz konusu olsa da bu sorunda Türkiye'nin ABD ile büyük oranda aynı fikirde olduğu gözlemlenmektedir. Benzer bir durumun ikili ilişkiler bağlamında Kosova Krizi'nde de cereyan ettiğini söylemek mümkündür. Ancak Türkiye'nin bu krizde biraz daha aktif rol aldığı bilinmektedir. NATO önderliğinde Kosova'ya yapılan müdahalede Türk askerinin Kosova'ya girmesi ve orada binlerce Kosova Türk'ü tarafından bayraklarla karşılanması aynı zamanda Arnavutların da bu durumdan memnun olmaları, bahsi geçen hususa örnek olarak gösterilebilir (Özlem, 2012, s. 26-31). Bu dönemde Türkiye'nin Balkan coğrafyasında ABD ile çıkarlarının örtüştüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Tabii burada Türkiye'nin ABD ile beraber hareket etmesini kolaylaştıran temel faktörün iki kutuplu sistemden algıladığı tehdidin ortadan kalkması olduğunu söylemek gerekmektedir.

Türkiye'nin bu dönemde gerek SSCB'nin dağılması gerekse bölgesinde pek çok sorunun meydana çıkması sebebiyle çok kontrollü bir dış politika izlemeye çalıştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca bu dönemde Türkiye'nin coğrafyasında yaşanan sıkıntılarda ABD ile bölgedeki çıkarlarının kısmen örtüştüğünü de söylemek mümkündür. Balkanlar, Kafkasya, Ortadoğu'daki gelişmeler ve SSCB'nin dağılması sonrasında ABD'nin dünyadaki etkinliğinin artmasının yanı sıra kitle imha silahlarının yaygınlaşması, uluslararası suç bağlamında insan kaçakçılığı, uyuşturucu ticareti, kara para aklama ve göç sorunlarında iki tarafın birbirine karşılıklı ihtiyaç duymasının bunda etkili olduğunu söylemek gerekmektedir (Molla, 2009, s. 33) Ancak bu ihtiyaçların özellikle Türkiye tarafında beklenen ölçüde karşılanmaması ilişkilerin öngörülen yakınlıkta seyretmemesine de sebebiyet vermektedir.

İkili ilişkilerde bir diğer önemli süreç Türkiye'nin yaşadığı terör sorunu ekseninde cereyan etmiştir. Bu hususta ABD yönetimi ve Amerikan Kongresi arasında görüş ayrılığı olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Genel itibari ile ABD yönetiminin söylem olarak Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ve Türkiye'nin yürüttüğü mücadelenin meşruluğunu savunduğu bilinmektedir. Bu bağlamda PKK'yı terörist bir örgüt olarak tanıyan ilk ülke de ABD olacaktır. Amerikan Kongresi'nin ise yönetimden farklı olarak PKK'ya karşı mücadelede Türkiye'ye verilen silahların insan hakları ihlallerinde kullanıldığını iddia ederek Türkiye'ye olan silah satışının yasaklanması gerektiği yönünde fikir beyanları bulunmaktadır. Bu konuda Türkiye'nin de birtakım rahatsızlıklarının olduğu görülmektedir. Örnek olarak 1996 yılında Washington'da kurulan *Kürt Enstitüsü* ve PKK ile mücadelede kullanılan *Kobra Helikopterlerine* yönelik kısıtlama gösterilebilmektedir. Ancak 1999'da PKK terör örgütü elebaşı terörist Abdullah Öcalan'ın yakalanmasında ABD'nin oynadığı rol, ikili ilişkilerde olumlu sonuçların meydana çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu yıllarda genel itibari ile ikili ilişkilerde azınlık hakları ve PKK sorununda uyuşmazlıklar olsa da terörist elebaşının yakalanması süreciyle bu uyuşmazlıkların ilişkilerde büyük dönüşümlere sebep vermediği gözlemlenmektedir (Uzgel, 2020, s. 295-298).

Genel olarak bu dönemlerde ikili ilişkilerde yaşanan bazı sorunlar ve bölgede yaşanan çeşitli krizler sonrasında Bill Clinton'un da etkisiyle birlikte Türk-Amerikan ilişkilerinin tekrar

yakınlaşma eğilimi içerisine girdiği gözlemlenmektedir. Marmara depremi sonrasında Bill Clinton'un Türkiye'yi ziyaret etmesi Türk kamuoyunda olumlu bir izlenim bırakmış ve dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından 1999 yılında Clinton'a Devlet Şeref Madalyası takdim edilmiştir. Birkaç yıl sonrasında 2001 yılında ABD'de gerçekleşen 11 Eylül saldırılarıyla ABD dış politikasında Orta Doğu'nun daha önemli hale gelmesi söz konusu olmuştur. ABD'nin kendi dış politikasında Orta Doğu'ya ağırlık vermesi aynı zamanda Türkiye ile yakınlaşma anlamına da gelmektedir. Bu bağlamda bölgede yapılacak her operasyonun Türkiye'yi yakından ilgilendirmesi ve bu operasyonlara Türkiye'nin vermesi beklenen desteğin önemi Türk-Amerikan ilişkilerinde irtifanın tekrar yükselmesine zemin hazırlayacaktır (Çakmak, 2020, s. 47). Marmara depremi süreci ve terörist elebaşı Öcalan'ın yakalanması hususunda ABD'nin Türkiye'ye yönelik dış politikasının Türkiye'deki karar alıcılar ve kamuoyu nezdinde olumlu etki bıraktığını söylemek mümkündür. Dönemin Cumhurbaşkanı Demirel tarafından Clinton'a verilen şeref madalyası bahsi geçen hususu yansıtır niteliktedir.

2.3.2. 11 Eylül Saldırıları sonrası Obama dönemine kadar Türkiye-ABD ilişkileri

21. yüzyıl başlarında Soğuk Savaş'ın bitmesi ve dünyada ABD'yle rekabet edebilecek güç olmadığı yönündeki kanılar doğrultusunda bölgede ABD'nin Türkiye'ye eskisi kadar ihtiyacının kalmadığı düşünülmekteydi. Fakat 11 Eylül saldırıları sonrasında Türkiye'nin bölgedeki önemi tekrar gündeme gelecektir. Bu önem hem konumu hem de Türkiye'nin kimliğinden kaynaklanmaktadır (Ayдын, 2021, s. 31-32).

2001 yılının 11 Eylül sabahı Dünya Ticaret Merkezi kulelerine ve Pentagon'a gerçekleştirilen terör saldırıları olmuştur. İkiz kulelerden birine bir jet uçağının çarpmasıyla ilk saldırı gerçekleşmiştir. Kuzeyde bulunan bu kuleden sonra ikinci bir uçağın güneydeki kuleye saldırması söz konusu olmuştur. Yaklaşık bir saat içerisinde üçünü bir uçağında Pentagon'un batı yönüne düşmesi ve dördüncü uçağın bir arazide parçalanması üzerine 11 Eylül saldırıları olarak bilinen saldırılar silsilesi gerçekleşmiştir. Bu saldırılar aynı zamanda ABD'nin imajına çok büyük bir zarar vererek ABD'nin radikal kararlar almasına zemin hazırlayacaktır. Bu doğrultuda ABD artık uluslararası hedefinin merkezine terörizme karşı ilan edeceği topyekûn savaşı koyacaktır. ABD bu saldırılardan, daha önce de Ortadoğu'da Amerikan üslerine çeşitli saldırılarda bulunan El Kaide ve Usame Bin Ladin'i sorumlu tutmuştur. 11 Eylül saldırılarının hemen akabinde terör varlığı nedeniyle bölgedeki enerji güvenliği için büyük rol oynayan Afganistan işgal edilmiştir. 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin Afganistan'a yönelik müdahalesinin meşruiyet kazandığı görülmektedir. ABD uluslararası alanda saldırıya uğrayan devlet olmasından ötürü meşru müdafaa hakkı kazanmaktadır. Bu meşruiyetin BM Güvenlik Konseyi kararı neticesinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Aynı zamanda bölgeden gelecek olası tehditleri bertaraf edebilmek için de Bush yönetimi bölgeye demokrasi götürme söylemini benimseyecektir (Güler, 2012, s. 131-133).

Bu gelişmeler esnasında Türkiye'nin ABD'ye yönelik gerçekleştirilen bu saldırılara verdiği tepkinin ABD açısından önemli olduğu görülmektedir. Ayrıca Türkiye'nin verdiği tepki, dünyada kendini konumlandırma konusunda tarafını da belli edecek mahiyettedir. Bu doğrultuda Türkiye'nin verdiği ilk tepki saldırıları üst perdeden şiddetle kınamak ve bu tür saldırıları düzenleyenlerle birlikte onlara fikri bağlamda destek olan unsurlarla uluslararası alanda aktif mücadele yürütülmesi gerektiği şeklindedir. Aynı zamanda ABD ile herhangi bir koşul öne sürmeden birlikte hareket edeceğini bildirmesi uluslararası alandaki tarafını da net bir şekilde belli etmesi şeklinde de yorumlanabilir. Türkiye'nin bu yönde beyanlarda bulunması ve bu kadar yüksek düzeyde tepki göstermesinde, kendi bölgesindeki terör varlığı da etkilidir. Ayrıca Türkiye'nin tutumunun yıllardır önemle üzerine eğildiği terör probleminin ancak ABD'ye yönelik saldırılar sonrasında Batı tarafından farkına varılır hale geldiğini de söylemek gerekmektedir. Genel itibarıyla saldırıların sonrasındaki süreçte Türkiye'nin başta ABD olmak üzere batılı ülkeler için önemli konuma geldiği görülmüştür. Çünkü ABD'nin terörizmin kaynağı olarak gördüğü ülkelerdeki en önemli müttefikinin Türkiye olması söz konusudur. Ayrıca Türkiye'nin Müslüman kimliğinden ötürü ABD'nin bölgede yürütmek istediği faaliyetlerin İslam ve Müslümanlara yönelik değil teröre yönelik olduğu konusunda bilhassa Müslüman devlet ve toplumları ikna etmek için Türkiye'ye ihtiyacı olduğunu belirtmek gerekir (Ayata& Ercan, 2007, s. 27-28).

Türkiye'nin kimlik faktöründen ötürü ABD'nin dış politikasında bu süreçte Türkiye'nin önemli bir yer edindiği söylemek gerekir. Ayrıca Türkiye'nin uzun yıllardan beri mücadele ettiği terör sorununun da bu bağlamda uluslararası boyutta yeniden gündeme gelmesi de söz konusudur. Bu durum Türkiye'deki karar alıcıların terör sorununa yönelik tezlerinin uluslararası alana yansıtılması hususunda Türkiye'nin belirlediği bağımlı değişkende elini güçlendirir mahiyettedir. Öyle ki Türkiye'nin terör sorunu özellikle Obama'nın ikinci başkanlık dönemi ile birlikte ve Trump döneminde iki ülke arasındaki pek çok gelişmede önemli rol oynayacaktır.

Türkiye-ABD arasındaki ilişkiler bu yıllarda teröre yönelik iş birliği bağlamındadır. Bu doğrultuda 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD başkanı Bush'un "ya bizimlesiniz ya da bize karşısınız" şeklindeki sert anlayışı ABD'nin algıladığı terör problemine yönelik yürüteceği faaliyetlerin de düzeyini gösterir mahiyettedir. Bu faaliyetlerden ilki ABD öncülüğündeki Afganistan'a yönelik müdahaledir. Türkiye daha önceki beyanları doğrultusunda müdahale esnasında hava üslerini kullanıma açmak suretiyle ABD'ye destek olacaktır (Akbaş, Çelik, Duman, 2019, s. 2243). Ayrıca bu doğrultuda bakanlar kurulu kararıyla Afganistan'a asker gönderilecektir. Ancak Türkiye Afganistan'daki terör unsurlarının kazınması yönünde kararlı olmasının yanı sıra muharip bir güç olmaktan ziyade Afganistan'ın yeniden inşası konusunda etkili olmak için bölgede bulunduğunu da belirtmektedir (Güler, 2012, s. 134-135). Burada Türkiye'nin ABD'den farklı olarak sadece terörle mücadelede değil aynı zamanda bu mücadele sonrasında bölgedeki istikrarın sağlanması içinde bölgede bulunması söz konusudur. Bu ayrılığı farklı bir şekilde Obama ve Trump dönemlerinde, Suriye İç Savaşı sonrasında bölgede cereyan eden DEAŞ örgütü bağlamında da görmek mümkündür.

Bush yönetiminin 2002 itibarıyla Saddam Hüseyin'e 11 Eylül saldırıları ve El-Kaide örgütüyle bağlantısı olduğu yönünde imalarda bulunduğu bilinmektedir. Ancak Bush yönetiminin bu söylemleri; saldırılara yönelik büyük tepkiler barından Amerikan halkının desteğini almak ve dünyanın en önemli enerji merkezlerinden biri olan Irak'a yönelik müdahale gerçekleştirmek için kullandığı yönünde iddiaların var olması da dikkate değer bir husus olarak değerlendirilebilir (Bayran, 2019, s. 40). Afganistan müdahalesi sonrası ABD başkanı Bush'un 2003 Kasım'ında BOP³¹'u (Büyük Ortadoğu Projesi) açıklaması ve bu proje doğrultusunda Irak'a müdahale edebilmek için Türkiye'den destek istemesi söz konusu olacaktır (Akbaş, Çelik, Duman, 2019, s. 2243).

Irak'ın işgal edilmesi konusunda Türkiye'de iki farklı görüşün olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan ilki Türkiye'nin ABD'ye destek vermesi neticesinde güvenlik ve ekonomik bağlamda önemli zarar göreceği bu yüzden destek konusunda mesafeli durması gerektiğidir. Diğer görüş ise Türkiye'nin savaşı engellemek için yeteri kadar güçlü olmamasından ötürü bölgede olan çıkarları ABD ile uyumlu hale getirerek süreç içerisinde ABD ile hareket edilmesi gerektiğini savunan görüştür. Öncesinde bakanlar kurulu kararıyla Afganistan'a gönderilen Türk askerinin Afganistan'da üstlendiği rolün daha çok yapıcı mahiyette Afganistan'ın inşası ve bölge refahının sağlanmasına yönelik olduğu açıklanmıştır. Ancak ABD'nin Irak müdahalesinin Afganistan müdahalesinden daha farklı olması sebebiyle Türkiye'nin mesafeli yaklaşması söz konusu olmaktadır. 2002 Temmuz'unda Türkiye'yi ziyaret eden ABD Savunma Bakanı Türk Hükümetine, Irak'a müdahale gerçekleştireceklerini ve bu süreçte Türkiye'nin yardımlarını beklediklerini beyan etmiştir. Ancak Türk Hükümetinin ABD'nin bölgedeki Türkiye'den bağımsız girişimlerinden ötürü konuya endişeli yaklaştığı bilinmektedir (Bayram, 2019, s. 42-43).

Türkiye bu konuda ABD'den farklı olarak özellikle Irak özelinde, Irak'ın BM kararlarına uyması ve BM kararları olmadan Irak'a müdahale yapılmaması görüşünü benimsemektedir. Bu esnada 3 Kasım seçimleri ile AKP hükümetinin iktidara gelmesiyle birlikte yeni bir süreç başlayacaktır. Tam adı "*Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Yabancı Ülkelere Gönderilmesi veya Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye'de Bulunması İçin Hükümete Yetki Verilmesine İlişkin Başbakanlık Tezkeresi*" olan 1 Mart tezkeresinin meclise sunulduğu bilinmektedir (Bayram, 2019, s. 43). Daha öncesinde BM'de ABD'nin beklediği kararın çıkmaması sonrasında tezkeresinin TBMM'de yapılan görüşmeler neticesinde ABD açısından olumsuz sonuçlanmasıyla yürürlüğe girememesi, ikili ilişkilerde bir dönüm noktası olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Öztürk, 2010, s. 23-24). Öyle ki Türkiye'deki yeni hükümetin aylar sonra Türkiye'nin Irak'a asker gönderme kararını meclisten geçirmesine rağmen bu seferde ABD'nin Türk askerini müdahale bağlamında istememesi söz konusudur (Güler, 2012, s. 77).

---

³¹ BOP daha sonra 2004 yılındaki G-8 zirvesinde "Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Girişimi" adını almaktadır. Bu projenin merkezinde Ortadoğu'ya demokrasi ve özgürlük götürülmesi, bölgenin terörden kurtulması ve refaha kavuşturulması iddiaları vardır. Ancak ABD'nin çatışmacı üslubu nedeniyle bazı kesimlerce demokratik dönüşüm özelinde desteklenmekle beraber genel olarak bölgede kabul görmediği bilinmektedir. (Ermağan, 2012, s. 27).

Türkiye'nin bu kararı Türk dış politikasını farklı bölgelerde de etkileme özelliği taşımaktadır. Aynı zamanda bu karar için; IKBY (Irak Kürt Bölgesel Yönetimi) ile ABD arasındaki ilişkilerin Türkiye aleyhinde yoğunlaşması ve bölgede Türkiye'ye tehdit içeren PKK terör örgütünün güçlenmesine katkıda bulunduğu yönündeki iddialar da mevcuttur. Fakat Türkiye'nin mecliste aldığı bu kararının bölge ülkeleri nezdinde çok olumlu bir hava meydana getirdiğini de göz ardı etmemek gerekmektedir (Güler, 2012, s. 77-80). Türkiye'de meclisin tezkere konusunda aldığı karar ile ilerleyen dönemlerde hükümetin benimseyeceği, bölgede aktif dış politika perspektifine olumlu bir katkı yaptığını söylemek mümkündür.

Tezkere sürecinin kabul edilmemesi ABD'nin Irak'a özellikle İncirlik başta olmak üzere Kuzey'den müdahalesini engellemiştir. Bu hususun ABD'ye üç trilyon dolar fazladan maliyete sebebiyet verdiği bilinmektedir. Ayrıca petrol fiyatlarının yükselmesiyle birlikte Bush'un partisinin senato seçimlerini kaybederek savunma bakanının değişmesinde tezkere sürecinin de etkili olduğu düşünülmektedir. Bu krizin ardından ABD'nin 4 Temmuz 2003'te Süleymaniye'deki Türk Özel Kuvvetler Karargahı'na baskın yapması ve Türk askerlerini sorgulamak üzere Bağdat'a götürmesi olarak bilinen çuval skandalı ABD'nin tezkere sürecinin hesabını sormaya çalışması olarak yorumlanmaktadır. Bunun dışında Türkiye'nin bölgedeki hakimiyetini engellemek ve TSK'yı Irak'ın kuzeyinden çekilmeye zorlamak ve Irak Türkmen Cephesi'ni bölge siyasetinden uzaklaştırmak bağlamı da hesaba katılmalıdır (Bayram, 2019, s. 42-43). Tezkere süreci sonrasında bir de böyle bir olayın yaşanması ikili ilişkilerdeki krizin tırmanmasına sebebiyet vermiştir. Ayrıca bu olayın yaşanmasıyla birlikte Türkiye'de ABD'ye karşı çok büyük ve sert tepkilerin meydana geldiği bilinmektedir (Molla, 2021, s. 32). ABD'nin bu faaliyeti sonrasında Türkiye'de oluşan Amerikan karşıtlığının Obama ve Trump dönemlerinde de ilişkilere etki edeceğini söylemek gerekmektedir. Özellikle karar alıcıları etkileyen diğer ara değişkenlerin algılarında kalıcı olumsuzlukların gelişmesine sebebiyet vermiştir.

Bu dönemde ikili ilişkilerde bir diğer konu başlığı da Akdeniz ve Kıbrıs'tır. Irak işgali ve yaşanan süreçler sonunda Bush yönetiminin Ortadoğu'da değişim vurgularının arttığı dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda ABD'nin bölgedeki ve etkinliğini artırmak istemesi söz konusu olmaktadır. Ayrıca 2005 yılında Türkiye'nin coğrafyasında bulunan Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının uluslararası enerji ticaretinin ve dağıtımının önemli bir unsuru olarak faaliyete girmesi bölgenin ve dolaylı olarak Türkiye'nin önemi artırmaktadır. Bu aynı zamanda gündemde olan Kıbrıs meselesinin de ikili ilişkiler bağlamında ele alınmasına zemin hazırlamaktadır. ABD'nin bu konudaki tavrının adadaki statükonun korunmasına yönelik olduğunu belirtmekle beraber Türkiye'nin kaygılarını da kısmen önemseydiğini söylemek mümkündür. Öte yandan Türkiye'nin ise bazı eski Sovyet ülkelerinin NATO genişlemesine dahil olması sürecinde olumlu tavır göstermesi son yıllardaki ilişkilerde yaşanan gerilimlerin seyrinin az da olsa düşmesine zemin hazırlamaktadır. Fakat 2006'da Türkiye'nin bölgedeki güvenlik politikalarından ötürü Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO üyeliğine olumlu yaklaşmadığı görülmektedir. Ek olarak Türkiye'nin Karadeniz'in güvenliğine yönelik yaptığı girişimlerin ise

2007 yılında ABD tarafından olumlu şekilde karşılandığı da bilinmektedir (Aydın, 2021, s. 50-54).

Irak işgalinden sonra ABD'nin bölgede İran'a yönelik baskılarının arttığı gözlemlenmektedir. Bu süreç içerisinde Irak işgalinin bölgeye yönelik bir istikrar getirmekten uzak olduğu görülebilir. Bundan ötürü Türkiye, ABD'nin baskılarına endişeli yaklaşmaktadır. Türkiye'nin bu endişelerinin arkasında İran pazarına girebilen Türk sermayesinin olumsuz etkilenmesi, Türkiye'nin enerji ihtiyacının önemli bir kısmını İran'dan karşılamasından ötürü enerji tedarik süreçlerinin sıkıntı yaşaması ve PKK terörü konusunda İran'la iş birliği girişimlerinin olumsuz neticelerle sonuçlanması gibi ihtimaller bulunmaktadır. Bundan ötürü Türkiye, ABD'nin tüm ısrarlarına rağmen İran'a yönelik yaptırımlar ve ambargo faaliyetlerine katılmamıştır. Türkiye'nin bu husustaki tavrı arabulucu faaliyetlerde öncülük etmek suretiyle problemleri lehine çevirmeyi istemek şeklinde olacaktır ancak bu husus taraflar açısından olumsuz karşılanacaktır (Aydın, 2021, s. 59-61). İran'la güvenlik bağlamında anlaşma yapan Türkiye, 2007-2008 itibarıyla *Güney Pars Anlaşması* ile İran ve Türkmen doğalgazlarının Avrupa'ya taşınmasına yönelik bir hat inşa edilmesine yönelik girişimlerde bulunmuştur. ABD'nin ise bu gelişmelerden rahatsız olarak Türkiye'ye, İran'a yönelik yaptırımlara karşı aykırı tavır içerisinde bulunmaması yönünde telkinlerde bulunduğu görülmektedir (Bayram, 2019, s. 55-57). İran meselesinin ilerleyen dönemlerde de ikili ilişkilere etkisi olacaktır. Özellikle ABD'nin sistemik baskılarına karşın Türkiye'deki karar alıcıların İran'a yönelik algıları neticesinde ABD ve İran arasındaki mücadelede daha dengeleyici bir dış politika üretmesi söz konusu olacaktır.

Bu dönemde Kuzey Irak'tan Türkiye'ye yönelik PKK terör örgütünün saldırılarının artması ve bu süreç içerisinde ortak çözüm bulmak amacıyla Türkiye tarafından, ABD'nin Türkiye ile PKK terör örgütü arasında arabuluculuk faaliyeti yürütmesi şeklinde algılanan birtakım girişimler neticesinde iki ilişkilerde bir gerginlik daha yaşanacaktır. Bu gerginlik ise dönemin başbakanı Erdoğan ile Bush arasında 2007 yılında gerçekleşen telefon görüşmesi sonucunda alınan kararlar neticesinde bir nebze yumuşama eğilimi içerisine girecektir. Fakat, özellikle Türkiye tarafından; NATO'da müttefik ve artık bölgede ABD ile komşu olunmasına rağmen terörle mücadelede ABD'den beklenen desteği görememek ilişkilerin düşük yoğunluk ve yakınlıkta seyretmesine sebebiyet verecektir. Bu düşük yoğunluklu ikili ilişki düzeyi durumunun ise Bush'tan sonraki ABD başkanı Barack Obama ile birlikte tekrar yakın ilişkiler boyutu kazanması gündeme gelecektir (Bilener, 2020, s. 97-99).

Obama'nın özellikle ikinci döneminde terör konusundaki gelişmeler bölgede iki ülkenin ayrışmasına sebebiyet verecektir. Öyle ki bu ayrışma Trump dönemindeki terör meselesi bağlamında kırılmaların gündeme gelmesine zemin hazırlayacaktır. Burada iki ülkenin karşı karşıya gelmesinin temel sebebi ise Türkiye'nin terör meselesi bağlamındaki güvenlik kaygılarının ABD tarafından göz ardı edilmesi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu durum Türkiye'deki karar alıcıların ABD'ye rağmen yürüttüğü sistemik geri dönütlerde iç siyasette bulunduğu olumlu karşılığı da destekler nitelikte olacaktır.

Bu döneme ve bu dönemin, sonraki döneme bıraktığı mirasa genel olarak değinmek gerekirse, Bush döneminde problemlerin çözümüne yönelik uygulanan ve bu çözümde diplomatik yollardan ziyade sert güç unsurlarını aktif olarak sürece dahil eden ABD'nin hem Türkiye ile hem de Türkiye'nin coğrafyasındaki ülkeler ile ilişkilerinin hasarlı olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda Obama yönetimine miras olarak hasarlı ilişkilerin kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durum Türkiye'nin olumsuz yönde sistemik sinyal algılamasına sebebiyet vermektedir. Özellikle Türkiye'de ara değişken olarak karar alıcıların algıları bu gelişmelerden olumsuz etkilenecektir. Bunun yanı sıra kamuoyu başta olmak üzere diğer ara değişken olarak nitelendirilebilecek unsurlarda da ABD karşıtlığının gözlemlenmesi söz konusu olmaktadır. Bu doğrultuda *1 Mart Tezkeresi* ve *Çuval Skandalı* süreçlerinin bir travma olmasından ötürü ABD'nin Türkiye'deki müttefikliğinin yeniden sorgulanmasına zemin hazırladığını da söylemek mümkündür. Bu sürece kadar Johnson mektubu ve silah ambargosu süreçlerinden sonra karar alıcılar ve onlardan daha yoğun olmak suretiyle onları etkileyen diğer ara değişkenlerin Türkiye'de ABD'ye yönelik olumsuz görüşlerinin bu denli yüksek sesle dile getirildiği bir dönem olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Üstelik bağımsız değişken olarak bu olumsuz havanın yumuşamasında etkili olabilecek Türkiye'ye yönelik bir Sovyet tehdidinden bahsetmek de söz konusu değildir. Böyle bir sistemik sinyalin eksikliği Türkiye'nin politika çıktısı üretirken alternatiflere yönelmesine zemin hazırlayacaktır.

Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinin tarihsel boyutu da göz önüne alındığında ilişkileri etkileyen pek çok gündemin olması ve ilişkilerde belirli bir düzeyin korunamamasından ötürü sabit algılar çerçevesinde planlanmaya müsait politikalardan bahsetmek olanaksızdır. Bu olanaksızlığı başta sabit olmayan değişkenlerin durumu olmak üzere bölgede yaşanan pek çok öngörülemez gelişme besler niteliktedir. Söylemler doğrultusunda şekillenmesi beklenen algıların yaşanan gelişmelerden ötürü söylemlerin tersi yönünde gelişmesi söz konusudur. Burada liderlerin algılarını şekillendiren unsuru, sadece sistemik sinyallerin sabit olmayarak düzensiz bir değişkenlik eğilimi göstermesi ve bölgede yaşanan gelişmelerden ibaret görmek yanlışlık olmasa bile kısmen bir eksiklik barındırabilir. Ayrıca liderlerin algılarını şekillendiren ara değişkenler bağlamında Türk kamuoyunda ABD aleyhinde yükselen olumsuz seslerinin de etkisi olduğunu söylemek gerekmektedir.

Bütün bu hususların Obama ve Trump döneminde karşılaşılan hususlar olduğu görülmektedir. Özellikle Obama'nın ilk başkanlık döneminde söylemler bağlamında gayet olumlu bir hava yakalayan ilişkilerin, daha sonra beklenen düzeyde seyretmemesi söz konusu olacaktır. Bu durum ise Obama'nın ikinci başkanlık dönemine kadar olan süreçte yaşanan gelişmelerinde etkisiyle olumsuz bir miras bırakacaktır. Benzer şekilde bir olumsuz mirasın Obama döneminden Trump dönemine de kalması söz konusudur. Bütün bu gelişmeler doğrultusunda çalışma 2009-2020 yılları arasındaki gelişmeleri bir sonraki bölümde neoklasik realizmin teorik nosyonları doğrultusunda analize tabi tutacaktır.

3. BÖLÜM

2009-2020 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’NİN ABD İLE İLİŞKİLERİNİN NEOKLASİK REALİZM PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ

3.1. Obama’nın İlk Başkanlık Döneminde Türkiye’nin ABD ile İlişkilerinin Analizi

Bush döneminden olumsuz bir miras devralan Türkiye’nin ABD ile ilişkilerinin Obama’nın göreve gelmesi ile olumlu bir boyut kazanacağı ihtimali gündeme gelmiştir. Bush döneminde Türkiye’nin ABD ile ilişkilerinin ciddi krizler yaşaması söz konusudur. Ancak Obama’nın Bush’tan farklı olarak daha ılımlı bir dil kullanması ve ilk yurt dışı ziyaretlerinden birini Türkiye’ye gerçekleştirmesi ilişkilerde olumlu rüzgarların esmesine zemin hazırlamıştır. Obama’nın Türkiye ziyaretinde Türkiye’yi, bölgeye model teşkil etmesi gerektiği ve bu doğrultuda Türkiye ile ilişkilerini Model Ortaklık perspektifinde gerçekleştirmek istemesi söz konusudur (Büyükkaya, 2019, s. 7). Model Ortaklık kavramı tam olarak içi doldurulamamış bir kavram olsa da temel perspektifi ABD’nin bölgede bıraktığı kötü izlenim ve Obama yönetiminin devraldığı hasarlı ilişkilerin Türkiye’nin laik ve Müslüman bir ülke olarak bölgeye örnek teşkil etmesi ve ABD’nin de Türkiye ile ilişkilerini bu bağlamda yürütmesi üzerine kurulu olduğunu söylemek mümkündür. Ancak ilerleyen dönemlerde yaşanan gelişmelerin Model Ortaklık kavramının işlevsel bir hale bürünmesini mümkün kılmadığı görülmektedir.

ABD’nin Ortadoğu’daki en önemli müttefiklerinden biri olan İsrail’in, Türkiye ile yaşadığı sıkıntıların Türkiye-ABD ilişkilerine olumsuz yansımaları Model Ortaklık söylemine ilk olumsuz etki olarak değerlendirilebilir. Tabii bu durumun özellikle Türkiye’deki ara değişkenler bağlamında Türkiye’nin kimliği ve İsrail’in bölgede insan hakları ihlaline varan politikaları nedeniyle olumsuz bir arka plana sahip olduğunu da söylemek gerekmektedir (Deniz, 2022, s. 58-59). Ayrıca bu dönemde Türkiye’deki iktidarın benimsediği siyasi kültür de Türkiye’nin oluşturduğu bağımlı değişkeni ciddi oranda şekillendirmektedir. Bu doğrultuda uluslararası sularda Türkiye’nin sivil yardım gemisinin İsrail tarafından saldırıya uğraması ve İsrail’in Türk sivilleri öldürmesiyle birlikte Türkiye ve İsrail ilişkilerinin gerginleştiğini söylemek gerekmektedir (Yeşilyurt, 2020, s. 442-443). Bu durum Türkiye tarafının ABD’den beklediği düzeyde destek görememesiyle birlikte Türkiye-ABD ilişkilerine de yansımıştır. Akabinde yaşanan ABD-İran hattındaki gelişmelerin sistemik sinyal olarak Türkiye-ABD ilişkilerine yansımaları söz konusu olmuştur (Kurtbağ, 2015, s. 192). Türkiye’nin ABD ile bölgede nükleer anlaşma ve İran hususunda politikalarını uyumlu hale getirmemesi ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Ancak daha sonrasında Türkiye’nin NATO Füze Kalkanı meselesi bağlamında ABD ve İran arasında daha ılımlı bir politika benimsemesiyle birlikte Türkiye’ye Füze Kalkanı’nın kurulması ilişkilerde kısmen nötr bir durumun oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Obama’nın ilk başkanlık dönemine bakıldığında en önemli gelişmelerden birinin Arap Baharı neticesinde yaşanan gelişmeler olduğu görülmektedir. Öyle ki bu dönemde yaşanan gelişmeler

Obama'nın ikinci başkanlık dönemini de önemli ölçüde şekillendirecektir. Türkiye'nin karar alıcılar bağlamında bölgede daha aktif bir politikayı benimsemesi ve ABD'nin uluslararası alanda kendisini desteklemesini beklemesi söz konusudur. Ancak Obama yönetiminin Arap Baharı ve Suriye meselesi neticesinde gelişen olaylara Türkiye'nin beklediği hassasiyeti göstermemesi ve sonrasındaki süreçte bölgede meydana gelen terör faaliyetleri bağlamında Türkiye'nin güvenlik kaygılarını kısmen görmezden gelmeye başlaması söz konusudur. Bu dönemde yaşanan bütün bu gelişmelerin etkisiyle Obama döneminde ileriye sürülen Model Ortaklık kavramının sadece söylemsel bir boyutta kalması ve pratikte karşılık bulmaması söz konusudur. Türkiye'nin ise özellikle Arap Baharı neticesinde yaşanan gelişmeler sonrasında ABD'den beklediği desteği görememesi üzerine ABD ile ayrışan bağımlı değişkene yöneldiği görülmektedir.

3.1.1. Obama'nın ilk başkanlık döneminde uluslararası sistem

Soğuk Savaş sonrasında iki kutuplu düzenin ortadan kalkmasıyla birlikte ABD'nin sistem üzerindeki rolü ve etkisinin ciddi ölçüde arttığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak bu kısmi rakipsizlik durumunun ABD'ye yönelik sağladığı avantajlara ek olarak birtakım dezavantajlar da meydana getirdiğini söylemek gerekir. 11 Eylül Saldırıları sonrasında Bush'un sert söylemleri ve bu minvaldeki politikaları neticesinde bazı dezavantajlar gündeme gelmektedir. Özellikle Irak İşgali sonrasında dünyada ABD'ye yönelik artan karşıtlığın (Kiraz, 2018, s. 78-79) aynı zamanda ABD'ye karşı bazı güçlerin de ivme kazanmasını etkilemiştir. Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti buna örnektir. Obama'nın göreve geldiği döneme bakıldığında tam olarak Bush'un uyguladığı sert politikaların etkileri doğrultusunda devraldığı kötü bir imaj ve sistemde ABD'ye rakip olan Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi güçlerin yükselişe geçtiği bir dönemle karşılaşmaktadır (Önem, 2009, s. 90)

Obama'nın göreve başladığı dönemde sistemde yaşanan dönüşümlerin ilerleyen dönemlerde Türk-Amerikan ilişkilerine etkisi söz konusu olacaktır. Özellikle Türkiye'nin karadan havaya savunma sistemi ihtiyacını giderebilmek için ABD ve Batı'ya yönelmesi sonrasında bir netice elde edememesinden ötürü NATO üyesi olmasına rağmen önce Çin'e daha sonrasında ise bahsi geçen sistemleri temin edebilmek için Rusya'ya yönelmesi söz konusu olacaktır.

Obama'nın ilk yıllarında uluslararası sistem içerisinde her ne kadar ABD'ye alternatif olma ihtimali olan yükselişteki güçler söz konusu olsa da ABD'nin başatlığı söz konusudur. Rusya Federasyonu'nun enerji bağlamındaki sahip olduğu kaynaklar sistem içerisindeki konumu güçlendirmektedir. Enerji bağlamındaki kapasitesinden ötürü bu alanda sistemde başat aktördür. Rusya Federasyonu elindeki enerji kartını sistemdeki konumunu kuvvetlendirmek için kullanmaktadır. Aynı zamanda Rusya için diğer bir faktör olan askeri alan da sistem içerisinde Rusya Federasyonu'nun ciddi ivme kazanmasına katkıda bulunmaktadır. Rusya'nın bu kalemler bazında elde ettiği gelişmelerle yakın coğrafyasını şekillendirmede daha saldırgan

bir tutum sergilediğini de söylemek mümkündür. Bu durum sistemin yapısını da şekillendirmektedir. Soğuk Savaş sonrası ve Obama döneminde uluslararası sistemde ivme yakalayan bir diğer önemli güç ise Çin Halk Cumhuriyeti olarak görülmektedir. Çin'in sisteme olan etkisinin ise özellikle ekonomik boyutta olduğunu söylemek gerekmektedir. Ekonomik olarak ciddi bir yükseliş yakalayan güç, bu bağlamda elde ettiği kapasite ile silah sanayii girişimlerinde de bulunarak sistemi etkilemektedir. ABD'nin küresel çaptaki politikalarına Çin'in sert tepki verdiğini söylemek mümkündür. Bu durum ise Çin'in sisteme olan etkilerini yansıtır niteliktedir. Çin'in Rusya ile birlikte ABD'nin doğuya doğru genişlemesi ve nüfuz elde etmesinden duyduğu rahatsızlıktan bahsetmek mümkündür. Bu doğrultuda ise ŞİÖ'nün (Şangaj İşbirliği Örgütü) NATO'ya olan alternatifliği gündeme gelmektedir (Efegil& Musaoğlu, 2009, s. 14-19). Ancak ŞİÖ'nün daha ekonomik bir boyutunun olduğu da göz ardı edilmemelidir.

ABD'nin Obama dönemiyle birlikte sistemik politikalarına bakıldığında büyük ölçüde Bush döneminden kalan olumsuzlukların rehabilitasyonu gündemdedir (Aytuğ, 2013, s. 178). Ayrıca 2008 yılındaki küresel ekonomik krizin Soğuk Savaş dönemi sonrasında neoliberal ekonomik normlar ile inşa edilen ekonomik sisteme ciddi zarar vermesi ve bu normlara öncülük eden ABD'nin de bahsi geçen zararlardan etkilenmesi gündeme gelmektedir. Bu durum aynı zamanda Bush dönemindeki saldırgan politikaların zararlarına ek olarak Obama yönetimine ekonomik bağlamda da ciddi olumsuz miras bırakmıştır. Bu krizden ABD ve Batı'nın büyük ölçüde etkilenmesi söz konusuysen Çin ve Rusya'nın bu krizden daha az etkilenerek sistem içerisindeki konumlarını güçlendirmesi söz konusu olmuştur (Tokatlı& Kocamaz, 2021, s. 107). ABD'nin bu dönemindeki politikalarına bakıldığında Bush döneminin bıraktığı hasarları iyileştirmek için yükselen Çin'le iyi ilişkiler kurmak, İran ile diplomatik yollar ile sorunları çözmek ve Rusya ile ilişkileri olumlu düzeye taşımak için üretilen politikalarından bahsetmek mümkündür. Aynı zamanda yine Obama'nın ilk başkanlığı dönemindeki ABD'nin sistemik politikalarına bakıldığında büyük işgaller ve geniş çaplı askeri müdahalelerin yerini daha ılımlı yöntemler almıştır, gerektiği durumlarda askeri olarak ise daha çok havadan müdahale ve özel kuvvetler çapındaki girişimler kullanılmıştır (Aytuğ, 178-179).

Genel itibarıyla Obama'nın başkan olduğu dönemde bu şekilde bir uluslararası sistemden bahsetmek mümkündür. Bush'un bıraktığı olumsuz izler ve uluslararası sistem içerisinde ABD'ye rakip olarak Çin Halk Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun yükselişi gündeme gelmektedir. Daha bölgesel boyutta ise İran, Brezilya, Hindistan, Kuzey Kore ve Türkiye gibi bölgesel güçlerden bahsetmek mümkündür. Sistemdeki bu dönüşümün Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilere de yansıdığı görülür. Bush döneminde ABD'nin politikalarının Türkiye açısından da olumsuz etkilerinden bahsetmek mümkündür. Ayrıca Soğuk Savaş sonrası ve Obama döneminde sistemik olarak SSCB kaynaklı tehditlerin Türkiye açısından yerini uluslararası güvenlik ve terörizm bağlamındaki tehditlerin almaya başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durum geçmişte yaşanan gelişmelerin de etkisiyle birlikte ABD ve NATO müttefikliğinin sorgulanmasını gündeme getirmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'deki ara değişken

faktör olarak karar alıcılar ve onları etkileyen diğer ara değişkenlerin Türk-Amerikan ilişkilerine olan etkilerinden bahsetmek gerekmektedir.

3.1.2. Obama'nın ilk başkanlık döneminde ara değişkenler: karar alıcılar ve diğer ara değişkenler

Neoklasik realizm perspektifinden bakıldığında kara kutu olarak görülen devletlerin, içini açmak suretiyle dış politika üretim sürecinde karar alıcılar ve onları etkileyen diğer ara değişken faktörlerden bahsetmek mümkündür. Bu doğrultuda bu kısımda Türkiye'nin ara değişkenleri ele alınacaktır. Bu husus karar alıcılar ve onları etkileyen diğer ara değişkenler olmak üzere iki başlıkta ele alınacaktır.

3.1.2.1. Ara Değişken Olarak Türkiye'deki Karar Alıcılar

Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde AK Parti iktidarı ile birlikte karar alıcılar ve özellikle lider faktörünün etkili olduğunu söylemek gerekmektedir. Burada Türkiye'de lider olarak aynı zamanda 2003-2014 yılları arasında (bu dönem Obama'nın birinci başkanlık dönemini kapsamaktadır) Türkiye Cumhuriyeti başbakanı olarak görev yapan Recep Tayyip Erdoğan ve hükümeti ile karşılaşılmaktadır. Erdoğan'a bakıldığında RP (Refah Partisi) geleneğinden gelen ve 1994 yılında İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçilmesiyle birlikte Türk siyasetinde önemli bir figür haline gelmesi söz konusudur. 28 Şubat süreci ile birlikte RP yönetimi ve lideri Necmettin Erbakan ile ayrılmış ve bu ayrışma neticesinde kurulan AKP'nin genel başkanı olmuştur. AKP'nin iktidarı ile birlikte Türk Dış Politikası'nda Erdoğan'ın ve arkadaşlarının etkisi görülmüştür. Obama döneminde özellikle karar alıcılar olarak dışişleri bakanlığı yapan ve büyük ölçüde etkili olan Ahmet Davutoğlu'ndan bahsetmek gerekmektedir. Türkiye-ABD ilişkilerinin Ahmet Davutoğlu'nun ileri sürdüğü bölgesinde aktif dış politika söyleminden etkilenmesi söz konusudur. Ayrıca Erdoğan'ın siyasi olarak Müslüman kimliği ve İslam hassasiyeti sonraki dönemlerde İsrail'in Filistin saldırıları bağlamında da Türkiye-ABD ilişkilerine etki edecektir (Deniz, 2022, s. 106-109).

Türkiye'de AKP iktidarı ile birlikte lider merkezli dış politika giderek güçlenmiştir. Bu durum Obama'nın başkanlık dönemi için de geçerlidir. Özellikle Türkiye'de karar alıcıların perspektifi doğrultusunda lider bazlı dış politikayı meşrulaştıran bazı hususlardan bahsetmek mümkündür. Bunun başında Türkiye'deki parlamenter sisteme yönelik, dış politika konusunda tıkanıklığa sebebiyet verdiği eleştirileri gelmektedir. Ayrıca lider bazlı dış politika süreçlerinin daha hızlı yürümesi de bu hususu kuvvetlendirir niteliktedir. Erdoğan'ın kişisel özellikleri de göz önüne alındığında Erdoğan'ın algıları doğrultusunda bu dönemde Türk Dış Politikası'nda önemli bir aktör olması kaçınılmaz olarak görülmektedir. Lider merkezli dış politika sürecinin özellikle kriz dönemlerinde karar alma sürecini hızlandırması en önemli unsurdur. Bu durum

Trump döneminde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile daha da ön plana çıkacaktır (Ülgül, 2019, s. 173-174).

AKP iktidarı ile dış politika sürecinde karar alıcı olarak Recep Tayyip Erdoğan'ın algılarının çok etkili olduğunu söylemek gerekir. Ayrıca Obama'nın ilk başkanlığı döneminde Ahmet Davutoğlu etkisiyle çizilen dış politika perspektifinin de Erdoğan ve AKP hükümeti ile uyumlu olduğunu söylemek gerekir. Erdoğan'ın ve AKP iktidarının giderek güçlenmesi ile birlikte dış politika süreçlerine etki eden diğer unsurların etkilerinin azalması söz konusudur. Bu süreç Obama'nın ikinci başkanlığı ve Trump döneminde kurulan Cumhur İttifakı sürecine kadar devam edecektir.

Erdoğan'ın Obama'nın ilk başkanlık döneminde bu denli dış politika sürecine dahil olmasının bazı gereklilik durumlarından kaynaklanması da söz konusudur. Özellikle Obama'nın hemen öncesinde ve ilk başkanlığı döneminde Ortadoğu ve Karadeniz coğrafyasındaki düzensizlik ve öngörülemezlik Türkiye'nin hızlı politika üretebilmek için karar alıcılar merkezli dış politika üretmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca AB (Avrupa Birliği) üyelik süreci reformları neticesinde yaşanan Türkiye'deki ordunun yıpranması ve Erdoğan'ın güçlü bir kamuoyu desteği alması da Erdoğan'ın dış politika süreçlerindeki etkinliğini besler niteliktedir. Ek olarak Erdoğan'ın karakteristik yapısının da etkisi göz önünde bulundurulmalıdır (Ülgül, 2019, s. 171-174).

3.1.2.2. Karar Alma Sürecini Etkileyen Diğer Ara Değişkenler

Neoklasik realizme göre karar alıcıları etkileyen birtakım faktörler vardır. Türkiye özelinde ele alındığında Türkiye'nin güvenlik kaygıları ve stratejisi, kurumsal bürokratik birikimi ve toplumsal faktörler ön plana çıkmaktadır.

AKP iktidarından önce Türk Dış Politikası'nda batıcılık ve statüko kavramlarından bahsedilmektedir. AKP'nin güçlü bir şekilde iktidara gelmesiyle birlikte bahsi geçen ilkelerde yaşanan dönüşümler gündeme gelmiştir. Bu dönemde Türk Dış Politikası'nda; bölgesinde aktif politika, komşularla sıfır sorun, uluslararası örgütlere katılım, küresel entegrasyon ve özgürlük-güvenlik dengesi gibi kavramlar ön plana çıkmıştır. Bu dönem aynı zamanda yeni bir dış politika kültürünün oluşturulmaya çalışıldığı dönem olarak da dikkat çekmektedir. Özellikle güvenlik merkezli kaygılar yerine iş birliği, entegrasyon ve diyalog kavramları dikkat çekicidir. Bu kavramlar aynı zamanda Obama'nın birinci başkanlık döneminde Türkiye'nin ABD'den algıladığı bağımlı değişken ve sistemden aldığı sistemik sinyallere vereceği yanıtları da şekillendirir niteliktedir. Ayrıca Türkiye'nin gelenekselleşmiş batı merkezli dış politikasının yerine alternatiflere yönelmek suretiyle bölgesinde aktif rol oynamak istemesi oluşturulmak istenen stratejik kültüre en büyük dayanağı sağlamaktadır. Bu doğrultuda İran'a yönelik ABD ve Batı merkezli baskılar etrafında gelişen nükleer krizde Türkiye'nin arabulucu rol oynamak istemesi bu hususa örnektir. Ayrıca Türkiye'nin İran'a olan bakışı ABD'nin İsrail'le olan

münasebeti ve bu doğrultudaki politikaları neticesinde ayrılmıştır. Bu durum ise ilişkilere olumsuz yansımıştır (Deniz, 2022, s. 114-118).

Bir diğer önemli faktör Türkiye'deki kurumsal-toplumsal ilişkinin dış politika sürecine olan etkisidir. Türkiye'deki devlet kurumların oluşmasına bakıldığında bu durumun ABD ve diğer Batı ülkelerinden daha erken gerçekleştiğini görülmektedir. Ancak toplumsal bağlamda sivil toplum unsurlarının Türkiye'de oluşum sürecinin çok geç gerçekleştiğini de söylemek gerekir. Öyle ki sivil toplumun Türk Dış Politikası'na olan etkisinin ancak Soğuk Savaş sonrasında gözle görülebilir ölçüde öne çıktığı bilinir. Bu durum, örnek olarak ABD ile kıyaslandığında; ABD'de etnik ve dinsel lobi grupları, düşünce kuruluşları ve ekonomik gruplar dış politika sürecinde çok etkin olabilirken Türkiye'de bu düzeyde bir etkinlikten bahsetmek mümkün değildir. Bu doğrultuda Türkiye'de dış politika sürecine etki eden bir baskı grubu olarak TÜSİAD (Türk Sanayici ve İş İnsanları Derneği) öne çıkmaktadır. 1971'de kurulan ve dış ticaretin yaklaşık %85'ini elinde bulunduran bu yapının üyelerinin menfaatleri doğrultusunda Türk Dış Politikası'nda etkili olmaya çalıştığı görülmüştür. Bu grubun ilişkilerini yoğun olarak ABD ve AB ile yürütmesi Türkiye'nin dış politika sürecinde etkili olmuştur. Ancak AKP iktidarı ile birlikte küçük ve orta boyutlu iş örgütlerine de imkân sağlanarak İstanbul merkezli ticaret burjuvazisi olan TÜSİAD ile daha mesafeli bir ilişki kurulmuştur (Deniz, 2022, s. 127-130). Ancak Obama'nın ilk döneminde özellikle 2010-2011 sonrasında TÜSİAD gibi Türkiye'deki iktidar ile farklı ideolojik görüşleri benimseyen grupların Türk Dış Politikası'na etkisi giderek azalmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'deki karar alıcıları ve hükümeti etkileyecek merkeze uzak bir sivil baskı grubundan bahsetmek pek mümkün değildir.

Türkiye özelinde dış politika oluşum sürecinde karar alıcıları etkileyen diğer bir ara değişken unsur olarak da bürokratik birikim ön plana çıkmaktadır. Devletin pek çok farklı kurumlarının bir araya gelerek oluşturduğu siyasi, örgütlü bir yapı olduğu göz önüne alındığında dış politika sürecinde hükümetin devlet sistemi içerisindeki görece gücü önem arz etmektedir. Bu durum devlet geleneğini de oluşturmaktadır.

Türkiye'ye bakıldığında politik çıktı üretim sürecinde farklı devlet kurumlarının çeşitli dönemlerde ön plana çıktığı görülmektedir. Bu doğrultuda erken cumhuriyet döneminde dış politikayı kurucu kadronun belirlediğini söylemek mümkündür. Erken cumhuriyet dönemi sonrasında 1950-1960'lı yıllarda dışişleri bakanlığının politika üretme ve uygulama sürecinde etkili olduğu görülmektedir. 1960-1980'li yıllar ise özgürlükçü anayasa ile birlikte kamuoyu, muhalif siyasi partiler ve kısmi olarak aydınların da dış politika sürecinde etkili olduğu bir dönemdir. 12 Eylül 1980 sonrası ve 1990'lı yıllar boyunca öncesinde de etkisi olmakla beraber ordunun dış politika sürecinde çok etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bir dönem Özal'ın etkisiyle iş dünyasının sürece dahil olması söz konusu olsa da (1983-1991) sonrasındaki dönemde 2000'li yıllara kadar ordunun etkisinden bahsetmek mümkündür. Bütün bu tarihsel süreçler doğrultusunda Türkiye'de bürokrasi içerisinde dış politika sürecinde dışişleri bakanlığı, TSK, diğer devlet kurumları ve çok düşük düzeyde olmak suretiyle siyasi partilerin

etkili olduğunu söylemek mümkündür (Ülgül, 2019, s. 171). Türkiye’de ordunun pek çok süreçle birlikte dış politika sürecine de dahil olmasının arkasında kurucu kadronun asker olması ve özellikle Soğuk Savaş dönemindeki güvenlik ihtiyacının karşılanma mecburiyeti ve ordu-millet kültürünün etkisinden bahsetmek mümkündür.

Bu dönemde Türkiye’de belirlenen perspektif çerçevesinde kamu diplomasisi faaliyetlerinin arttığı gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda 2010 yılında T.C. Başbakanlık bünyesinde *Kamu Diplomasisi Ofisi* kurulmuştur. Türkiye bu dönemde belirlediği perspektif ile kamu diplomasisi faaliyetlerine ağırlık vermiştir. Komşularla sıfır sorun, bölgede aktif dış politika, uluslararası örgütlerle uyumlu ilişkiler ve küresel entegrasyon gibi çerçevesi çizilen dış politika perspektifinde kamu diplomasisi faaliyetleri ön plandadır. Bütün bu hedefler doğrultusunda uygulanan politikalar neticesinde Türkiye’nin uluslararası alanda daha sakin ve istikrarlı bir izlenim bırakması söz konusu olmuştur (Ülgül, 2019, s. 161-163). Ancak bu sürecin Türkiye’nin güvenlik tehditleri neticesinde algılarının ilerleyen dönemlerde değişmesiyle dönüştüğü görülür.

Genel itibarıyla bir değerlendirme yapmak gerekirse Obama’nın ilk başkanlığı döneminde Türkiye’nin ABD ile ilişkilerinde AKP hükümetinin ve liderin algılarının büyük oranda belirleyici olduğunu söylemek gerekmektedir. Özellikle Erdoğan’ın ve AKP hükümetinin önemli bir kısmının dini konulardaki hassasiyetleri Türk Dış Politikası’nı bu bağlamda şekillendirme eğilimi göstermiştir. Bu durum aynı zamanda Türkiye’nin bölgesinde özellikle Arap Baharı süreciyle birlikte yaşanan gelişmelerde kendini gösterecektir. Genel itibarıyla bakıldığında ara değişkenlerin Obama’nın ilk başkanlık dönemi için Türkiye’de bu minvalde tezahür ettiğini söylemek mümkündür.

3.1.3. Model Ortaklık söylemi

Barack Obama’nın başkan olarak göreve başlamasıyla birlikte Türkiye’deki ara değişkenlerin ciddi oranda etkilendiği bir travma yaşamış olan Türkiye-ABD ilişkilerinin özellikle Obama tarafından gündeme getirilen birtakım söylemler neticesinde düzeleceği kanaatinin kısmen olduğu görülmektedir. Bu kanaat karar alıcıları etkileyen ara değişkenler bağlamında Türkiye tarafında kamuoyu nezdinde birtakım beklentilerin de ortaya çıkmasına zemin hazırlayacaktır. Bu doğrultuda Türkiye’ye yönelik sistemik sinyal olarak Obama yönetimi, göreve gelmesiyle birlikte Bush döneminde zarar gören ilişkileri onarmak amacıyla birtakım girişimlerde bulunacaktır. Hem bölgesel hem de kültürel olarak Türkiye’yi yakından ilgilendirmesi suretiyle İslam dünyasına yönelik olumlu söylemleri ve ilk yurtdışı ziyaretlerinden birinin Türkiye’ye yönelik olması, ABD’nin Obama döneminde dış politikada yeni bir misyon benimsediğinin bir kanıtı olarak nitelendirilebilir (Büyükkaya, 2019, s. 7). Özellikle Tezkere Süreci’nden sonra kırılma noktasına gelen ilişkilerin Obama’nın göreve geldikten sonra ilk resmi dış ziyaretlerinden birini Türkiye’ye gerçekleştirmesi önemlidir.

Obama bu ziyarette Türkiye'nin ABD için ne kadar önemli olduğunu vurgulayarak geçmişte sorunlu olan ilişkileri iyileştirmeye yönelik olumlu kanıların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu ziyaretin bir diğer önemli noktası ise Bush döneminde Müslüman ülkeler ile yaşanan çeşitli sorunları aşmak hususunda Türkiye ile birlikte hareket etmenin öneminden bahsetmesidir (SETA, 2009).

Obama'nın Türkiye'de, ikili ilişkileri "Model Ortaklık" söylemiyle adlandırması ve İslam dünyasına yönelik olumlu mesajlarının yanı sıra Türkiye'nin İslam dünyasına, laik bir ülke olarak örnek teşkil edebilme ihtimalini gündeme getirmesi gerek uluslararası alanda gerekse Türk kamuoyunda Bush döneminde yıpranan Türk-Amerikan ilişkilerinin yeniden onarılacağı izlenimini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda Obama öncesinde sorunlu olarak tabir edilen ikili ilişkilerin, Obama'nın Model Ortaklık söylemi ile birlikte karşılıklı bölgesel güvenlik çıkarlarını uyumlaştırmanın ötesinde bir boyut kazanacağı düşünülmektedir. Türkiye'ye yönelik bu olumlu girişimlerin diğer bir boyutu da ABD'nin, İran'a yönelik yaptırımlar hususunda Türkiye'den destek almak istemesi olarak değerlendirilmektedir (Büyükkaya, 2019, s. 7).

Bu ziyaret ve bahsedilen açıklamaların bağımsız değişken olarak Türkiye tarafından süreç içerisinde olumlu olarak algılanması söz konusudur. Bilakis bu gelişmelerin özellikle Türkiye'deki karar alıcıların algıları ve kamuoyunda geçmişte yaşanan birtakım krizler nedeniyle her ne kadar ABD'ye yönelik yükseliş gösteren bir olumsuzluk söz konusu olsa da Türkiye'deki karar alıcılar açısından bölgede Türkiye'nin önemli bir müttefiki olan ABD ile ilişkilerin düzelmesi bağlamında olumlu etkiler yaptığını söylemek gerekmektedir. Ancak İran meselesinde ABD'nin Türkiye'nin desteğini almak için bu şekilde bir dış politika yürütmesi (NTV, 2009) söz konusu olmuştur.

ABD'nin başkan düzeyinde Türkiye'yi ziyaret etmesi, ziyaret esnasında TBMM'de konuşması ve burada ikili ilişkilere yönelik olumlu mesaj vermesi Türkiye'deki karar alıcılar açısından pozitif bir bağımsız değişken olarak Türkiye'de ABD'ye yönelik olumlu rüzgarlar esmesine yardımcı olacaktır (CNN Türk, 2009). Bu doğrultuda tezkere süreci ve çuval skandalı sonrasında liderlerin algılarını şekillendiren diğer ara değişkenler düzeyinde ABD'ye yönelik kızgınlığın büyük ölçüde olmasa da kısmen azaldığını söylemek mümkündür. Bu aynı zamanda dış politika çıktısı olarak bağımlı değişkenlerin inşasında karar alıcıların hareket alanını da genişletir niteliktedir.

Obama'nın Türkiye ziyaretinde bahsettiği "Model Ortaklık" kavramının içini doldurma konusunda Türkiye'deki karar alıcıların algılarının bölgedeki kaygılardan ve hükümetin stratejik olarak benimsediği kültürden ötürü ABD'nin bölgeye dair politikalarından farklılaştığını söylemek mümkündür. Obama'nın, Bush döneminde ABD'nin bölgede Türkiye'nin çıkarları ve müttefiklik konusunda Türkiye'nin beklentilerini karşılamaktan uzak tutum takınması nedeniyle gerginleşen ilişkileri düzeltmek istediği yönünde beyanlarda bulunmasıyla bağımsız değişken olarak önceki dönemdeki gibi başat ve ilişkilerdeki perspektifin belirlenmesinde dayatıcı bir rol oynayarak değil daha çok müttefiklik bağlamında

Türkiye ile çıkarları uyumlaştırarak hareket etmek istediği gözlemlenebilmektedir. ABD burada Türkiye'nin bölgede ABD çıkarlarına ters düşmeyecek şekilde kendi bölgesinde aktif olmasını benimsemektedir. Bu şekilde takındığı tavrıyla birlikte bahsi geçen bir yönde öngörü doğrultusunda bağımsız değişken oluşturması söz konusudur (Deniz, 2022, s. 52-53). Ancak Türkiye'nin ara değişkenler bağlamında benimsediği politik perspektif özellikle ilerleyen süreçlerde ABD'nin bu öngörüsünden farklılaşacaktır. Arap Baharı sürecinin ilerleyen dönemlerinde bu farklılaşma ön plana çıkacaktır. Burada farklılaşmayı besleyen unsurlar ara değişken olarak AKP iktidarının benimsediği bölgede aktif dış politika anlayışı ve Erdoğan'ın İslam hassasiyeti bağlamında cereyan etmektedir. İlerleyen dönemlerde ABD'nin Türkiye'nin benimsediği dış politika anlayışına ve lider bazlı hassasiyetlere Türkiye'nin beklediği düzeyde hassasiyet göstermemesi söz konusu olacaktır.

Türkiye özelinde bir değerlendirme yapmak gerekirse karar alıcıların Türkiye'nin bir güvenlik tehdidi olarak gördüğü PKK terör örgütü ile mücadelede NATO müttefiki ABD'yi yanında görmek istediği bilinmektedir. Bu doğrultuda Erdoğan'ın bu yöndeki kaygılarını Obama'ya iletmesi de söz konusudur (Habertürk, 2011). Türkiye'deki karar alıcıların bu yönlü bir politika benimsemesinde Türkiye'nin son yıllarda yaşadığı olaylar neticesinde oluşan stratejik kültürün de etkisi büyüktür. Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerine yansıyan politik çıktısı bu doğrultuda terör meselesi bağlamında büyük ağırlık barındırmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin bu dönemde yakın çevresi ile ilişkilerini iyileştirmek istemesi de ilerleyen dönemlerde Türk-Amerikan ilişkilerinin şekillenmesinde etkili faktör olacaktır. Türkiye'nin bölgede sorunları minimum düzeye indirme isteği liderlerin algılarını bu yönde şekillendirmesi ABD ile çıkarlarının bölgede çakışmasına sebebiyet vermiştir. Türkiye'ye yönelik bağımsız değişken olarak Obama yönetiminin, Türkiye'nin dış politikasını henüz tam kavrayamadan yaşanan Mavi Marmara saldırısında Türkiye'nin beklediği tepkiyi ABD tarafının göstermemesi (Kurtbağ, 2015, s. 191) ayrıca ABD'nin İran ile nükleer silahlanma konusunda mücadele etmesinin Türkiye'deki karar alıcıların belirlediği dış politika ile uyuşmaması söz konusudur (Selçuk, 2020).

Bu doğrultuda söylemlerin ötesinde bir pratik aşamasına geçemeyen model ortaklığın gerçekleşmemesi (Selçuk, 2020, s. 141-142) ilişkilerde karşılıklı beklentinin karşılanmamasına sebep olmaktadır. Genel itibarıyla bakıldığında bölgedeki gelişmeler ve model ortaklık kavramının iki ülke tarafından farklı yorumlanmasının da etkisiyle bu kavramın hayata geçemediği görülür.

Obama'nın başkanlığının erken dönemlerine bakıldığında Türkiye'deki karar alıcıların ve diğer ara değişken olarak özellikle kamuoyunun algılarının ABD'ye yönelik, öncesinde yaşanan gelişmeler nedeniyle olumsuzluklar barındırdığını söylemek mümkündür. Ancak Obama'nın ılımlı bir dil kullanması ve Bush dönemindeki sert söylemleri terk edeceği sinyalinin vermesi sonrasında Türkiye-ABD ilişkilerine yönelik Model Ortaklık kavramını ileri sürmesi Türkiye'deki iktidar açısından olumlu algıların gelişimine zemin hazırlamıştır. Ancak bu

dönem sonrasında yaşanan gelişmeler neticesinde tam olarak içi henüz doldurulmamış olan Model Ortaklık söylemi pratikte karşılık bulamayacaktır. Bu durum ise Türkiye'nin ilerleyen dönemlerde karar alıcılar ve diğer ara değişkenler nezdindeki algılarının da etkisiyle ABD'den gelen bağımsız değişkenlere yönelik özellikle güvenlik kaygıları temel sebep olmak üzere ABD ile ayrışan bağımlı değişken üretmesine sebebiyet verecektir.

3.1.4. Mavi Marmara Saldırısı'nın Türkiye-ABD ilişkilerine etkisi

Model Ortaklık söyleminin henüz içi tam olarak doldurulmamış ve ilişkilerdeki iyileşme düzeyin tam olarak istenen seviyeye gelmemişken Mavi Marmara Saldırısı Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilere yansiyacaktır. Bu saldırıya geçmeden önce çok kısa olarak Türkiye ve İsrail'in yakın dönemdeki münasebetlerine baktığımızda, Türkiye'nin 2000'li yıllar ile birlikte bölgesindeki Müslüman ülkelerle iyi ilişkileri benimsemesi üzerine İsrail ile ilişkilerinde irtifa kaybettiğini söylemek mümkündür. Tabii burada İsrail'in Filistin'e yönelik askeri hareketlerinin da etkisi vardır. Örneğin 2002 yılında İsrail'in Cenin'de Filistinlilere yönelik düzenlediği saldırıya karşın karar alıcı bir ara değişken olarak, dönemin başbakanı Bülent Ecevit'in soykırım ifadesini kullanması buna örnektir. Benzer hatta daha yoğun olmak koşuluyla Erdoğan'ın da İsrail'e yönelik Filistin'e uygulanan politikalar nedeniyle sert çıkışlar yaptığı bilinmektedir. Bu doğrultuda Aralık 2008-Ocak 2009 arasında İsrail'in Filistin'de 1400'e yakın can kaybına sebep verdiği "Dökme Kurşun Operasyonu" Türkiye'de ara değişkenler bağlamında kamuoyunda ciddi İsrail karşıtlığının meydana gelmesine zemin hazırlayacaktır (Deniz, 2022, s. 58-59). Türkiye'deki karar alıcı algılarını, ilişkilerin bu denli gergin yaşandığı bir dönemde Davos'ta Dünya Ekonomik Forumu'nda Türkiye başbakanı Erdoğan'ın İsrail cumhurbaşkanına yönelik ağır çıkışı ve İsrail'i insanlık suçu işlemekle sorumlu tutarak toplantıyı terk etmesi (CNN Türk, 2009) yansıtır niteliktedir. Burada Türkiye'nin Müslüman bir ülke olması başta olmak üzere karar alıcılar ve diğer ara değişkenler nezdinde Türkiye'den İsrail'e yönelik büyük tepkiler gösterilmesinin etkisi fazladır. Özellikle karar alıcılar bağlamında Erdoğan'ın İslam dünyasına yönelik hassasiyeti ve diğer ara değişken olarak kamuoyu bağlamında kuvvetli bir şekilde Erdoğan'a destek veren toplumun büyük kısmından bahsetmek mümkündür.

Ara değişkenler özelinde kamuoyundaki tepkilerin yanı sıra Türkiye'de bir dizide İsrail'in savaş suçu işlemekle itham eden sahnelerin yayınlanması ve karar alıcı olarak Erdoğan'ın da bu saldırıya tepki vermesi üzerine İsrail'in Türkiye büyükelçisini dışişleri bakanlığına davet etmesi ve bu gelişmelere verdiği tepkinin diplomatik nezaketlerin ötesinde olması ikili ilişkilerde olumsuzluğun tırmanmasına sebebiyet vermektedir. İsrail dışişleri bakanı Ayalon'un görüşmede masada Türk bayrağını bulundurmayarak sadece İsrail bayrağı bulundurması ayrıca kendisi yüksek bir koltukta oturmasına rağmen Türk büyükelçiyi alçak bir kanepeye oturtması koltuk krizi olarak meydana çıkmıştır (BBC, 2010).

İlişkilerin bu denli gergin olduğu bir dönemde Mayıs 2010 tarihinde, İsrail tarafından abluka altına alınan Gazze'ye yardım götürmek için giden Mavi Marmara isimli gemiye İsrail tarafından operasyon düzenlenmesi ve dokuz Türk vatandaşının öldürülmesi ilişkilerde kırılmanın meydana çıkmasına sebep olmuştur. Türkiye'nin bu saldırı sonrasında İsrail Büyükelçisi Çelikkol'u merkeze çağırarak ilişkileri maslahatgüzar seviyesine indirdiği bilinmektedir. Ayrıca Türkiye, İsrail'in bu yaptığını devlet terörü ve korsanlık olarak da nitelendirmektedir (Yeşilyurt, 2020, s. 442-443). Türkiye'nin Mavi Marmara Saldırısı üzerine gerek İsrail'e gerekse uluslararası alana yönelik talepleri üç başlık altındadır. Bunlardan ilki İsrail'in Türkiye'den özür dilemesidir. İkincisi, saldırıda hayatını kaybedenlerin ailelerine yönelik tazminat ödenmesidir. Sonuncusu ise Gazze'ye yönelik ablukanın kaldırılması yönündedir (Hasanov, 2014, s. 1).

Türk tarafı bu konuyu şiddetle kınayıp özür dilenmesini beklerken İsrail ise geminin Gazze'ye yaklaşmaması konusunda uyarı yaptığı ve bunun üzerine operasyon gerçekleştirdiğini beyan etmektedir. Bu olay gerçekleştiği esnada BM İnsan Hakları Konseyi'nde insan haklarını uluslararası boyutta ihlal etmekle suçlanan İsrail'in aleyhinde hazırlanan bir tasarıya ABD tarafından İsrail lehine bir oy kullanılması söz konusu olacaktır. Ayrıca ABD konu ile alakalı olarak İsrail'in gerekçelerini de mantıklı ve kabul edilebilir mahiyette görmektedir. Bu minvalde oluşan bir bağımsız değişken, Türkiye ve ABD ilişkilerine İsrail ve Mavi Marmara Saldırısı özelinde de olumsuz yansımaları olacaktır. ABD'nin bölgede Türkiye'yi tam olarak kaybetmek istememesi ve BM genel sekterinin devreye girmesiyle ABD'nin arka plana geçtiği görülür. Ancak Türkiye ve İsrail arasında ilişkiler gergin düzeyde seyretmiştir bu gerginliğin Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerine de yansıdığı görülür. Örnek olarak 2012 yılında İsrail'in Gazze'ye yönelik gerçekleştirdiği yeni bir saldırıda pek çok sayıda Filistinlinin hayatını yitirmesi Türkiye'deki karar alıcıların algılarını olumsuz etkileyerek Türkiye'nin İsrail'i ve olaya yeteri kadar tepki göstermeyen ABD'yi sert dille eleştirmesini sebebiyet verecektir (Deniz, 2022, s. 58-59). Ancak Obama'nın 2013 yılındaki İsrail ziyaretinde Netanyahu'yu Türkiye'den özür dilemeye ve tazminat ödemeye ikna etmesi İsrail özelinde Türkiye ve ABD arasında bir yumuşamaya zemin hazırlayacaktır. Erdoğan ve Netanyahu görüşmesinin ilk kez ABD tarafından duyurulması ABD'nin süreçte izlediği rol hususunda önemlidir. ABD'nin özür ve tazminat konusunda İsrail'i yönlendirmesi (BBC, 2013) Türkiye açısından olumlu bir bağımsız değişken olarak değerlendirilebilir. ABD'nin bu yönlü bir bağımsız değişken oluşturmasının Türk karar alıcılarının bu konuya yönelik olumlu algılar üretmesine zemin hazırlayacaktır.

Genel itibarıyla bakıldığında İsrail'in kendi toprağı olmayan uluslararası sularda yardım amacıyla bölgede bulunan Türk gemisine saldırarak sivil Türk vatandaşlarını öldürmesi üzerine Türkiye'nin karar alıcılar düzeyindeki tepkileri; meselenin ABD ile olan ilişkilere yansıma doğrultusundaki algıları ve bu dönemde belirlenen Türk Dış Politika'sının hassasiyetlerinden ötürü doğaldır. ABD'ye bakıldığında ise ABD'nin, bölgedeki en büyük müttefiki olan İsrail'in Türkiye ile arasında böyle bir sıkıntı yaşanmasından rahatsızlığı

neticesinde ara buluculuk rolü oynayarak İsrail'i yönlendirmesi görülmektedir. Bu durum Bush döneminde özellikle İslam coğrafyasında kötü izler bırakan ABD'nin bölgeye Model Ortak olarak göstermek istediği Türkiye'yi kaybetmek istemediğini göstermektedir. ABD başkanın araya girmesiyle İsrail'in Türkiye'den özür dilemesi ve hayatını kaybeden vatandaşlara tazminat ödemeyi kabul etmesi, Türkiye ve ABD arasındaki ilişkileri bu konu özelinde kısmen yumuşatırken Gazze'ye yönelik Türkiye'nin beklediği şekilde bir gelişme olmamasından ötürü Türkiye-İsrail arasındaki ilişkilerde beklenen düzeyde yumuşama cereyan etmemiştir. Özür ve tazminat konusunda ABD'nin İsrail'i yönlendirmesi Türk-Amerikan ilişkilerine olumlu yansırken, İsrail'in Gazze üzerindeki ablukayı kaldırmaması Türk-İsrail ilişkilerine olumsuz etki etmektedir. Bu süreç içerisinde yaşanan gelişmelerde Türkiye'nin Müslüman bir ülke olmasının da etkisiyle ara değişkenlerinin algılarının büyük önem arz ettiğini söylemek gerekir. Bilakis AKP iktidarının dış politika perspektifi ve Erdoğan'ın ideolojik hassasiyetlerine ek olarak bu iki hususun kamuoyu nezdinde önemli destek görmesi ve Türkiye'nin belirlediği bağımlı değişkenini uygularken içerden aldığı destek, karar alıcıların dirayetini pekiştirmektedir. Bundan ötürü Türkiye'nin bu süreçten sonra ürettiği bağımlı değişkenlere bu perspektiften de bakmak gerekmektedir.

3.1.5. Nükleer anlaşma ve İran bağlamında Türkiye-ABD uyumsuzluğu

Irak işgalinden sonra ABD'nin bölgede İran'a baskı yaptığı ve Türkiye'ye de bu yönde telkinlerde bulunduğu bilinmektedir. Türkiye İran'la bölgede komşu olması, enerji hususunda İran'a bağlı olması ve Türk sermayesinin İran'daki faaliyetlerine ek olarak PKK terörü konusunda da İran'ın desteğini almak istemesinden ötürü bağımsız değişken olarak ABD'nin bu baskılarına mesafeli olarak yaklaşmaktadır (Aydın, 2021, s. 59-61). Obama dönemi öncesinde İran'la güvenlik, ticaret ve enerji bağlamında çeşitli anlaşmalar yapan Türkiye'nin (Bayram, 2019, s. 55-57), Obama dönemiyle birlikte öncesine nazaran İran'la daha olumlu ilişkiler kurduğu görülmektedir. ABD'de Obama'nın iktidara gelmesi ve çeşitli ılımlı söylemlerde bulunmasıyla birlikte Türkiye'deki karar alıcıların algılarının İran ile ABD ve Batı arasında arabuluculuk yapılabileceği yönünde geliştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. 2009 yılında Viyana'daki uranyum takas anlaşmasının olumsuz sonuçlanması üzerine Türkiye'nin arabuluculuğu Türk karar alıcılarına, algıları doğrultusunda politika üretmek için fırsat vermiştir. Türkiye'nin yaklaşımına karşı geri bildirim olarak İran'daki zenginleştirilmiş uranyumun Türkiye'de depolanması için Batı ve ABD'nin çeşitli talepleri olmuştur. Türkiye ise bu yöndeki bağımsız değişkenleri dönemin dışişleri bakanının bu duruma hazır olduğunu beyan etmesi suretiyle olumlu karşılayacaktır. Ancak İran'ın sınırları içerisindeki zenginleştirilmiş uranyumu dışarıya çıkarmayacağını beyan etmesine üzerine süreç beklenen neticeye varamamıştır (Sinkaya, 2010, s. 69-70).

İran'ın uranyum takasına yönelik olumsuz tavrı üzerine ABD'nin uluslararası alanda İran'a yönelik yaptırımları artırmaya gayret gösterdiği görülmektedir. Özellikle BM Güvenlik Konseyi

üyeleri arasında fikren uzlaşa sağlamak istemesi buna örnektir. Türkiye ise bu yöndeki bağımsız değişkenlere geri dönüt olarak bölgede hissettiği kaygılardan ötürü İran'a yönelik bu tür girişimler olurken İran ile uranyum takasına yönelik görüşmeler gerçekleştirecektir. Bu doğrultuda dışişleri bakanlığı düzeyinde Türkiye ve İran birbirlerine karşılıklı ziyaretlerde bulunmuştur. Dönemin dışişleri bakanı Davutoğlu'nun görüşmeler neticesindeki bir basın toplantısı Türkiye'deki karar alıcıların algılarını yansıtır niteliktedir (Dışişleri Bakanlığı, 2010). Ayrıca bu süreçler esnasında dönemin başbakanı Erdoğan'ın da Obama başta olmak üzere bazı batı ülkeleri liderleri ile bu konuya yönelik görüşmeler gerçekleştirdiği bilinmektedir. ABD başta olmak üzere batılı ülkelerin İran'a yönelik ağır yaptırım kararı alması söz konusu olurken Türkiye'nin bölgede bir krizden yana olmaması nedeniyle diplomatik yöntemlerle sorunların çözüme kavuşmasından yana olduğu görülmektedir. Bu hususu karar alıcıların dış politikaya yönelik benimsediği komşularla sıfır sorun perspektifinden algılarını şekillendirmektedir. Ayrıca Türkiye İran'ın barışçıl nükleer enerji üretimini desteklemek suretiyle İran'ı diplomasi masasına dahil etmek isteyecektir. Türkiye'nin sisteme yönelik böyle bir dönüt vermesinin bölgede kendisine manevra alanı açmakla alakalı olabileceğinin de altını çizmek gerekir. Türkiye Nisan 2010'da Washington merkezli olarak düzenlenen Nükleer Güvenlik Zirvesi'nde ABD'nin İran'a yönelik yaptırımları konusunda kendisine destekçi arayacaktır. Buna karşılık ise Türkiye'nin Brezilya ile birlikte sorunların çözümünün diplomatik yollarla aranması gerektiğine yönelik tavır takınarak İran'a yönelik yaptırımlara karşı mesafeli duracaktır (Sinyaka, 2010, s. 70-71). Türkiye'nin mesafeli duruşunu, ABD'den algıladığı bağımsız değişkene yönelik karar alıcıların algıları neticesinde özellikle bölgesinde aktif politika ve komşularla sıfır sorun perspektifinin etkisiyle, bağımlı değişken olarak geri dönüt üretildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

BM Güvenlik Konseyi daimî üyelerinin İran'a yönelik yaptırımlar konusunda uzlaşması sonrasında Türkiye ve Brezilya'nın bu yaptırımlara karşı duruş sergilemesine rağmen İran'a yönelik yaptırımlar kabul edilmiştir. Türkiye'nin özellikle ABD ile uyuşmayan tavrı ve mutabakat sonrasında Batı'da meydana gelen tepkilere yönelik beyanları, bölgede yaptırımlar yoluyla oluşacak problemler yerine kalıcı çözüm için diplomasi aracılığıyla kullanılması yönündedir (Dışişleri Bakanlığı 2010). Ancak Türkiye'nin bu tür görüşleri ABD başta olmak üzere Batılı ülkeler tarafından olumlu karşılanmamıştır. Bu yaşanan gelişmeler doğrultusunda Brezilya ve Türkiye'nin ABD'nin İran'a yönelik ambargoları Güvenlik Konseyi'ne getireceğini söylemesi ve Brezilya ve Türkiye dışında diplomatik yöntemlerin kullanılmasına yönelik yüksek seslerin çıkmaması üzerine bu yöndeki girişimler yetersiz kalacaktır. Türkiye'nin bu mutabakat süresince izlediği politika aslında bu dönemde karar alıcıların Türkiye'nin dış politikasına yönelik benimsediği misyonu da yansıtmaktadır. Türkiye'nin bu misyonu bir açıdan bakıldığında kümülatif bir tecrübe ve bölgede kriz yaşayan bir İran'ın zararının en çok Türkiye'ye dokunacağı ihtimalinden ötürü bir reelpolitik gereklilik olma mahiyetindedir. Türkiye'nin ara değişkenini bu şekilde tanımlamak mümkündür. Bu doğrultuda Türkiye'deki karar alıcılar bölgede İran'ın ekonomik olarak olumsuz etkilenmesinin kendisini de olumsuz

etkileyeceğini düşünmektedir. Ayrıca bölgede İran'a yönelik olası bir askeri harekât yine bölgede ciddi bir kaosa neden olabileceği için Türkiye bundan en fazla etkilenen ülkelerden olacaktır. Bu doğrultuda Türkiye ve Brezilya'nın İran konusunda BM Güvenlik Konseyi'nde ABD ve Batı'nın aksine hayır oyu kullanması Türkiye ile ABD arasında bu dönemdeki uyumsuzlıklardan birini oluşturmaktadır (Oğuzlu, 2010, s. 81-85).

Bu dönemde Türkiye ve Brezilya'nın İran ile vardığı mutabakatlar neticesinde bölgede ABD'nin en önemli müttefiki olan ve ABD dış politikasında çok önemli yeri olan İsrail'in de bu sürece tepkili olduğu görülmektedir (BBC, 2010). Burada Türkiye'deki karar alıcıların algılarının Mavi Marmara Saldırısı'ndan etkilendiğini ileri sürmek mümkündür. Ancak temel motivasyonun İran'ın maruz kalacağı olumsuzluğun etkilerinin Türkiye'de büyük olacağı kaygısı olduğunu söylemek gerekmektedir. Çünkü Türkiye ve İran'ın bu dönemde hem enerji bağlamında hem de ticari meselelerde yakın mesai içerisinde olduğunu söylemek gerekir.

Ancak önemli bir husus olarak BM Güvenlik Konseyi'nden çıkan neticelere bakıldığında Brezilya-Türkiye ve İran arasında gerçekleşen *Tahran Bildirisi*'nin tanınmamasına ek olarak Türkiye ve Brezilya'nın İran'a yönelik yaptırımlara hayır oyu kullanmasına rağmen Güvenlik Konseyi'nden çıkan kararı uygulamakla yükümlü olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda İran'a yönelik kargo ve nakliyatların denetlenmesine ek olarak finans ilişkilerindeki yükümlülükler İran ile Türkiye ilişkilerini olumsuz etkileme niteliği taşımaktadır, bu durum ise dolaylı yoldan Türkiye'yi olumsuz etkilemektedir. Ayrıca ABD'nin yaptırımlar bağlamında daha ağır kararlar alması ve Türkiye'de dahil olmak üzere diğer devletlerin bu kararlara katılmasını beklemesi Türkiye'nin bölgede yoğun sistemik baskılara maruz kalmasına sebebiyet verecektir. Bu yüzden Türkiye alınan yaptırım kararlarından ötürü ABD başta olmak üzere bölgede İran özelinde batılı devletlerle politik ayrışmaya gidecektir (Sinyaka, 2010, s. 70-71).

Türkiye'deki karar alıcıların bölgede maruz kalınan sistemik baskılar neticesinde politik çıktı olarak Brezilya ve İran'ı ikna ederek imzalanmasına öncü olduğu Nükleer Takas Anlaşması (özellikle ABD'nin BM'de Rusya ve Çin'i ikna etmek üzereyken Türkiye'nin böyle bir girişimde bulunması) ABD'nin tepkisini çekmiştir. Obama yönetimi bu anlaşmayı İran konusunun İsrail ve ABD özelinde olması gerektiğini düşünmesinden ve Türkiye'nin böyle bir anlaşmaya öncü olmasından kaynaklı olarak tepki göstermiştir. Mavi Marmara olayı sonrasında özellikle erken dönemde ABD'nin Türkiye'ye, beklediği desteği vermemesi ilişkileri gerginleştirecektir. Türkiye ise beklediği desteği görememesine cevap olarak BM'de İran'a yönelik yaptırımların artırılmasını öngören karara hayır oyu kullanarak cevap verecektir. Türkiye'nin cevabı ikili ilişkilerde olumsuzluğu daha üst seviyelere çıkarırken aynı zamanda ABD tarafından Türkiye'nin eksen kaydırmak ve taraf değiştirmek gibi iddialarla eleştirilmesini de gündeme getirmiştir (Kurtbağ, 2015, s. 192-193). Burada Türkiye'nin yöneldiği bağımlı değişkenin, karar alıcıların Mavi Marmara Saldırısı'na yönelik algılarından etkilendiği göz önüne çıkmaktadır.

Fakat ikili ilişkilerin bu kadar gerginleşmesine rağmen bu dönemde kesilme noktasına gelmemesi bölgede iş birliğinin iki ülkenin de çıkarlarına hitap etmesinden ötürü karar alıcılarının ilişkileri yürütmek istemesi ile alakalandırılabilir. Bu doğrultuda sistemik sinyal olarak Batı ve ABD'nin bölgede İran'ın nükleer gücünden algıladığı tehdit doğrultusunda ürettiği sistemik sinyalin Türk karar alıcıların 2010 yılında Lizbon Zirvesi'nde NATO Füze Kalkanı projesini kabul ederek, savunma sisteminin Malatya'ya kurulmasına karar vermesi bir nebze de olsa ilişkilerin yumuşamasına kısa süreli katkı sağlayacaktır, fakat NATO'nun Orta Doğu ülkelerinden algıladığı tehdidi NATO üyeleri arasında farklı şekilde çözme kararı alması neticesinde bu proje pratikte karşılığını bulamayacaktır (Egeli, 2014, s. 55-58).

Türkiye'nin İran meselesinde ABD ve Batı'nın sistemik baskılarına rağmen üretilen sistemik geri dönütün ikili ilişkilere olumsuz yansıdığı görülmektedir. Bu ortam içerisinde Haziran 2010 yılında Toronto'daki G20 (Group of 20) toplantısında liderler düzeyinde Türkiye ve ABD'nin bir araya gelmesi yaşanan olumsuzlukları bir nebze törpülemiştir. Bu süreçte ABD'nin Türkiye'ye, İsrail ile ilişkileri düzeltmeye ve İran konusunda ABD ile ortak hareket etmeye yönelik politik beklentilerini iletmesi söz konusu olmaktadır. Bunun üzerine Türkiye'nin ABD'nin istediği yönde attığı bazı adımlar İran bağlamında iki ülke arasında yaşanan krizin kısmen aşılmasına zemin hazırlayacaktır. Tabii burada İran'ın bölgede Şia merkezli politikalar izlemesi (Deniz, 2020 s. 65-66) suretiyle Türkiye'ye yönelik olumsuz dış politika üretmesinin etkisine ek olarak NATO Füze Kalkanı Projesi bağlamında Kürecik'e kurulması beklenen radar üssünün İsrail'i korumaya yönelik olması ve batının olası İran işgalinde İran'ı zor durumda bırakacağı iddialarından hareketle İran'ın tepki göstermesinin de etkisi olacaktır (Aljazeera Türk, 2011).

Bu dönemde ara değişken olarak karar alıcıların politik çıktıyı şekillendirdiği görülmektedir. Ara değişken olarak Türk karar alıcılarının bölgede İran'ın kriz yaşamasının Türkiye'ye yönelik olumsuz etkileri olacağı yönünde kaygılarından ötürü ürettiği dış politika çıktısının sistem içerisinde karşılık bulmadığı görülmektedir. Bu durum ise Türkiye'nin bu çıktısının olumsuz dönüş olarak geri gelmesi ihtimalini yansıtmaktadır. Ancak Türkiye'nin diğer bir sistemik sinyal olarak İran'dan algıladığı bağımsız değişken ve Türkiye'nin BM kararlarını uygulama konusunda takındığı tavrın da etkisiyle Türkiye-ABD ilişkilerinde bu konu özelinde tansiyonun düştüğünü söylemek mümkündür. BM'de alınan karara uyum Türkiye'deki karar alıcıların uluslararası toplumla ve Batı ile uzun vadede karşı karşıya gelmek istemediğini de yansıtır niteliktedir. Bu doğrultuda Türkiye'deki karar alıcılar, benimsediği komşularla sıfır politika vizyonuna bağlı kalmaya çalışarak aynı zamanda İran'dan algıladığı olumsuz sinyalleri Türkiye ve ABD ilişkilerinde dengelemeye çalışarak politik çıktı üretmeye çalışmışlardır. Türkiye'nin bağımlı değişken olarak gerek ABD'ye yönelik gerekse uluslararası sisteme yönelik geri dönütleri bu minvaldedir.

3.1.6. NATO kalkanı bağlamında bölgesel olarak Türkiye-ABD ilişkileri

ABD ve Batı'nın İran'a yönelik baskıları bağlamında İran'ın nükleer enerji konusundaki sistemik geri dönüşü ABD öncülüğünde Batı'nın İran'a karşı önlem almasını gündeme getirmiştir. Ancak bu önlemin İran açısından bir tehdit ve tehlike olarak algılanması da söz konusu olacaktır. İran bağlamında yaşanan gelişmelerin uluslararası sistemi bu doğrultuda şekillendirmesi söz konusudur. Ayrıca İran'ın sürece dair politikalarının şekillendiren unsurlardan birinin Rusya olduğu da sistemin yapısı açısından göz önüne alınması gereken bir kavramdır (Kaya, 2012).

Ülkesel ve bölgesel krizler yanında Obama'nın ilk başkanlığı döneminde bir güvenlik örgütü olarak NATO bağlamında da ikili ilişkileri etkileyen birtakım gelişmeler cereyan edecektir. Bu doğrultuda NATO Kalkanı ve Füze Tehdidi meseleleri gündeme gelmektedir. 1990 yılında ABD başkanı Reagan döneminde tasarlanan ABD Ulusal Füze Savunma Sistemi zamanla ABD öncülüğündeki tehdit bertarafına yönelik teşvikler neticesinde batıyı savunmaya yönelik NATO Savunma Sistemi olarak kabul edilecektir. Bu kabul ise 2010 yılında Lizbon'daki NATO zirvesinde gerçekleşecektir. Bu doğrultuda 2012 yılında Türkiye'de Malatya Kürecik'teki sistem devreye girmiştir. Obama'nın bu projeyi ABD üzerinden sisteme getirmeyerek daha yumuşak ve kapsayıcı bir politika benimsemesi ikili ilişkilere olumlu yansımıştır. Türkiye'nin bu projede rolü gerek İran'la gerekse Rusya ile ilişkiler bağlamında büyük önem arz etmektedir. Çünkü bahsi geçen ülkelerin bu projeyi kendilerine tehdit olarak algılamaları söz konusudur. Türkiye bu projeye destek vermekle birlikte bazı kaygıları doğrultusunda hareket ederek örneğin projede İran'ın hedef gösterilmemesi ve İran adının geçmemesine yönelik girişimleri neticesinde muvaffak olacaktır. Ayrıca Türkiye bu projede merkezi komutanlığın Türkiye'de bulunmasını kabul ettiremese de Almanya'da olacak komuta merkezinde bir Türk generalinin olmasını kabul ettirmiştir. Ek olarak Türkiye bu sistem ile sadece NATO bağlamında değil, kendi sınırlarını kapsıyor olmasından dolayı kendini de güvence altına almak istemektedir (Aydın, 2019, s 724-726).

2011 yılında erken uyarı sistemi Malatya Kürecik'e konuşlandırılacaktır. 2012'de ise balistik füzelerin dahil olduğu kısa ve orta menzilli sistemin kurulmasıyla Füze Kalkanı Projesi'nin ilk etabının hayata geçtiği görülmektedir. Türkiye'nin bu projeye katılmada motivasyonları ve projeden beklentileri ise; ortak üretim, yerli katkı payı ve teknoloji transferlerini içermektedir. Bu doğrultuda Türkiye Roketsan, Aselsan ve Ayesaş'a üretime yönelik iş payı verilmesini düşünmektedir (Seren, 2015 s. 33-47).

2010'daki NATO zirvesinde her ne kadar Türkiye'nin girişimleri ile İran'ın isminin geçmemesi söz konusu olsa da bu sistemin İran'dan algılanan tehdit üzerine inşa edildiği bilinmektedir. Öyle ki daha önceden İran'ın nükleer takas anlaşmasında ABD'nin isteklerine beklenen yaklaşımı göstermemesi İran'ın olası bir balistik füze üretmesine karşın algılanan tehdit doğrultusunda böyle bir sistemin gündeme gelmesini sağlamıştır. Türk karar alıcılarının özellikle Mavi Marmara Saldırısı sonrasında şekillenen algısına rağmen bu görüşmelere olumlu

yaklaşması göz önüne alındığında bu hususun Türkiye'nin İsrail'e gösterdiği uluslararası boyuttaki tepkilerin ABD tarafından geri dönüşünün NATO üzerinden dengelenmesi olarak da yorumlanabilir. ABD ve NATO tarafından bu şekilde bir sistemik geri dönüt aynı zamanda Türkiye'nin konumundan ötürü NATO'daki öneminin tekrar gündeme gelmesine de zemin hazırlayacaktır. Bu husus Türkiye'deki karar alıcıların, Türkiye'ye Füze Kalkanı sisteminin kurulması hususundaki taleplerin yerine getirilmesinde elini güçlendirir niteliktedir. Aynı zamanda Türkiye bu kararıyla bağımlı değişken olarak İran'ın nükleer programının barışçı olup olmadığını sorgulamak yerine kendine yönelik olası bir tehdidi bertaraf etmek için realist politika izlemiştir. İran ise Kürecik'e böyle bir sistem yerleştirilmesinde duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Bu durum İran bağlamında gerginleşen ilişkilerin tekrar yumuşama eğilimi içerisine girdiğini gösterir niteliktedir. Ek olarak İran bu sistemle bölgede İsrail'in güvenliğinin sağlandığını da beyan etmektedir. Türkiye gerek İran'ın beyanları gerekse diğer Ortadoğu ülkeleriyle sorunlar yaşama ihtimaline karşı bu sistemin NATO güvenliği dışında İsrail'in güvenliğine yönelik kullanılması durumunda ABD ile imzaladığı protokolü feshedeceğini beyan edecektir (Egeli&Güvenç, 2012, s. 23-29).

Ancak Türkiye'nin Rusya ile son dönemlerde girdiği ticari ve siyasi ilişkiler ile Rusya'ya verdiği güven neticesinde bu konu özelinde ilişkilerin gerginleşmemesi sağlanacaktır. Keza AKP yönetimi ve Türkiye'deki karar alıcıların beyanları bu proje ile NATO ve Batı güvenliğine ek olarak Türkiye'nin güvenliğinin de tesis edilmesi yönündedir. Tabii bunu yaparken hiçbir ülkenin hedef gösterilmemesi konusunda Türkiye'nin hassas davranması projenin hayata geçmesi ve Türkiye'nin bölgesel kaygıları açısından önemlidir. Bu doğrultuda Rusya ve İran'ın bu projeye yönelik tepkilerine karşın Türkiye'nin verdiği garantiler AB tarafından olumlu karşılanmakla beraber Türkiye-ABD ilişkilerine de olumlu yansımaktadır. Ayrıca Türkiye'deki ara değişken olarak hükümetin bu proje ile birlikte bir taraftan komşuları ile sıfır sorun anlayışı çerçevesinde iyi ilişkiler kurarak, algıladığı güvenlik tehditlerini bertaraf etmek isterken aynı zamanda ABD ve Batı ile de ilişkilerini dengede tutmak istediği de görülmektedir. (Aydın, 2019, s. 729-732).

Türkiye'nin bu proje doğrultusunda sistemden gelen baskılara olumlu yanıt vermesi söz konusudur. Tabii burada İran'dan hissettiği daha önce çalışmada belirtilen birtakım tehditlerin de etkisi vardır. Bağımsız değişken olarak bu projeye Türkiye'nin karar alıcılarının algılarının sistemik sinyalleri dönüştürerek sistemik sinyallere uyum sağlamak şeklinde olmasına ek olarak bu süreçte Türkiye'nin hükümet dışı ara değişken unsurlarında düşük düzeyde de olsa tepkilerin olduğu görülmektedir. Bu tepkiler Türkiye'deki ideolojik unsurlara ek olarak iç siyaset bağlamında cereyan etmektedir. İHH ve Mazlum-Der gibi yapıların bu bağlamda eylemleri söz konusudur (CNN Türk, 2010). Ancak bu eylemlerin karar alıcıların algılarını şekillendirme etkisi yok denecek kadar azdır.

Obama döneminde Türkiye'deki AK Parti hükümetinin koalisyon hükümeti olmaması ve mecliste yeterli çoğunluğa sahip olmasından ötürü karar alıcılar ve AKP hükümetinin, hükümet

dışı ara değişkenlerden pek fazla etkilenmesi söz konusu değildir. Bundan ötürü karar alıcıların sistemik sinyallere yönelik algıları; diğer ara değişkenlerin etkilerinden ziyade, sistemin sağladığı fırsat ve riskler, karar alıcıların siyasi vizyonu ve karar alıcıların benimsediği ideolojik görüş doğrultusunda şekillenmektedir.

Bu süreçte Arap Baharı sonrasında devam eden Suriye iç savaşında Türkiye'nin Suriye'den algıladığı tehditler sonrasında Türkiye'nin karadan havaya savunma sahasını güçlendirmeye yönelik ABD'den Patriot Füzeleri talep ettiği görülmektedir (Seren, 2015, s. 65). Bu durumun ise Türkiye'nin bölgesinde güney sınırında yaşanan gelişmelerden kaynaklı olarak hissettiği kaygılarla alakalıdır. Bu doğrultuda Suriye iç savaşına bakmak gerekmektedir.

3.1.7. Arap Baharı sürecinde Suriye İç Savaşı'nın Türkiye ve ABD ilişkilerine etkisi

Obama'nın ilk başkanlık döneminde Türkiye ve ABD arasında önemli bir konu başlığı olarak Arap Baharı çerçevesinde gerçekleşen ve büyük bir kısmı Suriye özelinde olan ikili ilişkilerdir. 2010 yılında Tunus'ta bir göstericinin kendini yakması ile başlayan süreç beklenmedik bir şekilde toplumların geniş kitlelerine yayılarak Ortadoğu için yeni bir dönemin kapılarını aralayacaktır. Ortadoğu'daki pek çok ülkede; yıllardır iktidarda olan yönetimlerin diktatör olduğuna yönelik iddialar, siyasi baskı, enflasyon, işsizlik, kötü yaşam koşulları ve bunlar etrafında cereyan eden temel hak ve özgürlüklerin kısıtlandığı gerekçesiyle bir dizi protestolara zemin hazırlamıştır. Özellikle sosyal medyanın etkisiyle yayılması kolay olan sivil örgütlü protestolar Mısır, Libya ve Suriye başta olmak üzere pek çok Arap ülkesine sıçrayacaktır (Cankurtaran& Gençkaya, 2017, s. 144).

Büyük Ortadoğu Projesi'nde de belirtilen Ortadoğu'da giderek artan otoriter rejimlerin bu denli sıkıntı yaşaması bölgede ABD açısından Türkiye'nin öneminin artmasından ötürü Obama'nın Model Ortaklık söylemi bağlamında Türkiye ile ilişkilerin olumlu yönde seyredeceği izlenimini meydana getirmektedir. Fakat ABD açısından problemin bölgedeki rejimlerin otoriterleşmesinden çok bu rejimlerin bölgede ABD çıkarlarına aykırı olacak şekilde hareket etmesi olarak görülmektedir. Ayrıca ABD'nin Afganistan ve Irak tecrübesinden sonra bölgede artan ABD karşıtlığı nedeniyle bölgede aktif görünmek istememesi arkadan liderlik olarak isimlendirilen bir yöntemle bölgeye dahil olmasını söz konusu yapacaktır. Bölgede yaşanan iktidar değişikliklerinin ABD'nin aleyhinde olmaması ABD tarafından temel motivasyon olarak benimsenmiştir (Uzgel, 2020, s. 331-332).

2011 yılında olayların Türkiye'nin en uzun kara sınırı komşusu olan Suriye'ye sıçraması ve Esad yönetiminin bahsi geçen protestoları şiddetli bir şekilde bastırmaya çalışmasıyla Suriye'de bir iç savaş başlayacaktır. Bu iç savaş Çin, Rusya ve İran gibi bölgesel ve küresel güçlerin de Esad'a destek vermek suretiyle ABD'nin karşısında konumlanarak bölgeye müdahil olmasına zemin hazırlamıştır. Arap baharı sürecinde Esad'ın Suriye'de iktidarını kaybetmemesi olayların uzamasına ve farklı unsurların gelişme göstermesine zemin

hazırlayacaktır. Bu unsurların en önemlileri bölgedeki muhalif gruplardır. Bu gruplar, ılımlı muhalif gruplar olarak ÖSO (Özgür Suriye Ordusu), terör örgütü olarak PKK/PYD uzantısı gruplar ve cihatçı gruplar olarak üçe ayrılmaktadır. Ülkedeki Kürt grupların diğer muhaliflerden farklı bir yapılanmaya gittiği görülmektedir. Irak'takinin benzeri bir özerlik modelini istemeleri doğrultusunda olayların erken döneminde Esad yönetiminin 300 bin Kürt kökenli Suriyeliye vatandaşlık vermesi ve bölgedeki Kürt kökenli Suriyelilerin rejim karşıtı olaylara dahil olmalarını engellemek için PKK ve PYD/YPG terör örgütleri ile iş birliğine gittiği görülmektedir (Cankurtaran& Gençkaya, 2017, s. 144).

Türkiye ise olayların başlangıç aşamasında Beşşar Esad ile görüşmeleri sürdürerek demokratik reformların Suriye'de gerçekleşmesine yönelik taleplerde bulunacaktır ancak Türkiye'nin görüşmelerinin sonuçsuz kalması üzerine Türkiye bölgede muhalif grupları destekleme kararı alacaktır. Bu doğrultuda Türkiye güvenli ve uçuşa yasak bölgeler oluşturmak için çeşitli girişimlerde bulunmuş olsa da ABD'nin bekle gör politikası doğrultusunda bölgede Türkiye'yle beraber hareket etmemesi neticesinde bölgede yalnızlaşmıştır (Selçuk, 2020, s. 148).

Burada Türkiye'nin gerek Arap baharında gerekse Suriye meselesinden kendisine yönelik gelişen bağımsız değişkenlere yönelik lider algılarının bölgede demokratik faaliyetlerin devam etmesi ve şiddet olaylarının son bulması şeklinde olduğu görülmektedir. Bu durumun Türkiye'deki karar alıcıların benimsediği dış politika vizyonu olarak; bölgesinde aktif olmak ve komşularla sıfır sorun ve uluslararası toplumla uyumlu hareket etmek minvalinde olduğu söylemek mümkündür. Bu tavır aynı zamanda olayların erken döneminde Türkiye'nin olaylardan olumsuz etkilenmemesine de katkı sağlar mahiyettedir. Bundan ötürü Türkiye bölgeden aldığı sistemik sinyaller doğrultusunda ürettiği dış politika çıktısını bölge aktif rol almak ve uluslararası toplumu fikren yanına çekmek doğrultusunda üretmektedir. Ancak bu konuda özellikle ABD tarafından olayların erken dönemi itibarıyla beklediği desteği görememiştir.

Suriye'de yaşanan gelişmelerin güvenlik bağlamında da Türkiye için büyük önem arz etmesi söz konusudur. Bu doğrultuda Türkiye'nin bölgede yaşanan sorunların çözümüne yönelik başvurduğu çeşitli girişimler neticesinde Suriye iktidarından olumlu karşılık alamaması ve bölgede PKK'nın uzantısı örgütlerin faaliyet göstermesi Türkiye'nin Suriye politikasında değişime sebebiyet verecektir. Ancak Tunus'ta Zeynel Abidin Bin Ali, Mısır'da Hüsnü Mübarek, Libya'da Muammer Kaddafi gibi uzun süredir iktidarda bulunan liderler dahi iktidarlarını kaybederken Suriye'de Esad'ın iktidarı kaybetmemesi Türkiye açısından olumsuz neticeler gündeme getirecektir. Türkiye'nin bu doğrultuda karar alıcılar nezdinde Suriye'de de Tunus, Libya ve Mısır'da olduğu gibi iktidar değişimi yaşanacağını düşünmesi en azından Suriye krizinin ilk yıllarında Türkiye politikalarında etkili olacaktır. Güvenlik bağlamında bölgedeki olumsuz gelişmelerin devam etmesi ABD'nin Türkiye'nin güvenli bölge çağrılarına olumlu yanıt vermemesi (Cankurtaran& Gençkaya, 2017, s. 144) bölge özelinde Türkiye ve ABD'nin

politikalarının ayrışmasına sebebiyet verecektir. Türkiye ve ABD'nin bölgede politik olarak ayrışmasında Afganistan ve Irak nezdinde bölge halkları tarafından olumsuz kanaatler elde eden ABD'ye karşın Türkiye'nin bölge halkları nezdinde etki alanını olumlu yönde geliştirmesinin de etkisi olduğu söylenebilir (Ayhan, 2011, s. 19). Türkiye'nin bölgede yaşanan problemlerden ekonomik, sosyal ve siyasal olarak olumsuz etkilendiği ve ABD'den beklediği desteği göremediği aşıkardır. Tabii burada ABD'nin Afganistan ve Irak müdahaleleri sonrasında bölgede kazandığı antipatinin de etkisi olmakla beraber Obama yönetiminin Kasım 2012 yılındaki başkanlık seçimlerine odaklanmak suretiyle konuya beklenen alakayı göstermemesinin de etkisi vardır.

Genel itibarıyla bakıldığında Türkiye'nin bağımsız değişken olarak bölgeden algıladığı sinyallere yönelik verdiği geri dönütler Türkiye'nin bu dönütleri verirken girdiği beklentilerin karşılanmasından uzak olmuştur. Özellikle ABD'den beklediği desteği görememesi ve Suriye'de olayların karar alıcılar tarafından uzayacağına öngörülmemesi söz konusudur. Dönemin dışişleri bakanı Davutoğlu'nun Suriye'deki bu sürecin çok sancılı ve uzun sürmeyeceğine yönelik beyanları (NTV, 2012) Türkiye'deki karar alıcıların Suriye meselesi konusundaki yanlış öngörüsünü gösterir niteliktedir. Ayrıca ara değişken olarak karar alıcıların güvenlik tehdidi olarak algıladığı unsurların da Türkiye'nin aleyhine bölgede ivme kazanması Türkiye'nin ABD'den bağımsız politikalar üretmesine ve hatta ilerleyen süreçlerde bölge özelinde karşı karşıya gelmesine sebep olacaktır.

Genel olarak Obama'nın ilk başkanlık döneminde bölgede yaşanan gelişmeler neticesinde Türkiye'nin ABD ile ayrışmasında bazı dönüm noktalarından bahsetmek gerekir. Bu dönüm noktalarının Türkiye'nin kimliği ve Türkiye'deki iktidarın benimsediği siyasi perspektif bağlamında Mavi Marmara Saldırıları olduğunu söylemek mümkündür. Ancak ilişkilerin henüz erken döneminde olmasından ötürü her ne kadar ABD'nin müttefiki İsrail ile Türkiye'nin ilişkilerinin kötüleşmesi söz konusu olsa da bu kötüleşme neticesinde Türkiye'ye yönelik sistemik sinyalin Türkiye-ABD ilişkilerine çok büyük bir etkisi söz konusu değildir. Burada daha çok Türkiye'deki ara değişkenlerin hassasiyetlerinden ötürü sistemik bir geri dönütünün ilişkilere yansımalarından bahsetmek mümkündür. Bu dönütün ise Türkiye'nin ABD tarafından beklediği hassasiyeti görmemesi üzerine cereyan ettiğini söylemek gerekir.

Obama'nın ilk başkanlığının erken dönemlerinde ilişkilerde diğer dönüm noktası ise İran bağlamında gündeme gelmektedir. İran Devrimi sonrasında ABD ve İran arasında oluşan husumetin Türkiye-ABD ilişkilerine etki etmesi söz konusudur. Ancak ABD'nin Türkiye'nin İran ile olan özellikle başta enerji olmak üzere ticari münasebetlerini görmezden gelmesi neticesinde Türkiye'nin birtakım politikaları ilişkilere olumsuz yansıtacaktır. Burada Türkiye'deki ara değişkenlerin İran'a bakışının ABD ile aynı olmadığı görülmektedir. Bu süreç içerisinde Türkiye'nin İran ve Brezilya dışişleri bakanlıklarıyla yayınladığı on maddelik ortak deklarasyon (Dışişleri Bakanlığı, 2010) Türkiye'deki ara değişken olarak karar alıcıların İran'a bakışını yansıtmaktadır. Ayrıca İran'da yaşanacak olumsuzluklardan Türkiye'nin de olumsuz

etkilenme ihtimali olmasından ötürü Türkiye'nin ürettiği bağımlı değişkenler Türkiye-ABD ilişkilerine olumsuz yansımıştır. Ancak daha sonrasında NATO Füze Kalkanı bağlamında Türkiye'nin daha dengeleyici ve iki ülke arasında kısmen köprü rolü oynamak istemesi İran meselesi bağlamında ilişkilerdeki gerginliği bir nebze törpüler niteliktedir. Bu gelişmeler Obama'nın ilk başkanlık döneminde doğrudan ilişkilerin kötü boyuta evrilmesine sebebiyet vermese de bu dönem sonrasında kümülatif bir miras bırakır niteliktedir.

Arap Baharı ve sonrasında yaşanan Suriye İç Savaşı ve bu bağlamdaki gelişmeler ise ilişkilere ciddi olumsuz etkisinden bahsetmek mümkündür. Bu olumsuz etkilerin neticesi olarak iki ülkenin politikaların ayrışması söz konusu olacaktır. Bu ayrışma bazı durumlarda iki ülkenin karşı karşıya gelmesine sebebiyet verecektir. Türkiye'deki karar alıcıların algıları doğrultusunda bölgede yaşanan gelişmelerin çözümüne yönelik daha aktif bir politika izlemek istemesi ve bu doğrultuda uluslararası alanda ABD'nin desteğini beklemesi söz konusudur. ABD'nin Türkiye'nin beklediği düzeyde destek vermemesi ise ilişkileri olumsuz etkileyecektir. Özellikle ilerleyen dönemlerde Türkiye'nin bir güvenlik problemi olarak gördüğü bölgedeki terör unsurlarına yönelik ABD ile politikalarının ayrışması sonraki dönemde ilişkilerin olumsuz seyrine sebebiyet verecektir. Bütün bu gelişmeler doğrultusunda Obama'nın ilk başkanlığı döneminde olumlu bir havada başlayan ve önceki döneme nazaran daha olumlu seyreden ilişkiler özellikle bu dönemin sonlarında yaşanan gelişmelerin etkisiyle olumsuz bir boyuta evrilmiştir.

3.2. Obama'nın İkinci Başkanlık Dönemi: Türkiye-ABD ilişkileri ve Obama Sonrasına Sarkan Meselelerin Analizi

Obama'nın ilk başkanlık döneminde model ortaklık çerçevesinde gelişmesi beklenen ilişkilerin bölgede yaşanan gelişmeler ve ayrışan çıkarlar nedeniyle gerçekleşmediği görülmektedir. Obama'nın ikinci başkanlık döneminde ise ilişkilerin, Suriye iç savaşıyla bölgeye yönelik Türkiye ve ABD politikalarının farklılaşması bağlamında gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Özellikle terör örgütü PKK uzantısı PYD/YPG örgütlerinin ABD tarafından DEAŞ ile mücadelede müttefik kabul edilmesi Türkiye'yi ciddi anlamda rahatsız etmekte ve güvenlik bağlamında bir tehdit algılamasına sebebiyet vermektedir.

Başkanlık seçimlerini tekrar kazanarak ikinci başkanlık süreci başlayan Obama'nın ilk döneminde sadece bir söylem olarak kalan ve içi doldurulması beklenen model ortaklık kavramı ikinci döneminde ilişkilerde yaşanan gelişmeler nedeniyle gündeme dahi gelemeyecektir. Özellikle bu dönemde Türkiye ve ABD arasındaki gelişmelerin iki ülke arasında kriz ve kırılmalara sebebiyet vermesinin yanı sıra bu gelişmelerin Obama'dan sonrasında da sarktığı görülmektedir. Obama sonrasında yaşanan pek çok krizin temelinin Obama'nın ikinci başkanlığı döneminde yaşanan gelişmelerde atıldığını söylemek yanlış

olmayacaktır. Bundan ötürü Obama'nın ikinci başkanlık dönemindeki konu başlıklarının önemli bir bölümü Obama sonrasına sarkan meseleler olarak da isimlendirilecektir.

Obama'nın ikinci başkanlık dönemi bir yönüyle de büyük bir güç olan ABD'nin sistemik baskılarına Türkiye'nin beklenenin dışında alternatifler geliştirerek yanıt vermeye başladığı dönem olarak da nitelendirilebilir. Özellikle burada Türkiye'nin güvenlik kaygılarına ek olarak ABD'den beklediği müttefiklik siyasasını görememesi neticesinde karar alıcıların alternatiflere yönelecek yönde algılar geliştirmesinin etkisinin altını çizmek gerekmektedir. Bu durum ikili ilişkilere olumsuz yansırken Türkiye'nin bölgede ABD'den neden farklı politik çıktılar ürettiğini de açıklar niteliktedir.

3.2.1. Obama'nın ikinci başkanlık döneminde uluslararası sistem

Obama'nın ikinci başkanlık döneminde uluslararası sistemin yapısına bakıldığında ilk başkanlık dönemine nazaran bir farklılaşmadan bahsetmek mümkündür. Obama'nın ilk başkanlık döneminde ABD'ye alternatif olma ihtimali olan ve yükselişe geçen güçlerin Obama'nın ikinci başkanlık döneminde daha da belirginleştiğini söylemek gerekmektedir. Bu bağlamda özellikle Rusya'nın ABD'ye alternatif olma ihtimalinin bu dönemde yaşanan gelişmeler neticesinde kuvvetlenmesi ve Türkiye gibi bölgesel güçlerin ABD'ye alternatif olarak politika üretmeye başlaması sistemin yapısında bir dönüşümün meydana gelmesini hızlandırmaktadır. Bu dönüşüm aynı zamanda Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerini de etkilemektedir.

Obama'nın ikinci başkanlık döneminde uluslararası sistemin yapısını etkileyen en önemli sebeplerin Suriye İç Savaşı ve Ortadoğu'daki gelişmeler olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca Türkiye'nin Suriye'de Esad yönetimi ile arasının bozulması neticesinde bölgede yeni gelişmeler cereyan edecektir. Bütün bu gelişmelerin etkisiyle sistemik sinyalleri şekillendiren ABD ve Rusya Federasyonu'nun bölgedeki politikaları sistemin dönüşümüne katkı yapmıştır. Suriye'de gerilimin tırmanması ve kimyasal silah kullanımları sonrasında ABD'nin ilerde Türkiye ile ilişkilerini de etkileyecek bölgedeki muhalif grup olarak gördüğü PKK terör örgütünün Suriye uzantısı olan PYD/YPG terör örgütleri ile münasebetleri başlayacaktır (Kiraz, 2018, s. 108-114). Bu durumun Türkiye ve ABD ilişkilerine uzun vadede ciddi sorunlar üretir nitelikte olduğunu söylemek gerekmektedir. Ayrıca kimyasal silah kullanımına yönelik ABD ve Batılı ülkelerin söylemleri neticesinde Rusya'nın da daha aktif olarak bölgeye dahil olması söz konusudur.

Bölgedeki bir diğer önemli husus ise 2014 yılı itibarıyla DEAŞ terör örgütünün ivme kazanmasıdır. Bölgede DEAŞ'ın ivme kazanması aynı zamanda ABD'nin Irak'tan çekilmesine de zemin hazırlamıştır. ABD açısından bölgede yaşanan gelişmeler göstermektedir ki bölgeye yönelik sert politikaların geri dönüşü daha ağır olmaktadır. Bu ağır reaksiyon uluslararası sistemi de etkilemektedir. Bunun da etkisiyle İran konusu gündeme gelmiştir. 2015 yılında

ABD'nin öncülük ettiği İran yaptırımlarının Türkiye'nin de daha öncesindeki girişimlerinin kısmi etkisiyle yeniden gözden geçirilmesi durumu söz konusu olmuştur. Obama'nın İran ile nükleer mesele bağlamında anlaşmak istemesi ve Ortak Eylem Planı'yla nükleer faaliyetlerin azaltılarak durdurulması karşılığında İran'a yönelik yaptırımların kaldırılması gündeme gelmiştir. Bu durum ABD'de çok etkin konumda olan İsrail lobilerinin dikkatini çekmiştir. Ayrıca İsrail'in de bu doğrultuda ABD'ye yönelik tepkisi söz konusudur (Acar, 2019, s. 41-42).

2015 yılı itibarıyla Suriye'de Lazkiye ve Tartus bölgesinde önemli düzeyde askeri varlık gösteren Rusya bölgedeki denkleme ciddi oranda etkilemiştir. Bu durum Suriye'deki Rusya ve ABD arasında vekalet savaşı olarak tanımlanan sürecinde derinleşmesine sebebiyet vermiştir. Rusya'nın bölgedeki önceliğinin ABD'ye karşı Rusya-İran-Suriye denkleminde ivme kazanmak olurken, ABD'nin önceliğinin de bu üçlüye karşı mukavemet göstermek şeklinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Suriye krizi ile Rusya'nın ABD'ye alternatif oluşturma konusunda küresel aktör imajının da güçlendiğini söylemek gerekmektedir (Gençkaya, 2021, s. 85-87). Bütün bunlara ek olarak ABD ve Rusya'dan bölgeye daha hâkim olan ve bölgedeki gelişmeleri doğrudan güvenlik tehdidi olarak algılayıp ona göre politika üreten ve bu doğrultuda sistemik geri dönüş yaparak sistemin şekillenmesine katkıda bulunan Türkiye'den de bahsetmek gerekmektedir.

Obama'nın ikinci başkanlık döneminde uluslararası sistemin yapısındaki diğer değişimlere bakıldığında Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi, ABD ve NATO açısından bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Bu süreç sonrasında ABD önderliğindeki Batılı ülkelerin Rusya'ya yönelik yaptırımları söz konusu olacaktır ancak Rusya, Suriye'de kazandığı ivme ve Çin ile yürüttüğü ilişkiler ile batılı ülkeleri dengelemeye çalışacaktır. Ayrıca Rusya'nın bölgesel güç olarak Türkiye ve İran gibi ülkelerle de yakın ilişkiler kurmasının da bu bağlamda olduğunu söylemek gerekir. Özellikle 15 Temmuz 2016 FETÖ Darbe Girişimi sonrasında NATO üyesi olmasına rağmen ABD ile ilişkileri gerginleşen Türkiye'nin Rusya ile yakın münasebetler kurması, nükleer enerji tesisleri ve ilerleyen dönemde S-400 meselelerinin ön plana çıkması sistemin yapısında yaşanan önemli dönüşümleri gösterir niteliktedir (Deniz, 2022, s. 188-189).

Bölgede yaşanan gelişmeler Türkiye'nin bu bölgeden sistemik olarak algıladığı sinyaller neticesinde politika üretmesine zemin hazırlamıştır. Burada ABD'nin PKK terör örgütünün Suriye uzantısı olan PYD/YPG terör örgütleri ile kurduğu münasebet aynı zamanda Türkiye-ABD ilişkilerinin de evrilmesine zemin hazırlayacaktır. Türkiye'nin bu dönemde ABD'nin bölgedeki politikalarına büyük tepkiler göstermesine rağmen ABD'nin Türkiye'nin hassasiyetlerini görmezden gelir tavrı Türkiye'nin alternatiflere yönelmesini hızlandırmıştır (Kiraz, 2018, s. 135-137).

Obama'nın ikinci döneminde sistemin yapısına bakıldığında ABD'nin aslında sistem içerisinde Soğuk Savaş sonrasındaki erken döneme nazaran güç kaybettiğini ve kendisine yönelik küresel ve bölgesel rakiplerinin sistem içerisinde ivme kazandığını söylemek gerekmektedir. Bu gelişmeler sistemin yapısında da bir dönüşüme zemin hazırlar niteliktedir. Bu dönüşüm tek

kutupluluğun sona ermesi ya da çok kutupluluğun başlangıcı olarak tanımlanabilir. Sistem içerisindeki bu gelişmeler Türkiye ve ABD'nin bölgede ayrışan politikalarına karşı Türkiye'deki karar alıcılarında ABD'ye rağmen politika üretme konusunda elini kuvvetlendirir niteliktedir. Öyle ki Türkiye, ABD ile ilişkilerinde ve ABD'ye yönelik ürettiği dış politika çıktılarında alternatiflere yönelirken sistem içerisindeki gelişmelerin bu alternatiflere motivasyon oluşturduğunu da söylemek gerekir. Tabii burada Türkiye'nin ABD'ye yönelik politikalarının tamamen sistemik şartlardan kaynaklandığını söylemek yanlış olacaktır. Bu sistemik şartlara ek olarak Türkiye'deki karar alıcıların algıları ve kısmen diğer ara değişkenlerde etkilidir.

3.2.2. Obama'nın ikinci başkanlık döneminde ara değişkenler: karar alıcılar ve diğer ara değişkenler

Bu dönemde Türkiye'deki karar alıcıların algılarında ve politika üretme sürecinde birtakım farklılıkların gündeme gelmesi söz konusudur. Özellikle 2014 Ağustos ayı itibarıyla Erdoğan'ın cumhurbaşkanı olması ve daha önce dışişleri bakanı olan Davutoğlu'nun başbakan ve AKP genel başkanı olmasıyla karar alıcılarda bir hareketlenmeden bahsetmek söz konusudur. Ek olarak Türkiye'nin dış politikasının şekillenmesinde düşük düzeyde etki gösterse de diğer ara değişkenlerin varlığından da bahsetmek mümkündür.

3.2.2.1. Ara Değişken Olarak Türkiye'deki Karar Alıcılar

Bu dönemde Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilerde Türkiye'deki karar alıcıların algılarının sistem içerisinde ve Türkiye'nin coğrafi havzası Suriye'de yaşanan gelişmelerin de etkisiyle büyük oranda dönüşmüştür. Bu dönüşümün işaret fişeginin ise Erdoğan'ın BM 69. Genel Kurulu'ndaki "*Dünya 5'ten Büyüktür*" söylemi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (TCCB, 2014). Obama'nın ilk döneminde AKP iktidarı ve karar alıcılarının daha çok sisteme yönelik bakışının bu dönemde sistemde yaşanan gelişmelerinde etkisiyle dönüştüğünü söylemek gerekir. Erdoğan'ın bu söylemini Türkiye'nin yakın coğrafyasındaki istikrarsızlıklara uluslararası alanın çözüm üretmede yetersiz kalmasının da etkisiyle geliştirdiğini söylemek mümkündür. Ayrıca sistem içerisinde tek kutupluluğun sona ermesi ve çok kutuplu bir düzenin başladığı ortamda Türkiye'nin bu söylem ile bir varlık iddiasında bulunması söz konusudur. Bu da AKP iktidarının bölgesinde aktif dış politika perspektifi ile uyumlu bir söylem olarak değerlendirilirken uluslararası toplumdan beklediği desteği görememesi neticesinde uluslararası toplumla iyi ilişkiler perspektifinin politik karşılığındaki eksikliği yansıtır niteliktedir. Özellikle Türkiye'deki karar alıcıların Suriye politikasına yönelik ABD başta olmak üzere uluslararası toplumun desteğini beklediği düzeyde görmemesi bu bahsi desteklemektedir.

Türkiye'nin bu dönemde bölgesel güç olma hedefini benimsediği bilinmektedir. Ara değişken olarak karar alıcılar; medeniyet ve kimlik kavramları üzerinden bu hedefini temellendirerek bölgede aktif rol oynamak istemektedirler. Bu durum Türkiye'nin Batı'dan bağımsız bir dış politika yürütmesi ve özellikle ABD öncülüğündeki eksen kayması tartışmalarını da gündeme getirmektedir. Bu noktada Dışişleri Bakanlığı döneminde eksen kayması eleştirilerine yönelik, Türkiye'nin sahip olduğu tarihsel birikim doğrultusunda politika ürettiği ve Türkiye'nin olaylara doğrudan müdahil olmak yerine dolaylı yoldan dahil olması yönündeki baskıları karşılayarak Türkiye'ye biçilen role razı olunmadığı şeklinde cevap veren Davutoğlu'nun dış politika üretim sürecine başbakan olarak dahil olması söz konusu olacaktır (Üçbaş, 2020, s. 178-180). Ancak Davutoğlu dönemindeki Türk Dış Politikası'na yönelik ciddi eleştirilerin olduğu da unutulmamalıdır. Özellikle Davutoğlu'nun çizdiği perspektifin gerçekçilikle olan alakası ve politik karşılığı tartışmalı bir husustur.

Obama'nın ilk başkanlığı ve ikinci başkanlığının erken döneminde Suriye bağlamındaki gelişmelerde özellikle PYD konusunda Türkiye'deki karar alıcıların kaygıları olmasına rağmen ABD ile kısmi bir ortak zeminde buluşmadan söz etmek mümkündür. Bu doğrultuda dönemin dışişleri bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Türkiye'nin Irak'lı Peşmergelerin PYD'ye yardım için geçişine Kobani olarak bilinen Ayn El Arap bölgesine geçişine izin verdiği ancak PYD'ye yönelik tehdit algılarının değişmediğini söylemesi söz konusudur. Bu duruma Türkiye'nin müsaade etmesi bölgedeki DEAŞ varlığının kazandığı ivme ile alakalıdır (BBC Türkçe, 2014). Bunun akabinde dışişleri bakanı Çavuşoğlu'nun Türkiye'deki bir özel televizyona verdiği mülakatta ABD ile görüşmelerin sürdüğünü beyan etmesi ve ABD ile bir kopukluğun söz konusu olmadığını beyan etmesi sonrasında ABD'nin PYD'ye silah yardımı yapmasına yönelik eleştirileri söz konusudur (Dışişleri Bakanlığı, 2014). Özellikle ABD'nin silah yardımı durumunun Türkiye'deki karar alıcıların ABD ile ortak hareket etme konusunda dönüm noktasına zemin hazırladığını söylemek mümkündür. Nitekim 2015 sonrası dönemde Türkiye'nin özellikle PYD terör örgütünün Fırat'ın Doğu'suna yönelik geçişi ve silahlandırılması neticesinde Türkiye'deki karar alıcıların algılarında bir dönüşümden bahsetmek mümkündür. Suriye özelinde yaşanan gelişmeler ABD ve Rusya'nın bölgedeki rekabeti bölgede terör örgütlerinin giderek daha faal bir konuma gelmesi ve Türkiye'nin maruz kaldığı güvenlik tehditleri Türkiye'deki karar alıcıların algılarının değişiminde etkili olmuştur. Bu durum Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini de şekillendirmiştir.

Bu dönemde Türkiye'deki karar alıcıların algılarını şekillendiren diğer bir önemli husus ise İran faktörüdür. Nükleer anlaşma sonrasında bölgede birtakım avantajlar elde eden İran'ın ekonomik olarak rahatlaması ve Türkiye'deki Kürecik Üssü'nden algıladığı tehdidin azalması söz konusudur. Türkiye'nin bu denklemde kazançlı olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Türkiye'deki karar alıcıların İran'a yönelik algılarını Erdoğan'ın Suriye meselesine İran'ın verdiği destek bağlamında Suriye'deki olayların devam ettiğini ifade eden açıklamaları izah eder niteliktedir. İran ile münasebetler ise 15 Temmuz sürecinde İran'ın Türkiye'ye verdiği destek sonrasında Türkiye'deki karar alıcıların algılarında yaşanan değişimle gelişecektir.

Özellikle 15 Temmuz sonrasında iki ülke liderleri ve hükümet görevlileri pek çok kez bir araya gelmiştir (Kiraz, 2018, s. 138-140).

Bu dönemde Türkiye'deki karar alıcıların algılarını şekillendiren diğer gelişmelere bakıldığında ise karşılaşılan husus ABD'nin PYD/YPG örgütlerine yönelik bakışı ve Rusya'nın bölgedeki faaliyetleridir. Rusya'nın Suriye'de aktif bir rol elde etmesi Türkiye'nin alternatiflere yönelmesine zemin hazırlamıştır. Ancak bu alternatiflerin tam olarak şekillenmesi 15 Temmuz sonrasındadır. Öyle ki bu sürece kadar Türkiye'nin bölgede ciddi oranda yalnızlaşması söz konusu olacaktır. Erdoğan'ın bu dönemde PYD ve YPG'yi terör örgütü olarak gördüğünü beyan etmesi söz konusudur (BBC Türkçe, 2014). Erdoğan'ın bu söylem sonrasında ABD'nin PYD ve YPG'ye yönelik bakışından duyduğu rahatsızlığı dile getirmesi söz konusudur. Ayrıca Erdoğan bu dönemde Rusya ve ABD ile birlikte bölgeye yönelik bir süreç başlatmak istemiştir ancak özellikle 15 Temmuz'a kadar olan süreçte Rusya'nın PYD/YPG ile yakınlık kurması neticesinde Türkiye'deki karar alıcıların politikalarının bölgede istediği etkinliği gösterememesi söz konusu olmuştur. Bu süreç içerisinde özellikle 2015 yılının Temmuz sonrasındaki dönemde karar alıcılarının yeni bir süreç başlatmak istemesi söz konusudur. Öncesinde Mayıs 2015'te Davutoğlu'nun başbakanlığı bırakması bu hususu besler niteliktedir. Burada Türkiye'deki karar alıcı olarak Erdoğan'ın temel motivasyonunun Esad karşıtlığı ile birlikte PYD/YPG meselesi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Kiraz, 2018, s. 140-141).

Türkiye'deki karar alıcıların algılarının 15 Temmuz süreciyle birlikte ABD'ye yönelik olumsuzluk kazandığını söylemek mümkündür. Burada Türkiye'nin ABD ve Obama yönetiminden sürece dahil beklediği desteği görememesinin, Rusya ve İran'ın FETÖ girişiminin ilk anlarından itibaren Türkiye'ye desteğini açıklamasının ilerleyen dönemlerde Türkiye'deki karar alıcıların algıları doğrultusunda Türk-Amerikan ilişkilerine de yansması söz konusu olacaktır. Ayrıca Obama yönetimiyle PYD/YPG konusunda da yaşanan güvensizlik problemi de Türkiye'nin alternatiflere yönelmesini besler niteliktedir. Ek olarak bu dönemde yaşanan gelişmelerde Türk Dış Politikası'nı etkileyen karar alıcılar dışındaki ara değişkenlere sonraki kısımda değinilecektir.

3.2.2.2. Karar Alma Sürecini Etkileyen Diğer Ara Değişkenler

Bu dönemde Türkiye'nin dış politikasını etkileyen faktörlere bakıldığında Kamuoyu, Siyasi Partiler ve TSK ön plana çıkmaktadır. Kamuoyu bağlamında Türkiye'nin öncesindeki dış politikasını inşa ederken özellikle Davutoğlu öncülüğünde kimlik kavramına yönelik yaptığı vurguların Türkiye'deki Gezi Parkı olayları neticesinde hasar alması söz konusu olacaktır. Türkiye'nin bu dönemde finansal anlamda yakaladığı olumlu hava ve ekonomik dönüşüm özerk bir dış politika üretmek için önemli bir kapasite barındırmaktadır. Ancak Gezi Parkı olayları neticesindeki gelişmelerin etkisiyle bağımsız dış politika üretmeye çalışan yönetimin sistemin başat aktörleri ile karşı karşıya geldiği ve bu bağımsız dış politika vizyonunun hasar

aldığı düşünülmektedir. Bu durum serbest piyasa ekonomisi ve küresel neoliberal sistemle entegrasyona giren AKP hükümetinin sisteme dair algılarında içerideki diğer ara değişkenlerin etkisiyle dönüşümün başlangıcına zemin hazırlamıştır (Üçbaş, 2020, s. 200-203).

Türkiye'deki karar alıcıları etkileyen hükümet dışı ara değişkenlerden biri olarak MHP'nin (Milliyetçi Hareket Partisi) ön plana çıktığını söylemek gerekmektedir. Bu dönemde MHP'nin söylemlerinin ağırlıklı olarak Suriye'deki PYD/YPG terör örgütlerinin varlığına yönelik olduğunu söylemek gerekmektedir. Özellikle içeride çözüm süreci politikaları ile seçim süreçleri yaşayan AKP iktidarına kuvvetli eleştirilerde bulunan ve dış politikanın güvenlik perspektifine de bu doğrultuda pek çok kez atıf yapan MHP'nin söylemleri dikkat çekicidir. Haziran 2015 seçimleri sonrasında Suriye'nin kuzeyinde giderek ivme kazanan DEAŞ ve PYD/YPG terör örgütlerine karşı operasyon başlatan AKP hükümetinin bu bağlamda MHP'nin söylemlerinden etkilendiğini söylemek mümkündür. Öyle ki güvenlik kaygıları temelindeki bu operasyonlara MHP'nin destek vermesi de söz konusu olacaktır. 15 Temmuz süreci sonrasında ise MHP'nin güvenlik merkezli operasyonlardaki desteği daha da belirgin hale gelecektir (Kiraz, 2018, s. 143-144). Bu hususa çalışmanın ilerleyen kısımlarında daha ayrıntılı olarak değinilecektir.

Ara değişken olarak ön plana çıkan ve bu dönemde etkili olan diğer bir unsur ise TSK olarak görülmektedir. 15 Temmuz darbe sürecinde FETÖ'nün kalkışmasının bastırılmasında TSK'nın anayasaya bağlı unsurlarının büyük önem arz ettiğini söylemek gerekmektedir. Bu durum TSK'nın ilerleyen dönemlerde yürüteceği operasyonlarda kamuoyundan büyük destek almasında da etkilidir. Önemli bir ara değişken unsur olarak TSK'nın kamuoyu ve halktan destek alması Türkiye'nin ABD'ye rağmen dış politikada elini kuvvetlendirir niteliktedir. Özellikle güvenlik ve beka meselesi bağlamında sınır ötesinde terör örgütlerine yönelik yürüttüğü operasyonlarda bu durumdan söz etmek mümkündür.

TSK'nın 15 Temmuz sonrasında Türkiye'nin dış politika sürecine etkisinin arttığı gözlemlenmektedir. Obama'nın başkanlığının sonunda başlayan ve Trump dönemine sarkan terör örgütleriyle mücadeledeki sınır ötesi operasyonlarda Türk Dış Politikası'nın belirlenmesinde TSK'nın kapasitesinin büyük önem arz etmektedir. Ayrıca bu süreç içerisinde hükümet ve ordu arasında karşılıklı bir yakın iletişimden de bahsetmek mümkündür. Öyle ki hükümet yöneldiği bağımlı değişkenlerde ordunun beklentilerini dikkate alarak hareket etmiştir (Kiraz, 2018, s. 144-145). TSK'nın süreç içerisinde operasyon bölgelerinde ÖSO ile birlikte hareket etmesi ve ÖSO unsurlarına çeşitli yönlerden kabiliyet kazandırması bölgede Türkiye'nin varlığını ve operasyonlarının ivmesini güçlendirmektedir. Bu durum özellikle ABD'ye rağmen bağımlı değişken uygulama sürecinde Türkiye'nin manevra alanını genişletir niteliktedir.

Ek olarak bütün bu süreçlerde dış politika oluşum sürecinde düşük düzeyde de olsa kamuoyunun genel izleniminden de bahsetmek gerekmektedir. Obama'nın ikinci başkanlığı döneminde Türk kamuoyunda, ABD'nin PYD/YPG ile kurduğu ilişkiler nedeniyle ABD'ye karşı

olumsuz bir havadan bahsetmek mümkündür. 15 Temmuz süreci ile birlikte ise Türk kamuoyundaki ABD'ye yönelik bu olumsuzluk zirveye ulaşmıştır. Türk kamuoyunda ABD'ye yönelik bu güvensizliğin karar alıcıların ürettiğini dış politikada Türkiye'nin elini kuvvetlendirdiğini ve hükümete manevra alanı kazandırdığı görülmektedir.

Genel itibarıyla bir değerlendirme yapmak gerekirse bu dönem içerisinde Türkiye'deki ara değişkenlerin algılarının şekillenmesinde güvenlik ve beka konuları büyük önem arz etmektedir. Ayrıca önceki dönemden farklı olarak bu dönemde hükümet dışındaki ara değişkenlerin hükümet içerisindeki karar alıcıların algılarında bir dönüşüme, bu dönem sonrasında da kısmi bir değişime sebebiyet vermesi söz konusu olacaktır. 15 Temmuz süreci ve Suriye'nin kuzeyindeki gelişmeler bu doğrultuda dönüm noktalarını oluşturmaktadır. Bu süreç öncesinde Türkiye'deki karar alıcıların hükümet dışı faktörlerden etkilenmesinin bu düzeyde olması söz konusu değildir. Ancak bu dönemde yaşanan gelişmeler böyle bir sürecin başlamasına kapı aralamıştır. Tabii burada ara değişkenlerin karar alıcıların algılarını şekillendirmesi ve bu doğrultuda Türkiye'nin bölgede ABD'ye rağmen dış politika ve sistemik geri dönüt üretmesi söz konusu olurken ara değişken olarak Türkiye'nin askeri kapasitesinin de belirleyici olduğunu söylemek gerekmektedir. Bütün bu gelişmeler doğrultusunda Obama'nın ikinci başkanlık dönemi ve sonrasında Türkiye'de hükümet dışındaki ara değişkenlerin karar alma sürecine olan etkisi giderek artarken, karar alıcıların ve AKP hükümetinin de algılarının bir dönüşüm içerisine girdiğini söylemek mümkündür.

3.2.3. Gezi Parkı olaylarının ikili ilişkilere yansımaları

2013 yılının Mayıs ayında Türkiye'de yaşanan Gezi Parkı olayları ikili ilişkilerdeki önemli konu başlıklarından biridir. Bu olayların ikili ilişkilere olumsuz yansımaları söz konusudur (Yılmaz, 2019, s. 56). 27 Mayıs 2013'te Taksim Gezi Parkı'nda başlayan eylemler olayların başında çevreci protestolar olarak seyrederken sonradan hükümete yönelik eylemler silsilesi olarak devam etmiştir. Özellikle barışçıl protesto yöntemlerinden şiddet eylemlerine dönüşmesi, güvenlik güçleri ve eylemcilerin karşı karşıya gelmesine zemin hazırlamıştır (Aslan, Taylan& Baştuğ, 2016, s. 154-157).

ABD başta olmak üzere batılı ülkelerin tepkileri ise Türkiye'nin eylemlere sert şekilde müdahale ettiği iddiaları doğrultusundadır. Özellikle eylemler başladıktan bir süre sonra iktidarın protestoları ortak zeminde sivil toplumla beraber durdurmak istediği de gözlemlenmiştir. Ancak iktidarın geri adım atmaması ve protestoların büyüyerek devam etmesi Türkiye açısından daha olumsuz bir mahiyettedir. Çünkü eylemlerin ilerleyen zamanlarında terör sempatizanı grupların protestolara dahil olması ve PKK terör örgütü poster ve bayraklarıyla birlikte terörist elebaşı Abdullah Öcalan'ın posterlerini protesto alanlarına dahil etmesi sivil protestoların başka bir zemine evrildiğini göstermektedir. Ayrıca protestolara Türkiye'deki iş adamlarının destek verdiği de görülmektedir. Bu durum ilişkilere

etki eden Türkiye'deki hükümet dışı ara değişkenleri içermektedir. Bu bağlamda Anadolu Kültür A.Ş. yönetim kurulu başkanı olan Osman Kavala da bunlardan birisidir. Bu isim ikili ilişkilerde sık gündeme gelmesi nedeniyle önemlidir çünkü ABD Türkiye'den, sonradan bu olaylar ile alakalı olarak tutuklanan Kavala'nın bırakılmasına yönelik taleplerde bulunacaktır. ABD'nin temel eleştirisi Türkiye'nin eylemcilere aşırı güç kullandığı iddiaları üzerinde olurken, (Topchi, 2021, s. 44-45) aynı zamanda ABD'de özellikle medyada Türkiye aleyhinde yayınlar yapılması ilişkileri olumsuz etkilemektedir (Koparı, 2021, s. 221). Öyle ki ABD'nin bu iddialarına karşılık olarak Türkiye'nin ikinci sınıf demokrasi olmadığına dışişleri bakanlığı düzeyinde beyan edilmesi bu konu özelinde ilişkilerdeki ayrışmayı gösterir niteliktedir. Bu husus aynı zamanda Türkiye'deki ara değişkenlerin ABD'ye yönelik algılarını da ifade eder niteliktedir (BBC Türkçe, 2013). Bu doğrultuda bakıldığında Türkiye'deki karar alıcılar açısından ABD'nin tutumu Türkiye'nin güvenlik kaygılarına kayıtsız kalmak şeklinde de yorumlanmıştır (Akbaş, Çelik& Duman, 2019, s. 2245).

Erdoğan'ın, 2013 yılının Mayıs ayında ABD'ye düzenlediği resmi ziyaret sonrasında ikili ilişkiler açısından Türkiye'nin beklenen verimi alamaması ve Türkiye'nin Suriye meselesi özelinde algıladığı tehdidi bertaraf edebilmek için ABD ile beraber hareket etmek istemesi ABD açısından kabul görmeyen bir öneri olarak değerlendirilmektedir. Nitekim ABD'nin, Mayıs sonu gibi Türkiye'de başlayan Gezi Parkı protestolarında Türkiye'nin sert önlemler aldığını beyan etmesi ve demokratik özgürlüklerin alanını genişletmeye yönelik adımlar atması yönünde çağrılarda bulunmasına Türkiye'nin cevabı, ABD kaynaklı faiz lobileri, Yahudi lobileri gibi unsurların bu eylemlerde protestoculara Türkiye aleyhinde destek vermesi olarak eleştirel mahiyette olmuştur (Kurtbağ, 2015, s. 198). Tabii burada Türkiye'nin eleştirel tavrı,

Genel itibarıyla bakıldığında Türkiye'nin terör örgütü olarak tanımladığı unsurların görsel araçlarının protestolara dahil olması ve Türkiye'nin bu durumu bir güvenlik meselesi olarak değerlendirmesi Türkiye'nin karar alıcılarının algılarını yansıtırken, ABD'nin bağımsız değişken olarak Türkiye'ye yönelik eleştirileri Türkiye açısından olumsuz karşılanmıştır (Hürriyet, 2013). Türkiye'nin bunun bir neticesi ve bağımlı değişken olarak Türkiye'nin güvenlik kaygılarının göz ardı edildiği ve olayları dolaylı olarak ABD'nin desteklediği söylemleri ile geri dönüt oluşturması söz konusudur. Bu durum ise Gezi Parkı özelinde de ilişkilere olumsuz yansımaktadır.

3.2.4. Obama döneminden sonrasına sarkan mesele: Çin füzeleri bağlamında Türkiye-ABD ilişkileri

Türkiye'nin özellikle 2010'lu yıllara kadar hava savunmasını, kendisine ait karadan havaya bir savunma sistemi olmadığından ötürü uçaklarla yapmak zorunda olduğu görülmektedir. 2010'lu yıllarla birlikte Türkiye bir hava savunma sistemi almaya çalışacaktır. Bu doğrultuda birtakım teknik araştırmalar neticesinde 2013 yılı sonlarına doğru Türkiye'nin Çin'den hava

savunma sistemi almak için girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Burada Çin'in tercih edilmesinde önemli bir sebep olarak Türkiye'ye yönelik teknoloji transferinin de gündeme gelmesiyle birlikte Türkiye'nin ilerleyen dönemlerde kendine ait hava savunma sistemini üretebilmesi için imkân sunuyor olması gösterilebilir. Ayrıca Çinli şirketin Türkiye'ye ekonomik bağlamda cazip bir teklif yapması da söz konusudur (BBC Türkçe, 2013).

Türkiye'nin güney sınırlarında Suriye bölgesi başta olmak üzere algıladığı tehditlerin bir neticesi olarak Temmuz 2013 yılında açıkladığı Çin'den füze alma projesi Türkiye-ABD ilişkilerinde uyuşmazlığın yaşandığı bir diğer mesele olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'nin NATO üyesi olmasına rağmen, İran ve Kuzey Kore gibi ülkeler ile ticaret yapmasından ötürü ABD'nin yaptırım uyguladığı bir şirket olan Çinli CPMIEC (China Precision Machinery Import and Export Corporation) şirketinden FD-2000 füzelerini almak istemesi ABD tarafından karşı çıkılan ve eleştirilen bir durum olarak görülmektedir (Demirtaş, 2013). Türkiye'nin bu şekilde bir politika üretmesi Türkiye'deki ara değişken olarak karar alıcıların ABD ve NATO hususundaki algılarda dönüşümün başladığını da gösterir niteliktedir. Bu algıları besleyen husus ise Türkiye'nin müttefiklerinden güvenlik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik beklediği desteği görememesidir.

Türkiye'nin böyle bir girişimde bulunmasının temel sebebi incelendiğinde bu sebebin, Türkiye'nin algıladığı güvenlik tehditlerini giderebilmek için ihtiyaç duyduğu teknolojiyi Türkiye ile paylaşmak istemeyen NATO ülkelerinin varlığıdır. Daha açık bir ifadeyle Türkiye'nin NATO'dan talep ettiği Patriot sistemlerinin Türkiye'ye verilmemesi Türkiye'deki karar alıcıları alternatif arayış içerisine sokmaktadır. Türkiye'nin bu hamlesi aynı zamanda gerektiği durumda NATO ve ABD'den bağımsız bir şekilde hareket edebileceğini de göstermektedir (Kurtbağ, 2015, s. 200). Ayrıca NATO'nun bir güvenlik ittifakı olması ve Türkiye'nin bu ittifakın bir parçası olmasından ötürü Türkiye'nin NATO'dan güvenliğine yönelik birtakım taleplerde bulunması normaldir. Ancak sistemik sinyal olarak NATO ve ABD'nin Türkiye'nin bu güvenlik ihtiyaçlarına yönelik taleplerine karşı Türkiye'nin beklediği çıktıyı üretmemesi Türkiye'deki karar alıcıları güvenlik ihtiyaçlarını farklı alternatifler üzerinden gidermeye yönlendirmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'nin Çin füzelerine talip olması bu alternatif arayışlara örnek mahiyetindedir. Burada karar alıcıların motivasyonlarını besler nitelikte olan sistemin koşulları ve Çin'in bu koşullar içerisinde önemli ivme kazanması göz ardı edilmemelidir.

Türkiye'nin böyle bir talepte bulunmasının temel motivasyonu bölgede hissettiği tehditleri bertaraf edebilmek için Patriot sistemlerini talep etmesi ve olumlu bir netice elde edememesidir. Türkiye'nin ABD ve diğer batılı ülkelerin baskılarına ek olarak Çinli şirketle teknoloji transferi konusunda pürüzler yaşaması ve sistemin Türkiye'ye entegre edilmesinde Türkiye'nin NATO ülkesi olmasından ötürü uyumsuzluk meydana gelebileceği (Yılmaz, 2022, s. 56-57) gibi sebepler doğrultusunda 2015 yılında Türkiye'nin bu teminden vazgeçtiği bilinmektedir. Burada Türkiye'nin alternatife yönelmesini kısıtlayan husus sistemik baskı

olarak ABD öncülüğündeki pek çok NATO ülkesi ve çeşitli hususlarda Çinli şirket ile anlaşamaması olurken ara değişken olarak Türkiye'nin kısıtlanmasını besleyen husus Türkiye'nin NATO üyesi olmasından ötürü temin edilmesi durumunda askeri sistemin sorun yaşama ihtimalidir. Ayrıca 2013 yılında kurulumu tamamlanan Malatya-Kürecik'teki Patriot sistemlerinin geri çekilme kararı da Türkiye açısından olumsuz niteliktedir. Bu etkenler Türkiye'nin her ne kadar Çin'den füze alım işlemlerini durdurmuş olsa da yakın bir tarihte alternatif olarak güvenliğini sağlamaya yönelik savunma sistemi arayışına geçmesine sebep olacaktır (Örmeci, 2020, s. 79-80). Burada sistemin sunduğu fırsat ve kısıtlamaların karar alıcıların algılarını etkilemesi söz konusudur. Öyle ki bu etkiler karar alıcıların yeni bir alternatif olarak ilerde Rusya'ya yönelmesine zemin hazırlamıştır.

Bu doğrultuda Türkiye'nin 2013 yılında Çin'den Füze almak istemesiyle başlayan Kriz, 2015 yılına kadar farklı yoğunluk düzeylerinde Türkiye'nin NATO ve ABD ile ilişkilerinin gerginleşmesine sebebiyet vermiştir. 2015 yılında Türkiye'nin bu füzeleri almaktan vazgeçmesiyle birlikte bu kriz son bulmuş olsa da Türkiye ve ABD arasındaki gerginlikte yumuşama eğilimi görülmemiştir (Bilener, 2020, s. 102). Ayrıca Türkiye'nin güney bölgesinde maruz kaldığı terör saldırılarının artmasıyla birlikte bölgedeki güvenlik ihtiyacının da Türkiye'nin yeni savunma sistemi arayışında etkili faktör olduğunu söylemek gerekmektedir.

Türkiye'nin çeşitli sebeplerden ve sistemik baskıların etkisinin de söz konusu olmasından ötürü Çin'den temin edemediği hava savunma sistemlerini ilerleyen süreçte başka alternatiflerden temin etmeye çalışması ile Türkiye'nin güvenlik ihtiyaçlarının karşılanması konusunda müttefiklerinden beklediği desteği görememesi birbirini besleyen hususlardır. Ara değişken olarak karar alıcıların alternatife yönelmesini besleyen motivasyonlar bunlardır. Bundan ötürü Türkiye'nin algıladığı sistemik baskının ve bu baskıya, ara değişkenler süzgecinden geçirdikten sonra yaptığı sistemik dönütün ve yöneldiği bağımlı değişkenin iki ilişkilere olumsuz yansımaları söz konusudur. Özellikle Türkiye'nin bu süreç sonrasında karar alıcılar nezdinde olumsuz yönde gelişen algıları neticesinde Çin'den savunma sistemi temin sürecini neticelendirememesinin sonraki dönemde S-400 teminine yönelik yeni bir sistemik dönüt ve bağımlı değişken olarak gündeme geldiğini de söylemek mümkündür.

3.2.5. Obama döneminden Trump dönemine sarkan meseleler: Suriye özelinde Türkiye-ABD ilişkileri

Türkiye, Suriye iç savaşının erken döneminde Suriye yönetimine demokratik reformlar yapılması sureti ile olayların son bulabileceği çağrısını yapmıştır. 2011 yılında Beşşar Esad ve dönemin dışişleri bakanı Davutoğlu arasında gerçekleşen görüşmeden bir netice alınamaması (Hürriyet, 2011) sonrasında Türkiye'nin Suriye'de muhalif unsurları desteklemeye başladığı görülmektedir. Türkiye ile ABD arasında Suriye özelinde yaşanan gerginlikler ise tam olarak burada başlamaktadır. Özellikle bölgedeki ülkelerin ve Türkiye'nin komşusu olan ve bölgeye

yönelen Rusya'nın da etkisiyle gelişen sistemik koşullar Türkiye'deki karar alıcıları etkileyecektir.

Başlangıçta Türkiye bölgedeki muhaliflere silah yardımı ve güvenli bölgenin oluşturulması için somut yardımda bulunmamıştır. ABD'nin ise bu süreç içerisinde biraz da şartların olgunlaşmasını bekleyerek bekle gör politikası uyguladığı görülmektedir. Özellikle DEAŞ'ın 2014 yılında Irak ve Suriye'de güçlenmesinin bir neticesi olarak ABD'nin, Suriye'de muhalif Kürtler olarak nitelendirdiği PKK terör örgütünün uzantısı PYD/YPG'yi destekleme kararı alması, Türkiye açısından kabul edilemez niteliktedir (Kılıçer, 2019, s. 107-108). Bu durum Türkiye'deki karar alıcıların algılarını ve diğer ara değişkenleri olumsuz etkilemektedir. Bu hususta çalışmanın daha önceki kısımlarında da değinildiği üzere karar alıcıların tepkileri ve karar alıcıları etkileyen ara değişken olmak suretiyle muhalefet partisi olan MHP'nin beyanları önemlidir. Çünkü ilerleyen dönemde Türkiye'nin bağımlı değişkenlerinin şekillenmesinde etkili olacaktır.

Bölgede DEAŞ'ın güçlenmesine karşın DEAŞ'la mücadele için bir koalisyon kurulmuştur. ABD'nin Türkiye'ye yönelik bağımsız değişkeninin; bölgede DEAŞ ile mücadele eden koalisyona aktif bir şekilde dahil olması, sınırdaki hareketliliğin kontrolü noktasında daha aktif olması ve DEAŞ'ın Türkiye'deki hareket kabiliyetinin daha da daraltılmasına yönelik girişimlerde bulunulması gibi geniş bir perspektifte seyretmekte olduğu bilinmektedir. Bunun akabinde Türkiye ve ABD'nin Suriye'de ılımlı muhalif olarak tanımlanan grupları eğitmek ve bölgede DEAŞ'a karşı savaşa hazır hale getirmek için 500 milyon dolarlık eğitim donatı projesi konusunda anlaşmaya vardığı bilinmektedir (Alijazeera, 2015). Suriye özelinde yaşanan bu gelişmelerde Türkiye ve ABD, DEAŞ ile mücadele etme konusunda anlaşmış olarak görünse de mücadelenin nasıl yapılacağı ve mücadeleye hangi unsurların dahil edileceği konusunda ciddi görüş ayrılıkları yaşamaktadırlar. Keza hem Türkiye'nin hem de ABD'nin DEAŞ'ı nasıl algıladığı ve DEAŞ'a yönelik bakış açıları konusunda farklılaştığı bilinmektedir. Nitekim DEAŞ özelinde farklılaşan bu algılardan ötürü Türk hava sahasının DEAŞ ile mücadelede kullanılıp kullanılmayacağı bir belirsizlik içerisine girecektir. ABD'nin Türk hava sahasını rahat bir şekilde kullanamamasının bir sonucu olarak ise Türkiye'nin bölgede kurulmasını istediği güvenli bölge çağrısı ABD tarafından dikkate alınmayacaktır. Bu durum ise ilişkilerin tekrar gerginleşmesine zemin hazırlamaktadır. Özellikle ABD'nin PYD'ye silah desteği sağlaması ile birlikte ilişkilerdeki bu gerginlik daha da açığa çıkar bir hal almaktadır (Kurtbağ, 2015, s. 202-203). Burada Türkiye'nin bağımsız değişkenlere ilk başta uyum göstermesi ancak sonradan bu konuda karar alıcıların fikir ayrılığı yaşamasında, Türkiye'nin yeni bir bağımsız değişken olarak PKK/PYD'ye bölgede göz yumulması şeklinde sistemik baskıya maruz kalmasının da etkisi vardır. Bu durum aynı zamanda ilişkilerdeki pek çok kırılmanın da temelini oluşturur niteliktedir. Ek olarak bu husus karar alıcıların ABD'ye bakışındaki değişimi göstermektedir.

Suriye'de yaşanan iç savaş esnasında PKK'nın Suriye uzantısı PYD'nin, Türkiye sınırı boyunca genişlediği görülmektedir. Bu durum Türkiye için tehdit mahiyetindedir. Özellikle PYD'nin

uluslararası kamuoyunda ABD başta olmak üzere Kürtleri temsil ettiğine yönelik algılarla kendini meşrulaştırması ve ABD'nin de bu örgütü DEAŞ'a karşı mücadelede müttefik olarak görmesi Türkiye açısından kabul edilebilir değildir. ABD'nin bölgedeki temel motivasyonuna bakıldığında, Rusya'nın Baas rejime destek vermek suretiyle bölgeye gelmesi ve muhalif unsurlara yönelik hava hareketleri düzenlemesi neticesinde ABD'nin PKK'nın Suriye kolu PYD/YPG'ye DEAŞ'la mücadelede yardımda bulunması dikkat çekmektedir (Gençkaya, 2017, s. 82-83). Bu durum sistemin yapısında, bölgede ABD ve Rusya arasında vekalet savaşlarının başlamasıyla bir dönüşüme sebebiyet vermiştir. Bu süreçte Rusya'nın bölgede kazandığı ivme Türkiye'deki ara değişkenler nezdinde karar alıcıların ABD'ye rağmen politika üretmesini besler niteliktedir.

ABD'nin Suriye özelinde bu şekilde bir politika izlerken, Türkiye'nin güney sınırlarından algıladığı tehdidi bertaraf edebilmek için bölgede güvenli bölge oluşturmak istemesine³² destek vermemesi ise Türkiye-ABD ilişkileri açısından önemli bir gerginliğin meydana çıkmasına sebebiyet vermektedir. Nitekim bu gerginlik bir kırılma noktası olarak da değerlendirilebilmektedir. Bu kırılma noktasının iki önemli unsurunu, ABD'nin bölgede Türkiye'nin terörist olarak algıladığı unsurlara destek vermesi ve Türkiye'nin algıladığı güvenlik tehditlerine yönelik gerçekleştirmek istediği girişimlere sessiz kalması olarak değerlendirmek mümkündür. Bu durum aynı zamanda Türkiye'de hükümet dışı ara değişken olarak kamuoyunda ABD karşıtlığının yükselmesine de dolaylı yoldan zemin hazırlayacaktır (Selçuk, 2020, s. 148-150). Türkiye'de kamuoyunun ABD'ye yönelik bu şekildeki tepkileri dolaylı yoldan karar alıcıların şekillendirdiği bağımlı değişkeni az da olsa etkilemektedir.

ABD ise Türkiye'nin taleplerine olumlu karşılık vermemeye yönelik gerekçe olarak Türkiye'yi Suriye'deki muhaliflerle beraber El-Nusra cephesi gibi radikal unsurlara destek verme iddiaları ile suçlamaktadır. Ayrıca Türkiye, Suriye dışında da Mısır ve Filistin'de Müslüman Kardeşler ve Hamas yanlısı tavırlar içerisinde bulunmak gibi iddialara da maruz kalacaktır. Türkiye'nin bu denli bir sistemik baskıya maruz kalması aynı zamanda bölgede yalnızlaşmasına da sebebiyet vermektedir. Ara değişken olarak karar alıcılar bağlamında Erdoğan'ın dış politika başdanışmanlığı görevini yürüten İbrahim Kalın'ın, ABD'nin Türkiye'nin mezhepçi ve radikal dış politika hamlelerinde bulunduğu iddialarına karşılıklı, Türkiye'nin bölgede ilkeli ve vicdanlı bir duruş sergilediğini ve bu duruşu da "değerli yalnızlık" (Hürriyet, 2013) söylemi ile ortaya koyarak Türkiye'nin dış politika girişimlerini uluslararası alanda ifade ettiği görülmektedir (Kurtbağ, 2015, s. 199). Bu durum Türkiye'deki ara değişken olarak karar alıcıların bölgedeki olaylara ve sistemik sinyallere yönelik algılarını yansıtmaktadır.

---

³² Burada Türkiye'nin güvenli bölge oluşturmak istemesindeki diğer bir motivasyonun ise kendisinin de ciddi oranda etkilendiği sığınmacı krizine çözüm bulmak olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Gençkaya, 2017, s. 83)

Ayrıca bu dönemde DEAŞ'ın da Türkiye'ye yönelik hem Suriye sınırından hem de ülke içerisinde olmak suretiyle çok sayıda terör faaliyeti gerçekleştirdiği görülmektedir. ABD bölgesinde DEAŞ'ı en büyük tehdit olarak görmektedir. Öyle ki bölgede PYD/YPG unsurlarına DEAŞ'la mücadelede verdiği desteğe ek olarak kendi unsurlarının bölgede DEAŞ'a yönelik doğrudan faaliyetlerde bulunduğu bilinmektedir. DEAŞ'ın etki alanının genişlemesiyle birlikte ABD'nin de PYD/YPG unsurlarına verdiği destek ve bölgedeki faaliyetleri artmaktadır. Öyle ki 2015'te ABD'de yayınlanan ulusal güvenlik stratejisinde PYD/YPG ile iş birliğinin devam edeceği mahiyetinde açıklamalar bu hususu kanıtlar niteliktedir (Gençkaya, 2017, s. 91-93). Bu gelişmeler bir yandan Türkiye açısından DEAŞ'ı ABD ile beraber terör örgütü olarak tanımlarken PYD konusunda ayrılığa düşmenin etkisiyle politik olarak çıkmaza gitmek olarak tanımlanabilir. Özellikle karar alıcıların PYD'ye yönelik algılarının ve bu minvaldeki beyanlarına ek olarak bölgedeki DEAŞ unsurlarının ivme kazanması, Türkiye'yi yeni motivasyonlar bularak yeni politikalar üretmeye mecbur bırakacaktır. Burada ara değişken olarak TSK'nın kapasitesi doğrultusunda askeri hareketlerden bahsetmek mümkündür.

DEAŞ, Türkiye'ye yönelik pek çok sayıda terör faaliyeti gerçekleştirmiştir. Türkiye ise ABD'den farklı olarak Esad ve DEAŞ ile mücadelede ÖSO unsurlarını destekleyecektir. Burada tabii PKK terör örgütünün Suriye kolu olan PYD'nin 2013 yılında bölgede özerklik ilan etmesi ve gitgide Suriye'nin kuzeyinde Türkiye'ye tehdit oluşturacak şekilde konuşlanmasının da etkisi göz ardı edilemez niteliktedir (Genç, 2020, s. 60-63). Türkiye'nin bu dönemde ÖSO unsurlarını desteklemesi, maruz kaldığı sistemik baskılara karşı karar alıcıların algıları doğrultusunda bir alternatif ağırlık merkezi kurmaya çalışmasını da nitelemektedir. Ancak tek sebep bu değildir. ÖSO unsurları içerisinde özellikle Türkmenlerin varlığı ve Türkmen birliklerinin Türkiye ile siyasi ve kültürel bağlarının da etkisini görmek gerekmektedir. Ayrıca ara değişken olarak ÖSO ile Türkiye'nin karar alıcılarının bölgede ortak hedeflerden tehdit hissetmelerinin de Türkiye'nin bu yönde bir bağımlı değişken üretmesindeki etkisi göz ardı edilemez niteliktedir.

ABD'nin 2014 itibarıyla bölgede hedef olarak yönünü DEAŞ'a çevirmesi söz konusudur. Bu doğrultuda 2014 yılında DEAŞ'ın PYD'nin kontrolünde olan Ayn-El Arap'a yönelik saldırıları sonrasında ABD'nin PKK uzantısı PYD/YPG örgütlerine yönelik desteğini artırması ikili ilişkilerin önemli ölçüde olumsuz etkilenmesine sebebiyet vermektedir. Özellikle ABD'nin DEAŞ'la mücadele başlığı altında PYD'ye yönelik hava desteği ve mühimmat desteği gibi verdiği pek çok destek bölgede PYD'nin etkisini artırmıştır. Bu durum Türkiye tarafında, tehdidin artması anlamına gelmektedir. Türkiye'nin tüm uyarılarına ve kırmızı çizgi olarak beyan ettiği Fırat'ın ötesi hususuna PYD/YPG örgütlerin ABD'nin destekleri neticesinde elde ettikleri güç ile ilerlediği ve Menbiç'te kontrolü sağladığı görülmektedir. Bu durum aynı zamanda Türkiye'nin bölgede hissettiği DEAŞ tehdidinde ek olarak PYD/YPG tehdidi ile de karşı karşıya kalmasına zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda bu olayların Türkiye'ye yönelik terör faaliyetlerini tetiklediğini söylemek de yanlış olmayacaktır (Gençkaya, 2017, s. 83-85).

Türkiye'nin PKK ile PYD/YPG'nin aynı terör örgütü olduğunu pek çok kez kanıtlayarak ifade etmesine rağmen ABD'nin PKK'yı terör örgütü olarak kabul ederken PYD/YPG'yi güvenilir müttefik görerek yardımlarını devam ettirmesi, ABD'nin PYD/YPG örgütlerine yönelik yaptığı yüklü miktarda silah yardımları başta olmak üzere çeşitli yardımlarının ilerde Türkiye'ye yönelik kullanılması ihtimali doğrultusunda Türkiye'nin endişelenmesine sebebiyet vermektedir. Bilakis Ayn El-Arap'ta gerçekleşen sözde "kobani" olaylarının Türkiye'deki yansıması Türkiye'nin kaygılarını kuvvetlendirir niteliktedir. Bunun bir neticesi olarak karar alıcıların Türkiye ve ABD ilişkilerini sorgulaması söz konusu olacaktır. Bu dönemde yaşanan, DEAŞ'ın bölgede olayların sebebini yoksa yaşanan olaylar doğrultusunda bölgedeki olayların sonucu mu olduğu iki ülke açısından farklı yorumlanmaktadır. Türkiye'nin karar alıcılarının tezi DEAŞ'ın bir sonuç olduğu yönündedir. ABD ise daha öncesinde bölgede yaşanan olayları kısmen göz ardı ederek bölgedeki temel sorunun DEAŞ olduğunu düşünmektedir (Fakı, 2020, s. 73-75).

Burada Türkiye'nin ABD'den olumsuz olarak algıladığı bağımsız değişkenler neticesinde alternatif girişimleri söz konusudur. Bu doğrultuda bölgede özellikle 15 Temmuz'dan sonra Rusya ile yakınlaşarak ABD'ye yönelik politik dönüt oluşturması söz konusu olacaktır. Neoklasik realizm perspektifinden bakıldığında ABD'nin Türkiye'ye yönelik sistemik baskısı Türkiye'nin ABD ile birlikte bölgede PYD/YPG örgütlerini destekleyerek DEAŞ'a karşı mücadele edilmesi şeklindedir. Ayrıca DEAŞ, her iki ülke tarafından terör örgütü olarak görülmesine rağmen farklı algılanmaktadır. Türkiye, DEAŞ'ın bölgedeki sorunların neticesi olarak meydana çıktığını ileri sürerken ABD ise DEAŞ'ın bölgedeki sorunların sebebi olduğunu benimsemektedir. Bu doğrultuda ABD'nin Türkiye'nin terör örgütü olarak gördüğü PYD/YPG'yi DEAŞ ile mücadelede desteklemesi, Türkiye'deki karar alıcıların ve hükümet dışı ara değişkenlerin algıları neticesinde Türkiye'nin bölge özelinde ABD'den ayrışan bağımlı değişkenlere yönelmesine zemin hazırlamaktadır. Burada hükümet dışı ara değişken olarak büyük oranda MHP kastedilmektedir. Muhalefet partisi olmasına rağmen MHP'nin güvenlik konusundaki desteği, hükümetin elini kuvvetlendirir niteliktedir. Tabii burada Türkiye'nin güvenlik perspektifi ve terör meselesinin Türkiye'nin siyasi geleneğindeki karşılığı da önemlidir. Türkiye'nin ABD'ye yönelik bu şekilde bir politik çıktı üretmesinde ABD'nin Türkiye'nin güvenlik kaygılarına beklenen hassasiyeti göstermemesinin de etkisi söz konusudur. İlerleyen dönemlerde ise ABD'nin Türkiye'nin terörist olarak tanımladığı unsurları bölgede desteklemeye devam etmesi bu ayrışmanın daha da derinleşmesine zemin hazırlamıştır.

3.2.6. Obama döneminden Trump dönemine sarkan meseleler bağlamında 15 Temmuz 2016 Darbe Girişiminin İkili İlişkilere Etkisi

Türkiye'nin dışardan gelen tehlikeleri bertaraf etmeye çalıştığı bir ortamda içeride hükümetine yönelik FETÖ'nün bir darbe girişimi söz konusu olacaktır. Bu darbe girişimi 15

Temmuz'da cereyan edecektir. Tabii bu sürecin öncesinin de olduğunu söylemek gerekir. Öncesine yönelik gelişmeler³³ olmakla beraber, 17-25 Aralık sürecinde yaşanan gelişmeler sonrası örgütün üzerine gidilmesi neticesinde bu sürecin yaşandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Ancak darbe girişimi bu yapıya karşı başta TSK içindeki anayasaya bağlı unsurlar, devletin diğer kolluk kuvvetleri ve yetkililerinin iradeli direnişi ve bu direnişlere Türk halkının destek vermesi neticesinde başarısız olacaktır. Bu darbe girişimi neticesinde 179 sivil, 62 polis ve 5 asker olmak üzere toplam 246 kişi hayatını kaybetmiştir (Genç, 2020, s. 63). Bahsi geçen bütün unsurlar bu süreç içerisinde ara değişkenleri oluşturmaktadır. Bu ara değişkenlerin algılarının ilerleyen dönemlerde ABD'ye karşı olumsuz yönde gelişmesi söz konusudur.

FETÖ'nün Türkiye'ye yönelik faaliyetlerine bakıldığında Şubat 2012'deki MİT'e (Millî İstihbarat Teşkilâtı) yönelik usulsüz yargı süreci, 17-25 Aralık yargı ve emniyeti hedef alan usulsüz davalar ve 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin planlayıcısı ve yürütücüsü olduğu görülmektedir. Örgüte bakıldığında bu faaliyetlerini harbiye, hariciye, adliye, maliye, emniyet ve diğer güvenlik kurumları gibi stratejik kurumlara yönelik sızma faaliyetleri neticesinde gerçekleştirdiği görülmektedir (Seren, 2021, s. 394).

Bu durumun Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilere yönelik yansımalarına bakıldığında ise ABD'nin Türkiye'deki bu darbe girişimine yönelik Türkiye'nin beklediği tavrı sergilemediği görülmektedir. Bu doğrultuda ABD'nin darbe girişimine yönelik açıklamaları Türkiye'deki karar alıcılar açısından yetersiz görülmektedir. Özellikle darbe girişiminde pek çok ülkenin liderinin Türkiye Cumhurbaşkanı'nı arayarak desteklerini belirtmesi söz konusu olurken ABD başkanı Obama'nın Erdoğan'ı aramak için dört gün beklemesi ve FETÖ liderinin Türkiye'ye iadesi konusunda olumsuz tavır takınması ilişkilerde gerilime sebebiyet verecektir (Selçuk, 2020, s. 149).

ABD'nin sürece dair bu tutumunun Türkiye'nin içerisinde karar alıcıları etkileyen diğer ara değişkenler bazında da ciddi tepkilere sebebiyet verdiğini söylemek mümkündür. Örnek olarak ilerde Cumhur İttifakı'nın kurulmasında büyük etkisi olacak olan MHP Lideri Bahçeli'nin 15 Temmuz darbe girişimi sonrası grup toplantısındaki konuşmasında dile getirdiği şu husus Türkiye'deki ara değişkenlerin ABD'yi nasıl algıladığına açıklık getirmektedir. Bahçeli 15 Temmuz ile alakalı olarak ABD'yi kastederek *"12 Eylül'de bizim çocuklar kazandı diyorlardı. Çok şükür 15 Temmuz'da onların gayrimeşru çocukları kaybetti, bu kez Türk milleti kazandı"* demiştir ve buna ek olarak ise darbe girişiminin sorumlusu olarak nitelendirilen FETÖ elebaşı Fetullah Gülen'i CIA piyonu olmakla itham edecektir (Anadolu Ajansı, 2016). Ayrıca bu iddiaların Türkiye'deki hükümet dışı ara değişken olarak kamuoyunda karşılık bulması söz konusudur. Ek olarak sonraki süreçte Cumhur İttifakı'yla birlikte karar alıcılar arasına ABD'ye

---

³³ Burada 17-25 Aralık sürecinin öncesinden kasıt olarak Şubat 2012 tarihinde dönemin MİT müsteşarı Hakan Fidan, eski MİT müsteşarı Emre Taner ve yardımcısı olan Afet Güneş'in ifadeye çağırılması süreci akla gelmelidir (Seren, 2021, s. 394).

bakışı bu denli eleştirel bir unsurun dahil olması Türkiye'nin ABD'ye yönelik direncini artıracaktır.

Türkiye'nin ABD'yi üstü kapalı olarak darbenin arkasındaki güç olarak suçlaması da söz konusudur. Bu doğrultuda FETÖ liderinin Türkiye'ye iadesine yönelik Türkiye'nin taleplerinin (Korkmaz, 2020, s. 182-189) göz ardı edilmesine ek olarak ABD başta olmak üzere NATO ülkelerinden bu sürece dair beklenen desteği görmemesi Türkiye'nin ABD'ye yönelik ithamlarının temel motivasyonu niteliğindedir (Bağbaşıoğlu, 2020, s. 384). Türkiye'nin taleplerine ABD'nin beklenen desteği vermemesi karar alıcıların algılarını olumsuz etkilemekte ve ilişkilerde yaşanacak kırılmayı derinleştirmektedir.

Bu yüzden öncesinde ciddi kırılma yaşayan ilişkilerin 15 Temmuz sonrasında da devam etmesi söz konusudur. Ayrıca Türkiye bu süreçte güvenlik bağlamında ABD'nin bölgede desteğini de hissedememesine ek olarak güney sınırındaki "terör koridorunu" engellemek amacıyla bölgeye yönelik askeri operasyonlarda da bulunacaktır. Türkiye'nin ABD ile ikili ilişkilerinde ve bölgede bu tür gelişmeler yaşanırken ABD'de Kasım 2016 seçimlerini Obama'nın kaybederek yerine Trump'ın 2017 itibarıyla gelecek olması söz konusu olacaktır. Obama döneminde cereyan eden birçok hadisenin bir sonraki döneme sarktığı bilinmekle beraber bu dönemde kırılma noktasına gelen Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilerin Trump döneminde de kötüleşme eğilimi içerisinde olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca son gelişmelerle beraber Türkiye'nin sistemik sinyaller konusunda bölgedeki yalnızlaşmasını çeşitli sistemik geri dönütler üretmek için giderecek çalıştığı görülmektedir. Bütün bu süreçlerde Türkiye'deki ara değişkenlerin etkisinin büyük olduğunu söylemek gerekmektedir.

Genel itibarıyla Obama'nın ikinci başkanlık dönemine bakıldığında Suriye'de yaşanan gelişmelerin ve bölgeye ABD dışındaki unsurların dahil olmasının ilişkilere etkisi söz konusudur. Ayrıca ABD'ye alternatif olarak Çin ve Rusya'nın uluslararası alanda kazandığı ivme ve Suriye coğrafyasında özellikle Rusya'nın bölgeye dahil olmasıyla ABD'nin bölgede güç kaybetmesi Türkiye'deki karar alıcıların ABD ve sisteme yönelik algılarını etkilemiştir. Bu doğrultuda Türkiye'nin karadan havaya savunma sistemi temini konusunda Çin'e yönelmesi karar alıcıların algıları neticesinde üretilmiş hem ABD'ye hem de sisteme yönelik bir geri dönüştür. Ayrıca Suriye konusunda ABD ile yaşanan ayrılık ve ABD'nin Türkiye'nin beyanlarına rağmen Türkiye'nin güvenlik problemi olarak gördüğü unsurlarla yürüttüğü ilişkiler Türkiye'deki ara değişken unsurları olumsuz etkilemiştir. Suriye coğrafyasında Rusya'nın kazandığı ivme ile alakalı olarak Rusya-İran ve Şam yönetiminin ABD'ye karşı birlikte hareket etmesi bağlamında bölgede ABD'nin güç kaybetmesi, Türkiye'nin güvenlik ihtiyaçlarını temin etmek için ABD'ye rağmen benimsediği bağımlı değişkenlerde elini kuvvetlendirmektedir. Türkiye'nin süreç içerisinde yaşadığı güvenlik problemleri üzerine 15 Temmuz darbe girişiminin de ilişkilere olumsuz etkisi söz konusudur. Türkiye'deki karar alıcıların ABD'ye yönelik güvenlik merkezli kaygılarına 15 Temmuz sürecinde ABD'nin Türkiye'ye beklediği desteği vermemesi ve bölgedeki ABD alternatiflerinin özellikle Rusya ve İran'ın Türk

hükümetine beklenenden daha yüksek düzeyde destek vermesi Türkiye'deki karar alıcıların algılarını şekillendirmiştir.

Bütün bu gelişmelere bakıldığında Obama'nın ikinci başkanlık döneminde Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinin Trump dönemine olumsuz bir miras bıraktığını söylemek mümkündür. Bu miras neticesinde Trump döneminde yaşanan gelişmelerle birlikte ilişkilerin daha kötü bir evreye geçmesi söz konusu olacaktır.

3.3. Trump Döneminde Türkiye'nin ABD ile İlişkilerinin Analizi

Trump'ın başkan olmasıyla beraber Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilerin iyileşeceği ve bölgesel müttefiklik bağlamında yakınlaşacağına dair görüşler, özellikle Obama'nın ikinci başkanlık süreci sonrasında karşılık bulamamıştır. Pratikte bulamadığı bu karşılığın ötesinde Obama döneminde yaşanan ikili ilişkilerdeki birtakım problemlerin Trump dönemine sarktığı gözlemlenmektedir (Akbaş, Çelik ve Duman, 2019, s. 2246). Türkiye'deki karar alıcıların algılarının ve Türk kamuoyunun Obama'nın ikinci döneminde ciddi oranda ABD'den ayrıştığını söylemek gerekir. PYD/YPG terör örgütleri ve 15 Temmuz konusu bu ayrışmanın temel motivasyonlarını oluşturmaktadır. Türkiye'nin Obama döneminden sonra genellikle hissettiği bütün sistemik baskılara ve maruz kaldığı bağımsız değişkenlere ABD aleyhinde bağımlı değişkenler ile geri dönüt yaptığı görülmektedir.

Trump'ın başkan olmasıyla birlikte Obama döneminde kırılma noktasına gelen ilişkilerin düzleme ihtimali gündeme gelmiştir. Fakat bu ihtimalin kısa süre içerisinde, gerçekleşmesinin pek de olası olmadığı görülmüştür. Keza Türkiye'deki ara değişken olarak karar alıcıların algıları ikili ilişkilerin düzmesi bağlamında özellikle FETÖ ve PKK/PYD terör örgütleri meselesinde ABD'nin müttefiklik çerçevesinde politikalar izlemesini beklemiştir. Fakat ABD'nin bu duruma olumlu bir dönüt vermemesinin neticesinde Türkiye özellikle Suriye konusu başta olmak üzere ABD ve NATO'dan bağımsız politikalar izleme eğilimi göstermiştir. Obama döneminde Suriye'ye başlatılan Fırat Kalkanı Operasyonu sonrasında Türkiye'nin Trump döneminde ABD'den beklediği cevabı alamaması neticesinde Sincar'a yönelik operasyon başlatması bölgede ABD ve Türkiye'nin çıkarlarının farklılaşmasına ve Türkiye'nin ABD ve NATO'dan bağımsız politikalar izlemesine verilecek ilk somut örnek olarak görülmektedir (Selçuk, 2020, s. 152). Türkiye'nin Fırat Kalkanı Harekâtı ABD'ye yönelik geri dönüt olarak kuvvetli bir bağımlı değişkendir. Ayrıca büyük ölçüde ABD'ye rağmen gerçekleştirildiğini de söylemek gerekir. Ayrıca bu dönemde uluslararası sisteme dairde birtakım farklılıklar ön plana çıkmaktadır. Misal olarak bölgede Rusya'nın ivme kazanması ve bölgenin dengelerinin ABD aleyhinde değişmesi ve 15 Temmuz sürecinde ABD'nin Türkiye'ye yönelik çekimser davranışları Türkiye'deki karar alıcıların algılarını ABD'nin alternatiflerine yönelmek yönünde şekillendirmiştir.

3.3.1. Trump döneminde uluslararası sistem

Obama'nın ilk başkanlık dönemi uluslararası sistem içerisinde ABD'ye rağmen alternatiflerin oluşmaya başladığı dönem olarak görülebilir. Obama'nın ikinci başkanlık dönemine bakıldığında ise ABD'ye alternatif olarak gündeme gelen güçlerin büyük düzeyde ivme kazandığı ve bu alternatiflik iddialarını kuvvetlendirdiğini söylemek mümkündür. Özellikle Suriye İç Savaşı bağlamında bölgede ABD varlığına rağmen değişen dengeler bu durumu gösterir niteliktedir. Obama dönemine bakıldığında Obama'nın iki başkanlık döneminde de uluslararası camiada yıpranan ABD'ye olan güveni; uluslararası kurumları daha işlevsel hale getirerek ve sert politikadan vazgeçerek daha ılımlı politikalar benimsemeye çalışarak tesis etmeye yöneldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca Obama'nın bu dönemde daha yumuşak güç politikalarını benimsediğini de söylemek mümkündür.

11 Eylül saldırıları sonrasında ABD öncülüğünde NATO'nun Rusya'nın doğu sınırlarına doğru genişlemek istemesi ve Rusya'nın coğrafi havzasındaki renkli devrimleri ABD'nin destekler tavrı Rusya'nın kaygılarını artırmıştır. Putin'in iktidarıyla birlikte Rusya ivme kazanmış ve Obama dönemlerinde uluslararası sistem içerisinde ABD'ye alternatiflik iddialarında bulunmuştur. 2014 Ukrayna ve 2015'te Suriye'deki varlık gösterme çabaları bu hususa somut örnekler teşkil etmektedir. Bu doğrultuda uluslararası alanda ABD ve Rusya'nın sık sık karşı karşıya geldiği görülmüştür. Bunun neticesinde ABD'nin güç kaybı yaşadığı iddiaları gündeme gelmektedir. Özellikle Suriye meselesi bağlamındaki gelişmeler bu hususu besler niteliktedir. Sistem içerisinde yaşanan bu dönüşümlere Rusya, İran ve Türkiye'nin Astana ve Soçi görüşmelerini gerçekleştirilmesi ve bu görüşmelere ABD'yi dahil etmemesi önemli bir örnek olarak gösterilebilir. Bu doğrultuda Trump'ın başkan olmasıyla beraber de ABD'nin bu güç kaybının devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Ercan&Ayata, 2018, s. 118).

Trump dönemine bakıldığında Obama'dan farklı olarak ılımlı söylem ve politikaların terk edilmesi gibi bir durum söz konusudur. Trump kendisinden önceki yönetimin yürüttüğü dış politikayı eleştirmiştir. Trump, ABD'nin sisteme yönelik politikalarının tersine BM ve NATO gibi kurumların ABD üzerinde bir yük teşkil ettiğini savunmaktadır. Bu doğrultuda ABD'nin dünyanın jandarması olmadığı ve herkesin yardımına koşmaması gerektiği yönündeki söylemleri söz konusudur. Ayrıca ABD'nin askeri gücüne vurgu yaparak gerekli olduğu durumlarda ABD için askeri müdahalede bulunulabileceğini vurgulaması söz konusudur. Trump ABD'nin bu örgütleri sırtladığını ve özellikle ekonomik olarak ABD'nin üzerindeki bu yükün hafifletilmesi gerektiğini savunmaktadır (Yalçın& İlhan, 2020, s. 554).

Trump, uluslararası sistem içerisinde ABD'nin müttefiklerinin ABD ile eşit düzeyde sorumluluk alması gerektiğini savunmaktadır. Bu durumun ABD'nin 2017'deki Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi'ne de yansdığı görülmüştür. Tabii Trump'ın bu tür söylemlerinin NATO ve Batı içerisinde bir çözülmeye ve güven probleminin meydana gelmesine zemin hazırladığını da söylemek gerekir. Bu durum sistem içerisinde ABD ve NATO'ya alternatif olan güçlerin ivme kazanmasını kolaylaştırmaktadır. Trump döneminde ABD'nin sert politikaları ve söylemleri,

NATO gibi uluslararası örgütlerde yaşanan güven problemleri ve Trump'ın göçmen karşıtlığı politikalarına ek olarak bazı Müslüman ülkelere yönelik vize yasağı uygulaması gibi politikaları Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin dünyada bıraktığı kötü imajı devam ettirir niteliktedir. Bu durum Rusya'ya ek olarak Çin gibi güçlerinde ön plana çıkmasını kolaylaştırmıştır. Rusya'nın son yıllardaki faaliyetleri göz önüne alındığında bu dönemde ek olarak bir de NATO üyesi Türkiye'nin S-400 temini Rusya'nın alternatiflik iddialarını güçlendirirken sistem içerisinde de ciddi dönüşümlerin zeminini hazırlamıştır. Rusya'nın enerji bağlamında da Türkiye ile yakın münasebetler kurması bu hususu destekler niteliktedir. Ayrıca ABD'nin AB ile olan ilişkilerinin de bu dönemde yıpranması söz konusudur (Deniz, 2022, s. 183-190). Trump'ın bu bağlamda Suriye'deki güçlerini geri çekme politikasını dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un "*şu anda yaşanan NATO'nun beyin ölümüdür*" sözleri açıklar niteliktedir (BBC Türkçe, 2019). Bu hususun da sistemin yapısındaki dönüşüme katkı sağladığını görülmektedir.

Bu dönemde Trump'ın "önce Amerika" söylemlerinin de etkisiyle yaşanan gelişmelerin uluslararası sistemdeki dönüşümlerine bakıldığında bu dönüşümlerin en büyük çıktısı; uluslararası alandaki Amerikan taahhütlerinin sorgulanması ve ABD'nin liderliğine olan güvenin kaybolmasıdır (Ülgül, 2020, s. 226-227). Trump dönemindeki bütün bu gelişmeler uluslararası sistem içerisinde önemli dönüşümlere ve Batı'nın kısmi olarak bir güç kaybına zemin hazırlarken bu durumun Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerine de etki ettiğini söylemek mümkündür.

Trump döneminde yaşanan gelişmelerle ABD'nin uluslararası sisteme yönelik politikaları nedeniyle uluslararası sisteme yönelik eleştirel tavrı sistemde bir dönüşüme sebebiyet vermiştir. Ancak bu dönüşümün Trump dönemine miras olarak kalan meselelerdeki ABD'nin politik farklılaşması bağlamında olduğunu söylemek gerekmektedir. Trump döneminde uluslararası sistemde cereyan eden yeni bir büyük krizden bahsetmek mümkün değildir ancak Trump'ın devam eden krizlere yönelik politikalarının ABD'nin müttefiklerinin alternatiflere yönelerek Avrasya ülkelerine yaklaşmasına zemin hazırladığını söylemek mümkündür. Ayrıca Trump dönemindeki ABD'nin uluslararası sisteme yönelik politikaları uluslararası sistemde ABD'ye karşı birleşme sürecini ve Avrasya coğrafyasındaki ülkelerin istikrarını artırmıştır (Ülgül, 2020, s. 99-105).

Trump'ın bu dönemde uyguladığı politika ve söylemlere bakıldığında Obama döneminde belirlenen ılımlı söylemlerin yerini daha sert söylemlerin aldığı görülmektedir. Bu durum ABD'nin yeniden Bush dönemindeki gibi sert politikalara yöneldiği fikrini gündeme getirmiştir. Bunun da etkisiyle ABD'ye yönelik güçlerin uluslararası sistem içerisinde özellikle Obama'nın ikinci başkanlık dönemi ile elde ettiği konumlarını Trump dönemiyle birlikte daha da pekiştirmesi söz konusu olmuştur. Bütün bu yaşanan gelişmelere bakıldığında uluslararası sistem içerisindeki dengelerin bu denli değişimi Türkiye açısından sistemin yeni risk ve fırsatlarını gündeme getirecektir. Bu doğrultuda Türkiye'nin algıladığı sistemik sinyaller doğrultusunda ABD'ye rağmen politika üretme sürecinin ivme kazandığını söylemek yanlış

olmayacaktır. Bu doğrultuda Türkiye’de ara değişken olarak karar alıcıların algıları öne çıkan bazı meselelerde bağımlı değişkenlerin şekillenmesinde büyük önem arz etmektedir.

3.3.2. Trump döneminde ara değişkenler: karar alıcılar ve diğer ara değişkenler

Trump döneminde Türkiye’nin ABD ile ilişkilerinde öne çıkan hususun karar alıcıların algılarını doğrultusunda yürütülen askeri operasyonlar ve güvenlik ihtiyaçlarının temini olduğunu söylemek gerekmektedir. Bütün bu meselelerin temel motivasyonlarının Cumhuriyet İttifakı’ndan etkilendiğini söylemek gerekir. Özellikle bu dönem içerisinde Türkiye’nin ABD’ye rağmen yürüttüğü politikalarda gerek karar alıcılarının algılarının şekillenmesinde gerekse ABD’ye yönelik dış politikanın temel motivasyonlarında Türk Milliyetçiliği ve MHP faktörünün Cumhuriyet İttifakı ile ön plana çıktığı görülmektedir. Bu süreç, AKP’nin geleneksel ve kuruluş zihniyetinin dış politikaya olan izdüşümünde bir dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Bu dönüşümün ise Erdoğan’ın milliyetçi söylemleri ile tezahür ettiğini söylemek mümkündür. Bu doğrultuda Türkiye’deki karar alıcıların söylemlerine bakmak gerekmektedir.

3.3.2.1. Ara Değişken Olarak Türkiye’deki Karar Alıcılar

Türkiye’deki karar alıcıların erken dönemde Trump’ın başkan seçilmesi sürecini olumlu karşıladığı görülmektedir. Ancak ABD’nin Obama döneminde Suriye’de PYD/YPG terör örgütlerini güvenilir olarak benimsemesi ve 15 Temmuz sürecinde Türkiye’nin beklediği müttefikliği göstermemesi, Türkiye açısından ABD’de yaşanan iktidar değişiminin ilişkilere olumlu etki etme ihtimalini gündeme getirmiştir. Ancak ihtimalin kısa süre sonra bir karşılığının olmadığı ortaya çıkmıştır. Öyle ki Trump yönetiminin de Obama yönetimiyle aynı doğrultuda PYD/YPG terör örgütlerini desteklemesi söz konusu olacaktır. Ayrıca bu süreç içerisinde yine Türkiye’den farklı olarak Suriye’deki iktidar değişimi ile Trump yönetiminin de ilgilenmediği görülmektedir. Bu durum Türkiye’deki karar alıcıların Esad rejimine yönelik algıları doğrultusunda ABD ile politika olarak ayrışmasına zemin hazırlamaktadır. Ancak burada Türkiye’deki karar alıcıların algılarının olumsuz etkilenmesinde yeni unsurlarında söz konusu olduğu görülmektedir. Bunların başında Andrew Brunson krizi ve Türkiye’ye yönelik uygulanan ekonomik yaptırımlar olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durum Türkiye’deki karar alıcıların algılarında ABD’nin alternatiflerine yönelmek yönünde bir nevi pekiştireç vazifesi görmektedir (Ülgül, 2020, s. 108-109).

2018 yaz ayında FETÖ’nün 15 Temmuz darbe girişimiyle bağlantılı olarak casusluk yaptığı gerekçesiyle tutuklanan Rahip Brunson ikili ilişkilerde krize sebebiyet vermiştir. Bu krizin başlarında Türkiye’nin ABD’nin taleplerine rağmen rahibi serbest bırakmaması söz konusudur. Ancak burada Rahip meselesi ve FETÖ elebaşı ile alakalı olarak Türkiye’nin taleplerinin de ABD tarafından göz ardı edilmesi gündemdedir. Bu süreçte ABD’nin Türkiye’ye

yönelik uyguladığı ekonomik yaptırımlar neticesinde Türkiye'nin ekonomisinin ciddi hasar alması Türkiye'deki karar alıcıları olumsuz etkilemiştir. Erdoğan'ın ABD'nin Türkiye'ye yönelik bağımsız değişkenini "ekonomik savaş" olarak tanımlaması Trump yönetiminin Türkiye'ye karşı "saygısızlığını ve tek taraflılığını" sürdürmesi neticesinde Türkiye'nin alternatiflere yöneleceğini beyan etmesi Türkiye'deki karar alıcıların algılarını yansıtır niteliktedir (Ülgül, 2021, s. 552). Süreç sonundaki yargılama neticesinde Rahip Brunson'ın cezaevinde kaldığı süre de göz önüne alınarak tahliyesi söz konusu olsa da sürecin ABD ile ilişkilere ve özellikle Türkiye'deki karar alıcıların ve diğer ara değişkenlerin algılarına olumsuz yansıdığını söylemek gerekmektedir.

Bu yaşanan gelişmelere ek olarak ilerleyen dönemlerde Türkiye'nin S-400'leri ABD'nin tehditvari tavrına rağmen teminiyle birlikte Türk karar alıcılarının algılarının ABD'ye rağmen nasıl şekillendiğini de gösterir niteliktedir. Öyle ki Türkiye, NATO üyesi bir ülke olmasına rağmen S-400'leri temin konusunda ısrarcı davranmıştır. Burada karar alıcıların bu denli ısrarlı olmasında öncesinde yaşanan gelişmelerin lider algılarının şekillenmesindeki etkileri yadsınamaz niteliktedir. Ancak karar alıcıların politik çıktı üretirken bu denli dirençli duruşuna katkı yapan diğer ara değişkenlerde göz önünde bulundurulmalıdır.

3.3.2.2. Karar Alma Sürecini Etkileyen Diğer Ara Değişkenler

Türkiye açısından bu dönem içerisinde karar alıcıları etkileyen bir değişken olarak gösterilebilecek en önemli hususun Cumhur İttifakı ve bu bağlamda kabul edilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi olduğu düşünülmektedir. Özellikle yeni hükümet etme sistemi ile Türkiye'nin bağımlı değişken olarak dış politika üretme süreci hızlanmış ve karar alıcıların bağımlı değişken olarak sistemik geri dönüt üretirken içeride karşılaşacağı olası pürüzleri törpüleme kabiliyeti artmıştır. Bu durum karar alıcılara geniş bir manevra alanı ve dirayetli bir dış politika süreci için uygun zemini hazırlar niteliktedir.

Bu dönemde Türkiye'nin bu uygun zeminden beslenerek mevcut dünya düzeninin neoliberal kurallarını tam olarak sorgulamak yerine, sosyal alandaki meşruiyet problemleri açısından ciddi eleştirilere tabi tutması söz konusudur. Örnek olarak, Türkiye'nin önderliğini yaptığı ve Trump döneminde daha gür bir sesle dile getirdiği "Dünya Beşten Büyüktür" söylemi ile BM'de tüm ülkelerin adaletli bir şekilde temsil edilmesi eleştirisi verilebilir (Gülmez, Gülmez, Dursun, 2020, s. 177-178). Türkiye bu söylem ile aynı zamanda kendisinin de yakın coğrafyasında algıladığı güvenlik tehditlerine yönelik ürettiği politikaları uluslararası alanda kabul ettirmek için uygun zemin oluşturmak istemektedir. Öyle ki özellikle PKK terör örgütünün Suriye uzantısı PYD/YPG terör örgütlerinin ABD tarafından güvenilir müttefik olarak görülmesi hususu Türkiye'nin bu söylemine atıf yapar niteliktedir.

Türkiye'nin bu dönemde karar alıcıları etkileyen diğer bir ara değişkenini ise askeri kapasitesi olarak görmek mümkündür. Özellikle İHA (İnsansız Hava Aracı) ve SİHA (Silahlı İnsansız Hava

Aracı) teknolojileri konusunda büyük ivme yakalayan Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyine yönelik uyguladığı politikalar bu bağlamda askeri kapasitesinden beslenmektedir. Bu duruma ek olarak Rusya'dan temin edilen karadan havaya savunma sistemi olan S-400'lerin de kapasiteye bağlı bağımlı değişken konusunda Türkiye'nin elini güçlendirdiğini söylemek gerekmektedir. ABD'ye nazaran siyasal süreçlere katılımın oldukça yüksek olduğu bir ülke olan Türkiye'nin kapasitesini askeri olarak artırması güvenlik bağlamında algıladığı tehditlere ve bu tehditlerin bertarafına yönelik ABD'ye rağmen yürüttüğü politikalarda kamuoyu ve toplum desteğini almasını kolaylaştırmaktadır. Anayasa değişikliği ile birlikte bağımlı değişken uygulama sürecini hızlandıran Türkiye'nin kamuoyu ve toplum desteğini alması da karar alıcıların belirlediği politikadaki dirayetlerine yardımcı olmaktadır (Deniz, 2022, s. 210-233). Bu hususun Rahip Brunson kriziyle birlikte kısmi bir zarar görmesinden bahsetmek mümkündür. Ancak güvenlik politikaları doğrultusundaki bağımlı değişkenler Türkiye'nin ABD'ye rağmen yürüttüğü politikaların devam ettiğini göstermektedir.

Trump döneminde Türkiye'nin güvenlik kaygılarının şekillenmesinde ara değişken olarak diğer faktör olarak ise MHP ve Cumhur İttifakı'dır. Özellikle Erdoğan'ın daha milliyetçi söylemler benimsemesi bağlamında 2018 seçimlerini kazanabilmek için milliyetçi seçmenin oyunun önemi büyüktür. Bu doğrultuda Erdoğan'ın dış politikada daha milliyetçi bir perspektifi benimsemesinde bu faktöründe etkili olduğunun altını çizmek gerekir. Örnek olarak Rahip Brunson meselesinde karar alıcıları etkileyen hükümet dışı önemli bir ara değişken olarak MHP Lideri Bahçeli'nin Trump'a yönelik "*Brunson'u bizden daha çok sevenle işimiz olmaz*" (Euronews Türkçe, 2018) sözleri ve Türkiye'nin güvenlik tehditlerini bertaraf etmek için yürüttüğü sınır ötesi operasyonlara yönelik Trump'ın diplomatik teamüller dışındaki tehditvari söylemleri yönelik "*Türkiye'yi mahvetmek senin ne haddine?*" gibi sözleri ara değişkenler arasında hükümetin karar alıcılarının algılarını şekillendiren en önemli faktörün ABD'ye yönelik algılarını yansıtır niteliktedir. Ayrıca MHP liderinin ABD'ye yönelik "*ABD başkanı PKK/PYD/YPG'yi Kürt kardeşlerimizin temsilcisi olarak görüyorsa, bu su katılmamış alçaklık, su götürmemiş küstahlıktır*" ve "*Bu saatten sonra Fırat'ın doğusuna girmek vatan borcumuzdur, milli namusun gereğidir*" (NTV, 2019) gibi sözleri Türkiye'deki karar alıcıların ABD'ye yönelik ürettiği sistemik dönütlerde elini kuvvetlendirmektedir. Özellikle ABD'nin PKK'nın Suriye uzantısı PYD/YPG'yi Kürtlerin temsilcisi olarak görmesi Türkiye'deki ara değişkenler nezdinde kabul edilemezdir. Bu doğrultuda MHP'nin Fırat'ın doğusuna yönelik operasyon fikrinin ve ABD'ye karşı bakışının Türkiye'deki karar alıcıların algılarını şekillendirmesi ve Türkiye'nin bu yönde bağımlı değişken oluşturmasında etkili olduğu görülmektedir.

Bütün bu gelişmeler karar alıcılara ABD'ye yönelik bağımlı değişken olarak dış politika yürütürken önemli ölçüde hareket alanı kazandırarak Türkiye'nin ABD'ye olan direncini güçlendirirken Türk-Amerikan ilişkilerine yönelik Türkiye'nin üreteceği dış politika dönütünü belirlenmesinde de karar alıcıların algılarını şekillendirir niteliktedir. Bu doğrultuda yaşanan gelişmeler Türkiye'nin ABD'yle ilişkilerini şekillendirmiştir.

3.3.3. Suriye'deki terör unsurlarına yönelik Türkiye'nin Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı operasyonlarının ikili ilişkilere yansımaları

Obama'nın son dönemi itibarıyla bölgedeki güvenlik kaygılarını ABD ile ortak hareket ederek giderme ihtimali kalmayan Türkiye'nin bu doğrultuda Suriye'nin kuzeyine yönelik yürüttüğü operasyonlar esnasında PYD/YPG'nin ABD tarafından doğrudan silahlandırılmasına karar verilmesi, Trump döneminde Suriye özelinde izlenen politikaların Obama döneminden farklı olmadığı şeklinde algılanmıştır (Akbaş, Çelik ve Duman, 2019, s. 2246-2247). Özellikle ABD'nin PYD/YPG'ye büyük mali ve askeri değeri olan tırlar dolusu silah göndermesi sonrasında Türkiye; ABD'nin, SDG (Suriye Demokratik Güçleri) adı altında DEAŞ'a yönelik faaliyetlerde bulunduğu iddia edilen PKK'nın uzantısı olan PYD/YPG örgütlerine yardımda bulunmasının müttefiklik açısından kabul edilemez bir gerekçe olduğunu öne sürerek duruma yüksek sesli bir tepki göstermiştir (Euronews Türkçe, 2017).

Bu dönemde, ABD'nin Türkiye'nin algıladığı güvenlik tehditlerine yönelik düzenlediği operasyonlara destek vermemesinin üzerine bir de bu tür girişimlerde bulunması, Türkiye'deki karar alıcıların algılarını olumsuz yönde etkileyerek ilişkilerin daha da gerginleşmesine ve Türkiye'nin eleştirilerinin daha sert bir üsluba bürünmesine sebebiyet vermektedir. Türk karar alıcıların algıları neticesinde Türkiye'nin bölgeye yönelik yürüttüğü operasyonlar sistemik bir geri dönüt niteliğindedir. Bu sistemik geri dönüt bölgede ABD'nin güç kaybını da kolaylaştırmaktadır. Bu da sistem üzerinde kısmi dönüşümlere zemin hazırlar niteliktedir.

Türkiye'nin özellikle 2014-2015 tarihlerinde kendisine yönelik bölge kaynaklı başlayan terör faaliyetleri doğrultusunda algıladığı tehditleri bertaraf etmek için 2016 itibarıyla bölgeye operasyon gerçekleştirdiği görülmektedir. Türkiye'nin bahsi geçen sistemik baskılara yönelik ürettiği bağımlı değişken Trump başkan olmadan önce bölgedeki terör unsurlarına yönelik ÖSO ile birlikte Ağustos 2016'da başlattığı ve Trump döneminde de devam eden Fırat Kalkanı operasyonudur. Türkiye'nin bu operasyonun temel motivasyonunun bölgede DEAŞ'a karşı mücadele gerçekleştirilirken bir başka terör örgütü olarak PYD/YPG örgütlerinin Türkiye'nin güneyinde terör koridoru kurma girişimlerine yönelik Türkiye'nin ABD'den bölgede beklediği hassasiyeti görememesi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye'nin yedi ay süren bu operasyon sonrasında Suriye'nin kuzeyinde çok büyük bir alanı DEAŞ terör örgütünden temizlemesinin yanı sıra PYD/YPG örgütlerinin ABD desteğiyle bölgede Afrin ve Ayn El Arap'ı birleştirerek oluşturmak istedikleri terör koridorunu da tampon bölge oluşturmak suretiyle engellediği görülmektedir (Köse, 2021, s. 70-71). ABD'nin bağımsız değişken olarak Türkiye'ye yönelik ürettiği politikalarına ve baskılarına rağmen Türkiye'nin karar alıcıların algıları neticesinde bu şekilde bir bağımlı değişkene yönelmesi söz konusudur. Burada karar alıcıların algılarının şekillendirdiği bağımlı değişkeni; güvenlik kaygıları beslerken ara değişken olarak askeri kapasite ve siyaset kurumu Türkiye'nin bağımlı değişkenine direnç kazandırmaktadır.

Türkiye bir taraftan bölgede güvenliğini sağlamaya yönelik operasyonlar gerçekleştirirken diğer taraftan da bölgede ABD ile ayrılan politikaları neticesinde alternatif bağımlı değişken ve sistemik geri dönüt oluşturmaya yönelik girişimlerde bulunmaktadır. Bu girişimlerin ABD'nin bölgede Türkiye'nin itirazlarına rağmen PYD/YPG'ye yaptığı yardımlara ek olarak 15 Temmuz 2016 sonrasındaki süreçle de bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü 15 Temmuz süreciyle birlikte Türkiye'deki ara değişkenler nezdinde çalışmada daha önce de belirtildiği şekilde ciddi bir güven kaybı ve olumsuzluktan bahsetmek mümkündür. Bu güvensizlik ve ABD'nin Türkiye'nin diğer güvenlik kaygılarına karşı Türkiye'nin beklediği hassasiyeti göstermemesi üzerine Türkiye özellikle Fırat Kalkanı Operasyonu sonrasında kendisi daha etkin olarak bölgeyi PYD/YPG unsurlarından temizlemek istemektedir. Türkiye operasyonlar öncesinde ABD ve diğer NATO müttefikleriyle pek çok görüşme gerçekleştirilmiştir (Tophci, 2021, s. 31-34). Ancak ABD bu hususta Türkiye'nin gerekçelerine olumlu yanaşmamıştır (Kiraz, 2017, s. 148). ABD'nin bu olumsuz bağımsız değişkeni Türk karar alıcılarını ve onlara destek veren diğer ara değişkenlerin algılarını sistemdeki fırsat ve kısıtlamaların etkisiyle şekillendirerek Türkiye'nin operasyonları ABD'ye rağmen yürütmek yönünde bağımlı değişken yönelmesini mecburi kılmıştır. Çünkü Türkiye için bölgedeki güvenlik kaygıları beka meselesidir.

Türkiye, ABD'den beklediği karşılığı görememesine rağmen bu süreçten sonra bölgede PYD/YPG unsurlarına yönelik 2018 Ocak ayı itibarıyla, Fırat Kalkanı Harekâtı sonrasında PYD/YPG unsurlarını Suriye'nin tamamından temizlemek amacıyla BM Anlaşması 51. madde kapsamında terörle mücadele ve sınır güvenliği sağlamak için Zeytin Dalı Harekâtı'nı başlatmıştır. Ocak 2018 itibarıyla başlayan bu hareketin, Afrin'de kontrolün sağlanmasıyla beraber Mart 2018 bittiği bilinmektedir. Burada TSK ile birlikte ÖSO'nun pek çok bölgede kritik öneme sahip yerde kontrolü ele alması da söz konusu olacaktır. Harekât esnasında pek çok YPG/PYD militanı etkisiz hale getirilmiştir (Köse, 2021, s. 71-72). Türkiye bu operasyonlara devam etmekle bölgedeki etkinliğini artırmaktadır. Türkiye'deki karar alıcıların algılarına bu doğrultuda bakıldığında bir taraftan ülkeye yönelik terör unsurlarını etkisiz hale getirmek söz konusuysen diğer taraftan bölgede etkin rol oynayarak bağımsız değişkenlere karşı direnç geliştirerek sistemik geri dönüt üretmeye çalışmak söz konusudur.

Türkiye Zeytin Dalı Harekâtı'nı gerçekleştirmeden önce Kasım 2017 itibarıyla Trump'ın YPG'ye yönelik silah yardımının durdurulmasına yönelik vaadi söz konusuysen ABD'nin bu vaadinden üç gün sonra CENTCOM (Central Command or United States Central Command) öncülüğünde 100 tır silah yardımı gerçekleştirdiği görülmektedir (Deniz, 2022, s. 156). Bu durum Türkiye'deki ara değişkenler bağlamında ciddi tepkilere sebebiyet vermiştir. Ayrıca ara değişken olarak Türk kamuoyunda ABD aleyhindeki görüşlerin artmasını sağlamıştır. Bu husus karar alıcıların operasyonlardaki kararlılığını da pekiştirir niteliktedir.

2018 Ocak ayı itibarıyla ABD önderliğinde kurulan bölgedeki koalisyonun 30.000 kişilik yeni sınır gücü kurmak için ABD'nin bölgede Suriyeli muhaliflerle birlikte hareket ettiğini beyan

etmesi (Dışişleri Bakanlığı, 2018) üzerine Türkiye'nin ABD maslahatgüzarını bakanlığa çağırarak bu durumundan duyduğu rahatsızlığı dile getirmesi (NTV, 2018) gibi sebepler bölgede Türkiye'nin ABD'ye yönelik algılarını yansıtmaktadır. Türkiye açısından bu durumun ABD'nin bölgede PKK'ya ordu kurması olarak algılandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu gelişmelerden de anlaşıldığı üzere bölgede Türkiye ve ABD'nin politikaları farklılaşmaktadır ve bu farklılaşmanın ikili ilişkilere olumsuz olarak yansması söz konusu olmaktadır. Türkiye'nin daha önce Rusya ve İran'la bölge özelinde görüşmeler gerçekleştirmesine ek olarak özellikle 15 Temmuz sürecinde Rusya'nın Türkiye lehine gösterdiği duruşuyla Türkiye Rusya ilişkilerinde yakınlaşma görülmektedir. Bu yakınlaşmanın bölgede iş birliğine dönüşmesi Türkiye'nin ABD'den algıladığı sistemik baskılara yönelik manevra kabiliyeti kazanmaya çalışmak olarak da yorumlanabilir. Bütün bu süreçlerde ara değişken olarak Türk karar alıcıların temel motivasyonunun, ABD'nin Türkiye'nin güvenlik kaygılarını ciddiye almaması neticesinde gelişen algılar olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye'nin bölgede ABD'ye rağmen terör unsurlarına ve kendisine yönelik güvenlik tehditlerini bertaraf etmeye yönelik ürettiği bağımlı değişkenler devam ederken ABD ile ilişkilerde yeni bir gündemin ilişkilere yansması söz konusu olacaktır. Bu doğrultuda Rahip Brunson meselesi ilişkilerdeki diğer bir önemli konudur.

3.3.4. 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin Trump dönemine sarkan meselesi: Rahip Brunson Krizi'nin Türkiye-ABD ilişkilerine yansması

Türkiye ve ABD ilişkilerinde Trump dönemindeki gelişmelere bakıldığında şüphesiz Rahip Brunson krizi önemli bir yer teşkil etmektedir. Obama döneminde FETÖ elebaşı Fetullah Gülen'in iadesi talebinin (BBC Türkçe, 2016) Trump döneminde de cevapsız kalmasının sonrasında yaşanan süreçte daha önce hakkında sınır dışı edilme kararı çıkan Brunson'un tutuklanması söz konusu olacaktır (Aktan, 2018). Bu doğrultuda ara değişken olarak Türk karar alıcıların algılarının FETÖ ve ABD'yi ilişkilendirilmesi yönünde olduğunu söylemek mümkündür.

İzmir Diriliş Kilisesi rahibi Andrew Craig Brunson'ın (Selçuk, 2020, s. 153) 2016 yılında eşi ile birlikte oturma izni almak için Türk yetkili makamlarına başvurmasıyla birlikte tutuklanmasına kadar giden süreç başlamıştır. Brunson ve eşi uzun yıllar yaşadığı ve çeşitli faaliyetlerde bulunduğu Türkiye'de oturma izni almak için başvurusunun ardından Ekim 2016 itibarıyla "2010-2013 yıllarında Kürt kökenli vatandaşlara yönelik ayınlar düzenlemesi ve Suriye'den gelen sığınmacılara yönelik yardım adı altında misyonerlik faaliyetlerinde bulunması" iddialarıyla göz altına alınmıştır. Eşi yaklaşık iki hafta sonra serbest bırakılan Brunson ise Aralık 2016 itibarıyla FETÖ üyeliği iddiasıyla tutuklanmıştır. Brunson'un tutuklanması sürecinin uzun sürmesine yönelik, özellikle bir yıldan fazla olmak suretiyle iddianame hazırlanması süresince Brunson'un tutuklu kalması ABD'nin Türkiye'ye yönelik

olumsuz eleştirilerine sebebiyet verecektir. Bu eleştirilerin yaptırımı dönüşmesi ABD'nin Türkiye'ye yönelik bağımsız değişkenini oluşturmaktadır. Brunson, FETÖ ve PKK terör örgütlerine yönelik destek vermesi ve casusluk suçlamalarıyla toplam 35 yıl hapis cezası ile tutuklu olarak yargılanacaktır (Örmeci, 2020, s. 77).

Rahip Brunson'a yönelik kriz devam ederken ABD'nin İstanbul Konsolosluğu'nda görev yapan bir Türk personelin FETÖ mensupluğu iddiasıyla gözaltına alınması neticesinde ABD'nin Ankara Büyükelçiliği'nin Ekim 2017'de vize başvurularını süresiz askıya alması söz konusu olacaktır. Türkiye'nin aynı şekilde karşılık vermesi neticesinde üç ay sürecek olan vize krizi gündeme gelecektir. Bu krizin Aralık 2017 itibarıyla iki ülkenin karşılıklı kısıtlamaları kaldırması suretiyle son bulduğu görülmektedir. Ancak gerek bu dönemde yaşanan S-400 krizi gerekse Suriye özelinde iki ülkenin ayrışan politikalarının da etkisiyle Rahip Brunson krizinin devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu süreç içerisinde Trump'ın ikili görüşmeleri bağlamında da olmak kaydıyla, ABD'nin Rahibin serbest kalmasını talep ettiği bilinmektedir (Deniz, 2022, s. 172-173).

Brunson'ın bu yargılama neticesinde bahsi geçen örgütlere üye olmamakla beraber bu örgütlere kasıtlı olarak yardım etmek suçlarından ötürü 3 yıl 1 ay 15 gün hapis ile cezalandırılmıştır (Yılmaz, 2022, s. 61). Rahip Brunson'ın tutuklanmasıyla Trump, özellikle Twitter üzerinden Türkiye ekonomisini yıpratmak amacıyla Türkiye'ye yönelik tepki ve tehdit girişimlerinde bulunmuştur. Bu girişimlerin en çok öne çıkanı ise Türkiye'nin İran'a yönelik yaptırımları Halkbank aracılığıyla deldiği iddiasında bulunarak yargı süreci içerisinde olan bu husus özelinde Türkiye ekonomisine yönelik giriştiği yaptırım eğilimidir. Trump'ın "Ekonominizi yerle bir ederim" söylemi, Halkbank davası özelinde iki Türk bakanını hedef alan yaptırım kararları ve Türk ürünlerinin dahil olduğu ambargo kararları neticesinde (Darıcılı, 2020, s. 299) Türk ekonomisinin ciddi yıpranma içerisine girdiği gözlemlenmektedir. Türkiye'nin ekonomik olarak bu denli yıpranması ABD'ye yönelik Suriye örneğindeki gibi dirençli, politik çıktı üretmesini zorlaştırmaktadır. Bu doğrultuda ABD'nin ekonomi özelindeki bağımsız değişkeninin Türkiye'yi yıprattığı görülmektedir.

Rahip Brunson'ın Temmuz 2018 tarihinde sağlık problemleri gerekçeleriyle ev hapsine alınması söz konusu olmuştur (NTV, 2018). Rahip Brunson'ın ev hapsine alınması sonrasında Trump, katıldığı bir toplantı esnasında Rahip Brunson'ın derhal serbest bırakılmaması durumunda Türkiye'ye yönelik yeni yaptırım kararları alacağı yönünde tehditlerde bulunmuştur. Bu duruma dönemin Türk dışişleri bakanı Çavuşoğlu'nun sert tepki vermesiyle beraber ikili ilişkilerdeki olumsuzluğun arttığı gözlemlenmektedir (Genç, 2020, s. 68-69). Trump'ın bağımsız değişken olarak verdiği sert tepkiler Türkiye tarafından karar alıcıların algıları doğrultusunda misliye karşılık bulmuştur. Ancak ara değişken bir unsur olarak Türkiye'nin ekonomik kapasitesi, ABD'nin bu hamleleriyle ciddi ölçüde yıpranmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'nin sistemik baskılara direncinin yıpranması söz konusudur.

Rahip Brunson'ın iadesine yönelik ABD taleplerine Türkiye'nin bakışı mütekabiliyet çerçevesindedir. Bu süreç içerisinde Erdoğan'ın Brunson'ın iadesi için FETÖ lideri Fetullah Gülen'in Türkiye'ye iade edilmesini ima eden açıklamaları ABD tarafından eleştiriye tabi tutulacaktır. Sürecin devamında ABD'nin Türkiye'ye yönelik yaptırımlar gerçekleştirilmesi söz konusu olmuştur. Türkiye'de bu süreç içerisinde üç mahkemede Brunson'ın tahliye talebine ret kararı verilmiştir. Sonrasında ise ABD'nin ev hapsinin kabul edilebilir olmaması ve rahibin serbest bırakılması gerektiği aksi halde Türkiye'ye yönelik ciddi yaptırımlar uygulanacağını belirtmesi devamında Türkiye İçişleri Bakanı ve Adalet Bakanı'na yönelik yaptırımlar uygulanmış (Euronews, 2018), akabinde ise Türkiye'ye yönelik bir dizi siyasi ve ekonomik yaptırım daha uygulanmıştır. Bu süreç içerisinde ilişkilerin gerilmesi ve ABD'nin Türkiye'ye yönelik yaptırımları sonrasında Türk lirasının %40 oranında bir değer kaybı yaşaması suretiyle Türk ekonomisinin zarar görmesi söz konusu olmuştur (Sürmen, 2019, s. 201-202).

Sonrasında Türkiye'de görülen davada Rahip Brunson'ın serbest bırakılmasıyla birlikte ikili ilişkilerde gerginliğin azaldığı gözlemlense de Türkiye'de bu süreç içerisinde yaşanan ekonomik krizin ve bu kriz sonrasında kontrol edilmekte zorlanılan döviz piyasalarının ikili ilişkilere Trump dönemi özelinde kalıcı hasar verdiği gözlemlenmektedir (Selçuk, 2020, s. 154). Bu süreçte Türkiye'nin ara değişkenlerinin ABD'ye yönelik olumsuz algılarının derinleşerek arttığı görülmektedir. Ancak bu algıların askeri meselelerde olduğu gibi direnç göstermesi zorlaşmaktadır. Bundan ötürü rahibin tutuklanmasıyla beraber Türkiye'nin maruz kaldığı sistemik baskılar ara değişken olarak ekonomik kapasitenin hasar görmesine sebebiyet vermiştir.

3.3.5. S-400 savunma sistemleri ve Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinin Türkiye-ABD ilişkilerine yansımaları

Türkiye ve ABD arasındaki ikili ilişkilerde bu dönemde olumsuz seyreden bir diğer konu da S-400 hava savunma sistemleri konusudur. Suriye'de ABD'nin PYD/YPG ile ilişkileri ve 15 Temmuz sonrasında daha da gerginleşen Türk-Amerikan ilişkilerinin Türkiye tarafından Rusya ile dengelenmek istenmesi dikkat çeken bir husustur. Keza Rusya'nın öncesinde Türkiye ile uçak düşürülmesi bağlamında kriz yaşamasına rağmen 15 Temmuz sonrasında ikili ilişkileri hızlı bir şekilde iyileştirmesi ABD tarafından yakından takip edilmektedir (Ovalı, 2019, s. 178). Bu durum Türkiye'nin bölgede alternatif iş birliğine yöneldiğini göstermektedir. Bu yönelimde Türk karar alıcıların algılarını şekillendiren ise ara değişken olarak Türkiye'nin beka olarak algıladığı güvenlik kaygıları ve ABD'nin Türkiye'ye yönelik bağımsız değişkenleridir.

Türkiye'nin hava savunma sistemleri konusunda ABD ile NATO'ya yaptığı pek çok çağrıdan olumlu bir sonuç elde edememesi Türkiye'yi alternatif arayışlar içerisine sokmaktadır. Öyle ki karar alıcıların ABD'ye yönelik yaptığı çağrılardan netice elde edememesi Türkiye'nin ABD'yi ikame eden alternatifler bulmaya yönelik bağımlı değişkenlere yönelmesine zemin

hazırlamaktadır. Daha öncesinde sistemik sinyal olarak Çin'in öne çıkması ve bu doğrultuda Çin ile FD-2000 füzeleri teminine yönelik münasebetler Türkiye'nin bu konudaki alternatif arayışlarına örnektir. Türkiye'nin maruz kaldığı güvenlik problemleri, savunma sistemi teminine yönelik arayışlarını tekrar yoğunlaştırmıştır. Bu doğrultuda ABD ve NATO'nun karşı çıkmasına rağmen Türkiye'nin Rusya ile S-400'lerin satın alımı ve teknoloji transferine³⁴ ilişkin görüşmelere başladığı bilinmektedir. ABD sistemik sinyal olarak bu karşı çıkışını Türkiye'nin NATO ülkesi olması ve Türkiye'nin de dahil olduğu F-35 savaş uçağı projesini sekteye uğratmasına dayandırmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin böyle bir sisteme sahip olmasıyla birlikte NATO'nun askeri sistemine de zarar verebileceğini ileri sürmüştür (Faki, 2022, s. 79). Fakat Türkiye'nin taleplerine yönelik uzun süre boyunca beklediği karşılığı görememesi neticesinde daha sonradan ABD'nin geri adım atarak Türkiye'ye Patriot sistemlerini vermeyi kabul etmesine rağmen Türk yetkililerin Rusya'dan S-400 almaktan vazgeçilmediği yönündeki beyanı (BBC Türkçe, 2018) karar alıcıların algılarını yansıtmaktadır.

Türkiye'nin bölgesindeki güvenlik kaygılarını gidermek için NATO müttefiki ABD'den silah ve mühimmat konusundaki taleplerinin uzun süre karşılanmamasının neticesi olarak Türkiye Rusya ile S-400 hava savunma sistemlerinin alınmasına dair Aralık 2017 tarihinde anlaşmaya varmıştır (Genç, 2020, s. 73). Aynı zamanda Türkiye'nin böyle bir alternatife yönelmesinde Suriye'de Rusya ile yakınlaşmasının da etkili olduğu söylenebilir. Tabii ABD bu durumdan rahatsızdır. Ancak Türkiye'nin güvenlik ihtiyaçlarını karşılayamamasına ek olarak bölgede ABD'nin müttefik olarak gördüğü terör unsurları ile ilişkileri neticesinde Türkiye'nin böyle bir alternatife yöneldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca F-35 konusu özelinde Türkiye'ye yönelik bağımsız değişkenin Türkiye'nin kararını değiştirmedeği görülmektedir. Ara değişken olarak Türkiye'nin güvenlik perspektifi, karar alıcıların direncinin şekillenmesinde önemlidir.

Türkiye bu minvaldeki sebeplerden ötürü S-400 teminine yönelmesi ve Aralık 2017 itibarıyla Rusya'yla anlaşmaya varması sonrasında ABD Türkiye'nin aleyhinde birtakım yaptırımları gündeme getirecektir. Bu doğrultuda ABD ilk defa CAATSA (Countering America's Adversaries Through Sanctions Act) çerçevesinde bir NATO ülkesi olan Türkiye'ye (Yılmaz, 2022, s. 56-57), Kasım 2018 tarihi ile uygulanması muhtemel yaptırımları açıklayarak gözdağı vermek istemiştir. ABD ayrıca bu yaptırımlarda yalnız hareket etmeyerek AB ülkelerini de kendi safına çekme eğilimde bulunmuştur. Bu eğilimin neticesinde 22'si NATO üyesi olmak üzere toplam 28 AB üyesi ülkesi, bir silah ambargosu kadar ağır olmasa da silah ihracatını kısıtlayacakları yönünde beyanlarda bulunmuşlardır (Selçuk, 2020, s. 155). Türkiye'nin bu yönlü bir sistemik baskıya maruz kalmasına rağmen karar alıcıların algılarının ara değişken olarak; güvenlik kaygılarının beka meselesine evrilmesi, Cumhur İttifakı bileşenlerinin hükümete destek vermesi ve askeri perspektifin bu yönde bir gereklilik sunmasından ötürü direnç gösterdiğini ve bu yönde bağımlı değişken olarak dış politika ürettiğini söylemek mümkündür.

---

³⁴ Teknoloji transferi hususu Türkiye için büyük önem arz etmektedir. Keza bu sayede Türkiye'nin ilerle kendi savunma sistemini yaparken kolaylık elde etmesi söz konusudur.

Türkiye'nin Temmuz 2019 tarihinde S-400 hava savunma sistemini aldığını beyan etmesi üzerine ABD tarafından, parasını ödediği ve geliştirilmesi doğrultusunda hazırlanan programa dahil olmasına rağmen Türkiye'nin F-35 projesinden çıkarıldığının beyan edildiği bilinmektedir (Selçuk, 2020, s. 155). Türkiye'nin, ABD'nin baskılarına rağmen S-400'leri almaktan vazgeçmemesi neticesinde parasını ödediği F-35 programından çıkarılması ikili ilişkilere olumsuz yansımaktadır. Sonrasında ise daha önce ABD tarafından dile getirilen CAATSA yaptırımlarının Türkiye'ye karşı uygulandığı bilinmektedir (Örmeci, 2020, s. 80).

Türkiye'nin bağımsız değişken olarak F-35 programından çıkarılması üzerine ABD'ye yaptığı geri dönütün bölgede Rusya'yla daha da yakınlaşma bağlamında yeni nesil uçak alımında Rusya'ya yönelmesi olduğu görülmektedir. Bu süreç aynı zamanda 21. yüzyılda Türkiye ve ABD arasındaki en büyük krizlerden biridir. Önceki krizlerde iki ülke arasında gerginlikler söz konusu olurken bu kriz ile birlikte iki ülkenin gerginlik yaşamasına ek olarak Türkiye'nin NATO'nun hedef olarak gördüğü Rusya ile NATO sistemleri aleyhine yakınlaşması söz konusu olmaktadır. Bu süreç içerisinde Trump'ın özellikle CAATSA yaptırımları konusunda Türkiye'yi tamamen kaybetme endişesiyle arayış bulmaya yönelik girişimleri söz konusu olsa da S-400 sürecinin başlamasından itibaren Türkiye'ye çok sert bir tavır takınan ABD kongresinin baskıları sonucu CAATSA yaptırımları ABD başkanlık seçimleri öncesinde yürürlüğe girecektir. Türkiye'nin ABD ile bu denli ayrışmasında ABD kongresinin ABD yönetimine yönelik baskılarının etkisini göz ardı etmemek gerekmektedir (Deniz, 2022, s. 163-171).

Bütün bu gelişmelerde, sistemik sinyal olarak Türkiye'nin Rusya ve İran ile ilişkilerini geliştirmesinde, özellikle siyaset ve ticaret alanında Türkiye'nin, İran ve Rusya ile beraber hareket etmesi ve ABD'nin bundan duyduğu kaygıların etkisi görülmektedir. ABD başkan yardımcısı bu kaygıların bir çıktısı olarak NATO'nun yetmişinci yıl etkinliklerinde "NATO müttefiki olarak gördükleri Türkiye ve Almanya'nın, ABD'nin rakipleri ile ilişkilerini geliştirmesinin kabul edilemez" olduğu yönünde bir beyanda bulunduğu ve ayrıca Türkiye'nin S-400'leri alması neticesinde NATO müttefiki olarak kalabilmesinin S-400 ve F-35 arasında bir seçim yapmasına bağlı olduğunu beyan ettiği bilinmektedir. Bütün bu açıklamalar doğrultusunda ABD tarafında; Türkiye'nin ABD'nin girişimlerini engellemeye çalıştığı ve İsrail'i hedef gösterdiği aynı zamanda da İran'ın büyüyen nükleer gücünün farkında olmadığı yönünde bir görüş hakimdir. Ayrıca Trump yönetimi belirlediğinin aksine Suriye'den çekilememiştir ve Türkiye'nin, İran ve Rusya'ya karşı yetersiz dengeleme yaptığını bu nedenle de ABD'nin deniz aşırı dengeleme projelerine zarar verdiğini düşünmektedir (Gülmez, Gülmez, Dursun, 2020, s. 185). Trump'ın istemesine rağmen ABD'nin Suriye'den çekilmemesinde, Türkiye'nin bağımlı değişkenlerinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu husus Türkiye açısından değerlendirildiğinde ise bağımsız değişken olarak ABD'nin beyanları neticesinde, Türkiye'deki ara değişkenlerin analiz ve algılarının sonucu olarak Rusya'dan S-400 alımını hızlandıracak bir strateji geliştirme eğilimine girilmiş ve bu yönde dış politika üretilmeye gayret gösterilmiştir (BBC, 2019). Burada ara değişken olarak karar alıcıların motivasyonlarını ve bu yönde şekillenen bağımlı değişkeni; ABD'nin PYD/YPG terör örgütlerine yönelik desteği

ve 15 Temmuz sürecinde Türkiye'nin beklediği düzeyde hassasiyet göstermemesine ek olarak Rahip Brunson meselesinde ara değişken unsur olarak Türkiye ekonomisinin aldığı hasarın şekillendirdiğini ileri sürmek mümkündür.

3.3.6. Suriye meselesinde Türkiye'nin operasyonlarının ikili ilişkilere yansımaları: Barış Pınarı Harekâtı

Türkiye'nin Afrin'e yönelik Zeytin Dalı Harekâtı'nı başarılı bir şekilde gerçekleştirmesi sonrasında bölgede diplomatik olarak güçlü konuma geldiğini söylemek gerekir. Türkiye bu süreçten sonra hedefini Münbiç olarak belirleyecektir. Burada karar alıcıların temel motivasyonu bölgedeki terör unsurlarının Türkiye'ye güvenlik tehdidi oluşturmasıdır. Ancak bölgede 2000 civarı bir ABD askerinin varlığı söz konusudur. Türkiye'nin bölgeye yönelik harekât düzenleme konusunda ısrarcı tavırları devam ederken ABD başkanı Trump'ın 2000 ABD askerini, DEAŞ'ın yenilgiye uğratılmış olmasından ötürü geri çekeceğini söylemesi gündeme gelecektir. Ancak ABD kongresi ve Pentagon'un çeşitli girişimleri neticesinde Trump bu beyanından vazgeçecektir. Türkiye'nin başarılı hareketleri neticesinde PYD/YPG örgütlerinin Fırat Nehri'nin doğusuna çekilmesi yönündeki ısrarları doğrultusunda ABD'nin bahsi geçen hususu görüşmek üzere Türkiye ile masaya oturması söz konusu olacaktır. Bu doğrultuda Türkiye ve ABD'nin, PYD/YPG'nin doğuya çekilmesi konusunda uzlaşmasına ek olarak bölgede ortak devriye yürütmek konusunda da anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşmanın son yıllarda iki ülke arasındaki ilişkilere olumlu yansıdığını söylemek mümkündür (Köse, 2021, s. 88-90). Türkiye, sistemik geri dönütleriyle bölgede kazandığı ivme neticesinde ABD'nin bölge politikalarını belirli oranda etkilemiştir.

Türkiye ve ABD'nin anlaşması sonrasında 2018 yılı Kasım ayında cereyan eden, Suriye'de ABD tarafından inşa edilmek istenen gözlem noktaları meselesi Türkiye açısından olumsuz karşılanacaktır (Gadjiev, 2018). ABD, bu gözlem noktalarının inşa edilmesinin Türkiye'nin DEAŞ'tan algıladığı tehdidi bertaraf edebilmesine katkı da bulunacağını savunurken Türkiye bu durumu, bölgede PYD/YPG'yi korumaya yönelik bir hamle olarak algılamıştır. Bu durum Türkiye'deki karar alıcıların ABD'ye olan güvensizliğini yansıtmaktadır. Keza ABD'nin bahsettiği gözlem noktalarının inşa edilmesinin neticesinde Türkiye'nin PYD/YPG'ye yönelik muhtemel operasyonlarının bu gözlem noktaları ile engellenebilmesinin mümkün olabileceği düşünülmektedir. Aynı zamanda bu gözlem noktaları Türkiye'nin güney sınırında yeni tehditler de algılamasına zemin hazırlayabilecek niteliktedir. Bu durumun ilişkilerin daha gergin bir boyuta evrilmesine sebebiyet verdiği bilinmektedir (Euronews Türkiye, 2019). Ayrıca Türkiye'nin birtakım çekincelerinin olduğu da göz ardı edilmemesi gereken bir mesele olarak değerlendirilmelidir. Türkiye'nin bu endişeleri; çekilme sürecinin koordineli olması, PYD/YPG'ye çekilme esnasında silah yardımında bulunulmaması, ABD'nin bölgeyi terk ederken boşalttığı üslerin PYD/YPG örgütlerine verilmemesi ve bölgede güvenli bir bölgenin oluşturulması olarak karşımıza çıkmaktadır (Selçuk, 2020, s. 158-159). Türkiye'de karar

alıcıların bu sürece kadar yaşanan yakın dönemdeki gelişmeler nedeniyle ABD'ye yönelik güvensizlik duyduğu görülmektedir.

Bu süreçler yaşanırken Trump'ın bölgeden ABD'nin çekileceğini açıklaması sonrası Türkiye'nin ABD'nin çekilirken PYD/YPG örgütlerine verdiği silahların akıbetine yöneliktir. Özellikle ABD kaynaklarının PYD/YPG örgütlerinin Türkiye'nin aksine PKK terör örgütü yerine Kürtler ile özdeşleştirmesi iki ülke arasındaki ciddi görüş farklılıklarını yansıtır niteliktedir. Ayrıca bu süreç içerisinde Suriye'de yaşananlara ek olarak S-400 meselesi ve ikili ilişkilerde yaşanan çeşitli krizlerin etkisiyle Twitter üzerinden Türkiye ve Türkiye ekonomisini hedef alan tehditvari açıklamaları söz konusu olacaktır. Türkiye'nin 9 Ekim 2019 tarihinde gerçekleştirdiği Barış Pınarı Harekatı'ndan iki gün önce böyle açıklamalar yapması sonrasında Türkiye'nin Barış Pınarı Harekatı'nı başlatması kısmen cevap olarak da algılanmıştır. Erdoğan ise bu harekatı başlatırken harekatın Suriye'nin kuzeyinde bulunan PKK/YPG ve DEAŞ terör örgütlerine ve bölgede terör koridoru kurulmasını engellemeye yönelik olduğunu söyleyecektir (Köse, 2021, s. 89-92).

Barış Pınarı Harekatı sürecinde ABD başkan yardımcısının Ankara'da Türk yetkilerle görüşerek kısmen anlaşmaya varması ilişkilerde bir nebze yumuşamaya öncü olacaktır. Anlaşmaya göre Türkiye'nin operasyona beş gün ara vermesi ve bu süre içerisinde YPG'nin güneye çekilmesiyle Türkiye operasyonu durduracaktır. Ayrıca ABD Türkiye'ye yönelik yaptırımları geri çekecektir (BBC, 2018). Ancak sonrasında ABD'nin bölgede geri çekilirken bölge petrolünün korunması için YPG örgütüne askeri yardımda bulunacağını açıklaması Türk karar alıcıların ABD'ye olan güven problemini derinleştirecektir. Burada ABD yönetimi ve ABD Kongresi arasındaki uyuşmazlık nedeniyle Türkiye'ye yönelik tutarlı olmayan bağımsız değişken ürettiği görülmektedir. Türkiye ise karar alıcılarının algularından ötürü bu hususlara tepki gösterecektir.

Türkiye bu süreç öncesinde bölgede harekate başlamadan birkaç gün önce Trump tarafından diplomatik teamüller ile uyuşmayan bir mektup kaleme alınmıştır. Türkiye ise buna rağmen bölgede planladığı harekatı başlatmıştır (BBC, 2019). Bu durum Türkiye'deki karar alıcıların ABD'ye yönelik direncini göstermektedir. Trump'ın bu mektupla Türkiye'nin bölgede Suriye özelinde bir anlaşmaya varmasını talep ettiği görülmektedir. Ancak Türkiye'nin mektuba rağmen bölgede başarıyla harekat yürütmesi ve tamamlaması mektuba cevap niteliğindedir. Özellikle dönemin Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun bu yönde beyanları söz konusudur (Dışişleri Bakanlığı, 2019). Türkiye sistemik baskı olarak bahsi geçen mektuba yönelik bağımlı değişkenini operasyonu devam ettirerek ve hedeflediği doğrultuda tamamlayarak gösterecektir.

Bir yönüyle Trump'ın Türkiye'ye yönelik attığı tweetler ve yeni bir Johnson mektubu olarak nitelendirilen mektup aslında Trump'ın ABD kongresinin tepkisini yumuşatmak için yaptığı bir hamle olarak da gündeme gelmektedir. Ek olarak ise Trump, kongreyi baskılama amacıyla

Türkiye'nin S-400 almasındaki temel sebebin Obama yönetiminin Türkiye'ye Patriotları vermemesi olduğunu savunmaktadır (BBC, 2019).

Ayrıca Suriye'de yaşanan gerginlikler ve S-400 meselesinin de rehavetiyle 2019 yılında Trump'ın bir devlet başkanına yakışmayan tabir olarak Erdoğan'a yönelik "sert adamı oynama, aptallık etme" şeklindeki ifadesi olarak mektup krizi ve PYD/YPG lideri Mazlum Kobani ile ilgili övgü dolu sözleri ilişkilerdeki tansiyonu yükseltecektir. Bu durumların ise ikili ilişkilere olumsuz olarak yansıdığı bilinmektedir (Darıçlı, 2020, s. 300).

Mazlum Kobani'ye yönelik ABD'nin övgüleri süreci sonrasında Mazlum Kobani'nin Türkiye'ye yönelik barış çağrısında bulunduğu görülmektedir. PYD/YPG örgütlerinin Türkiye ile beraber hareket etmesi hususunu bölgede en çok isteyen devletin ABD olduğu bilinmektedir. Bu husus her ne kadar ABD için çok ideal bir senaryo olarak görülse de Türkiye'nin PYD/YPG örgütlerin PKK terör örgütünden farklı görmemesi nedeniyle Türkiye'den olumlu bir yanıt gelmeyecektir. Bu süreç esnasında Türkiye'ye yönelik yaptırımların ve Ermeni Tehcirine yönelik sözde "Soykırım Tasarısı"nın ABD temsilciler meclisinden geçmesi ilişkilere olumsuz etki edecektir (Köse, 2019, s. 93).

Türkiye Ekim 2019 tarihinde başlattığı Barış Pınarı Harekatı'nı yine aynı ay içerisinde tamamlamak suretiyle bölgeye yönelik hedeflediği harekâtı gerçekleştirmiştir. Bu doğrultuda Rasulayn, Tel Abyad ve Ayn İsa, operasyonun gerçekleştiği ilk bölgelerdir. Türkiye bu bölgeleri ele geçirmesi ve devamında operasyonu tamamlamasıyla birlikte bölgedeki terör unsuru PYD/YPG'yi 30 km kadar güneye çekerek güvenliğine yönelik tehdidi uzaklaştırmıştır. Ayrıca Türkiye'nin bu hamlesi ile birlikte Suriye'nin kuzeyinde PYD/YPG örgütlerinin egemenliğine çok ciddi bir darbe vurulacaktır (Fakı, 2022, s. 64).

Trump dönemine genel itibarıyla bakıldığında Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde çok önemli gelişmeler olduğu gözlemlenmektedir. Bu gelişmeler Suriye İç Savaşı, Türkiye'nin güvenlik kaygıları ve sistemik sinyaller bağlamında cereyan etmektedir. Türkiye özellikle karar alıcıların algılarının ve onları etkileyen ara değişken olarak; askeri kapasite ve Cumhur İttifakı desteğiyle ABD'ye yönelik dirençli dış politika üretmekle bağımlı değişken oluşturmuştur. Bu dönemde ABD'den gelen bağımsız değişkenlere karşı Türkiye'nin zorlandığı husus ise ekonomi bağlamında Rahip Brunson krizinde görülmektedir. Türkiye'nin bu süreçte ekonomik olarak yıpranması ilişkilerde kırılmanın meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. Öyle ki Suriye meselesinde PKK'nın Suriye uzantısı PYD/YPG ile hareket etmesinin üzerine bir de bu şekilde bir bağımsız değişkenlerde bulunması Türkiye'deki karar alıcıların ciddi oranda ABD'ye karşı politika üretmeleri yönünde algılar geliştirmesine sebebiyet vermiştir. Türkiye'deki ara değişken unsurların özellikle Cumhur İttifakı bağlamında bu süreçte karar alıcıları desteği söz konusudur.

Diğer bir konu ise Türkiye'nin S-400'leri temin etmesidir. Bu hususa bakıldığında da ABD ve NATO'dan beklediği müttefikliği göremeyen Türkiye'nin karar alıcılarının sistemin sağladığı

koşulları değerlendirerek algıları çerçevesinde Rusya'ya yönelmesi söz konusu olmuştur. Öyle ki ABD'nin Türkiye'ye yönelik bağımsız değişkenlerinin ve bu bağlama dahil olan bazı taahhütlerinin, Suriye özelinde ikili ilişkilerde yaşanan pek çok gelişme ve ayrışma nedeniyle Türkiye'deki karar alıcılarda kümülatif olarak biriken algıların etkisiyle Türkiye'nin ABD'nin beklediği bir şekilde dış politika üretmemesine sebebiyet verecektir. Türkiye ise bu doğrultuda bağımlı değişken olarak bölgede ABD ile ayrışıyor olmasına rağmen güvenlik motivasyonu ile hareket edecektir. Bu minvalde Türkiye'nin ABD ile ilişkileri Trump döneminde genel olarak olumsuz mahiyette tezahür etmiştir. Bu olumsuzluk da ABD'den Türkiye'ye yönelik bağımsız değişkenler ve bu değişkenler etkisiyle gelişen Türkiye'deki karar alıcıların algılarının etkisi önemlidir. Ayrıca Türkiye, uluslararası sistemin fırsat ve sınırlamalarına ek olarak Türkiye'deki ara değişken unsur olarak askeri ve siyasi kapasitenin imkanları doğrultusunda dış politika üretimine yönelmiştir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Türkiye'nin ABD ile 2009-2020 arasındaki ilişkileri çalışmada neoklasik realizm perspektifinden ele alınmıştır. Çalışma genel itibarıyla üç bölümden oluşmuştur. İlk bölümde çalışmanın temel teorik perspektifi açıklanmak suretiyle neoklasik realizm incelenmiştir. Burada neoklasik realizmi diğer realist teorilerden ayıran hususlara değinilmiş ve neoklasik realizmin temel varsayımları açıklanmıştır. İkinci bölümde ise Obama ve Trump dönemlerinde yaşanan gelişmeleri daha iyi anlayabilmek için Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilerin tarihsel arka planına değinilmiştir.

Bu doğrultuda Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlayan ilişkilerin Türkiye'nin NATO'ya dahil olmasıyla beraber yakınlaşması ve bu süreç içerisinde iki ülke arasında gerginliklere değinilmiştir. Çalışma üçüncü ve ana bölümü itibarıyla Obama ve Trump döneminde yaşanan gelişmeleri neoklasik realizm perspektifinden ele almıştır. Burada özellikle Türkiye'nin ABD'nin sistemik baskılarına karşı ürettiği politik çıktılar, bağımlı değişken olarak dikkat çekicidir. Obama dönemine çeşitli krizlerin miras olarak kaldığı ve bu sürecin incelenen her başkanlık döneminde artarak devam etme niteliği taşıdığı görülmektedir. İlişkilerde bu denli yaşanan gerginliklerin, özellikle Arap Baharı süreciyle birlikte Türkiye'nin bölgedeki güvenlik kaygıları ve ABD'nin bölgeye yönelik Türkiye'nin kaygılarını görmezden gelen politikaları neticesinde arttığı görülmektedir. Teorik olarak neoklasik realizm ise Türkiye'nin küresel bir aktör olan ABD'ye karşı geliştirdiği direnci açıklayabilmesi nedeniyle tercih edilmiştir.

Obama döneminde Türkiye'nin Model Ortaklık söylemi ile gündeme gelmesi söz konusu olmuştur. Türkiye'nin laik kimliği ve Müslüman kimliğini bir arada barındıran yapısıyla Orta Doğu'da bölge ülkelerine örnek teşkil edebileceği gündeme gelmiştir. Ayrıca Obama'nın ilk dış ziyaretlerinden birini Türkiye'ye yönelik gerçekleştirmesi ve bu yönde söylemler geliştirmesi gergin olan ilişkilere kısmen olumlu bir hava kazandırmıştır. Ancak Arap Baharı süreci ile birlikte ayrışan politikalar neticesinde gerek kazanılan olumsuz hava gerekse Model Ortaklık söylemi pratikte karşılık bulamamıştır. Ayrıca bu dönemde Türkiye'deki karar alıcıların ideolojik birikiminin de Mavi Marmara saldırısı ile birlikte İsrail özelinde ilişkilere yansması söz konusu olmuştur. ABD'nin bölgedeki en büyük müttefiki olan İsrail'in çıkarları doğrultusunda ürettiği politikalar ve Türkiye'nin maruz kaldığı saldırı neticesinde bir NATO ülkesi ve ABD müttefiki olan Türkiye'nin ABD'den beklediği desteği görememesi ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Burada Türkiye'deki karar alıcıların ideolojik birikimleri ve Türkiye'deki ara değişkenlerin yapısının etkisi önemlidir.

Ayrıca Suriye meselesinde Türkiye'nin ABD'den beklediği desteği görememesine ek olarak Türkiye'nin terör unsuru olarak tanımladığı yapılara yönelik ABD yardımları ilişkilerde kırılmaların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Ek olarak Arap Baharı sürecinde yaşanan diğer gelişmeler de büyük ölçüde iki ülkenin politik olarak ayrıştığını göstermektedir. Buradaki

ayrışmalara bakıldığında ara değişkenlerin belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. 15 Temmuz süreciyle birlikte de bu ayrışma ve olumsuzlukların derinleştiği görülmektedir. Obama dönemi bu yönleriyle ikili ilişkilerde önemli kırılmalara sahne olmuştur. Türkiye'nin bu dönemde yaşanan gelişmeler nedeniyle karar alıcılar bazında ABD'ye alternatif güvenlik tedbirleri ve girişimlerine yönelmesi söz konusu olacaktır. Bu yönleriyle Obama dönemleri Trump dönemine tıpkı kendisinden önce Bush döneminde olduğu gibi gergin bir miras bırakmıştır.

Trump döneminde ABD'nin beklenenin aksine Obama'nın özellikle Suriye'de yürüttüğü politikaları kuvvetlendirerek devam ettirmesi söz konusu olmuştur. Bütün bu hususlar Türkiye'yi NATO müttefiki olmasına rağmen bölgedeki güvenlik kaygılarını NATO dışı unsurlarla kısmen yaklaşarak giderme eğilimi içerisine girmesine zemin hazırlamıştır. Bu doğrultuda S-400 hava savunma sistemi meselesi büyük örnek teşkil etmektedir. Türkiye bir taraftan Suriye'de ABD'ye rağmen bölgede ABD'nin müttefik olarak tanımladığı terör unsurlarını da kapsayan terörist unsurlara yönelik operasyonlarını devam ettirirken diğer taraftan da güvenlik kaygıları nedeniyle hava savunma sistemi tedarikine yönelmektedir. Türkiye'nin S-400'leri ABD ve NATO'nun baskılarına rağmen temin etmesi neticesinde Türkiye'nin F-35 programından çıkarılması ve bir dizi yaptırıma maruz kalması söz konusu olmuştur.

Diğer taraftan Türkiye'nin özellikle Suriye'de kazandığı ivme, DEAŞ terör unsurlarına ek olarak PKK/PYD terör unsurlarına yönelik yürüttüğü operasyonlarında da elde ettiği başarılarla kuvvetlenecektir. Burada ABD ile ayrışma, ABD'nin bölgede DEAŞ'ı terör örgütü olarak tanımlarken PYD/YPG örgütlerini güvenilir müttefik olarak tanımasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bölgede ABD'nin güç kaybetmesi Rusya'nın bölgede ivme kazanmasıyla sistemin yapısı Türkiye'ye, ABD'nin alternatiflerine yönelmek yönünde fırsatlar sunmuştur. Ayrıca ABD'nin Mektup Krizi'yle birlikte Türkiye'nin terörist olarak nitelendirdiği PYD/YPG unsurlarıyla Türkiye'yi müttefikliğe zorlayan tehditvari tutumu da Türkiye'nin ayrışmasını derinleştirmiştir. Türkiye burada ikili ilişkilerdeki gerginliğin farkındadır ancak Türkiye'nin güvenlik kaygıları ve ABD'nin Türkiye'ye bölgede verdiği taahhütler dışında yürüttüğü politikalar Türkiye'nin ABD'ye yönelik güven sorunu yaşamasına zemin hazırlamıştır.

Neoklasik realizm Türkiye'nin bu yöndeki bağımlı değişkenlerini açıklar mahiyettedir. Bu doğrultuda neorealizm perspektifinden ilişkileri açıklamak mümkün değildir. Bu süreçte NATO dışı unsurlarla yaklaşma söz konusu olsa da Türkiye'nin ürettiği politikaların büyük çoğunluğunun karar alıcıların algıları doğrultusunda olduğunu söylemek mümkündür. Bu algıları ise Türkiye'nin güvenlik kaygıları ve bu kaygılara yönelik ABD'den beklediği desteği görememesi şekillendirmektedir. Ayrıca özellikle kamuoyu başta olmak üzere ABD'ye yönelik ara değişkenler nezdinde artan olumsuz görüşler de karar alıcıların ABD'ye yönelik yürüttüğü politikalara karşı iç politikada destek görmesini sağlamıştır. Bu durum karar alıcılara önemli

manevra alanı kazandırmaktadır. Genel itibari ile bakıldığında ilişkilerin bu minvalde cereyan ettiğini söylemek mümkündür.

Çalışmanın sınırlıklarına bakıldığında Bush döneminde kriz yaşayan ilişkilerin Obama'nın başkan olmasıyla düzelmesi ümidi söz konusu olmuş ancak Obama'nın ikinci dönemi ve Trump dönemiyle birlikte yaşanan gelişmelerle ilişkilerde giderek artan problemler gündeme gelmiştir. Bu yönüyle bakıldığında çalışma literatüre, Türkiye'nin ABD'ye yönelik dış politikasının hangi motivasyonlardan beslendiği ve ara değişken olarak karar alıcılar ve onları etkileyen diğer ara değişkenlerin neler olduğu konusunda katkı yapar niteliktedir. Burada politikaların kümülatif olarak tarihsel birikimden etkilenmesi ve şekillenirken beslendiği arka plana değinilmiştir. Bu yönüyle çalışmanın özgünlüğünden bahsetmek mümkündür.

Bu doğrultuda çalışmada incelenen veriler neticesinde yapılan analize doğrultusunda Türkiye'deki ara değişkenler nezdinde ABD'ye yönelik bakışın ve ABD'nin bölgede Türkiye'nin güvenlik kaygılarına yönelik tavrının bu minvalde devam etmesi Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde yumuşamanın kısmen zor olacağını göstermektedir. Bu durum göstermektedir ki Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde kırmızı çizgi olarak benimsediği ve karar alıcılarının bu algılar doğrultusunda politika ürettiği; güvenlik ve beka meselesi büyük önem arz etmektedir. ABD'nin Türkiye'nin bu kırmızı çizgilerine yönelik bakışı Türkiye'nin politikalarında gerek uluslararası sistemin sağladığı fırsat ve riskleri şekillendirmesi konusunda gerekse karar alıcılar ve onları etkileyen diğer ara değişkenlerin algılarını şekillendirmesi konusunda büyük önem arz etmektedir. Türkiye'nin ABD ile müttefiklik çerçevesinde ilişkiler kurmasının bu kırmızı çizgiler ve Türkiye'nin çeşitli baskılara yönelik direncine ek olarak ekonomik ve askeri kapasitesi ile de alakalı olduğunu söylemek mümkündür.

Bu doğrultuda çalışma bahsi geçen dönemlerde yapılan incelemeler ışığında bu dönemler sonrasına yönelik ilişkilerin sınır uçlarını tespit açısından önem arz edebilir. Bu durum ise yeni yapılacak çalışmalarda birtakım kolaylıklara kapı aralayabilir. Genel itibariyle çalışma bütün bu veriler ve değerlendirmeler ışığında literatüre ve okuyucuya katkı sağlamayı hedeflemiştir.

KAYNAKÇA

Acar, M. (2019). Yapısal Realizm Çerçevesinden Obama Dönemi Dış Politikasının Ortadoğu'ya Yansıması, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözüm Dergisi*, 7 (2), s. 28-48.

Açıkses, E.& Cankut, A. (2014). Kıbrıs Meselesinin Tarihsel Gelişimi ve Uluslararası Hale Gelme Sebepleri, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9 (4), s. 1241-1249.

Akbaş, Z., Çelik, A., H., Duman, M. (2019). İkinci Yüzyılında İşbirliği ve Çatışma Sarmalında Türk-Amerikan İlişkileri, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 3 (19), s. 2226-2258.

Aktan, S. (2018). Adım Adım Brunson Krizi: Nereden Çıktı Nasıl Çözüldü, *Euronews Türkiye*, (12 Ekim), Erişim Tarihi: 15 Haziran 2021. <https://tr.euronews.com/2018/10/12/adim-adim-brunson-krizi-abd-turkiye-iliskilerinde-yaptirimlar-noktasina-nasil-gelindi>

Aljezeera Türk, (2015). Eğitim Donat Anlaşması İmzalandı, (20 Şubat), Erişim Tarihi: 12 Haziran 2021. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/egit-donat-anlasmasi-imzalandi>

Aljezeera Türk, (2011). İran'dan Ankara'ya Radar Tepkisi, (5 Ekim). Erişim Tarihi: Mart 2023. <https://www.aljazeera.com.tr/haber/irandan-ankaraya-radar-tepkisi>

Allison, G. (2015). The Thucydides Trap: Are the U.S. and China Headed for War, *The Atlantic*, Erişim Tarihi: 15 Haziran 2022. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/09/united-states-china-war-thucydides-trap/406756/>

Anadolu Ajansı, (2016). Obama Yönetimi PYD'ye Yardım Taşıyor, (26 Şubat), Erişim Tarihi: 12 Haziran 2021. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/obama-yonetimi-pyd-ye-yardimi-tartisiyor/528025>

Anadolu Ajansı, (2016). MHP Genel Başkanı Bahçeli: Hainlerin Ardında CIA ve Pentagon Duruyorsa Sorun Var Demektir, (27 Temmuz), Erişim Tarihi: Ocak 2021. <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/mhp-genel-baskani-bahceli-hainlerin-ardinda-cia-ve-pentagon-duruyorsa-sorun-var-demektir/615708>

Arı, T. (2018). *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Bursa: Aktüel Yayıncılık.

Aslan, M. (2014). *ABD'nin İkinci Dünya Savaşı Sonrası Uyguladığı Dış Politikanın Türkiye'ye Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aslan, S., Taylan, E.& Baştuğ, D. (2016), Gezi Parkı Eylemlerinin Farklı Boyutlarıyla Bir Değerlendirmesi, *Birey ve Toplum Dergisi*, 6 (12), s. 153-177.

Aslanlı, A. & Memmedov, A. (2016). Neo-Realizm Kuramı Çerçevesinde Azerbaycan-İran İlişkilerinin Analizi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5 (6), 1520-1532.

Ayata A., Ercan, M. (2007). Soğuk Savaş Sonrası Ortaya Çıkan Bölgesel Sorunlar Bağlamında Türkiye-ABD İlişkilerinin Kazandıği Yeni Boyutlar, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, s. 18-32.

Aydın, E. (2019). AB'nin Güvenliği ve Türkiye'nin Rolü: NATO Füze Kalkanı, *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7 (16), s. 719-735.

Aydın, M., S. (2021). *Türkiye-ABD İlişkilerinde Güvenliği Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ayhan, V. (2011). Arap Baharının ABD-Türkiye İlişkilerine Etkisi, *Ortadoğu Analiz*, 3 (36), s. 17-22.

Aytuğ, H., K. (2013). İkinci Obama Yönetiminde Amerika Avrupa İlişkileri, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6 (7), s. 175-184.

Bağbaşıoğlu, A. (2020). Uluslararası Güvenlik, Terörizm, NATO ve Türkiye, *2023'e Doğru Küresel ve Bölgesel Gelişmeler Karşısında Türk Dış Politikası*, Der. Yalçın Sarıkaya, Ankara: TASAV.

Bağlan, A. (2014). *1950-1950 Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Balci, A. (2019). Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi Dönemlerinde Türkiye'nin NATO'ya Giriş Denemeleri ve Türkiye'nin NATO'ya Girişi 1945-1960, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, s. 251-276.

Bayram, A. (2019). *2000'lerde Türk-Amerikan İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bayram, M. (2015). Soğuk Savaş Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinin Sürekliliğinde Askerî Darbelerin Rolü, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (1), s. 31-43.

BBC Türkçe, (2010). İran, Türkiye ve Brezilya ile Nükleer Anlaşma İmzaladı, (17 Mayıs), Erişim Tarihi: Mart 2023. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/05/100517_turkey_iran

BBC Türkçe, (2010). Türkiye'yle İsrail Arasında Koltuk Krizi, (12 Mayıs), Erişim Tarihi: Şubat 2023. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/01/100112_turkey_israel

BBC Türkçe, (2013). Çin'e Füze İhalesi, NATO'ya "One Minute" mi, *BBC Türkçe*, (23 Eylül), Erişim Tarihi: 11 Haziran 2021. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/09/130929_turkiye_cin_fuze

BBC Türkçe, (2013). Türkiye-ABD Arasında Altın Gerginliği, *BBC Türkçe*, (5 Aralık), Erişim Tarihi: 11 Haziran 2021. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/12/121205_us_turkey_gold

BBC Türkçe, (2013). Davutoğlu'ndan Kerry'ye Yanıt: Türkiye 2. Sınıf Demokrasi Değil, (5 Haziran), Erişim Tarihi: Mart 2023. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/06/130605_davutoglu_kerry

BBC Türkçe, (2013). Çin'e Füze İhalesi, NATO'ya 'One minute' mi?, (29 Eylül), Erişim Tarihi: Haziran 2023. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/09/130929_turkiye_cin_fuze

BBC Türkçe, (2013). Mavi Marmara: İsrail, Türkiye'den Özür Diledi, (22 Mart), Erişim Tarihi: Haziran 2023. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/03/130322_israil_turkiye_ozur

BBC Türkçe, (2014). Erdoğan: "PYD'ye Silah Göndermeye 'evet' Diyemeyiz", (19 Ekim 2014), Erişim Tarihi: Haziran 2023. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141019_erdogan_pyd

BBC Türkçe, (2014). Türkiye Peşmergenin Kobani'ye Geçişine Yardım Edecek, (20 Ekim), Erişim Tarihi: Haziran 2023. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141020_turkiye_barzani_kobani_koridor

BBC Türkçe, (2018). Türk yetkililer: ABD'nin Patriot Kararından Memnunuz ama S400 almaktan vazgeçemedik, (19 Aralık), Erişim Tarihi: Temmuz 2023. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46614431>

BBC Türkçe, (2019). Trump: Suriye'den Çekilme İçin Zaman Dilimi Vermedim, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2021. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-46740240>

BBC Türkçe, (2019). Trump: Suriye'den Çekilme İçin Zaman Dilimi Vermedim, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2021. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-46740240>

BBC Türkçe, (2019). Barış Pınarı Harekâtı: Türkiye ve ABD anlaştı, kim ne kazandı?, (18 Ekim), Erişim Tarihi: Nisan 2023. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50092778>

BBC Türkçe, (2019). Trump'ın Erdoğan'a mektubu ABD'de tartışma yarattı: 'Acaba Türkler Amerika ve Amerikan Başkanı hakkında ne düşünmüştür?', (18 Ekim). Erişim Tarihi: Nisan 2023. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50092779>

BBC Türkçe, (2019). Fransa Cumhurbaşkanı Macron: NATO'nun Beyin Ölümü Gerçekleşti, (8 Kasım), Erişim Tarihi: Temmuz 2023. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50342428>

Bilener, T. (2020). Türkiye-ABD Askeri İlişkileri, *Türk Amerikan İlişkilerinde Değişen Dengeler: Dün, Bugün*, Der. Efe Sıvış, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.

Brawley, M., R. (2009). Neoclassical Realism and Strategic Calculations: Explaining Divergent British, French, and Soviet Strategies Toward Germany Between the World Wars (1919–1939), *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy*, Ed. S. E. Lobell., N. M. Ripsman & J. W. Taliaferro. Jeffrey W., (pp. 75-98), Cambridge: Cambridge University Press.

Bulut, S. (2008). *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri*, (Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

Burchill, and Linklater, A. (2013). Introduction, *Theories Of International Relations*, Ed. Burchill, S., Linklater, A., Devatak, R., Çev. Muhammed Ağcan ve Ali Aslan, İstanbul: Küre Yayınları.

Büyükbaş, H. (2013). Tarih ve Uluslararası İlişkiler: Yapıcı Bir Diyalog Çağrısı, *History Studies (A Tribute to Prof. Dr. Halil INALCIK)*, 5 (2), s. 107-120.

Büyükkaya, K. (2019). *Obama Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (Müttefiklikten Çatışmaya)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Cankurtan, B., S.& Gençkaya, F. Y. (2017). Suriye Krizi Bağlamında Obama Dönemi Türkiye-ABD İlişkilerinde Değişen Güvenlik Ortaklığı, *International Journal of Academic Value Studies*, 3 (11), s. 141-150.

Cengiz, R. (2009). *NATO'ya Giriş Sürecinde Türk-Amerikan İlişkileri ve Amerikan Askeri Yardımlarının Türk Silahlı Kuvvetlerine Etkisi*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Cevizliler, E. ve Öncü A., S. (2013). Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Avrupa Barışı İçin Önemli Bir Adım: Locarno Konferansı, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (9).

Clausewitz, C., V. (2018). *On War*, Çev. Fahri Çeliker, İstanbul: Alfa Basım Yayım.

CNN Türk, (2009). Davos'taki Gazze Krizi Dış Basında (30 Ocak), Erişim Tarihi: Şubat 2023. <https://www.cnnturk.com/dunya/davostaki-gazze-krizi-dis-basinda>

CNN Türk, (2009). TBMM Kürsüsünden Birleştirici Mesajlar, (6 Nisan), Erişim Tarihi: Haziran 2023. <https://www.cnnturk.com/turkiye/tbmm-kursusunden-birlestirici-mesajlar>

CNN Türk, (2010). STK'lardan Füze Kalkanına Tepki, (10 Kasım), Erişim Tarihi: Haziran 2023. <https://www.cnnturk.com/turkiye/stklardan-fuze-kalkanina-tepki>

Çakıl, O. (1993). *Osmanlı İmparatorluğu-Amerika Birleşik Devletleri-Ermeni Münasebetleri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çakmak, M. (2020). *Türk-Amerikan İlişkilerinde Yaşanan Değişimlerin Ulusal Basına Yansımaları: Suriye Krizi Üzerine Bir İnceleme*, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çalış, Ş., H. & Özlük, E. (2007). Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapısökümü: İdealizm-Realizm Tartışması, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 225-243.

Çankara, İ. (2002). *Milli Mücadele Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çelikkol, A., O. (2015). Ermeni "Soykırım" İddiaları, Amerikan Kongresi ve Türkiye, *Bilge Strateji Dergisi*, 7 (13), s. 17-30.

Çoruh, H. (2010). Psikolojik Savaş Kıskaçında Türkiye (Genocide, Tehcir, Meds Yeghern), *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 17 (42), s. 307-326.

Darıcı, A., B. (2020). Türk Dış Politikası ve ABD İlişkileri, *Türk Dış Politikası*, Ed. Hasan Acar, s. 287-303, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Deniz, Y. (2022). *İttifak Parametreleri Çerçevesinde Türkiye-ABD İlişkilerinin Obama ve Trump Dönemleri Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Analizi*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Deniz, Y., Özdal, B. (2023). Neoklasik Realist Teori Çerçevesinde Barack H. Obama Dönemi'nde Türkiye-ABD İlişkilerinin Analizi, *TESAM Akademi Dergisi*, 10 (1), s. 295-325.

Derman, G., Kurban, V. (2016). Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB ile İlişkiler, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16 (33), s. 455-484.

Dışişleri Bakanlığı, (2010). Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun İran ile Varılan Nükleer Uzlaşısı ile Güncel Dış Politika Gelişmeleri Hakkında Basın Toplantısı Metni, (18 Mayıs), Erişim Tarihi: Haziran 2023.

<https://www.mfa.gov.tr/bakan-davutoglu-nun-iran-ile-varilan-nukleer-uzlasi-ile-guncel-dis-politika-gelismeleri-hakkinda-basin-toplantisi-metni.tr.mfa>

Dışişleri Bakanlığı, (2010). 17 Mayıs 2010 tarihli Türkiye, İran ve Brezilya Dışişleri Bakanları Ortak Deklarasyonu, Erişim Tarihi: Haziran 2023. <https://www.mfa.gov.tr/17-mayis-2010-tarihli-turkiye-iran-brezilya-disisleri-bakanlari-ortak-deklarasyonu.tr.mfa>

Dışişleri Bakanlığı, (2014). Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun NTV Televizyonuna Verdikleri Özel Mülakat, (21 Ekim), Erişim Tarihi: Haziran, 2023. <https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu-nun-ntv-televizyonuna-verdikleri-ozel-mulakat-21-ekim-2014.tr.mfa>

Dışişleri Bakanlığı, (2018). Terör örgütü PYD/YPG Komutasında Sözde "Suriye Sınır Güvenliği Gücü" Kurulacağı Yönündeki Beyanlar Hk. (14 Ocak), Erişim Tarihi: Temmuz 2023. <https://www.mfa.gov.tr/no-15-teror-orgutu-pydyypg-komutasinda-sozde-suriye-sinir-guvenligi-gucu-kurulacagi-yonundeki-beyanlar-hk.tr.mfa>

Dışişleri Bakanlığı, (2019). Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun Basına Yaptığı Açıklama, 17 Ekim 2019, Ankara. Erişim Tarihi: Nisan 2023. <https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu-nun-basina-yaptigi-aciklama-17-10-2019.tr.mfa>

Dilek, M., S. (2013). Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand-Kellogg Paktı, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10 (37), 145-169.

Doğan, Z. (2019). Türkiye-ABD İlişkilerinin Temel Dinamikleri ve Stratejik İttifak Boyutu, *Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (2), s. 133-156.

Donnelly, J. (2013). Realism, *Theories of International Relations*, Ed. Burchill, S., Linklater, A., Devetak, R., Çev. Muhammed Ağcan ve Ali Aslan, s. 52-85, İstanbul: Küre Yayınları.

Duman, M., Çelik, A., H. ve Akbaş, Z. (2019). İkinci Yüzyılda İş birliği ve Çatışma Sarmalında Türk-Amerikan İlişkileri, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13 (19), s. 2227-2258.

DW Türkiye, (2021). TBMM'den Biden'ın "Ermeni Soykırımı" Tanımlamasına Tepki, (Nisan 2021), Erişim Tarihi: 17 Haziran 2021. <https://www.dw.com/tr/tbmm-den-biden%C4%B1n-ermeni-soyk%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1-tan%C4%B1mlamas%C4%B1na-tepki/a-57353700>

Efe, İ. (2019). NATO'ya Üyelik Sürecinde Türkiye-ABD İlişkileri ve Türk Kamuoyundaki Akisleri, *History Studies*, 11 (2), s. 601-619.

Efegil, E.& Musaoğlu, N. (2009). Soğuk Savaş Sonrası Dönemin Uluslararası Sisteminin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Eleştiri, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 2 (4), s. 1-24.

Egeli, S. (2014). Füze Tehdidi ve NATO Füze Kalkanı: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme, *Uluslararası İlişkiler*, 10 (40), s. 39-73.

Egeli, S., Güvenç, S. (2012). NATO'nun Füze Savunma Sistemi ve Türkiye, *Ortadoğu Analiz*, 4 (40), s. 19-30.

Ekici, S., Baharççek, A. (2016). NATO'ya Üyelik Sürecinde Türkiye-ABD İlişkileri, *Birey ve Toplum Dergisi*, 6 (11), s. 149-166.

Eralp, A. (2009). Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması, *Devlet Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, Der. Atilla Eralp, (s. 57-88). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ercan, M.& Ayata, A. (2018). Değişen Uluslararası Sistemde ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği, *TDAV Akademik Bakış Dergisi*, 69, s. 114-129.

Ereker, F., A. (2019). Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü-NATO, *Güvenlik Yazıları*, Erişim Tarihi: 8 Haziran 2021.

Erhan, Ç. (1998). 1830 Osmanlı-Amerikan Antlaşması'nın Gizli Maddesi ve Sonuçları, *Bellekten Dergisi*, 62 (234), s. 457-466.

Erhan, Ç. (2018). ABD ve NATO'yla İlişkiler (1945-1960), *Türk Dış Politikası Cilt 1(22. Baskı)*, Ed. Baskın Oran, (s. 522-575), İstanbul: İletişim Yayınları.

Erhan, Ç. (2018). ABD ve NATO'yla İlişkiler (1960-1980), *Türk Dış Politikası Cilt 1(22. Baskı)*, Ed. Baskın Oran, (s. 681-715), İstanbul: İletişim Yayınları.

Ermağan, İ. (2012), Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD Dış Politikası- Obama Dönemi ve Ak Parti, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), s. 21-35.

Ersoy, E. (2014). Realizm, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Der. Ramazan Gözen, (s. 165-196), İstanbul: İletişim Yayınları.

Ertoý, B. (2019). Uluslararası İlişkilerde Realist Geleneğin Dönüşümü ve Neoklasik Realizm, *Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 1 (1), s. 1-26.

Eser, B.& Demirkıran, Ö.& Çiçek, E. (2011). 2. Dünya Savaşı Sonrasında Türk Siyasetinin Liberalleşmesi Bağlamında Türk-Amerikan İttifakının Ortaya Çıkışı: Batı Bloğuna Geçiş, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (14), s. 17-38.

Euronews Türkçe, (2017). Ankara'dan ABD'ye Sert Tepki: YPG Üzerinden PKK'ya Destek Veriliyor, (10 Mayıs), Erişim Tarihi: Temmuz 2023. <https://tr.euronews.com/2017/05/10/ankara-dan-abd-ye-sert-tepki-ypg-uzerinden-pkk-ya-destek-veriliyor>

Euronews Türkçe, (2018). Bahçeli'den Trump'a: Brunson'u Bizden Daha Çok Sevenle İşimiz Olmaz, (21 Ağustos), Erişim Tarihi: Temmuz 2023. <https://tr.euronews.com/2018/08/21/bahceli-den-trump-a-brunson-u-bizden-daha-cok-sevenle-isimiz-olmaz>

Euronews Türkçe, (2019). Erdoğan: Trump Suriye'den Çekilme Kararı Alarak Doğru Bir Adım Attı. Erişim Tarihi: 16 Haziran 2021. <https://tr.euronews.com/2019/01/07/erdogan-abd-baskan-trump-suriye-den-cekilme-karari-alarak-dogru-bir-adim-atti-nyt-makale>

Fakı, A., A. (2022). *Suriye İç Savaşı'nın Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkilerine Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Bursa Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Feyizoğlu, Ö. (2009). *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Sultan Abdülaziz Dönemi Osmanlı Amerika İlişkileri (1861-1876)*, (Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gadjiev, A. (2018). Rus Uzman: ABD'nin Türkiye Sınırında Gözlem Noktaları Kurması, Karşılıklı Güvensizliği Sonucu, *Sputnik Türkiye*, (12 Aralık), Erişim Tarihi: 16 Haziran 2021. <https://tr.sputniknews.com/columnists/201812121036591702-rus-uzman-turkiye-sinirinda-gozlem-noktalatalari-guvensizlik/>

Genç, B., G. (2020). *Ak Parti İktidarı Döneminde Türkiye-ABD İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gençkaya, F. (2017). *Suriye Krizi Bağlamında Obama Dönemi Türkiye-ABD İlişkilerinde Değişen Güvenlik Ortaklığı*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Yıldık Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gençkaya, F. (2021). *Obama Dönemi ABD-RUSYA İlişkileri: Sıfırlama Politikası Bağlamında İşbirliği ve Rekabetin Dinamikleri*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gözen, R. (2014). İdealizm, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Der. Ramazan Gözen, (s. 76-125), İstanbul: İletişim Yayınları.

Griffiths, M., Roach, S. C. & Salamon, M. S. (2011). *Fifty Key Thinkers In International Relations*, Çev. CESRAN, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Güher, E. (2013). *Başlangıcından Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Türk-Amerikan İlişkileri*, (Doktora Tezi), Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güher, E. (2017). David Porter'ın Anıları Işığında Garp Ocakları'nda Türk-Amerikan Mücadelesi ve Amerika'nın Günümüzde Bölge Üzerine Politikaları, *CEDRUS The Journal Of MCRI*, 5, s. 567-584.

Güler, A. (2012). *Soğuk Savaş Sonrası Türkiye ABD İlişkileri: Bölgesel ve Küresel Etkileşim*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güler, M., Ç. (2020). *Türkiye-Rusya İlişkileri, 2019'da Türkiye*, İstanbul: SETAV.

Güler, Y. (2005). Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (1), s. 227-240.

Gülmez, S., B., Gülmez, D., B., & Dursun, M. (2020). Trump Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerine Neoklasik Realist Yaklaşım, *Türk Amerikan İlişkilerinde Değişen Dengeler Dün-Bugün*, Ed. Efe Sıvış, (ss. 167-195), İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.

Habertürk, (2011). Başbakan Erdoğan, ABD Başkanı Obama Görüşmesinin Ardından Düzenlediği Basın Toplantısında Görüşmenin İçeriği Hakkında Bilgi Verdi, (20-21 Eylül), Erişim Tarihi: Haziran 2023. <https://www.haberturk.com/dunya/haber/671456-erdogan-obama-ile-gorustu>

Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*, Çev. Petek Demir, İstanbul: Mozaik Yayınları.

Hasanov, E. (2014). Mavi Marmara Saldırısı Sonrası Türkiye-İsrail İlişkileri, *Ormer Perspektif Serileri Dergisi*, 6, s. 1-8.

Hürriyet, (2011). 6 Saatlik Kritik Görüşmeden İlk Detaylar, (9 Ağustos), Erişim Tarihi: 10 Haziran 2021. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/6-saatlik-kritik-gorusmeden-ilk-detaylar-18446872>

Hürriyet, (2013). Dış Politikada "Değerli Yalnızlık" Dönemi, (21 Ağustos), Erişim Tarihi: 10 Haziran 2021. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/dis-politikada-degerli-yalnizlik-donemi-24553602>

Hürriyet, (2013). ABD'den Davutoğlu'na 'Gezi Parkı' Cevabı, (6 Haziran), Erişim Tarihi: Haziran 2023. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/abdden-davutogluna-gezi-parki-cevabi-23444580>

İzmir, B. (2017). İki Müttefik, Bir Kriz: Türk Amerikan İlişkilerinde Jüpiter Füzeleri Krizi, *HÜMANİTAS Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (10), s. 177-192.

Kanapiyanova, Z. (2020). *Rusya Federasyonu Dış Politikasının Savunmacı Realizm Açısından İncelenmesi: Rus Askeri Üslerinin Jeostratejik ve Jeopolitik İşlevi*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kalaycı, T. (2021). *Neoklasik Realizm ve Neo-Revizyonist Dış Politika: Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna Müdahaleleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: TOBB Ekonomik ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karaca, E. (2020). Briand-Kellog Paktı Etrafında Dünyada Barışı Tesis Etme Çabaları ve Türkiye, *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), 127-150.

Kasalak, K. (2014). Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı ABD İlişkileri, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 55, s. 108-124.

Kaya, K. (2012). NATO Füze Kalkanı ve Türk Dış Politikasına Etkileri, (2 Şubat), Orsam, Erişim Tarihi: Haziran 2023. <https://www.orsam.org.tr/tr/nato-fuze-kalkani-ve-turk-dis-politikasina-etkileri/>

Kılıçer, E., M. (2019). *Soğuk Savaş Dönemi ve Sonrasında Türkiye-ABD İlişkilerinin Karşılaştırmalı Analizi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kıran, A. (2008). Milletler Cemiyeti ve Önlenemeyen Savaş, *Girne American University Journal of Social and Applied Sciences*, 3 (6), 19-36.

Kitchen, N. (2010). Systemic Pressures and Domestic Ideas: A Neoclassical Realist Model of Grand Strategy Formation, *Review of International Studies*, 36 (1), 117-143.

Kiraz, S. (2018). *Suriye İç Savaşındaki Türk Dış Politikasının Neoklasik Realizmin Bakış Açısından Analizi*, (Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kiraz, S. (2020). Bir Dış Politika Analizi Yaklaşımı Olarak Neoklasik Realizmin İncelenmesi, *Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13 (4), 665-686.

Koparı, İ., V. (2021) İki Müttefik Ülkenin Döngüsel İlişkisi: Türkiye-ABD, *İnternational Marmara Social Sciences Congress (Spring 2021)*, s. 218-224.

Korkmaz, K. (2020). Son Dönem Türkiye-ABD İlişkilerinin Genel Niteliğine Bir Bakış, *2023'e Doğru Küresel ve Bölgesel Gelişmeler Karşısında Türk Dış Politikası*, Der. Yalçın Sarıkaya, Ankara: TASAV.

Köprülü, O., F., (1987). Tarihte Türk Amerikan Münasebetleri, *Belleten Dergisi*, 51 (200), s. 927-948.

Köse, G. (2021). *2014 Sonrası Suriye İç Savaşı'nın Türkiye-ABD İlişkilerine Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kurat, A., N. (1959). *Türk Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800-1959)*, Ankara: Doğu Matbaası.

Kurtbağ, Ö. (2015). Obama Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri: Model Ortaklıktan Eksen Kaymasına İniş Çıkışlar ve Ayrışan Çıkarlar, *Siyaset Ekonomik ve Yöntem Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), s 185-207.

Küntay, İ., B. (2021). Türkiye-ABD İlişkilerinde Dönüşen Parametreler, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56(2), s. 579-597).

Lobell, S. E., Ripsman, N. M. & Taliaferro, J. W. (2009). Conclusion: The State of Neoclassical Realism, *Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*, Ed. Lobell, S. E., Ripsman, N. M. & Taliaferro, J. W., (pp. 280-299), Cambridge: Cambridge University Press.

Lobell, S. E. (2009). The Assessment, The State, and Foreign Policy: A Neoclassical Realist Model, *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy*, Ed. S., E. Lobell., N. M. Ripsman & J. W. Taliaferro. Jeffrey W., (pp. 42-74), Cambridge: Cambridge University Press.

Lobell, S. E., Ripsman, N. M. & Taliaferro, J. W. (2009). Introduction: Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy, *Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*, Ed. Lobell, S. E., Ripsman, N.M. & Taliaferro, J. W., (pp. 1-41), Cambridge: Cambridge University Press.

Machiavelli, N. (2008). *The Prince*, Çev. Kemal Atakay, İstanbul: Can Yayınları.

Molla, A. (2009). Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD-NATO İlişkiler, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7 (11), s. 29-45.

NTV, (2009). Obama Manşetlerde: Gönülleri Fethetti, (7 Nisan), Erişim Tarihi: Haziran 2023. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/obama-mansetlerde-gonulleri-fethetti,y40GaQVeAUOiCroW8zO8Zw>

NTV, (2012). Davutoğlu Esad'a Ömür Biçti, (24 Ağustos), Erişim Tarihi: Haziran 2023. https://www.ntv.com.tr/turkiye/davutoglu-esada-omur-bicti,Nsez_e7zmE07uz509Pv6hw

NTV, (2018). ABD'den YPG Ordusu Açıklaması, (14 Ocak), Erişim Tarihi: Temmuz 2023. <https://www.ntv.com.tr/dunya/abdden-ypg-ordusu-aciklamasi,FKFGq1YKlkyRcUagEsYH1g>

NTV, (2018). ABD'li Rahip Brunson Cezaevinden Çıktı, (25 Temmuz), Erişim Tarihi: Temmuz 2023. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/abdlirahip-brunson-cezaevinden-cikti,x6qmR0TtR0a9oMN2H9an1A>

NTV, (2019). Bahçeli'den Trump'a: Türkiye'yi Mahvetmek Senin Ne Haddine, (15 Ocak), Erişim Tarihi: Temmuz 2023. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/bahceliden-trumpa-turkiyeyi-mahvetmek-senin-ne-haddine,u8nyvLkt7EG1liHujMmtyQ>

Oğuzlu, T. (2010). Türkiye-Brezilya-İran Anlaşması'nın Türk Dış Politikası Bağlamında Değerlendirilmesi, *Ortadoğu Analiz*, 2 (18), s. 79-85.

Oran, B. (2018). *Türk Dış Politikası Cilt 1 (22. Baskı)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Oran, B. (2020). *Türk Dış Politikası Cilt 2 (17. Baskı)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Oran, B. (2020). *Türk Dış Politikası Cilt 3 (4. Baskı)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ozan, E. (2014). Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkiler Disiplininin Doğuşu Üzerine Bir Değerlendirme, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 7 (14), 197-214.

Ovalı, A., Ş. (2019). Stratejik Ortaklık, Kriz ve Restorasyon: Türk-Amerikan İlişkilerinin Yörüngesine Kavramsal Bir Çerçeveden Bakmak, *International Journal of Social Inquiry*, 12, s. 155-190.

Öcal, M. (2017). Soğuk Savaş'tan Bir Kesit: Yapısal Değişiklikler ve Bloklar Arası İlişkiler (1960-1991), *Siyaset Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), s. 166-184.

Öksüz, M. (2010). Osmanlı Topraklarında Hukuki Statü Arayışı ve Varlık Mücadelesinde Amerikan Kurumları, *History Studies*, 2 (1), s. 109-123.

Önem, M., K. (2009). *Barack Obama ve Amerikan Dış Politika Süreci ve Türkiye*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Örmeci, O. (2020). Türkiye-ABD İlişkilerinde 8 Büyük Kriz, *International Journal of Economics Administrative and Social Sciences*, 3 (2), s. 63-84.

Özan, Ö. (2020). *Neoklasik Realizm Çerçevesinde ABD'nin Arktik Politikası: Ulusal Güvenlik ve Enerji Politikasının Analizi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Özdamar, H., D., (2022). *Türkiye ABD İlişkilerinde Erken Dönem: Truman Doktrini'nden NATO Üyeliğine*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Özlem, K. (2012). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin ve Türkiye'nin Balkan Politikalarının Bosna Hersek, Kosova ve Makedonya Krizleri Örneğinde İncelenmesi, *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 1 (1), s. 23-40.

Özlük, E. (2009). Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışmasını Bağlamında Anlamak, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 63 (4), 197-220.

Özlük, E. (2009). Uluslararası İlişkiler Disiplininin Soy Kütüğü, *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9 (17), 237-260.

Özlük, E. (2017). Uluslararası İlişkiler Disiplininin Doğuşu, Kimliği ve Sorunları, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Ed. Ali Balcı ve Şaban Kardeş, (s. 103-118), İstanbul: Küre Yayınları.

Öztürk, M. (2010). 1. Körfez Savaşı'ndan (1990-91) 11 Eylül Sürecine ABD'nin Irak Politikası ve Bunun Türk-Amerikan İlişkilerine Etkisi, *Akademik Bakış Dergisi*, s. 1-27.

Öztürk, N. (2005). *Türk-Amerikan Diplomatik İlişkileri (1870-1930)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Rathbun, B. (2008). A Rose by Any Other Name: Neoclassical Realism as the Logical and Necessary Extension of Structural Realism, *Security Studies*, 17 (2), 294-321.

Ripsman, N., M. (2009). Neoclassical Realism and Domestic Interest Groups, *Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*, , Ed. Lobell, S. E., Ripsman, N.M. & Taliaferro, J. W., (pp. 170-193), Cambridge: Cambridge University Press.

Ripsman, N., M., (2011). *Neoclassical Realism*, Oxford Research Encyclopedias, Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2022.

<https://oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-36>

Rose, G. (1998). Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy, *World Politics*, 51 (1), 144-172.

Schweller, R. (2018). Opposite but Compatible Nationalisms: A Neoclassical Realist Approach to the Future of US-China Relations, *The Chinese Journal of International Politics*, 14 (1), 23-48.

Selçuk, Z. (2020). Obama ve Trump Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri, *Türk Amerikan İlişkilerinde Değişen Dengeler: Dün, Bugün*, Der. Efe Sıvış, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.

Serdar, İ. (2015). Neorealizm, Neoliberalizm, Konstruktivizm ve İngiliz Okulu Modellerinde Uluslararası Sistemsel Değişikliklere Bakış, *The Journal Of Europe-Middle East Social Science Studies*, 1 (1), 14-38.

Seren, M. (2015). *Türkiye'nin Füze Savunma Sistemi İhale Süreci, Temel Dinamikler ve Aktörler*, İstanbul: SETA Yayınları

Seren, M. (2021). Türk İstihbaratının Değişen Dinamikleri: Son 10 Yılda Reform, Siyasa ve Operasyonel Açılım, *TESAM Akademi Dergisi*, 8 (2), s. 371-405.

SETA (2009). Obama'nın Türkiye Ziyareti Mesajın Kendisi, (10 Mayıs), Erişim Tarihi: Haziran 2023. <https://www.setav.org/obamanin-turkiye-ziyareti-mesajin-kendisi/>

Sızan, B. (2019). *Çok Boyutlu Dış Politikada Türk Amerikan İlişkileri (1964-1978)*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sinkaya, B. (2010). İran Nükleer Programı Karşısında Türkiye'nin Tutumu ve Uranyum Takası Mutabakatı, *Ortadoğu Analiz*, 2 (18), s. 66-78.

Sterling-Folker, J. (2009). Neoclassical Realism and Identity: Peril Despite Profit Across the Taiwan Strait, *Realism and Theories of Foreign Policy*, , Ed. Lobell, S. E., Ripsman, N.M. & Taliaferro, J. W., (pp. 99-138), Cambridge: Cambridge Univesity Press.

Sürmen, Y., E. (2019). Siyasi Krizlerin Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkisi: Rahip Brunson Davası, *Academic Review Of Humanities and Social Sciences*, 2 (2), s. 189-207.

Taliaferro, J., W. (2006). State Building for Future Wars: Neoclassical Realism and the Resource-Extractive State, *Security Studies*, 15 (3), 464-495.

TCCB (2014). Dünya 5'ten Büyüktür; BM Küresel ve Bölgesel Sorunlara Ağırlığını Koymalıdır, Erişim Tarihi: Haziran 2023. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1373/dunya-5ten-buyuktur-bm-kuresel-ve-bolgesel-sorunlara-agirligini-koymalidir>

Tekin, C. (2022). *Türkiye-ABD İlişkilerininin 1998 Sonrası Savunma Sanayii Politikalarına Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü.

Tokatlı, S., G.& Kocamaz, S. (2021). Güç Dengelerindeki Değişimin Uluslararası Sistem Üzerindeki Dönüştürücü Etkisi: ABD ve Çin Rekabeti Üzerine Bir Analiz, *Novus Orbis Journal of Politics and International Relations*, 3 (2), s. 105-142).

Topal, C. (2013). Soğuk Savaşın İlk yıllarında Türkiye-ABD İlişkilerinde Ekonomik Yardımların Etkisi, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, s. 111-121.

Topchi, A. (2021). Türkiye-ABD İlişkilerinde Gerilimler (2002-2021), S-400 Örneği, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türk Dil Kurumu (2022). *Güncel Türkçe Sözlük*.

Türk, M. (2020). *11 Eylül Sonrasında Türkiye-ABD İlişkilerinin Güvenlik Boyutu*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tüysüzoğlu, G. (2022). Neoklasik Realizm ve Küçük Devlet Yaklaşımı Çerçevesinde Kosova Dış Politikası'nın Değerlendirilmesi, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 30 (15), 87-113.

Utaş, B. (2018). *Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-ABD İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Bursa Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uzgel İ. (2020). ABD ve NATO'yla İlişkiler (1960-1980), *Türk Dış Politikası Cilt 2(17. Baskı)*, Ed. Baskın Oran, (s. 34-82), İstanbul: İletişim Yayınları.

Uzgel, İ. (2020). ABD ve NATO'yla İlişkiler, *Türk Dış Politikası Cilt 3(4. Baskı)*, Ed. Baskın Oran, (s. 249-336), İstanbul: İletişim Yayınları.

Üçbaş, Ü. (2020). *Neoklasik Realizm ve Türkiye'de Dış Politikanın Süreçsel Analizi*, (Doktora Tezi), İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ülgül, M. (2019). Erdogans Personal Diplomacy and Turkish Foreign Policy, *Insight Turkey* 21 (4), s. 161-182.

Ülgül M. (2020). Mixing Grand Strategies: Trump and International Security, *International Spectator*, 55 (3), s. 98-114.

Ülgül, M. (2020). An Unwilling Commitment: Trump's Foreign Policy Strategy in Central and Eastern Europe, *Codrul Cosminului*, 26 (1), s. 225-244.

Ülgül, M. (2021). Faith abroad: how religion shapes Trump administration's foreign policy, *International Relations*, 35 (4), 551-573.

Viotti P., R. & Kauppi M., V. (2016). *International Relations Theory*, Çev. Ed. Metin Aksoy, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Waltz, K., N. (2010). *Theory Of International Politics*, Çev. Osman S. Binatlı, Ed. Çınar Özen, Ankara: Phoenix Yayınevi.

Yalçın, H.,B.& İlhan, B. (2020). Tek Kutuplu Sistemde Süper Güç Davranışı: Soğuk Savaş Sonrası Amerikan Dış Politikası ve Trump Dönemi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21 (2), s. 545-560.

Yalvaç, F. (2014). Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Der. Ramazan Gözen, (s. 37-71), İstanbul: İletişim Yayınları.

Yanık, L. K. (2015). Liberalizm: Bir Yazın Değerlendirmesi, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12 (46), 35-55.

Yeltin, H. (2019). *Neoklasik Realizm Bağlamında Son Dönem Türkiye-Rusya İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yeşilyurt, N. (2020). Ortadoğu'yla İlişkiler, *Türk Dış Politikası Cilt 3(4. Baskı)*, Ed. Baskın Oran, (s. 401-462), İstanbul: İletişim Yayınları.

Yılmaz, B. (2019). Barack Obama'nın İkinci Başkanlık Dönemi'nde Türk-Amerikan İlişkiler: 2012-2016, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz, E., A. (2022). 2016 Yılından Günümüze Türkiye-ABD İlişkilerinin Güvenlik Bağlamında Değerlendirilmesi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (73), s. 53-71.

Yılmaz, İ., S. (2021). *Neoklasik Realizm Perspektifinden Türk-Rus İlişkilerinde Lider Faktörü*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

